

MOHORJEV KOLEDAR 2022

Redna zbirka Celjske Mohorjeve družbe za leto 2022

© Celjska Mohorjeva družba, 2021

Vse pravice pridržane.

Legenda okrajšav:

ap. (apostol), ces. (cesar, cesarica), c. uč. (cerkveni učitelj), diak. (diakon), dev. (devica), d. p. (državni praznik), d. p. d. (dela prost dan), duh. (duhovnik), ev. (evangelist), kn. (knez, kneginja), kr. (kralj, kraljica), men. (menih), mis. (misijonar), muč. (mučenec, mučenka), op. (opat, opatinja), pp. (papež), pr. (prerok), puš. (puščavnik), red. (redovnik, redovnica), red. ust. (redovni ustanovitelj, redovna ustanoviteljica), slov. (slovanska), soust. (soustanovitelj, soustanoviteljica), sp. (svetopisemski mož, svetopisemska žena), spok. (spokornik, spokornica), šk. (škof), ust. (ustanovitelj, ustanoviteljica), vd. (vdova).

MOHORJEV KOLEDAR

2022

CELJSKA MOHORJEVA DRUŽBA
— Prva slovenska založba —

KALENDARIJ 2022	6
PRAZNIKI V LETU 2022	30
ASTRONOMSKI DOGODKI V LETU 2022	32
PREGLEDNI KOLEDARČEK ZA LETO 2023	36

OBZORJA ČASA IN PROSTORA

Anton Stres OBLAST OBSTAJA ZATO, DA SLUŽI DRŽAVLJANOM	37
Jože Maček BENEŠKA SLOVENIJA IN BENEŠKI SLOVENC	41
Ignacij Voje POLOŽAJ ŽENSKE V SREDNJEVEŠKEM DUBROVNIKU	44

KOLO ZGODOVINE

Dejan Pacek PREDURA LAIKOV	46
Aleš Maver MOŽ, KI JE BESEDO DIKTATOR SPRAVIL NA SLAB GLAS	51
France M. Dolinar OB SEDEMDESETLETNICI ZAŽIGA ŠKOFA ANTONA VOVKA V NOVE MESTU	55
Renato Podbersič ml. POHOD NA RIM – STOLETJE POTEM	58
Milan Jazbec Z BERLINSKEGA KONGRESA, Z LJUBEZNIJO	61
Ivan Janez Štuhec LEDOLOMILKAO	65

DEDIŠČINA PRETEKLOSTI

Ljudmila Bokal ODSEV KRŠČANSTVA V NAREČNIH IZRAZIH	71
Sebastijan Valentin KULTURNA DEDIŠČINA MALEČNIŠKE ŽUPNIJE	75
Jožef Abram CERKEV SVETEGA MIHAELA V KOBJEGLAVI	78
Janez Suhadolc OŽIVLJENE KRIVINE	80

POBEGI V NARAVO

Barbara Gradič Oset TISTA RDEČE-BELA PIKA, KI KAŽE PRAVO POT	83
Tomaž Gorec DESET IDEJ ZA IZLET PO SLOVENIJI	86
Marija Srblin SLOVENSKA OVČJA VOLNA V VSAKDANJEM ŽIVLJENJU	90

ČLOVEK NE JEZI SE

Zvonka Zupanič Slavec PROTICEPILSKA GIBANJA PROTI OTROŠKIM BOLEZNIM IN NOVE STRATEGIJE ZDRAVSTVA PROTI NJIM	96
Andreja Poljanec TRI, ŠTIRI, ZDAJ – EPIDEMIJA SE ZAČNE ... NAJ BO NA CILJU LJUBEZEN, KI JE ZMAGA ČEZ VSE!	100
Silva Matos Z LEPO BESEDO DO VEČ UPANJA	104

OBELEŽUJEMO

Primož Kuret MUZIKOLOG, DUHOVNIK, SVETOVLAN	106
--	-----

PORTRETI

Primož Kuret JURIJ SLATKONJA – DUNAJSKI ŠKOF	109
Andreja Legan Ravnikar HIPOLIT NOVOMEŠKI (1667–1722)	112
Stane Granda ŽIVETI IN UMRETI ZA SLOVENSTVO	115
Igor Grdina JOSIP VALENTIN GRUDEN	119
Andrej Rahten NARODNI VODITELJ IN NOVINARSTVO	123
Peter Krečič ARHITEKT JOŽE PLEČNIK	128
Ferdinand Šerbelj MATIJA JAMA (1872–1947)	132
Jože Maček DR. FRANC KSAVER CUKALA	136
Janez Juhant MOŽ BOŽJE VOLJE – LAMBERT EHRlich IN SLOVENSKI NAROD	138
Lojze Kozar ml. SLOVENSKI SRCI	141
Vinko Škafar RAFKO MIHAEL VODEB (1922–2002)	145

ČRKA ZA ČRKO

Gregor Čušin PESEM O STOPNICAH V NAŠI HIŠI	149
Gregor Čušin PESEM O DANAŠNJEM JUTRU	150
Pavle Jakop KO SE SMEJI BOG	151
Pavle Jakop PROŠNJA ZA OTROKE	152
Berta Golob DNINARICA MANA	153
Jožica Pizzoni KO KUHAŠ Z MARIJO	154
Darinka Kozinc NEDELJA	157
Jože Urbanija JE BOG ALI GA NI?	159

PREGLED DRUŽBENEGA IN KULTURNEGA DOGAJANJA

Saška Ocvirk SLOVENIJA IN SVET OD OKTOBRA DO OKTOBRA	160
---	-----

TI SI PETER SKALA IN NA TEJ SKALI BOM SEZIDAL CERKEV

Tone Gorjup IZ ŽIVLJENJA KRAJEVNE CERKVE	164
---	-----

NA TISTI NJIVI, KI LE SMRT JO ORJE

Marko Jesenšek » RAVNAJ MOJE SZTOPÁJE NA POUT TVOJIH ZAPOUVID, I BOJDI VSZIGDÁR ZMENOM «	174
---	-----

KRONIKA MOHORJEVIH DRUŽB

Ignacija Fridl Jarc OB 170-LETNICI MOHORJEVE DRUŽBE	181
Tanja Ozvatič CELJSKA MOHORJEVA DRUŽBA	183
Karl Hren in Franc Kelih MOHORJEVA DRUŽBA V CELOVCU	194
Marko Tavčar GORIŠKA MOHORJEVA DRUŽBA	197

JANUAR – PROSINEC

1. Sobota	MARIJA, BOŽJA MATI – NOVO LETO, d. p. d.	
2. Nedelja	2. BOŽIČNA NEDELJA – Bazilij in Gregor šk., c. uč. – NOVO LETO, d. p. d.	☾ 19.33
	Sir 24,1-4.8-12; Ps 147,12-15.19-20; Ef 1,3-6.15-18; Jn 1,1-18 ali 1,1-5.9-14	
3. Ponedeljek	Ime Jezusovo; Genovefa, dev.	
4. Torek	Angela, red.; Gregor Langreski, šk.	
5. Sreda	Simeon, puš.; Milena (Emilijana), dev. – <i>tretji sveti večer</i>	
6. Četrtek	GOSPODOVO RAZGLAŠENJE – Gašper, Miha, Boltežar	
7. Petek	Rajmund, duh.; Lucijan, muč.	
8. Sobota	Severin, op.; Erhard, šk.	
9. Nedelja	JEZUSOV KRST – Jezusov krst – Julijan, muč.	☾ 19.11
	Iz 42,1-4.6-7; Ps 29,1-4.9-10; Apd 10,34-38; Lk 3,15-16.21-22	
10. Ponedeljek	Gregor Niški, šk.; Viljem, šk. – <i>cerkveno leto C/II</i>	
11. Torek	Pavlin Oglejski, šk.; Teodozij Koinobit, men.	
12. Sreda	Tatjana (Tanja), muč.; Alfred, op.	
13. Četrtek	Hilarij, šk.; Veronika, dev.	
14. Petek	Oton (Odon), red.; Malahija, pr.; Feliks, duh.	
15. Sobota	Absalom, šk.; Pavel, puš.; Mihej in Habakuk, pr.	
16. Nedelja	2. NEDELJA MED LETOM – Marcel, pp.	
	Iz 62,1-5; Ps 96,1-3.7-10; 1 Kor 12,4-11; Jn 2,1-11	
17. Ponedeljek	Anton (Zvonko), puš.; Anton Koprski, red.	
18. Torek	Marjeta Ogrska, red.; Priscila, muč. – <i>teden molitve za edinstvo kristjanov</i>	☺ 00.48
19. Sreda	Makarij, op.; Suzana, muč.	
20. Četrtek	Fabijan in Boštjan, muč.; Ciprijan, red.	
21. Petek	Neža (Agnes Janja), muč.	
22. Sobota	Vincencij (Vinko, Zmago), diak., muč.; Lavra, dev.	
23. Nedelja	3. NEDELJA MED LETOM, nedelja Božje besede – Henrik, duh.	
	Neh 8,2-4.5-6.8-10; Ps 19,8.9.10.15; 1 Kor 12,12-30 ali 12,12-14.27; Lk 1,1-4;4,14-21	
24. Ponedeljek	Francišek Saleški, šk., c. uč.; Felicijan, šk.	
25. Torek	Spreobrnjenje ap. Pavla; Ananija, sp. mož.	☾ 14.40
26. Sreda	Timotej in Tit, šk.; Robert, ust. cistercijanov	
27. Četrtek	Angela Merici, ust. uršulink; Henrik, duh.	
28. Petek	Tomaž Akvinski, uč.; Karel Veliki, kr.	
29. Sobota	Valerij, šk.; Julijan, spk.	
30. Nedelja	4. NEDELJA MED LETOM – Martina, muč.	
	Jer 1,4-5.17-19; Ps 71,1-2.3-4.5-6.15.17; 1 Kor 12,31-13,13 ali 13,4-13; Lk 4,21-30	
31. Ponedeljek	Janez Bosko, ust. salezijancev; Marcela, vd.	

Sonce stopi v znamenje vodnarja 20. 1. ob 11 uri. Do konca meseca se dan podaljša za 58 minut.

FEBRUAR – SVEČAN

1.	Torek	Brigita Irska, op.; Katarina de' Ricci, red.	☾ 6.45
2.	Sreda	Jezusovo darovanje – svečnica	
3.	Četrtek	Blaž, šk., muč.; Ana, pr.	
4.	Petek	Oskar, šk.; Gilbert, red. ust.; Leon, muč.	
5.	Sobota	Agata dev., muč.; Albuin, šk.	
6.	Nedelja	5. NEDELJA MED LETOM – Koleta (Nika), red.	
		Iz 6,1-2.3-8; Ps 138,1-8; 1 Kor 15,1-11 ali 15,3-8.11; Lk 5,1-11	
7.	Ponedeljek	Koleta (Nika), red.; Egidij, red.	
8.	Torek	Hieronim, red.; Jožefina Bakhita, dev. – PREŠERNOV DAN, slovenski kulturni praznik, d. p. d.	☾ 14.50
9.	Sreda	Apolonija (Polona), muč.; Sabin, muč.	
10.	Četrtek	Sholastika, red.; Alojzij Stepinac, šk.	
11.	Petek	Lurška Mati Božja; Benedikt, men. – 30. svetovni dan bolnikov	
12.	Sobota	Evlatija, muč.; Erna; Aleksij, šk.	
13.	Nedelja	6. NEDELJA MED LETOM – Kristina, vd.	
		Jer 17,5-8; Ps 1,1-4.6; 1 Kor 15,12.16-20; Lk 6,17.20-26	
14.	Ponedeljek	Valentin (Zdravko), muč.; Anton, red.	
15.	Torek	Klavdij, red.; Georgija, dev.	
16.	Sreda	Julijana, muč.; Onezim, šk.	☺ 17.56
17.	Četrtek	Sedem ust. servitov; Aleš, spk.	
18.	Petek	Flavijan, šk.; Frančišek Clet, muč.	
19.	Sobota	Bonifacij, šk.; Blaženko, men.	
20.	Nedelja	7. NEDELJA MED LETOM – Leon Sicilski, šk.	
		1 Sam 26,2.7-9.12-13.22-23; Ps 103,1-2.3-4.8.10.12-13; 1 Kor 15,45-49; Lk 6,27-38	
21.	Ponedeljek	Peter Damiani, šk., c. uč.; Irena (Mira), dev.	
22.	Torek	Sedež ap. Petra; Izabela, red.	
23.	Sreda	Polikarp šk., muč.; Montan Toledski, šk.	☾ 23.32
24.	Četrtek	Matija, ap.; Sergij, muč.	
25.	Petek	Alojzij in Kalist, muč.; Taras, šk.	
26.	Sobota	Aleksander (Branko), šk.; Nestor, muč.	
27.	Nedelja	8. NEDELJA MED LETOM – Gabrijel Žalostne Matere Božje, red.	
		Sir 27,4-7; Ps 92,2-3.13-14.15-16; 1 Kor 15,54-58; Lk 6,39-45	
28.	Ponedeljek	Ožbolt, šk.; Roman, op.	

Sonce stopi v znamenje rib 20. 2. ob 4. uri. Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro in 22 minut.

MAREC – SUŠEC

1.	Torek	Albin (Zorko), šk.; Feliks, pp. – PUST	
2.	Sreda	++ Pepelnica – Neža Praška, dev.; Angela, red. ust.	☾ 18.34
3.	Četrtek	Kunigunda, ces.; Marin, muč.	
4.	Petek	+ Kazimir, kr.; Lucij, pp.	
5.	Sobota	Hadrijan, muč.; Olivija (Livija), muč.	
6.	Nedelja	1. POSTNA NEDELJA – Fridolin (Miroslav), op.	
		5 Mz 26,4-10; Ps 91,1-2.10-11.12-13.14-15; Rim 10,8-13; Lk 4,1-13	
7.	Ponedeljek	Perpetua in Felicita, muč.	
8.	Torek	Janez od Boga, red.; Štefan, op.	
9.	Sreda	Frančiška Rimska, red.; Vital, op.	
10.	Četrtek	40 mučencev; Makarij, šk.	☾ 11.45
11.	Petek	+ Benedikt, šk.; Marko in Aleš, muč.	
12.	Sobota	Justina, red.; Doroteja, muč. – gregorjevo – <i>kvatre</i>	
13.	Nedelja	2. POSTNA NEDELJA – Kristina, dev., muč.	
		1 Mz 15,5-12.17-18; Ps 27,1.7-9.13-14; Flp 3,17-4,1; Lk 9,28-36	
14.	Ponedeljek	Matilda, kr.; Lazar Milanski, šk.	
15.	Torek	Ludovika, red.; Klemen, red.	
16.	Sreda	Hilarij Oglejski, šk.; Herbert, šk.	
17.	Četrtek	Patrik (Patricij), šk.; Jedrt (Jerica), dev.	
18.	Petek	+ Ciril Jeruzalemski, šk., c. uč.; Anzelm, šk.	☺ 8.17
19.	Sobota	+ Jožef, Jezusov rednik – <i>teden družine</i>	
20.	Nedelja	3. POSTNA NEDELJA, tiha – Klavdija, muč.	
		2 Mz 3,1-8.13-15; Ps 103,1-2.3-4.6-7.8.11; 1 Kor 10,1-6.10-12; Lk 13,1-9	
21.	Ponedeljek	Nikolaj iz Flüe; Serapion, muč.	
22.	Torek	Lea, spk.; Bazilij, muč.	
23.	Sreda	Turibij, šk.; Rebeka, red.; Alfonz, šk.	
24.	Četrtek	Dionizij, muč.; Katarina Švedska, red.	
25.	Petek	+ Gospodovo oznanjenje – Rebeka, sp. žena	☾ 6.37
26.	Sobota	Larisa (Lara), muč.; Ludgar, šk.	
27.	Nedelja	4. POSTNA NEDELJA – Rupert, šk.	
		Joz 5,9.10-12; Ps 34,2-7; 2 Kor 5,17-21; Lk 15,1-3.11-32	
28.	Ponedeljek	Bojan, kn.; Venturin, red.	
29.	Torek	Bertold, red.; Jona, muč.	
30.	Sreda	Amadej (Bogoljub); Janez Klimak, men.	
31.	Četrtek	Kornelija, muč.; Benjamin, muč.; Amos, pr.	

Sonce stopi v znamenje ovna 22. 3. ob 12. uri. Začetek pomladi. Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro in 27 minut.

APRIL – MALI TRAVEN

1.	Petek	+ Irena in Agapa, muč.	☹ 8.24
2.	Sobota	Frančišek Paolski, red. ust.; Teodozija, muč.	
3. Nedelja	5. POSTNA NEDELJA, tiha – Sikst I., pp., muč.		
	Iz 43,16-21; Ps 126,1-6; Flp 3,8-14; Jn 8,1-11		
4.	Ponedeljek	Izidor šk., c. uč.; Benedikt, red.	
5.	Torek	Vincencij Ferer, duh.; Julijana, red.	
6.	Sreda	Viljem, op.; Irenej, šk., muč.	
7.	Četrtek	Janez de la Salle, duh.; Herman, red.	
8.	Petek	+ Julija, red.; Valter, op.	
9.	Sobota	Hugo, šk.; Heliodor, muč.	☹ 8.47
10. Nedelja	6. POSTNA NEDELJA, CVETNA – Ezekiel, pr.		
	Iz 50,4-7; Ps 22,8-9.17-18.19-20.23-24; Flp 2,6-11; Lk 22,14-23,56		
11.	Ponedeljek	Stanislav, šk., muč.; Biserka (Gema), dev.	
12.	Torek	Stanislav, šk., muč.; Biserka (Gema), dev.	
13.	Sreda	Martin I., pp., muč.; Ida, red.	
14.	Četrtek	Veliki četrtek – Lidvina, dev.; Valerijan, muč.	
15.	Petek	++ Veliki petek – Helena, kn.; Damijan, duh.	
16.	Sobota	Velika sobota – Bernardka, red.; Benedikt, spk.	☺ 20.54
17. Nedelja	VELIKA NOČ – Rudolf, muč.		
	Apd 10,34.37-43; Ps 118,1-2.16-17.22-23; Kol 3,1-4 ali 1 Kor 5,6-8; Jn 20,1-9		
18. Ponedeljek	VELIKONOČNI PONEDELJEK – Evzebij, šk. – d. p. d.		
19.	Torek	Vel. osmina, Leon IX., pp.; Ekspedit, muč.	
20.	Sreda	Vel. osmina, Teotim, šk.; Bernika, muč.	
21.	Četrtek	Vel. osmina, Anzelm, šk., c. uč.	
22.	Petek	Vel. osmina, Aleksandra, muč.	
23.	Sobota	Vel. osmina, Jurij, muč.	☹ 13.56
24. Nedelja	2. VELIKONOČNA NEDELJA, bela, Božjega usmiljenja		
	Apd 5,12-16; Ps 118,2-4.13-15.22-24; Raz 1,9-11.12-13.17-19; Jn 20,19-31		
25.	Ponedeljek	Marko, ev.; Anijan, šk.	
26.	Torek	Marija Mati dobrega sveta; Klet in Marcelin, pp.	
27. Sreda	Hozana, dev.; Cita, lk. – dan upora PROTI OKUPATORJU, d. p. d.		
28.	Četrtek	Peter Chanel, duh., muč.; Ludvik Monfortski, duh.	
29.	Petek	Katarina Sienska, dev., uč.; Hugo, op.	
30.	Sobota	Pij V., pp.; Jožef Cottolengo, red. ust.	☹ 22.28

Sonce stopi v znamenje bika 21. 4. ob 23. uri. Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro in 30 minut.

MAJ – VELIKI TRAVEN

1. Nedelja	3. VELIKONOČNA NEDELJA – JOŽEF DELAVEC – PRAZNIK DELA, d. p. d.	
	Apd 5,27-32.40-41; Ps 30,2.4-6.11-13; Raz 5,11-14; Jn 21,1-19 ali 21,1-14	
2. Ponedeljek	Atanazij, šk., c. uč. – teden molitve za duhovne poklice, praznik dela, d. p. d.	
3. Torek	Filip in Jakob, ap.; Teodozij, men.	
4. Sreda	Florijan (Cvetko), muč.; Silvan, muč.	
5. Četrtek	Angel, muč.; Gotard, šk.	
6. Petek	Dominik Savio, mladenič; Petrina, muč.	
7. Sobota	Gizela, op.; Stanislav, šk.	
8. Nedelja	4. VELIKONOČNA NEDELJA, duhovni poklici – Bonifacij, pp.	
	Apd 13,14.43-52; Ps 100,1-2.3.5; Raz 7,9.14-17; Jn 10,27-30	
9. Ponedeljek	Pahomij, puš.; Izaija, pr.	☾ 2.21
10. Torek	Job, sp. mož; Antonin, šk.	
11. Sreda	Nerej, Ahilej; Aleksander, pp., muč.	
12. Četrtek	Leopold Mandić, red., Pankracij, muč.	
13. Petek	Fatimska MB; M. Mazzarello, soust. HMP; Servacij, muč.	
14. Sobota	Bonifacij, muč.; Justina, muč.	
15. Nedelja	5. VELIKONOČNA NEDELJA – Zofija (Sonja), muč.	
	Apd 14,21-27; Ps 145,8-9.10-11.12-13; Raz 21,1-5; Jn 13,31-35	
16. Ponedeljek	Janez Nepomuk, duh., muč.; Marjeta Kortonska, red.	☺ 6.14
17. Torek	Jošt, puš.; Paskal, red.	
18. Sreda	Janez I., pp., muč.; Erik, kr.	
19. Četrtek	Urban I., pp.; Peter Celestin, pp.	
20. Petek	Bernardin, duh.; Teodor, šk.	
21. Sobota	Krištof in mehiški mučenci; Mancij, muč.	
22. Nedelja	6. VELIKONOČNA NEDELJA – Marjeta, red.	☾ 20.43
	Apd 15,1-2.22-29; Ps 67,2-3.5.6.8; Raz 21,10-14.22-23; Jn 14,23-29	
23. Ponedeljek	Socerb, muč.; Renata, spk. – <i>prošnji dan</i>	
24. Torek	<i>Marija Pomočnica (Marija Pomagaj) – prošnji dan</i>	
25. Sreda	Gregor VII., pp.; Urban I., pp. – <i>prošnji dan</i>	
26. Četrtek	<i>Gospodov vnebohod</i> – Filip Neri, duh.; Lambert, šk.	
27. Petek	Alojzij Grozde, muč.; Avguštin, šk. – <i>binkoštna devetdnevica</i>	
28. Sobota	Anton Julijan, muč.; Ignacij, šk.	
29. Nedelja	7. VELIKONOČNA NEDELJA – Maksim Emonski, šk. – ned. družb. obv.	
	Apd 7,55-60; Ps 97,1-2.6-7.9; Raz 22,12-14.16-17.20; Jn 17,20-26	
30. Ponedeljek	Kancij in oglejski mučenci; Ivana Orleanska, dev.	☾ 13.30
31. Torek	<i>Obiskanje Device Marije</i> , Matilda, red.	

Sonce stopi v znamenje dvojčkov 22. 5. ob 9. uri. Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro in 9 minut.

JUNIJ – ROŽNIK

1.	Sreda	Justin, muč.; Simeon, men.	
2.	Četrtek	Marcelin in Peter, muč.	
3.	Petek	Karel Lwanga in ugandski mučenci; Kevin, op.	
4.	Sobota	Frančišek Caracciolo, red. ust.; Krista, muč.	
5. Nedelja	BINKOŠTI – Bonifacij, šk.		
	Apd 2,1-11; Ps 104,1.24.29-30.31.34; Rim 8,8-17 ali 1 Kor 12,3-7.12-13; Jn 14,15-16.23-26		
6.	Ponedeljek	Marija Mati Cerkve; Norbert, šk. – binkoštni pon.	
7.	Torek	Robert, op.; Bogumil, op.	☹ 16.48
8.	Sreda	Medard, šk.; Viljem, šk. – dan Primoža Trubarja, d. p.	
9.	Četrtek	Primož in Felicijan, muč.; Efrem, dk.	
10.	Petek	Bogumil, šk.; Edvard, duh.	
11.	Sobota	BARNABA, ap.; Olivija, muč. – <i>kvatre</i>	
12. Nedelja	SVETA TROJICA – Eskil, muč.		
	Prg 8,22-31; Ps 8,4-5.6-7.8-9; Rim 5,1-5; Jn 16,12-15		
13.	Ponedeljek	Anton Padovanski, uč.; Akvilina, muč.	
14.	Torek	Valerij in Rufin, muč.	☺ 13.51
15.	Sreda	Vid, muč.; Germana (Mana), dev.	
16.	Četrtek	Sv. Rešnje telo in kri – Beno, šk.; Gvido, red.	
17.	Petek	Albert, duh.; Sancija, dev.	
18.	Sobota	Marko in Marcelijan, muč.; Romuald, op.	
19. Nedelja	12. NEDELJA MED LETOM – Nazarij, šk.		
	Zah 12,10-11; 13,1; Ps 63,2-6.8-9; Gal 3,26-29; Lk 9,18-24		
20.	Ponedeljek	Silverij, pp.; Adalbert, šk.	
21.	Torek	Alojzij, red.; Julijan, muč.	☾ 5.10
22.	Sreda	Tomaž More in Janez Fisher, muč.; Pavlin, šk.	
23.	Četrtek	Jožef Cafasso, duh.; Agripina, muč.	
24.	Petek	Srce Jezusovo – rojstvo Janeza Krstnika – <i>kres</i>	
25. Sobota	Srce Marijino; Viljem (Vilko), op. – DAN DRŽAVNOSTI, d. p. d.		
26. Nedelja	13. NEDELJA MED LETOM – Ciril, šk., c. uč.; J.M. Escriva, ust. Opus Dei		
	1 Kr 19,16.19-21; Ps 16,1-2.5.7-11; Gal 5,1.13-18; Lk 9,51-62		
27.	Ponedeljek	Ema Krška, vd.; Ariald, muč.	
28.	Torek	Irenej (Hotimir), šk., muč.; Plutarh, muč.	
29.	Sreda	Peter in Pavel, ap.	☹ 4.52
30.	Četrtek	Prvi rimski mučenci; Ladislav Ogrski, kr.	

Sonce stopi v znamenje raka 21. 6. ob 20. uri. Začetek poletja. Do 18. 6. se dan podaljša za 15 minut, do 30. 6. se skrajša za 3 minute.

JULIJ – MALI SRPAN

1.	Petek	Estera, sp. žena; Oliver, muč.	
2.	Sobota	Frančišek Regis, red.; Ptujskogorska M. B.	
3. Nedelja	14. NEDELJA MED LETOM – izseljenska, Tomaž, ap.		
	Iz 66,10-14; Ps 66,1-7.16.20; Gal 6,14-18; Lk 10,1-12.17-20 ali 10,1-9		
4.	Ponedeljek	Urh (Uroš), šk.; Elizabeta (Špela) Portugalska, vd.	
5.	Torek	CIRIL IN METHOD, slov. ap.	
6.	Sreda	Marija Goretti, muč.; Artezij, šk., muč.	
7.	Četrtek	Anton M. Zaharija, duh.; Vilibald, šk.	☾ 4.14
8.	Petek	Gregor Grassi, šk.; Prokopij, muč.	
9.	Sobota	Avguštin Z. Rong in kitajski muč.; Hadrijan III., pp.	
10. Nedelja	15. NEDELJA MED LETOM – Amalija, red.; Veronika, op.		
	5 Mz 30,10-14; Ps 69,14.17.30-31.33-34.36-37; Kol 1,15-20; Lk 10,25-37		
11.	Ponedeljek	Benedikt, op.; Olga Kijevska, kn.	
12.	Torek	Mohor in Fortunat, muč.	
13.	Sreda	Henrik (Hinko), kr.; Joel, pr.	☺ 20.37
14.	Četrek	Kamil de Lellis, duh.; Božidar, šk.	
15.	Petek	Bonaventura, šk., c. uč.; Vladimir, kn.	
16.	Sobota	Karmelska Mati Božja (Karmen); Evstahij, šk.	
17. Nedelja	16. NEDELJA MED LETOM – Aleksij (Aleš), spk.; Krištofova		
	1 Mz 18,1-10; Ps 15,2-5; Kol 1,24-28; Lk 10,38-42		
18.	Ponedeljek	Elij, muč.; Friderik (Miroslav), šk.	
19.	Torek	Arsenij, puš.; Ambrozij, op.	
20.	Sreda	Marjeta Antiohijska, muč.; Apolinarij, šk., muč.	☾ 16.18
21.	Četrtek	Lovrenc, duh., uč.; Danijel (Danilo), pr.; Jeremija, pr.	
22.	Petek	Marija Magdalena, sp. žena; Valter	
23.	Sobota	Brigita Švedska, red.; Peter in španski mučenci	
24. Nedelja	17. NEDELJA MED LETOM; Krištof, muč. – dan starih staršev		
	1 Mz 18,20-32; Ps 138,1-3.6-8; Kol 2,12-14; Lk 11,1-13		
25.	Ponedeljek	Jakob Starejši, ap.; Teja, muč.	
26.	Torek	Joahim in Ana, starši Device Marije	
27.	Sreda	Gorazd, Kliment in drugi učenci Cirila in Metoda	
28.	Četrtek	Viktor I., pp.; Samson (Samo), šk.	☼ 19.54
29.	Petek	Marta, Lazarjeva sestra; Olaf, kr.	
30.	Sobota	Peter Krizolog, šk., c. uč.; Rufin, muč.	
31. Nedelja	18. NEDELJA MED LETOM – Ignacij Lojolski, ust. jezuitov		
	Prd 1,2,2.21-23; Ps 90,1-2.6-9; Kol 3,1-5.9-11; Lk 12,13-21		

Sonce stopi v znamenje leva 22. 7. ob 6. uri. Do konca meseca se dan skrajša za 51 minut.

AVGUST – VELIKI SRPAN

1.	Ponedeljek	Alfonz Ligvorij, šk., c. uč.; Tomaž, šk.	
2.	Torek	Evzebij, šk.; Peter J. Eymard, duh.	
3.	Sreda	Lidija, sp. žena; Gamaliel, sp. mož	
4.	Četrtek	Janez Vianej, duh.; Tertulin, muč.	
5.	Petek	Marija Snežna (Nives); Ožbolt, muč.	☾ 13.06
6.	Sobota	Jezusova spremenitev na gori – Just Španski, muč.	
7.	Nedelja	19. nedelja med letom – Kajetan, duh.	
		Mdr 18,6-9; Ps 33,1.12.18-19.20-22; Heb 11,1-2.8-19 ali 11,1-2.8-12; Lk 12,32-48 ali 12,35-40	
8.	Ponedeljek	Dominik, ust. dominikancev; Marin, muč.	
9.	Torek	Terezija (Edith Stein), red., muč.; Miro, šk.	
10.	Sreda	Lovrenc (Lovro), diak., muč.; Hugo, šk.	
11.	Četrtek	Klara (Jasna), dev.; Suzana, muč.	
12.	Petek	Ivana Šantalska, red.; Lelija, dev.	☺ 3.35
13.	Sobota	Hipolit in Poncijan, muč.; Gertruda, op.	
14.	Nedelja	20. NEDELJA MED LETOM – Maksimilijan Kolbe, duh., muč.	
		Jer 38,4-6.8-10; Ps 40,2.3.4.18; Heb 12,1-4; Lk 12,49-53	
15.	Ponedeljek	MARIJINO VNEBOVZETJE (VELIKI ŠMAREN), d. p. d.	
16.	Torek	Rok, spk.; Štefan, kr.	
17.	Sreda	Hijacint, red. – združitev prekmurskih Slovencev z matičnim narodom, d. p.	
18.	Četrtek	Helena (Alenka), ces.; Manes, red.	
19.	Petek	Janez Eudes, duh.; Timotej, muč.	☾ 6.36
20.	Sobota	Bernard, op., uč.; Samuel, pr.	
21.	Nedelja	21. NEDELJA MED LETOM – Pij X., pp.	
		Iz 66,18-21; Ps 117,1.2; Heb 12,5-7.11-13; Lk 13,22-30	
22.	Ponedeljek	Devica Marija Kraljica; Sigfrid (Zmago), šk.	
23.	Torek	Roza iz Lime, dev.; Asterij, muč. – spomin na žrtve totalitarnih režimov	
24.	Sreda	JERNEJ (Natanael), ap.; Emilija, red.	
25.	Četrtek	Ludvik, kr.; Jožef, uh.; Patricija, dev.	
26.	Petek	Tarzicij, muč.; Hadrijan, muč.	
27.	Sobota	Monika, mati sv. Avgušтина; Amadej, šk.	☼ 10.17
28.	Nedelja	22. NEDELJA MED LETOM – Avguštin, šk., c. uč.	
		Sir 3,17-18.20.28-29; Ps 68,4-5.6-7.10-11; Heb 12,18-19.22-24; Lk 14,1.7-14	
29.	Ponedeljek	Mučeništvo Janeza Krstnika; Sabina, muč.	
30.	Torek	Feliks (Srečko), muč.; Agil, op.	
31.	Sreda	Pavlin, šk.; Jožef in Nikodem, sp. moža	

Sonce stopi v znamenje device 21. 8. ob 17. uri. Do konca meseca se dan skrajša za 1 uro in 27 minut.

SEPTEMBER – KIMAVEC

1.	Četrtek	Egidij (Tilen), op.; Verena, dev.; Brezjanska Mati Božja	
2.	Petek	Marjeta, dev.; Ingrid, red.	
3.	Sobota	Gregor Veliki, pp., uč.; Raisa, muč.	🌙 20.07
4. Nedelja	23. NEDELJA MED LETOM, angelska – Rozalija (Zalka), dev.		
	Mdr 9,13-18; Ps 90,3-4.5-6.12-13.14.17; Flm 1,9-10.12-17; Lk 14,25-337		
5.	Ponedeljek	Mati Terezija, red. ust.; Viktorin, muč.	
6.	Torek	Zaharija, pr.; Magnus, op.	
7.	Sreda	Regina, muč.; Marko Križevčan, muč.	
8.	Četrek	Rojstvo Device Marije (mali šmaren) – Serafina, red.	
9.	Petek	Peter Klaver, red.; Friderik Ozanam, duh.	
10.	Sobota	Nikolaj Tolentinski, spk.; Ines, muč.	☺ 11.58
11. Nedelja	24. NEDELJA MED LETOM – Bonaventura, red.		
	2 Mz 32,7-11.13-14; Ps 51,3-4.12-13.17.19; 1 Tim 1,12-17; Lk 15,1-32 ali 15,1-105		
12.	Ponedeljek	Marijino ime; Tacijan, muč.	
13.	Torek	Janez Zlatousti, šk., c. uč.; Elidija, muč.	
14.	Sreda	Povišanje sv. križa	
15.	Četrtek	Žalostna M. B.; Melita, muč. – vrnitev Primorske k matični domovini, d. p.	
16.	Petek	Kornelij, pp.; Ciprijan, šk., muč.; Ljudmila, kn.	
17.	Sobota	Robert Bellarmino, šk., c. uč.; Lambert, muč.	🌙 23.51
18. Nedelja	25. NEDELJA MED LETOM – Jožef Kupertinski, duh.		
	Am 8,4-7; Ps 113,1-2.4-6.7-8; 1 Tim 2,1-8; Lk 16,1-13 ali 16,10-137		
19.	Ponedeljek	Januarij, šk., muč.; Teodor Angleški, šk.	
20.	Torek	Andrej Kim in korejski mučenci; Evstahij, šk.	
21.	Sreda	MATEJ, ap., ev.; Jona, pr.	
22.	Četrtek	Mavricij, muč.; Tomaž Vilanovski, šk.	
23.	Petek	Pij, duh.; Krištof, muč. – Dan slovenskega športa, d. p.	
24.	Sobota	Anton Martin Slomšek, šk.; Rupert, šk. – kvatre	
25. Nedelja	26. NEDELJA MED LETOM, Slomškova – Sergij, men.		☺ 23.54
	Am 6,1.4-7; Ps 146,7-10; 1 Tim 6,11-16; Lk 16,19-31		
26.	Ponedeljek	Kozma in Damijan, muč.; Terezija, red.	
27.	Torek	Vincencij, ust. lazaristov; Bonfilij, šk.	
28.	Sreda	Venčeslav, muč.; Lovrenc Ruiz in japonski mučenci	
29.	Četrtek	MIHAEL, GABRIJEL, RAFAEL, nadangeli	
30.	Petek	Hieronim, duh., uč.; Gregorij, šk.; Božj. sl. A. Majcen, red.	

Sonce stopi v znamenje tehtnice 21. 9. ob 3. uri. Začetek jeseni. Do konca meseca se dan skrajša za 1 uro in 32 minut.

OKTOBER – VINOTOK

1.	Sobota	Terezija Deteta Jezusa, dev., uč.; Emanuel, šk.	
2.	Nedelja	27. NEDELJA MED LETOM, rožnovenska – Angeli varuhi	
		Hab 1,2-3;2,2-4; Ps 95,1-2.6-7.8-9; 2 Tim 1,6-8.13-14; Lk 17,5-10	
3.	Ponedeljek	Gerard, op.; Evald, muč. – teden za življenje	☾ 2.13
4.	Torek	Frančišek Asiški, red. ust.; Kalistena, muč.	
5.	Sreda	Marija Favstina, red.; Apolinarij, šk.	
6.	Četrtek	Bruno, ust. kartuzijanov; Renato, šk.	
7.	Petek	Rožnovenska Mati Božja; Sergij, muč.	
8.	Sobota	Pelagija, spk.; Benedikta, muč.	
9.	Nedelja	28. NEDELJA MED LETOM – Abraham in Sara, sp. očak in žena	☺ 22.54
		2 Kr 5,14-17; Ps 98,1-4; 2 Tim 2,8-13; Lk 17,11-19	
10.	Ponedeljek	Florencij, muč.; Danilo (Danijel), muč.	
11.	Torek	Janez XXIII., pp.; Filip, diak.; Kanik, op.	
12.	Sreda	Maksimiljan Celjski, muč.; Serafin, red.	
13.	Četrtek	Koloman, muč.; Edvard, kr.	
14.	Petek	Kalist I., pp., muč.; Silvan, muč.	
15.	Sobota	Terezija Avilska, red., uč.; Evtimij, men.	
16.	Nedelja	29. NEDELJA MED LETOM – Marjeta, red.	
		2 Mz 17,8-13; Ps 121,1-2.3-4.5-6.7-8; 2 Tim 3,14-4,2; Lk 18,1-8	
17.	Ponedeljek	Janez Eudes, duh.; Mojzes in Sara, Ignacij, Antiohijski, šk., muč.; Florencij, šk.	☾ 19.15
18.	Torek	LUKA, ev.; Just, muč.	
19.	Sreda	Pavel od križa, duh.; Izak in kanadski mučenci	
20.	Četrtek	Irena (Mira), muč.; Vendelin, op.	
21.	Petek	Uršula, dev., muč.; Celina, mati	
22.	Sobota	Janez Pavel II., pp.; Marija Saloma, sp. žena	
23.	Nedelja	30. NEDELJA MED LETOM, misijonska – Janez Kapistran, duh.	
		Sir 35,12-14.16-18; Ps 34,2-3.17-18.19.23; 2 Tim 4,6-8.16-18; Lk 18,9-14	
24.	Ponedeljek	Anton M. Klaret, šk.; Senoh, men.	
25.	Torek	Darinka, muč.; Krišpin, muč. – dan suverenosti, d. p.	☹ 12.48
26.	Sreda	Lucijan, muč.; Demetrij, muč.	
27.	Četrtek	Sabina Avilska, muč.; Frumencij, šk.	
28.	Petek	Simon in Juda Tadej, ap.	
29.	Sobota	Mihael Rua, red.; Ermelinda, dev.	
30.	Nedelja	31. NEDELJA MED LETOM, žegnanjska – Marcel, muč.	
		Mdr 11,22-12,2; Ps 145,1-2.8-11.13-14; 2 Tes 1,11-2,2; Lk 19,1-10	
31.	Ponedeljek	Volbenk (Bolfenk), šk. – DAN REFORMACIJE, d. p. d.	

Sonce stopi v znamenje škorpionja 21. 10. ob 14. uri. Do konca meseca se dan skrajša za 1 uro in 34 minut.

NOVEMBER – LISTOPAD

1. Torek	VSI SVETI, d. p. d.	 7.37
2. Sreda	Spomin vernih rajnih	
3. Četrtek	Viktorin Ptujski, šk., muč.; Just Tržaški, muč.; Martin, red.	
4. Petek	Karel Boromejski, šk.; Emerik, kr.	
5. Sobota	Zaharija in Elizabeta, starši Janeza Krstnika	
6. Nedelja	32. NEDELJA MED LETOM, zahvalna – Lenart, op.; Monald Koprski, duh.	
	2 Mkb 7,1-2.9-14; Ps 17,1.5-6.8.15; 2 Tes 2,16-3,5; Lk 20,27-38 ali 20,27.34-38	
7. Ponedeljek	Ernest, op.; Engelbert, šk.	
8. Torek	Bogomir, šk.; Kebij, op.	 12.02
9. Sreda	Posvetitev lateranske bazilike; Teodor, muč.	
10. Četrtek	Leon Veliki, pp., uč.; Andrej Avellino, duh.	
11. Petek	Martin, šk.; Bartolomej, op.	
12. Sobota	Jernej (Natanael), ap.; Emilija, red.	
13. Nedelja	33. NEDELJA MED LETOM – Stanislav Kostka, red. – svetovni dan ubogih	
	Mal 3,19-20; Ps 98,5-6.7-8.9; 2 Tes 3,7-12; Lk 21,5-19	
14. Ponedeljek	Nikolaj Tavelić, muč.; Lovrenc Irski, šk.	
15. Torek	Albert, šk., c. uč.; Leopold, kn.	
16. Sreda	Marjeta Škotska, kr.; Jedrt, dev.	 14.26
17. Četrtek	Elizabeta Ogrska, red.; Hilda, op.	
18. Petek	Posv. bazilik sv. Petra in Pavla; Karolina, muč.	
19. Sobota	Matilda, red.; Abdija, pr.	
20. Nedelja	KRISTUS KRALJ – Edmund, kr.	
	2 Sam 5,1-3; Ps 122,1-5; Kol 1,12-20; Lk 23,35-43	
21. Ponedeljek	Darovanje Device Marije; Maver Poreški, šk. – teden karitas	
22. Torek	Cecilija, dev., muč.; Kristijan, šk.	
23. Sreda	Klemen I., pp., muč.; Kolumban, op. – dan Rudolfa Maistra, d. p.	 23.57
24. Četrtek	Andrej Dung in vietnamski mučenci	
25. Petek	Katarina Sinajska, dev., muč.; Mojzes, muč.	
26. Sobota	Valerijan Oglejski, šk.; Silvo, op.	
27. Nedelja	1. ADVENTNA NEDELJA, karitas – Virgil in Modest, šk. – cerkveno leto A	
	Iz 2,1-5; Ps 122,1-2.3-9; Rim 13,11-14; Mt 24,37-44	
28. Ponedeljek	Katarina Labouré, red.; Mansuet, šk., muč.	
29. Torek	Saturnin, muč.; Filomen, muč.	
30. Sreda	Andrej, ap.; Mirokles, šk.	 15.36

Sonce stopi v znamenje strelca 21. 11. ob 0. uri. Do konca meseca se dan skrajša za 1 uro in 10 minut.

DECEMBER – GRUDEN

1.	Četrtek	Eligij, šk.; Marija Klementina, muč.; Nahum, pr.	
2.	Petek	Natalija, muč.; Bibijana (Vivijana), muč.	
3.	Sobota	Frančišek Ksaver, red.; Sofonija, pr.	
4. Nedelja	2. ADVENTNA NEDELJA – Janez, duh., uč.; Barbara, muč.		
	Iz 11,1-10; Ps 72,1-2.7-8.12-13.17; Rim 15,4-9; Mt 3,1-12		
5.	Ponedeljek	Saba (Savo), op.; Krispina, muč.	
6.	Torek	Nikolaj (Miklavž), šk.; Azela, dev.	
7.	Sreda	Ambrož, šk., c. uč.; Boetij, mis.	
8.	Četrtek	Brezmadežno spočetje Device Marije	☺ 5.08
9.	Petek	Bernard Jezusov, red.; Valerija, muč.	
10.	Sobota	Judita, sp. žena; Loretska Mati Božja	
11. Nedelja	3. ADVENTNA NEDELJA – Damaz I., pp.		
	Iz 35,1-6.10; Ps 146,6-7.8-10; Jak 5,7-10; Mt 11,2-118		
12.	Ponedeljek	Devica Marija iz Guadalupe; Amalija (Malka), muč.	
13.	Torek	Lucija, dev., muč.; Otilija, red.	
14.	Sreda	Janez od Križa, duh., uč.; Apolonij, muč.	
15.	Četrtek	Marija K. Bojanc, Marija A. Fabjan, muč.	
16.	Petek	Albina, muč.; David, kr. – <i>božična devetdnevica</i>	☾ 9.56
17.	Sobota	Lazar iz Betanije, sp. mož; Hijacint, red.	
18. Nedelja	4. ADVENTNA NEDELJA – Gacijan, šk.		
	Iz 7,10-14; Ps 24,1-2.3-4.5-6; Rim 1,1-7; Mt 1,18-24		
19.	Ponedeljek	Urban III., pp.; Anastazij, pp.	
20.	Torek	Evgen, muč.; Zenon, muč.	
21.	Sreda	Peter Kanizij, duh., uč.; Temistokles, šk., muč.	
22.	Četrtek	Frančiška Cabrini, red. ust.; Izrael, duh.	
23.	Petek	Janez Kancij, duh.; Ivo, šk.	☾ 11.16
24.	Sobota	Adam in Eva, Šarbel Makluf, puš. – <i>kvatre – prvi sveti večer</i>	
25. Nedelja	BOŽIČ – GOSPODOVO ROJSTVO		
	Iz 52,7-10; Ps 98,1.2-6; Heb 1,1-6; Jn 1,1-18 ali Jn 1,1-5.9-14		
26. Ponedeljek	ŠTEFAN, dk. – DAN SAMOSTOJNOSTI IN ENOTNOSTI, d. p. d.		
27.	Torek	Janez, ap., ev.	
28.	Sreda	Bož. osmina, Sv. nedolžni otroci	
29.	Četrtek	Bož. osmina, Tomaž Becket, šk.; David, kr.	
30.	Petek	Sveta družina – Vincencija, red. ust.	☾ 2.20
31.	Sobota	Bož. osmina, Silvester I. (Silvo), pp. – <i>drugi sveti večer</i>	

Sonce stopi v znamenje kozoroga 21. 12. ob 11. uri. Začetek zime. Do 17. 12. se dan skrajša za 17 minut, do 31. 12. se podaljša za 3 minute.

PRAZNIKI V LETU 2022

Državni prazniki

novo leto 1. in 2. januar

Prešernov dan – kulturni praznik 8. februar

dan upora proti okupatorju 27. april

praznik dela 1. in 2. maj

dan državnosti 25. junij

dan spomina na mrtve 1. november

dan samostojnosti in enotnosti 26. december

Državni prazniki, ki niso dela prosti:

8. 6. dan Primoža Trubarja; 17. 8. združitev prekmurskih Slovencev z matičnim narodom;

15. 9. vrnitev Primorske k matični domovini; 23. 9. dan slovenskega športa; 25. 10. dan suverenosti;

23. 11. dan Rudolfa Maistra.

Verski prazniki

Zapovedani katoliški prazniki (poleg nedelj):

telovo (sv. Rešnje telo in kri) – 16. junij

veliki šmaren (Marijino vnebovzetje) – 15. avgust

vsi sveti – 1. november

božič – 25. december

Slovesni katoliški prazniki:

1. 1. novo leto; 6. 1. Sv. trije kralji; 2. 2. svečnica; 19. 3. sv. Jožef; 18. 4. velikonočni ponedeljek;

25. 3. Gospodovo oznanjenje; 26. 5. vnebohod; 29. 6. sv. Peter in Pavel; 8. 9. mali šmaren;

8. 12. Brezmadežna; 26. 12. sv. Štefan.

Premakljivi katoliški prazniki:

2. 3. pepelnica; 17. 4. velika noč; 26. 5. vnebohod; 5. 6. binkošti; 12. 6. Sveta Trojica; 16. 6. telovo;

2. 10. rožnovenska nedelja; 23. 10. misijonska nedelja; 30. 10. žegnanjska nedelja; 6. 11. zahvalna

nedelja; 20. 11. nedelja Kristusa Kralja; 27. 11. prva adventna nedelja.

Verski prazniki, ki so (poleg nedelj) dela prosti:

18. 4. velikonočni ponedeljek; 15. 8. Marijino vnebovzetje; 31. 10. dan reformacije; 25. 12. božič.

Prazniki po pravoslavnem koledarju:

7. 1. božič; 14. 1. novo leto; 24. 4. velika noč; 2. 6. vnebohod; 12. 6. binkošti; 28. 8. Marijino vnebovzetje.

Prazniki po judovskem koledarju:

16. 4. do 23. 4. pasha; 5. 6. praznik tednov; 26. 9. novo leto (5783); 5. 10. praznik sprave; 10. 10. šotorski praznik; 19. 12. praznik luči.

Prazniki po muslimanskem koledarju:

30. 7. novo leto, 1. moharam 1444; 3. 4. do 26. 4. postni mesec ramadan; 3. 5. id-ul-fitr (bajram), 1. šaval; 10. 6. gorban, 10. zul-ka-da.

Prazniki v sosednjih državah

AVSTRIJA: novo leto (1. 1.), Sv. trije kralji (6. 1.), velikonočni ponedeljek (18. 4.), 1. maj, vnebohod (26. 5.), binkoštni ponedeljek (6. 6.), sv. Rešnje telo in kri (16. 6.), Marijino vnebovzetje (15. 8.), dan zastave (26. 10.), vsi sveti (1. 11.), Brezmadežna (8. 12.), božič (25. 12.), štefanovo (26. 12.). Deželni patroni v Avstriji: sv. Klemen (15. 3. – Dunaj), sv. Jožef (19. 3. – Koroška, Štajerska, Tirolska), sv. Gebhard (27. 8. – Predarlška), sv. Rupert (24. 9. – Salzburška), sv. Martin (11. 11. – Gradiščanska), sv. Leopold (15. 11. – Nižja in Gornja Avstrija); v nekaterih deželah so ti dnevi tudi dela prosti.

ITALIJA: novo leto (1. 1.), Sv. trije kralji (6. 1.), velikonočni ponedeljek (18. 4.), državni praznik Italije (25. 4.), 1. maj, dan republike (2. 6.), Marijino vnebovzetje (15. 8.), vsi sveti (1. 11.), Brezmadežna (8. 12.), božič (25. 12.), štefanovo (26. 12.). – V Trstu je dela prost praznik mučenca Justa (3. 11.), praznik sv. Andreja v Gorici (30. 11.) je delavnik.

MADŽARSKA: novo leto (1. 1.), državni praznik (15. 3.), velikonočni ponedeljek (18. 4.), 1. maj, binkošti (5. 6.), binkoštni ponedeljek (6. 6.), sveti Štefan (20. 8.), državni praznik (23. 10.), vsi sveti (1. 11.), božič (25. 12.), štefanovo (26. 12.).

HRVAŠKA: novo leto (1. 1.), Sv. trije kralji (6. 1.), velikonočni ponedeljek (18. 4.), 1. maj, dan antifašističnega boja (22. 6.), dan državnosti (25. 6.), dan domovinske zahvale (5. 8.), Marijino vnebovzetje (15. 8.), dan neodvisnosti (8. 10.), vsi sveti (1. 11.), božič (25. 12.), štefanovo (26. 12.).

ASTRONOMSKI DOGODKI V LETU 2022

Vsi navedeni časi so v srednjeevropskem času (SEČ), v obdobju, ko je pri nas v veljavi poletni čas, pa v srednjeevropskem poletnem času (SEPČ).

Mrki

V letu 2022 sta dva Sončeva in dva Lunina mrka.

30. april 2022 – delni Sončev mrk

Delni Sončev mrk 30. aprila je viden iz jugovzhodnih delov Pacifika in juga Južne Amerike. Pri nas mrk ni viden.

16. maj 2022 – popolni Lunin mrk

16. maja je popolni Lunin mrk, ki je viden iz obeh Amerik, Evrope in Afrike. Pri nas je mrk jutranji in je viden. Polsenčna faza mrka se začne ob 3. uri in 32 minut, začetek delne faze je ob 4. uri in 28 minut, popolna faza se začne ob 5. uri in 29 minut. Luna tega dne pri nas zaide ob 5. uri in 31 minut, torej med popolno fazo mrka. Drugega dela mrka iz naših krajev torej ne bomo mogli videti, ker bo Luna že pod obzorjem.

25. oktober 2022 – delni Sončev mrk

25. oktobra je delni Sončev mrk, ki je viden iz Evrope, severovzhodne Afrike, Bližnjega vzhoda in zahodne Azije. Ob največji stopnji bo Luna zakrila 0,86 Sončevega premera. Pri nas je mrk viden. Delna faza se začne ob 11. uri in 18 minut, sredina mrka, ko je zakritega 0,36 odstotkov Sončevega premera, je ob 12. uri in 20 minut, konec mrka pa ob 13. uri in 24 minut. Obeti za jasno vreme niso najboljši, saj je bilo od leta 2000 pri nas na ta datum kar 18 dni oblačnih. Kdor bo hotel videti mrk, se bo moral odpeljati nekam, kjer bo jasno, še najbolj na sever, kjer bo tudi magnituda mrka večja.

8. november 2022 – popolni Lunin mrk

8. novembra je popolni Lunin mrk, ki je viden iz Azije, Avstralije, Tihega oceana in iz obeh Amerik. Pri nas mrk ni viden.

Letni časi

Začetek pomladi – spomladansko enakonočje (ekvinokcij): 20. marca ob 16. uri in 33 minut.

Začetek poletja – poletni Sončev obrat (solsticij): 21. junija ob 11. uri in 13 minut.

Začetek jeseni – jesensko enakonočje (ekvinokcij): 23. septembra ob 3. uri in 3 minute.

Začetek zime – zimski Sončev obrat (solsticij): 21. decembra ob 22. uri in 48 minut.

Meteorski roji v letu 2022

Vsako jasno noč lahko občasno na nebu vidimo utrinke ali meteorje. To so drobcena prašna zrnca, ki med letom po Osončju zaidejo v Zemljino atmosfero. Ob trenju z zrakom se segrejejo in izparijo. Tej svetli sledi, ki jo puščajo za seboj, pravimo meteor. Ponavadi lahko vidimo od 5 do 10 meteorjev na uro. Ob določenih datumih v letu pa Zemlja prečka gostejše predele prašnih delcev, ki so jih za sabo pustili kometi. Takrat se število meteorjev močno poveča. Pravimo, da je aktiven meteorski roj. Vsi meteorji istega roja priletijo iz določenega predela neba, ki mu rečemo radiant.

V noči s 3. na 4. januar je maksimum aktivnosti meteorskega roja Kvadrantidov z radiantom v ozvezdju Volar. Ob maksimumu je v povprečju od 60 do 120 utrinkov na uro.

V noči z 12. na 13. avgust je maksimum aktivnosti meteorskega roja Perzeidov z radiantom v ozvezdju Perzej. Ob maksimumu je v povprečju 100 utrinkov na uro.

21. in 22. oktobra je maksimum aktivnosti meteorskega roja Orionidov z radiantom v ozvezdju Orion. Ob maksimumu je v povprečju 20 utrinkov na uro.

17. in 18. novembra je maksimum aktivnosti meteorskega roja Leonidov z radiantom v ozvezdju Lev. Ob maksimumu je v povprečju 15 utrinkov na uro.

13. in 14. decembra je maksimum aktivnosti meteorskega roja Geminidov z radiantom v ozvezdju Dvojčka. Ob maksimumu je v povprečju 120 utrinkov na uro.

Vidnost planetov

MERKUR

Merkur je Soncu najbližji planet in je v povprečju od njega oddaljen le 57,9 milijona kilometrov. Obhod okoli Sonca zaključi v 88 dneh. Okoli svoje

osi se zavrti v 58,7 dneva, kar pomeni, da je dan na Merkurju dolg kar dve tretjini njegovega leta. Po svoji velikosti in masi je Merkur bolj podoben Luni kot Zemlji. Njegov premer je le 4880 kilometrov. Ubežna hitrost z njegovega površja je 4,3 kilometra na sekundo in je torej premajhen, da bi mogel obdržati omembe vredno atmosfero. Okoli Merkurja ne kroži nobena luna.

Opazovanje: Ker je Merkur bliže Soncu kot Zemlja, je na našem nebu vedno navidezno zelo blizu Sonca. Občasno ga lahko vidimo s prostim očesom, vendar ga veliko težje opazimo kot ostale planete. Največji navidezni odklik od Sonca, ki ga lahko doseže, je 27,7 stopinje, zato planeta nikoli ne moremo videti sredi noči. Opazujemo ga lahko zjutraj nad vzhodnim obzorjem, ko vzhaja pred Soncem ali zvečer nad zahodnim obzorjem, ko zahaja za njim.

Vidnost Merkurja v letu 2022: V letu 2022 bomo lahko Merkur opazovali zjutraj (pred vzhodom Sonca) nad vzhodnim obzorjem v dneh okoli 16. februarja (26,3 stopinje od Sonca), 16. junija (23,2 stopinje od Sonca) in 8. oktobra (18,0 stopinje od Sonca).

Zvečer (po zaidu Sonca) bomo lahko planet opazovali nad zahodnim obzorjem v dneh okoli 7. januarja (19,2 stopinje od Sonca), 29. aprila (20,6 stopinje od Sonca), 27. avgusta (27,3 stopinje od Sonca) in 21. decembra (20,1 stopinje od Sonca).

VENERA

Venera je drugi planet v našem Osončju. Od Sonca je povprečno oddaljena 108,2 milijona kilometrov, za pot okoli njega pa potrebuje 224,7 dneva. Planet se zelo počasi vrti okoli svoje osi. Za en obrat potrebuje kar 243 dni, kar pomeni, da je Venerin dan celo nekoliko daljši od njenega leta. Venera je po masi in velikosti na moč podobna Zemlji. Njena masa znaša približno štiri petine mase Zemlje, njen premer pa je le malo manjši od Zemljinega – 12.100 kilometrov. Planet obdaja gosta in nepredirna atmosfera. Venera nima svojega naravnega satelita.

Opazovanje: Tudi Venera je bliže Soncu kot Zemlja, zato jo lahko opazujemo le zjutraj ali zve-

čer. Ko vzhaja pred Soncem, jo najdemo nad vzhodnim obzorjem jutranjega neba. Takrat jo imenujemo Danica. Kadar pa zahaja za Soncem, jo lahko vidimo nad zahodnim večernim obzorjem, in ji rečemo Večernica. Venera nam podobno kot Luna kaže mene od krajca do polne Venere. Na nebu je prav gotovo ne moremo zgrešiti, saj je za Luno in Soncem najsvetlejšo nebesno telo.

Vidnost Venere v letu 2022: Venera je nekaj dni na začetku leta še Večernica in je vidna zvečer po zaidu Sonca nizko nad zahodnim obzorjem. Že 8. januarja je v spodnji konjunkciji s Soncem, ko nekaj dni ni vidna. Nato se pojavi zjutraj nad vzhodnim obzorjem pred vzhodom Sonca kot Danica. 20. marca doseže največji navidezni odklik 46,6 stopinje zahodno od Sonca. Po tem datumu se začne Soncu navidezno približevati, a je na jutranjem nebu dobro vidna vse do oktobra. 22. oktobra je v zgornji konjunkciji s Soncem, ko nekaj časa ni vidna. Proti koncu leta se spet pojavi na večernem nebu kot Večernica.

MARS

Mars je četrti planet po vrsti. Njegova povprečna oddaljenost od Sonca je 228 milijonov kilometrov, obkroži pa ga v 687 dneh, kar je le malo manj od dveh zemeljskih let. Mars se okoli svoje osi zavrti v približno enakem času kot Zemlja – njegov dan traja 24 ur in 37 minut. Skoraj za polovico je manjši od Zemlje, njegov premer je 6790 kilometrov. Ubežna hitrost na njem je nizka in zaradi tega ima planet redko atmosfero, sestavljeno v glavnem iz ogljikovega dioksida. Mars obkrožata dva majhna satelita, Fobos in Deimos.

Opazovanje: Mars je v ugodni legi za opazovanje približno vsaki dve leti. Na nebu sveti s svojo značilno rdečeoranžno barvo, ki so jo že stari narodi povezovali s krvjo, planet sam pa z bogom vojne. S srednjevelikim amaterskim teleskopom lahko na Marsu vidimo nekaj značilnih površinskih tvorb: severno in južno polarno kapico ter velika temnejša in svetlejša oranžna področja, ki se z Marsovimi letnimi časi spreminjajo.

Vidnost Marsa v letu 2022: Mars je v začetku leta jutranji planet, viden le zjutraj nad vzhodnim

obzorjem. A ker se Zemlji približuje, vzhaja vedno prej. Junija je viden vso drugo polovico noči. Julija vzhaja že pred polnočjo. Septembra je viden že zvečer, oktobra in novembra pa praktično vso noč. V najboljši legi za opazovanje je decembra, saj je 8. decembra v opoziciji s Soncem, ko nam je najbližje. Dobro viden ostane vse do konca leta.

Mars na začetku leta najdemo v ozvezdju Kačenosca. Februarja in v začetku marca potuje čez Strelca, nato pa se preseli v Kozoroga, kjer ostane do sredine aprila, ko se preseli v Vodnarja. Junija in v začetku julija potuje čez ozvezdje Ribi, nato pa do avgusta po meji med ozvezdjema Oven in Kit. V začetku avgusta vstopi v ozvezdje Bik, kjer ostane vse do konca leta.

JUPITER

Jupiter je peti po vrsti in največji planet v našem Osončju. Njegova masa je večja kot masa vseh ostalih planetov skupaj. Je velikanska krogla, v katero bi stlačili kar 1330 Zemelj! Od Sonca je povprečno oddaljen 778,3 milijona kilometrov, za en obhod okoli njega pa potrebuje 11,86 leta. Dan na Jupitru traja le 9,8 ure. Ker se planet izredno hitro vrti okoli svoje osi in ker ima majhno povprečno gostoto, je močno sploščen. Premer Jupitra vzdolž ekvatorja je 143.000 kilometrov, premer čez pola pa le 134.000 kilometrov. Danes poznamo že 79 Jupitrovih satelitov, od katerih so štirje (Jo, Evropa, Ganimed in Kalisto) vidni že z manjšimi amaterskimi teleskopi.

Opazovanje: Jupiter je več mesecev v letu v ugodni legi za opazovanje. Na nočnem nebu je to zelo svetlo nebesno telo; po siju ga prekaša le Venera in občasno Mars. Z amaterskimi teleskopi vidimo Jupiter kot rumeno ploščico, ki jo prepređajo temnejši pasovi. V manjših teleskopih opazimo dva izrazita pasova, po enega na vsaki strani planetovega ekvatorja. Z boljšimi teleskopi vidimo več pasov, opazimo pa lahko tudi druge atmosferske tvorbe, ki se stalno spreminjajo, saj ima planet zelo razgibano in nemirno atmosfero.

Vidnost Jupitra v letu 2022: Jupiter je v začetku leta večerni planet in zahaja kmalu za Soncem. Ni več v ugodni legi za opazovanje, saj se bliža ko-

njunkciji s Soncem, ki jo doseže 6. marca. Okoli tega datuma nekaj časa ni viden, saj je navidezno preblizu Sonca. Sredi aprila ga že lahko izsledimo zjutraj pred vzhodom Sonca nizko nad vzhodnim obzorjem. Vzhaja vedno prej, a je do julija viden le drugo polovico noči. Od avgusta do novembra je v ugodni legi za opazovanje, saj je 27. septembra v opoziciji s Soncem, ko nam je najbližje. Viden je praktično vso noč. Decembra je viden prvo polovico noči, saj zahaja okoli polnoči.

Jupiter se od januarja do aprila zadržuje v ozvezdju Vodnarja, nato pa se preseli v ozvezdje Ribi, kjer ostane do konca leta.

SATURN

Saturn je šesti po vrsti in drugi največji planet v našem Osončju. Vanj bi lahko stlačili 744 Zemelj. Od Sonca je povprečno oddaljen 1,427 milijarde kilometrov, obkroži pa ga v 29,46 leta. Tudi Saturn je plinasti velikan, ki se hitro vrti okoli svoje osi. Za en zasuk potrebuje le 10 ur in 12 minut. Zaradi tega in zaradi majhne povprečne gostote je močno sploščen. Njegov ekvatorski premer je 120.700 kilometrov, premer čez pola pa je znatno manjši – 108.000 kilometrov. Saturn je najbolj znan po čudovitih kolobarjih, ki ga obdajajo. Trenutno je znanih 82 satelitov, ki krožijo okoli njega. Največji med njimi je Titan.

Opazovanje: Saturn je vsako leto nekaj mesecev v ugodni legi za opazovanje. Že manjši teleskop pokaže enega najlepših prizorov, kar jih ponuja nebo – planet je obdan z velikim in svetlim kolobarjem. Saturna vidimo kot rumenkasto ploščico, ki je prepređena z vzporednimi temnejšimi pasovi. Le redko lahko opazimo še druge atmosferske tvorbe, saj je planet manjši in mnogo bolj oddaljen od nas kot Jupiter.

Vidnost Saturna v letu 2022: Saturn je v začetku leta večerni planet in zahaja kmalu za Soncem. Ni več v ugodni legi za opazovanje, saj se bliža konjunkciji s Soncem, ki jo doseže 5. februarja. Okoli tega datuma nekaj časa ni viden, saj je navidezno preblizu Sonca. Sredi marca pa ga že lahko izsledimo zjutraj pred vzhodom Sonca

nizko nad vzhodnim obzorjem. Do začetka junija vzhaja vedno prej, a je viden le drugo polovico noči. Od julija do septembra je v ugodni legi za opazovanje, saj je 15. avgusta v opoziciji s Soncem, ko nam je najbliže. Viden je praktično vso noč. Oktobra je viden prvo polovico noči, kasneje pa je le še večerni planet, ki ob koncu leta zahaja kmalu za Soncem.

Saturn se vse leto zadržuje v ozvezdju Kozoroga.

URAN

Uran je sedmi planet po vrsti in prvi, ki smo ga odkrili v modernih časih. Je na meji vidnosti s prostim očesom, zato ga stari narodi niso poznali. Leta 1781 ga je s teleskopom povsem po naključju odkril William Herschel, ko je risal zvezdno karto. Tudi Uran spada med plinaste planete velikane, čeprav je mnogo manjši od Jupitra in Saturna. Njegov ekvatorski premer je 51.800 kilometrov, premer čez pola pa 49.000 kilometrov. Od Sonca je povprečno oddaljen 2,87 milijarde kilometrov, za pot okoli njega pa potrebuje kar 84 let. Dan na Uranu traja 18 ur. Danes je znanih 27 Uranovih lun.

Opazovanje: Uran je na meji vidnosti s prostimi očmi, lahko pa ga vidimo že v manjših teleskopih. Vendar pa je zaradi velike oddaljenosti njegov navidezni premer zelo majhen. Zato je v amaterskih teleskopih videti kot majhna zelenkasta ploščica, na njem pa ne moremo videti nobenih atmosferskih podrobnosti.

Vidnost Urana v letu 2022: Uran je v začetku leta viden praktično vso noč, februarja in marca prvo polovico noči, aprila pa je le še večerni planet, ki zahaja kmalu za Soncem. 5. maja je v konjunkciji s Soncem in nekaj časa ni viden. Konec maja se pojavi na jutranjem nebu in je jutranji planet vse do začetka julija. Avgusta je viden drugo polovico noči, septembra pa že praktično vso noč, saj prihaja v opozicijo s Soncem, ki jo doseže 9. novembra. V tednih okoli opozicije je v najugodnejši legi za opazovanje. Vse do konca leta je viden praktično vso noč.

Uran se vse leto zadržuje v ozvezdju Ovna.

NEPTUN

Neptun je osmi planet po vrsti. Astronomi so ga odkrili leta 1846. Na moč je podoben Uranu in tudi njega uvrščamo med plinaste planete velikane. Njegov ekvatorski premer je 49.500 kilometrov, premer čez pola pa je 47.400 kilometrov. Od Sonca je povprečno oddaljen kar 4,5 milijarde kilometrov, za en obhod pa potrebuje kar 164,8 leta. Okoli svoje osi se zavrti v 19,2 ure. Danes je znanih 14 Neptunovih satelitov. Največji med njimi je Triton, ki je večji od naše Lune.

Opazovanje: Neptun je tudi v največjih amaterskih teleskopih komaj kaj večji od zvezd. Vidimo ga kot majhno, enakomerno modrikasto ploščico, na njegovi površini pa ne moremo videti pravih nobenih podrobnosti.

Vidnost Neptuna v letu 2022: Neptun je v začetku leta večerni planet in zahaja kmalu za Soncem. 13. marca je v konjunkciji s Soncem, zato okoli tega datuma nekaj časa ni viden. Na jutranjem nebu se pojavi šele konec aprila. Vzhaja vedno prej in prihaja v vse ugodnejšo lego za opazovanje. 17. septembra je v opoziciji s Soncem in je v tednih okoli tega datuma viden vso noč. Na večernem nebu ostane viden vse do konca leta. Neptun se vse leto zadržuje na meji med ozvezdjema Vodnar in Ribi. Če hočemo planet najti med zvezdami, potrebujemo dobro zvezdno karto in koordinate planeta.

SONCE VSTOPI V ZNAMENJE

Vodnarja	20. januarja ob 15. uri
Rib	20. februarja ob 4. uri
Ovna	22. marca ob 12. uri
Bika	21. aprila ob 23. uri
Dvojčka	22. maja ob 9. uri
Raka	21. junija ob 20. uri
Leva	22. julija ob 6. uri
Devica	21. avgusta ob 17. uri
Tehtnice	21. septembra ob 3. uri
Škorpion	21. oktobra ob 14. uri
Strelca	21. novembra ob 0. uri
Kozoroga	21. decembra ob 11. uri

PREGLIEDNI KOLEDARČEK ZA LETO 2023

	JANUAR	FEBRUAR	MAREC
N	1 8 15 22 29	5 12 19 26	5 12 19 26
P	2 9 16 23 30	6 13 20 27	6 13 20 27
T	3 10 17 24 31	7 14 21 28	7 14 21 28
S	4 11 18 25	1 8 15 22	1 8 15 22 29
Č	5 12 19 26	2 9 16 23	2 9 16 23 30
P	6 13 20 27	3 10 17 24	3 10 17 24 31
S	7 14 21 28	4 11 18 25	4 11 18 25
	APRIL	MAJ	JUNIJ
N	2 9 16 23 30	7 14 21 28	4 11 18 25
P	3 10 17 24	1 8 15 22 29	5 12 19 26
T	4 11 18 25	2 9 16 23 30	6 13 20 27
S	5 12 19 26	3 10 17 24 31	7 14 21 28
Č	6 13 20 27	4 11 18 25	1 8 15 22 29
P	7 14 21 28	5 12 19 26	2 9 16 23 30
S	8 15 22 29	6 13 20 27	3 10 17 24
	JULIJ	AVGUST	SEPTEMBER
N	2 9 16 23 30	6 13 20 27	3 10 17 24
P	3 10 17 24 31	7 14 21 28	4 11 18 25
T	4 11 18 25	1 8 15 22 29	5 12 19 26
S	5 12 19 26	2 9 16 23 30	6 13 20 27
Č	6 13 20 27	3 10 17 24 31	7 14 21 28
P	7 14 21 28	4 11 18 25	1 8 15 22 29
S	1 8 15 22 29	5 12 19 26	2 9 16 23 30
	OKTOBER	NOVEMBER	DECEMBER
N	1 8 15 22 29	5 12 19 26	3 10 17 24 31
P	2 9 16 23 30	6 13 20 27	4 11 18 25
T	3 10 17 24 31	7 14 21 28	5 12 19 26
S	4 11 18 25	1 8 15 22 29	6 13 20 27
Č	5 12 19 26	2 9 16 23 30	7 14 21 28
P	6 13 20 27	3 10 17 24	1 8 15 22 29
S	7 14 21 28	4 11 18 25	2 9 16 23 30

Anton Stres

OBLAST OBSTAJA ZATO, DA SLUŽI DRŽAVLJANOM

Po tridesetletnici slovenske samostojnosti

Tridesetletnico osamosvojitvenih dogodkov z vrhuncem same proslave dneva državnosti smo želeli obhajati posebno slovesno. Število trideset sicer nima kakega simbolnega pomena in tudi ne nosi kake posebne oznake, kot sta »srebrni« ali »zlati« jubilej. Pomembnost je obletnica dobila zato, ker ni samo obletnica lastne državnosti, ampak je tudi obletnica zloma komunističnega totalitarizma in začetka demokratizacije, s praznovanjem pa smo si hoteli osvežiti zavest, da ta cilj še ni popolnoma dosežen, kar je nato potrdilo tudi praznovanje samo.

Pred tremi desetletji sta bili osamosvojitve Slovenije in vzpostavitev lastne državnosti izpeljani sorazmerno hitro in dokončno. Svojo državo imaš ali je nimaš, nekaj vmes si je bolj težko zamisliti. Z mednarodnim priznanjem in članstvom v OZN je bila osamosvojitve zaključena. Demokratizacija pa je veliko bolj zapleten in postopen proces, saj ne gre samo za spremembo ustave, zakonov in institucij, ampak tudi in celo predvsem za spremembo miselnosti državljanov. Tu pa so možne različne vmesne stopnje, saj gre za prehod od totalitarne k demokratični miselnosti vseh državljanov, posebno pa še članov političnega razreda, od državne uprave do sodstva.

Z razpadom leve koalicije spomladi 2020 in prevzemom vlade pretežno desnih strank se je v pogojih epidemije ustvarilo zaskrbljujoče politično ozračje. Izključevalna drža leve opozicije in nagajanje vladi sta se le še stopnjevala, in to tudi takrat, ko je šlo za izrazito nadstrankarske zadeve obvladovanja zdravja in življenja državljanov, ko bi bilo sodelovanje vseh nujno potrebno. To je zaznamovalo tudi slovesnosti ob tridesetletnici, kakor da osamosvojitve in demokratizacija pred tridesetimi leti ne bi bila takrat skupna volja vseh ali kakor da danes to ni več.

I.

Seveda so za demokratizacijo najprej potrebne svobodne in poštene volitve, na katerih je vsaki politični skupini mogoče nastopiti pod enakimi

pogoji in se enakopravno potegovati za podporo volivcev. Na osnovi izidov se nato oblikuje parlamentarna večina, ki prevzame zakonodajno in izvršno oblast in za določeno obdobje v državi vlada. Toda samo to še ne jamči, da bo večina vladala razumno in pravično, kajti večina še zdaleč ni porok za razumnost in pravičnost. Tudi večina se lahko moti in izvaja ukrepe, ki so v škodo občemu dobremu državljanov, predvsem tistih, ki so iz večine izključeni. Večina je lahko krivična, če brezobzirno tepta manjšino in izvaja diktaturo. Diktatura večine je prav tako nesprejemljiva in neupravičena, kakor vsaka druga diktatura.

Demokracija kot vladavina vseh državljanov, ki odločajo enakopravno, svobodno, razumno in nepristransko, temelji na celovitem spoštovanju človekovih pravic. Te pa v sodobni državi opredeljuje ustava, v državah članicah Sveta Evrope pa tudi evropska konvencija o človekovih pravicah in mnogi drugi mednarodni dokumenti in dogovori, ki imajo enako ali še večjo veljavo kakor ustava. Ti dokumenti so zato nad politično voljo večine in tudi parlamentarni večini postavljajo mejo, ki je ta ne sme prestopiti. A vse to je mrtva črka na papirju, če jih praktično ne varujejo sodstvo, posebej ustavno sodišče, strokovne javnosti, javna glasila in druge organizacije civilne družbe, ki so se tej nalogi še posebej zavezale. A vendar so prav ti v preteklosti pogosto odpovedali, kar je povezano s široko razprostranjeno

korupcijo in z obstojem tako imenovane »paradržave«, se pravi vplivnih »stricev iz ozadja«, ki imajo veliko finančno in medijsko moč, da vplivajo na oblikovanje javnega mnenja in s tem na izide volitev, na izobraževanje v šolah, na stanje v kulturi in na splošno v civilni družbi, ki jo obvladujejo, in nenazadnje na pravosodje.

Resnična demokratičnost neke države in njene ureditve se torej meri po tem, kako skrbno se v njej spoštujejo človekove pravice in kako uspešno jih ustava in ustavno sodišče branita pred morebitno skušnjavo oblasti in njene parlamentarne večine, da bi jih poteptala. Ravno to se je do julija 2021 pet let dogajalo v Sloveniji, ko se leve vlade čisto preprosto niso menile za odločbo ustavnega sodišča, da mora država – če hoče spoštovati ustavo in človekove pravice – enako financirati zasebne in javne osnovne šole pri izvajanju istega predpisanega šolskega programa. To je postal kronski dokaz nedemokratičnosti levih vlad, ki so več dale na svojo etatistično in protireligiozno ideologijo kakor pa na spoštovanje človekovih

pravic. Pri tem je bilo v igri veliko več, kakor se je na prvi pogled zdelo.

Da je lahko to trajalo slabih pet let, izdaja izredno slabo izkaznico o politični kulturi v Sloveniji. Če bi javna glasila opravljala svojo nalogo in skupaj z vsemi demokratičnimi silami na področju civilne družbe stalno opozarjala na to nevzdržno pravno stanje, do tega ne bi prihajalo, ker bi se vladne parlamentarne stranke bale posledic za svoj ugled in uspeh na prihodnjih volitvah. Toda javna glasila so temu ravnanju vlad dajale potuho. Nekatere stranke so celo sanjale o spremembi ustave, da ne bi bilo treba spremeniti neustavnega zakona. To je z demokratičnega vidika popolnoma sprevržena logika: namesto da bi spremenili nedemokratičen in neustaven zakon, so hoteli spremeniti ustavo, da nedemokratičen zakon ne bi bil več neustaven.

Ta zgodba o enakopravnem financiranju zasebnih in javnih šol je torej več kot samo posamičen spodrselaj. Je opozorilno znamenje, da ima demokratizacija v Sloveniji pred seboj še dolgo

in strmo pot. Tudi ni naključje, da je bila v prvi vrsti prizadeta Katoliška cerkev, ki je ustanoviteljica pretežnega dela sicer zelo skromnega zasebnega šolstva v Sloveniji. Če ne bi bilo tako, bi leve vlade šolsko zakonodajo verjetno hitro uskladile z zahtevami ustave in ustavnega sodišča. Tako se tudi tukaj še enkrat potrjuje načelo, ki ga zagovarja velik del teoretikov človekovih pravic in ki pravi, da je spoštovanje verske svobode »lakmusov papir« ali odločilni pokazatelj siceršnjega spoštovanja človekovih pravic v kaki državi. Po tem, kako se v kaki državi spoštuje in pospešuje verska svoboda v vseh štirih njenih razsežnostih (posameznikovo in občestveno, zasebno in javno svobodno izpovedovanje in življenje po veri), se lahko dokaj zanesljivo ugotovi, kakšno je siceršnje spoštovanje svoboščin in človekovih pravic državljanov na drugih področjih. Verska svoboda je vogelni kamen celotne zgradbe človekovih pravic. Politične sile, ki so v svojih ukrepih nestrpne in diskriminatorne do vernih državljanov, razkrivajo svojo podcenjevalno držo do človekovih pravic kot takih in s tem ogrožajo njihovo celotno zgradbo. Izbirno spoštovanje človekovih pravic to sploh ni.

II.

Ustava Republike Slovenije se začne s temeljnim določilom, da »je Slovenija demokratična republika« (1. člen). Stavek je v povednem načinu, a to ne pomeni, da je to nesporna ugotovitev dejanskega stanja, ampak nesporna naloga in dolžnost, da to postane, da to je in to ostaja. Če po treh desetletjih to še ni v vsej polnosti, je treba iskati vzroke za ta nevzdržen in nesprejemljiv primanjkljaj.

Praznovanje tridesetletnice nam je glede tega veliko razkrilo. Potekalo je v izrednih razmerah zaradi epidemije, ki ni hotela popustiti, tako da je bilo vse javno življenje skoraj celo leto v nekakšnem krču. Najradikalnejše levičarske skupine so te težke razmere – podobno kot med drugo svetovno vojno – izkoriščale za napad na legitimno oblast in za poskuse prevzema le-te. Zato so izključevale vsako sodelovanje, četudi je šlo za nujnosti, ki so jih narekovale potrebe po preživetju in ohranitvi zdravja in življenja državljanov.

Izključile so se tudi iz skupnega proslavljanja tridesetletnice. Tako se je še bolj razkrinkala rušilna, nedržavotvorna drža teh strank, ki nenehno postavljajo svoj partikularni politični interes pred obče dobro vseh državljanov. To ni državniško, ampak politikantsko. Če bi bila javna glasila to, kar bi morala biti, in bi nastavljala resnicoljubno ogledalo temu ravnanju, bi vsakemu državljanu, tudi tisti večini, ki ne zna misliti s svojo glavo, postala jasna nedržavniška narava tega početja. Spornost tega ravnanja je v tem, da je v popolnem nasprotju z državotvorno usmerjenostjo k občemu dobremu, ki jo vsaka politična sila mora imeti, če naj bo moralno upravičena, da postane nekega dne nosilka oblasti. Oblast nad svobodnimi državljanji je moralno upravičena samo zato in samo tako dolgo, dokler postavlja obče dobro pred svoje delne, partikularne koristi ali ideološke cilje. Oblast obstaja zato, da služi državljanom, ne pa da jih zlorablja in celo žrtvuje njihovo zdravje ali življenje za svojo slo po oblasti.

III.

Odsotnost državotvornosti, ki jo izkazujejo te stranke, ni naključna, ampak izhaja iz samega anarhističnega jedra levičarske ideologije, po čemer se ta razlikuje od zmerne levice socialdemokratskega nemškega tipa. Anarhistično levičarstvo pa je skrajni individualizem, ki odklanja človekovo zakoreninjenost v njegovi naravni danosti in se slepi, da se posameznik lahko ustvarja iz nič. Zato naj bi svobodno izbral, kaj hoče biti, in omalovaževal vse, v čemer je zakoreninjen, da se je sploh lahko rodil in izoblikoval v določeno osebnost. Tako omalovažuje kulturno in narodnostno pripadnost, družinsko vzgojo in spolno določenost. Domišlja si, da je človekova svoboda neomejena in mora takšna tudi ostati. Odklanja vse, kar spominja na kako avtoriteto: družino, narod in državo, predvsem pa Boga, »od katerega je vsakršno očetovstvo v nebesih in na zemlji« (Ef 3,15).

Zaradi tega anarhizma njegovi somišljeniki niso bili srečni ob proslavah tridesetletnice naše državnosti, saj jim nobena državnost nič ne pomeni, ker je v odkritem nasprotju z bistvom njihove ideologije. Že klasični marksizem je

napovedoval odmrtje države in zagovarjal utopijo družbene skupnosti, ki se bo urejevala s svobodnim dogovarjanjem, podobno kot »ljudska skupščina«, ki so jo uprizarjali »politkolesarji«. Kmalu po tem, ko je 2020 vlado prevzela dotedanja desna opozicija, so se pojavili očitki o avtoritarnosti vlade. Ljudje so se upravičeno spraševali, kje levičarji vidijo to avtoritarnost. A za anarhiste je vsaka vlada in vsaka državna oblast po svoji naravi avtoritarna. Zato tega z ničemer ne dokazujejo, saj je to del njihove ideološke dogme. Tu je ideološki razlog, zakaj so tridesetletnico slovenske države in začetka demokratizacije v resnici in s srcem, veseljem in ponosom praznovala samo tiste politične skupine in združenja s področja civilne družbe, ki se ne navdihujejo pri levičarskih in marksističnih anarhističnih ideologijah.

IV.

Ob minulem praznovanju je izšlo precej knjig in člankov ter bilo objavljenih nekaj oddaj, posvečenih dogodkom izpred tridesetih let ter dosežkom mlade države v teh letih njenega obstoja. V luči spominov na polpreteklost so se začeli risati tudi obrisi odgovora na vprašanje, zakaj imamo tako borno demokratično stanje. To postane bolj razumljivo ob ugotovitvi, da leve politične sile z Zvezo komunistov Slovenije na čelu niso nikoli imele namena resnično sestopiti z oblasti in totalitarni režim zamenjati z resnično demokratičnim. Če so bili ob osamosvojitvi in polaganju temeljev demokratične ureditve zraven in sodelovali, je to bilo samo pogojno in s posebno računico.

Tako kot v številnih drugih komunističnih državah evropskega Vzhoda so tudi jugoslovanski, predvsem pa slovenski komunisti mlajše generacije spoznali, da boljševistični komunizem ne more preživeti, ampak so potrebne reforme in spremembe, ki bi ga približale demokratičnim ureditvam in gospodarstvom svobodnega trga (»kapitalizmu«). Zato so se zavestno odločili, da bodo sami ne samo podprli, ampak celo spodbudili nekatera demokratična in celo osamosvojitvena gibanja, da bi v njih prevzeli vodstvo ter bi demokratizacijo in privatizacijo

gospodarstva imeli na vajetih, ju usmerjali sebi v prid in na najpomembnejših področjih družbe in države ohranili nesporno vodilno vlogo. Ta področja so vzgoja in izobraževanje, kultura in javno mnenje, javna glasila, sodstvo in finance. Med preoblikovanjem državne ureditve, pisanjem ustave in vzpostavljanjem institucij, ki bi bile podobne tistim v preizkušenih demokratičnih državah, je bila njihova glavna skrb, da to ne bi šlo predaleč, ampak samo toliko, kolikor je potrebno za videz demokracije. (*»Zaustaviti desnico!«*) Stare interesne skupine so tako uspele ohraniti svoje prednosti, pridobljene nedemokratično v času totalitarne preteklosti. Včasih so tako, od samega vladarja načrtovano opozicijo imenovali »dvorna opozicija«.

To razloži, zakaj je po treh desetletjih naša demokracija polovičarska, zakaj se splošna miselnost in pogled na zgodovino tako počasi spreminjata ter zakaj imamo nekatera nenavadna ustavnopravna in zakonska določila, ki hromijo razvoj. To pa tudi pojasni, zakaj je krščanska vera in še posebej Katoliška cerkev vedno znova na tialu ideoloških napadov in izključevanja. Tako se potrjuje misel, da je resnično polno spoštovanje verske svobode »lakmusov papir« siceršnjega spoštovanja človekovih pravic, s čimer demokracija stoji ali pade.

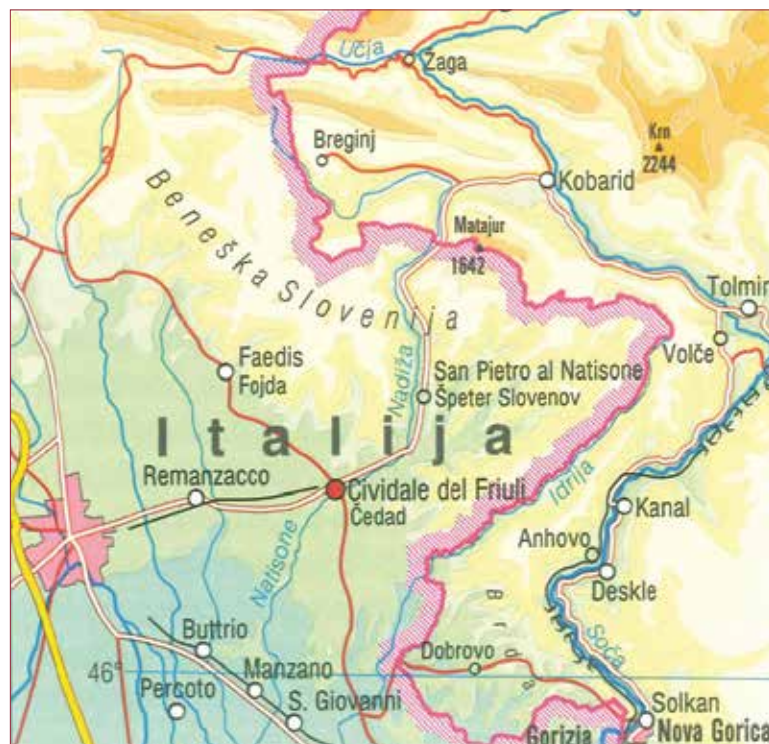
Toda poti nazaj ni. Bog je človeka obdaril s svobodo in jo do konca spoštuje, tudi ko jo človek zlorablja proti njemu. Z nami potrpi, ker verjame v naše dostojanstvo, v našo razumnost in v naše nezaustavljivo teženje po resnici in svobodi. Zato tudi prizadevanje za resnične ideje in pristne vrednote ni nikoli zamen. Minula tridesetletnica nam je sicer kruto razkrila porazno stanje demokratične kulture velikega dela našega političnega razreda in sonarodnjakov, zato pa tudi jasno pokazala naše kulturne naloge za prihodnost. Tudi veliki Slomšek, ustanovitelj Mohorjeve družbe, je vedel, da brez resnične »omike« za slovenski narod ni prihodnosti. V to »omiko« spada tudi politična kultura in demokratična miselnost. Po tridesetletnici samostojnosti smo lahko o tem samo še bolj prepričani in predvsem – za to še veliko bolj dejavni.

BENEŠKA SLOVENIJA IN BENEŠKI SLOVENC

Beneška Slovenija (it. *Slavia Veneta*) je najzahodnejši del slovenskega etničnega ozemlja s površino 577 km² v Videmski pokrajini in italijanski avtonomni deželi Furlaniji - Julijski krajini. K Nadiški, Karnahski in Terski Beneški Sloveniji so še po drugi svetovni vojni prištevali tudi Rezijo. Območje Beneške Slovenije pripada predalpskemu hribovju. Na jugu prevladuje gričevje v eocenskem in pleocenskem flišu, ki ga na severu omejuje Matajur (1642 m) z okoliškim hribovjem. V severnih delih prevladujeta dolomit in apnenec, zato so tam razviti kraški pojavi (Landarska jama, Nova jama pri Zavrhu, Doviška jama in jama Viganti). Gozdovi poraščajo osojna pobočja, na prisojnih pobočjih so vasi s kmetijskimi zemljišči, ki se hitro opuščajo, in kostanjevi gozdovi. Poselitev je najgostejša na stiku hribovitega in ravninskega sveta. Na zmanjševanje števila prebivalstva v začetku 20. stoletja je poleg izseljevanja vplivalo tudi upadanje natalitete. Sedanja meja med Beneško Slovenijo in Posočjem poteka po nekdanji avstro-ogrsko-italijanski meji iz leta 1866, ko je bila Beneška Slovenija po plebiscitu priključena Italiji. Z industrializacijo sprožena deagrarizacija se je po drugi svetovni vojni še stopnjevala in povzročila močne emigracijske tokove v zahodnoevropske dežele, industrijsko razvito Italijo in v bližnja urbana središča. Izseljevanje sta pospešila tudi potres 1976 in slaba notranja prometna povezanost. Pomembni zaposlitveni in kulturni središči Beneške Slovenije sta Čedad in Špeter, veliko prebivalcev je zaposlenih tudi v Vidmu.

LIKOVNA UMETNOST

Umetnostni zgodovinski podobi Beneške Slovenije sta dali pečat slovenska in furlanska kultura. Največ je srednjeveških spomenikov. Kontinuiteto predkrščanskega kulturnega središča ohranjajo Sv. Ivan v Čele, Špeter, Porčinje, Brišče, romanski sta med drugimi cerkvi sv. Donata nad Lazami in sv. Magdalene nad Podklapom. Bogata gotška dediščina velikokrat kaže značilnosti osrednje slovenske gotike druge polovice 15. in prve polovice 16. stoletja (Sv. Helena nad Podklapom, Sv. Ivan v Čele, Porčinje, Brišče), ki so tja prihajale z gorenjske strani, zlasti iz Škofje Loke (stavbar Andrej iz Loke). Večina gotških cerkva je bila poslikana (Teje, Malina, Ibana); v 16. stoletju sta tam delovala Furlan G. P. Thanner (cerkev sv. Trojice v Viskorši) in Jernej iz Loke (sv. Lucija v Kravarju). Med kiparskimi in rezbarskimi deli so od poznega 15. do konca 17. stoletja prevladovala plastike furlanske tolmeške šole (Marijin kip v Dreki), nato dela kobariške rezbarske delavnice (mojster J. Vrtav), ki kažejo kranjski značaj in vplive škofjeloških rezbarjev. Poznejši

Beneška Slovenija

umetnostni slogi so šibkeje izraženi, zreli barok zastopa župnijska cerkev v Lazah, klasicizem cerkev v Dolenji Mersi in historicizem župnijska cerkev v Špetru.

ZGODOVINA

Prej rimsko in od leta 568 langobardsko pokrajino so v prvi polovici 8. stoletja naselili Slovani. Beneška Slovenija je leta 774 prešla v frankovsko državo. V letih od 1077 do 1420 je bila večinoma pod Oglejskim patriarhatom, nato do 1797 pod Beneško republiko, od 1797 do 1805 pod Avstrijo, od 1805 do 1814 pod Napoleonovim Italijanskim kraljestvom. Od 1814 do 1866 je bila pod Avstrijo, odtlej je del Italije. Tedaj se je začela italijanizacija Beneških Slovencev. Pod fašistično oblastjo je pokrajina začela tudi demografsko nazadovati. Kljub zatiranju se je v njej pojavilo partizansko gibanje. Med drugo svetovno vojno so bile prve partizanske akcije jeseni 1942, spomladi leta 1943 je primorsko vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja tja poslalo Gregorčičevo brigado, po italijanski kapitulaciji so poleg domačih aktivistov Osvobodilne fronte v Beneški Sloveniji delovali beneški bataljon in enote Briško-beneškega odreda, nemški okupator pa je Beneško Slovenijo vključil v Operacijsko cono Jadransko primorje in partizansko gibanje si je težko opomoglo. Februarja 1944 je v Beneško Slovenijo odšla 30. divizija, jeseni Gregorčičeva brigada z Briško-beneškim odredom. Kljub hudim bojem so slovenski partizani Beneško Slovenijo 30. aprila in 1. maja skoraj v celoti osvobodili, a so se morali zaradi zahtev zaveznikov že maja umakniti na levi breg Soče. Beneška Slovenija je bila izločena iz zavezniške uprave v Julijski krajini in izpostavljena italijanskim nacionalistom.¹

BENEŠKI SLOVENCİ

Ime (it. *Sclavonis*, *Schiavonia Veneta*) je srednjeveškega izvora. Delijo se na nadiške, terske in karnahtske Beneške Slovence, večinoma k

Beneškim Slovincem štejemo tudi Rezijane. Po različnih podatkih je bilo leta 1811 okoli 27.000 Beneških Slovencev, po uradnih italijanskih virih iz leta 1883 36.546, po I. Trinku leta 1899 40.000, po italijanskih popisih leta 1911 36.178 s slovenskim jezikom. Leta 1921 je bilo 33.932, leta 1952 22.936 oseb slovenskega izvora in 1971 uradno 16.935. Vseh Beneških Slovencev ne glede na kraj bivanja je po ocenah 30.000–35.000. Predniki Beneških Slovencev so se ustalili po neodločeni bitki z Langobardi pri Lavarianu leta 720, meja se odtlej skoraj ni spremenila. Leta 740 so jim zavladali Franki. Bližnji Oglej je pospeševal pokristjanjevanje, vendar so se Slovenci v beneškem hribovju izognili sočasni romanizaciji in ohranili strnjeno poselitev. Leta 1077 so postali fevdni gospodje Beneškim Slovincem oglejski patriarhi. Pod Oglejem se je ohranjala vaška samouprava, ki se je pod oblastjo Benečanov po letu 1420 zaradi obmejnega položaja pokrajine izpopolnila (oprostitev davčnih in drugih obveznosti za straženje državne meje, gradnjo in vzdrževanje obrambnih naprav ipd.). Samouprava se je uveljavljala v vaških soseskah v okviru velikih županstev (bank). Landarska banka se je sestajala v Bjačah pri Landarju, mersinska v Gorenji Mersi, obe enkrat letno na skupščini (arenga) pri Sv. Kverinu v Špetru (zadnjič leta 1804). Zaradi večje vloge zemljiških gospodov je bila stopnja samouprave na zahodu pokrajine nekoliko manjša, na vzhodnih območjih pa so župani odločali celo o smrtni kazni; samouprava je Beneške Slovence varovala pred asimilacijo, končala pa se je s padcem Benetk leta 1797. Beneški Slovenci so leta 1805 prišli v Napoleonovo italijansko kraljestvo, bili od 1814 do 1866 v lombardsko-beneškem kraljestvu pod Avstrijo. Leta 1814 so bili Breginj, Robidišče in Livek izločeni iz Beneške Slovenije, reka Idrija je postala zahodna avstrijska meja, leta 1866 pa avstrijsko-italijanska meja. Odtlej pod Italijo Beneški Slovenci niso sprejeli avstrijske države. Med marčno revolucijo leta 1848 so se med njimi pojavili glasniki slovenske narodne zavesti (prvi slovenski tiski I. Obala in M. Podreke leta 1849). Po avstrijsko-italijanski vojni leta 1866

¹ Simon Rutar, *Beneška Slovenija*, 1899; Milan Grego, *Živa Gruden*, *Beneška Slovenija/Slavia Veneta*, 1998; Milica Kacin Wohinz, Jože Pirjevec, *Zgodovina Slovencev v Italiji 1866–2000*, 2000.

je bil 3. oktobra 1866 na Dunaju sklenjen mir. Vsa dotlej avstrijska dežela Benečija z Beneško Slovenijo vred je prišla pod Italijo, kar je potrdil še plebiscit v Italiji 21. in 22. oktobra 1866 in tudi Beneški Slovenci so glasovali za italijansko oblast, ki jim ni vrnila avtonomije, temveč je začela z italijanizacijo (preimenovanje naselij, opuščanje pridig v slovenskem jeziku, ustanavljanje italijanskih šol). Beneški Slovenci so se oklenili političnega konservatizma in se imeli za Italijane s posebnim narečjem, a so posamezniki (A. in K. Podreka, F. Musoni, zlasti I. Trinko, osrednja osebnost v zgodovini Beneških Slovencev) v drugi polovici 19. stoletja krepili občutek pripadnosti k slovenskemu narodu. Slabe gospodarske in socialne ter zemljiške razmere so povzročale izseljevanje, organizirano od druge polovice 18. stoletja z razvojem gradbeništva. V drugi polovici 19. stoletja se je v Nadiških dolinah razmahnilo začasno izseljevanje (tako imenovano guziranje: dela na železnici, v železarstvu, krošnjarstvo, različna sezonska dela). Od 1877 do 1915 se je zlasti v Argentino in Brazilijo izselilo okoli 10.000 Beneških Slovencev, največ po letu 1918, sprva v ZDA, po omejitvi v Argentino in zahodno Evropo, fašistična oblast pa je po letu 1927 omejila izdajanje potnih listin. Številni Beneški Slovenci so se razselili po Italiji, po letu 1935 celo v Etiopijo. Po drugi svetovni vojni se je nadaljevalo trajno izseljevanje v čezmorske in zahodnoevropske države in šele boljše gospodarske razmere v šestdesetih letih 20. stoletja so povratnikom omogočile zaposlitev v industrijski okolici Manzana, kar pa je Beneške Slovence zvajalo iz domačih hribov v dolino. V letih 1951 do 1985 se je iz slovenskih območij izselilo 13.802 Beneških Slovencev ali okoli 52 % vseh prebivalcev (kar 78,7 % z območja Dreka). Leta 1985 ustanovljena Zveza slovenskih izseljencev Furlanije - Julijske krajine vsako leto pripravi z drugimi kulturnimi organizacijami v Čedadu dan emigranta; od 1969 izdaja glasilo

Emigrant. V času zasedbe Primorske so bili Beneški Slovenci od 1918 do 1947 tesneje povezani s primorskimi Slovenci. Med narodno-osvobodilnim gibanjem se je obudilo upanje o združitvi vseh Slovencev, a je zamrlo s pariško mirovno pogodbo leta 1947. Beneški Slovenci pa so bili izločeni z območja zavezniške uprave ter prepuščeni novi asimilaciji. Maja 1949 v Čedadu ustanovljeni pododbor Demokratične fronte Slovencev za Beneško Slovenijo je kot prva politična organizacija Beneških Slovencev spodbudil šolanje mladih rodov v materinščini. Več sto učencev in dijakov se je šolalo v Gorici in Trstu; od 1953 izhaja *Trinkov koledar*, 1955 je bilo ustanovljeno prosvetno društvo Ivan Trinko, v Čedadu so nastale podružnice organizacij goriških in tržaških Slovencev, od 1973 izhaja tednik *Novi Matajur*. V Špetru deluje Študijski center Nadiža, ki od 1973 naprej prireja benečanske kulturne dneve, delujejo tudi kulturna in likovno-umetniška društva (Studenci v Čedadu, društvo beneških likovnikov in Beneška galerija v Špetru, Center za kulturne raziskave v Bardu), publikacija *Vrtac* izhaja od 1974, objavljena so gradiva vsakoletnih literarnih in likovnih razpisov. Potres leta 1976 je sprožil nekaj gospodarskih ukrepov za zmanjšanje migracij. Zasluge za vse to imajo kulturno-politični aktivisti in gospodarski strokovnjaki, pomembna je tudi domača duhovščina. Zelo pomemben je dvojezični vrtec in dvojezična slovensko-italijanska šola v Špetru. V njej se v osnovni in srednji šoli do male mature učenci odlično naučijo slovenskega jezika, kar se kaže posebej pri tistih, ki se šolajo naprej na slovenskih šolah v Gorici in Sloveniji. Slabše pa je glede jezika s tistimi, ki ostanejo doma, ker skoraj ni domačinov, ki bi še znali slovensko, redki starejši ljudje pa govorijo svoj dialekt, ki s slovenskim jezikom nima veliko skupnega.²

² Simon Rutar, *Beneška Slovenija*, 1899; Milica Kacin Wohinz, Jože Pirjevec, *Zgodovina Slovencev v Italiji 1866–2000*, 2000.

Ignacij Voje

POLOŽAJ ŽENSKE V SREDNJEVEŠKEM DUBROVNIKU

V statutu srednjeveškega Dubrovnika iz leta 1272 je položaju ženske namenjena velika pozornost. Od osmih knjig sta cela četrta in del pete knjige posvečena zakonskemu pravu, odnosom med možem in ženo, zaščiti njene osebnosti, njenim obveznostim, njeni doti, zapuščini, vlogi in pravicam zakonskih in nezakonskih otrok. Vloga Dubrovničank v javnem življenju je bila precejšnja, vendar je bila odvisna od njihovega družbenega položaja. Ločiti moramo med pravno in ekonomsko svobodnimi, kamor spadajo plemkinje in meščanke, pravno svobodne so bile tudi žene kmetov in služkinje. Brezpravne pa so bile sužnje, vendar je bilo suženjstvo v Dubrovniku okrog leta 1420 odpravljeno. Ženska je bila pred poroko popolnoma podrejena staršem, po poroki pa svojemu možu. Kljub temu je imela določene pravice tudi na sodišču, saj jo srečamo kot poroka možu, sinu ali komur koli. Statut ni delal razlik med različnimi družbenimi sloji, kar dokazuje njihova enakost pred zakonom. Vsaka ženska je lahko sprožila obtožnico ter si tako na sodišču poiskala zaščito za svoje imovinske in osebne pravice. Kdor je posilil žensko in ni imel denarja, da bi plačal kazen, je bil oslepljen. Če pa je žensko ob njenem pristanku vzel za ženo, se je izognil kazni.

V javnem življenju je bila ženska potisnjena v ozadje in njena vloga je bila nepomembna, saj so glavne upravne položaje zasedali moški,

predvsem plemiči. Povsem drugače je bilo v gospodarstvu. Pojavljale so se kot prodajalke občinske soli. V krčmah so vino prodajale samo ženske. Z lastnikom krčme so se pogodile o pogojih dela in plačilu. Krčmar se je obvezal, da jim bo dajal hrano po dubrovniških običajih. Njihova plača je bila odvisna od količine prodanega vina. V skladiščih, kjer so shranjevali občinsko žito, so v 14. stoletju delali izključno moški, včasih so žito ženske tudi prodajale. V 15. stoletju pa so to delo opravljale tudi ženske, imenovane *fontexharize*.

S poslovanjem so se večinoma ukvarjale predvsem meščanke in plemkinje. To jim je omogočala dota, pa tudi veliko število služinčadi, ki je opravljala skoraj vsa hišna dela. Trgovina je bila v dubrovniškem gospodarstvu najpomembnejši in osnovni vir dohodkov, zato je razumljivo, da so se z njo ukvarjale tudi ženske. Delovale so v trgovskih družbah, vlagale denar in sodelovale pri delitvi dobička. V dokumentih naletimo tudi na izraz *mercatrix* za določene ženske, za katere pa ne vemo, ali so blago samo prodajale ali tudi nabavljale. Od 14. stoletja srečujemo ženske, ki so se ukvarjale s kreditno trgovino. Posojale so denar ali ga prejemale na kredit. Poleg tega

Iz knjige *Starodavni Dubrovnik v besedi in sliki*, Celjska Mohorjeva družba, 2011

Iz knjige *Starodavni Dubrovnik v besedi in sliki*, Celjska Mohorjeva družba, 2011

so prodajale nepremičnine. Pomembno je tudi njihovo sodelovanje v trgovini z vinom in živino.

V trgovskih poslih so lahko ženske nastopale samostojno ali pa so bile sodelavke svojih mož, ki so bili zaradi trgovskih potovanj odsotni. Tak je primer Maruše, žene Žora Bokšića. Žore Bokšić je bil od leta 1390 v službi bosanskih vladarjev kot *protovestiar* (nekakšen minister za finance) in je zato stalno bival na dvoru bosanskih vladarjev. Maruša pa je živela v Dubrovniku, kjer je v imenu svojega moža posojala denar ter sprejemala in prodajala svinec, poslan iz Bosne. V testamentu, ki ga je Žore sestavil leta 1398, jo je določil za izvršiteljico testamenta in ji zapustil 10.000 dukatov, kar je za takratni čas ogromna vsota denarja.

Zelo zanimiva oseba je bila tudi Nikoleta, druga žena Jakova Sorkočevića, hči Klemna Gučetića. Bila je zelo bogata. Za doto je dobila 3.000 perperjev, a je po sinu iz prvega zakona Klemnu Vukasoviću podedovala vse njegovo premoženje. Kot skrbnica (*procurator*) svojega moža Jakova Sorkočevića je razpolagala z vso njegovo lastnino. Po njegovi smrti leta 1387 pa je bila izvršiteljica (*epitropa*) njegove oporoke, kar pa je ni oviralo pri opravljanju poslov. Njena dejavnost je prenehala leta 1390. O njej so resno razpravljali v malem svetu, saj so jo obdolžili, da je ponaredila oporoko moža Jakova. Bila je obsojena na pet let izgnanstva. V tem času sta vodili njene posle njena mati Vekija Galošić in Mara Đive Bunića. Nikoleta je kaznen preživela, v javnem življenju pa jo srečamo spet leta 1396. Bila je zelo dejavna, posojala je denar, dajala zemljo v krčenje in gradila hiše. V 14. stoletju je spadala med peterico najbogatejših žensk v Dubrovniku.

Veliko denarja je dobila v obliki dote, kmalu zatem je podedovala imovino svojih staršev, imetje zgodaj preminulega sina iz moževega prvega zakona in tudi svojega moža.

Dota je ženskam omogočala številne dejavnosti, predvsem na področju gospodarstva in trgovine. V statutu je bilo točno določeno, kaj se je dajalo za doto. Višino dote posameznim dekletom so določili, ko so sklenili ženitovansko pogodbo (*pacta matrimonialia*). Ta se je morala potem tudi izplačati, razen v izrednih primerih, kot je smrt enega od zaročencev. Pri sklepanju teh pogodb so imeli odločilno vlogo oče ali skrbniki. Če je bila pogodba sklenjena v času, ko dekle še ni bilo polnoletno, je v času polnoletnosti lahko ugovarjala. Ta pravica pa je bila le formalna, saj je bilo doto vseeno treba izplačati. Dekle brez dote pa je imelo v srednjeveškem Dubrovniku kaj malo možnosti, da se omoži. Vsak fant je iskal ženo z veliko doto, saj mu je pomenila začetni kapital. Vedeti moramo, da od očeta ni dobil denarja, dokler je bil ta še živ, na dediščino pa je bilo treba čakati zelo dolgo.

Za doto so dajali denar, nakit, obleko, posteljino, zemljo, hiše, pa tudi sužnje. Višina dote se je nenehno spreminjala. Od leta 1235, ko je pri plemkinjah znašala 200 perperjev ter nekaj zlata za okras glave, je nenehno rasla. V osemdesetih letih 14. stoletja niso bile redke dote, ki so znašale 2000 perperjev ali 100 dukatov. Ker so dote stalno rasle, so postale prava nadloga tudi za premožnejše plemiške družine. Da bi jih omejili na razumno mero, je svet naprošenih 30. januarja 1423 odločil, da izberejo pet plemičev, ki naj bi določili višino dote. Dne 10. marca 1423 so določili najvišjo vrednost dote, ki naj bi znašala 2300 perperjev, in to 1600 perperjev v denarju, 700 perperjev pa v obleki in nakitu.

Doto je lahko mož z ženinim dovoljenjem upravljal, ni pa je smel potrošiti ali zastaviti. Tudi žena ni smela svoje dote svojevoljno potrošiti, ampak jo je morala čuvati za svoje potomce. Dote so bile tako zelo pomembne tudi zato, ker so predstavljale nekakšno varščino ženi, če bi jo mož odslovil ali če bi postala vdova. Prav institucija vdovščine je dubrovniški ženi po smrti moža zagotavljala primerno življenje.

Dejan Pacek

PREDURA LAIKOV

Stoletje od objave papeške okrožnice *Ubi arcano Dei consilio*

Z besedo apostolat ali apostolsko delo imenujemo pridobivanje ljudi za Kristusov nauk in za življenje po njem. Iz Apostolskih del in Pavlovih pisem je razvidno, da so imeli apostoli in škofje že v prvih krščanskih desetletjih poleg duhovnikov in diakonov zavzete sodelavce in pomočnike pri apostolatu tudi med navadnimi verniki, med možmi in ženami. To je ljudski, laiški apostolat (grška beseda *laos* pomeni ljudstvo), različen od hierarhičnega apostolata in obenem njemu podrejen.

V nadaljnjih stoletjih so se predani verniki, katerih apostolat je bil največkrat usmerjen v dobrodelnost, združevali v verske bratovščine in tretjeredne redovne skupnosti. Družbena moč Cerkve se je s francosko revolucijo (1789), ki je na evropskem kontinentu prvikrat ustoličila laično državo in močno pospešila novo-veški proces sekularizacije javnega življenja, začela nezadržno zmanjševati. Liberalizem, ki je posvojil ideje francoske revolucije in je kot politična ideologija zaznamoval zlasti drugo polovico »dolgega« 19. stoletja, so v nastrojenosti proti Cerkvi in verski doktrini po prvi svetovni vojni močno prekašale totalitarne ideologije komunizma, fašizma in nacizma. Vodstvo Cerkve, katere predstavniki so bili v novih razmerah izrinjeni iz centrov politične moči, je v odgovor začelo spodbujati vernike k sodelovanju pri organiziranem laškem apostolatu, ki naj bi vključeval zavzet javni angažma. To idejo je papež Pij XI. (1922–1939) vključil v svojo prvo, programatično okrožnico *Ubi arcano Dei consilio*, ki je luč sveta zagledala 23. decembra 1922.

Prav zato, ker ni nastala z določenim papeškim dokumentom, ta dan na splošno velja za začetek Katoliške akcije, ki je bila ob izidu omenjene okrožnice uveljavljen zbirni pojem za množico kleriških in laških gibanj in organizacij, ki so »z molitvijo, besedo, verskim tiskom, osebnim zgledom in dobrimi deli« vršile apostolat in bile »sveto bitko« za pravice družine in Cerkve nad izobraževanjem in šolanjem otrok, za kar vse je bil papež po lastnem priznanju iz iste okrožnice »intenzivno zainteresiran«.

Sto let pozneje naš interes za Katoliško akcijo bolj kot dejstvo, da je kot ideja in organizacija laškega apostolata med obema svetovnima vojnama v precejšnji meri zaznamovala delovanje Cerkve na Slovenskem, budi potreba po takšnem modelu celostne formacije neposvečenih članov Cerkve (na človeškem, duhovnem, občestvenem in intelektualnem področju), ki bi v naših razmerah omogočila nastop že med drugim vatikanskim koncilom oznanjene »ure laikov«.

RAZVOJ POJMOVANJA KATOLIŠKE AKCIJE

Preden nadaljujemo s kratkim očrtom razvoja pojmovanja Katoliške akcije, je umestno opozoriti, da je treba Katoliško akcijo – kot vsak zgodovinski fenomen – dojemati in ocenjevati v duhu časa in prostora, v katerem je nastala in delovala.

V drugi polovici 19. stoletja je katoliška akcija pomenila kakršno koli dejavnost katoličanov, torej ne samo apostolsko, marveč tudi prosvetno, splošno vzgojno, gospodarsko in politično. Papež Pij X. (1903–1914) je delokrog katoliške akcije zamejil na socialno in kulturno področje in ji določil nalogo braniti krščansko kulturo v skladu z družbenim naukom Cerkve. Iz katoliške akcije so tako začeli izločati politično, gospodarsko in sindikalno dejavnost, tako da je katoliška akcija v času papeža Benedikta XV. (1914–1922) pomenila zgolj ukvarjanje s katoliškimi vzgojnimi društvi.

Njegov naslednik Pij XI. pa katoliške akcije ni le obdržal pri življenju, temveč ji je dal drugo

vsebinsko in obliko: *katoliška akcija* je bila v času njegovega papeževanja postopno preobrazena iz gibanja v cerkveno organizacijo laiškega apostolata *Katoliško akcijo*. Prav ta papež je jasno prepoznal potrebo po sodelovanju laikov vseh slojev in starosti pri hierarhičnem apostolatu Cerkve in je zato močno in vztrajno spodbujal razvoj Katoliške akcije. Po kataklizmični prvi svetovni vojni so se namreč vedno večje množice oddaljevale oziroma odpadale od Cerkve, obenem pa so se med laiki razmahnila prenovitvena gibanja, preko katerih so ti začeli prevzemati dejavnejšo vlogo v življenju Cerkve. Prenovitvena gibanja tistega časa so, kot ugotavlja dr. Jožko Pirc, na tedanje katolištvo vplivala v treh smereh: 1. v globino pristnega krščanskega verovanja in življenja (biblično, patriistično, katehetsko in liturgično gibanje); 2. v širino odpiranja vesoljnosti Cerkve (ekumensko in misijonsko gibanje); 3. v novo pokristjanjevanje družbe in kulture (organizirani laiški apostolat, ki je najbolj dognano obliko dosegel v Katoliški akciji).

»Papež Katoliške akcije«, kakor so sodobniki poimenovali Pija XI., je v močno naglašenem prizadevanju za pokristjanjenje modernega sveta bolj kot na politične stranke s krščanskim predznakom stavil na dejavne laike. Katoliška akcija naj bi bila po njegovi zamisli popolnoma usmerjena v prevlado katoliških načel v svetu, kar jo je neizbežno postavilo v ospredje soočanja Cerkve z njenimi idejnimi nasprotniki. Razglašena nepolitičnost Katoliške akcije tako že v izhodišču ni mogla biti dosledno uveljavljena, kar je bil in ostaja vzrok sumničenj in obtožb njenih nasprotnikov vse do danes, a je ob tem največkrat spregledano, da jo je status strogo cerkvene organizacije učinkovito varoval pred posegi države. Slednje se je za posebej veliko prednost izkazalo v tridesetih letih, ko so v Evropi prevladali avtorski in totalitarni državni režimi, v okviru katerih je Cerkev ostajala ena redkih ali celo edina avtonomna institucija.

Katoliška akcija kot organizacija in samostojna pravna oseba je torej sad pontifikata Pija XI. Zamislil si jo je kot posebno, čim številčnejšo

organizacijo gorečih katoliških laikov. Ti bi se pod vodstvom cerkvene hierarhije odločno zavzeli za ponovno uveljavitev Kristusovega miru v Kristusovem kraljestvu, kakor se je tudi glasilo papežovo vodilo. Člani Katoliške akcije bi to nalogo po papeževi viziji uresničili s posvečevanjem samih sebe in drugih, socialno dejavnostjo v poklicnem in bivanjskem okolju ter misijonsko dejavnostjo. V *Knjigi načel* iz leta 1937 je dr. Aleš Ušeničnik tako opredelil bistvo Katoliške akcije: »Ljubezen do Cerkve nas družijo v Katoliško akcijo in naloga Katoliške akcije je vprav ta, ponesti katoliška načela v vse življenje, v zasebno in javno, v življenje poedincev, v družine, narode, države, ter vse prestvariti in prenoviti v Kristusu.«

Dr. Jožko Pirc o Katoliški akciji sodi, da »nima papeževa zamisel nikakršnih svetnih pretenzij, namreč želje po vmešavanju Cerkve v svetne stvarnosti, ampak izhaja iz njegove teološke osredotočenosti v središčno mesto Kristusa Odrešenika v človeški zgodovini. Pač pa je mogoče reči, da s svojim programom tudi Pij XI. nadaljuje tisto zamisel »nove krščanske družbe«, kot so jo imeli pred očmi njegovi predhodniki, zlasti papeža Pij IX. in Pij X., in ki se je še vedno z dokaj vidnim domotožjem navdihovala pri srednjeveškem idealu *Corpus Christianum*, ko sta bila Cerkev in družba oz. država najtesneje povezani.« Tako v okrožnici *Ubi arcano Dei consilio* papež obtožujoče ugotavlja, da obvladuje moderni čas vsesplošna laizacija in razkristjanjenje tako javnega kot zasebnega življenja. Laizacijo je isti papež v okrožnici *Quas Primas* iz leta 1925, s katero uvede praznik Kristusa, Kralja vesoljstva, kot teološko protiutež režimov, ki so si lastili absolutno oblast nad človekom in stvarstvom, brez olepševanja opredelil za »kugo naše dobe«.

Po objavi okrožnice *Ubi arcano Dei consilio* je Pij XI. spodbujal in dajal navodila za organiziranje Katoliške akcije še v vrsti okrožnic, pisem in govorov. Mnogi v Cerkvi niso popolnoma sprejeli njegove zamisli, saj so se spraševali, čemu ob množici katoliških organizacij in društev vzpostavljati še nekaj dodatnega in popolnoma novega. Toda papež je v sebi lastnem slogu

vztrajno zagovarjal idejo, da je treba pritegniti laike k sodelovanju na nov način, ki mora biti organiziran in laiškega značaja. Dr. Alojzij Oder je v zvezi s tem dal naslednje pojasnilo: »Način, kako konkretno graditi Katoliško akcijo, pa je Pij XI. modro prepustil krajevnim škofom, razen v Italiji. Pri tem je papeža vodilo spoznanje, da razmere pri vseh narodih niso enake in se zato tudi Katoliška akcija ne more povsod na isti način izpeljati.«

Ker vrhovno cerkveno vodstvo novi organizaciji ni predpisalo univerzalne oblike, sta se v dvajsetih in v prvi polovici tridesetih let oblikovala dva načina izvedbe: da se je Katoliška akcija organizirala v okviru že obstoječih katoliških društev (»nemški model«) ali pa so nastale čisto nove *lastne organizacije* Katoliške akcije (»italijanski model«), obstoječe verske in katoliške organizacije pa so bile kot *pomožne sile*, postavljene pod enotno vodstvo Katoliške akcije. Raznolikost poti, ki jih je ubirala Katoliška akcija, se kaže tudi v tem, da se je v različnih državah organizirala pod različnimi imeni (Pius-Verein v Švici, Katholisches Verein v Nemčiji, Union Catholique v Belgiji, Catholic Union v Angliji, Ligue catholique v Franciji, Asociacion de Catolicos v Španiji itd.).

Najvidnejše mesto je v tem začetnem obdobju zavzemala belgijska organizacija mladih katoliških delavcev, imenovana J. O. C. (*Jeunesse ouvriere catholique*) – žosisti, pod vodstvom duhovnika (kasneje škofa in kardinala) Joseph-Léona Cardijna, ki je Piju XI. predstavljala dovršen tip Katoliške akcije. Žosisti so mu bili pri srcu tudi zato, ker so upoštevali njegovo priporočilo, naj se organizacije Katoliške akcije oblikujejo po načelu specializacije, to je glede na spol, stan in starost. Papež je to priporočilo vključil v socialno okrožnico *Quadragesimo anno* iz leta 1931, z besedami: »/P/rvi in neposredni apostoli delavcev morajo biti delavci, prav tako pa apostoli industrijcev in trgovcev industrijci in trgovci.« Druga papeževa smernica je slonela na trditvi, da se Katoliška akcija, če želi biti uspešna, ne sme začenjati kot masovna organizacija, temveč z majhnimi jedri. V pismu brazilskim škofom iz leta 1933 je Pij XI. zapisal: »Začeti pa

je treba ne z velikimi masami, ampak je treba izbirati majhne oddelke, jih izučiti in izvežbati, da bodo kot evangelijski kvas, ki bo potem prekvasil vso maso.« Skratka, Katoliška akcija mora biti – tako kakor Cerkev – organizacija, odprta za vse ljudi, toda rasti mora po načelu kakovostnega izbora. Tretja smernica, ki jo je dal Pij XI. škofom za organiziranje Katoliške akcije, pa se je glasila, da je za njeno uspešnost nujno potrebno enotno vodstvo. To zahtevo je papež sporočil že v navedenem pismu brazilskim škofom: »Od župnijskih združenj do škofijskih organizmov, od teh do vodilnega narodnega odbora mora biti vse dobro spojeno, kakor so sklenjeni udje enega samega telesa, kakor različni oddelki ene mogočne vojske.«

Vendar že pri papežu Piju XII. (1939–1958) opazimo razvoj in spremembe v pojmovanju Katoliške akcije. Na začetku se je v izražanju in idejah še zelo naslanjal na predhodnika na Petrovem sedežu, pozneje pa mu je ideja Katoliške akcije postajala le priložnost, da je spregovoril o nalogah krščanskega življenja. Vse manj je poudarjal strogo organizacijo in določeno obliko, vse bolj pa duha, življenje, zgled, osebno delo. Značilno je njegovo razmišljanje iz leta 1940: »Pravila imajo le-ta namen, da naredijo Katoliško akcijo bolj skladno in ustrezajočo potrebam duš in sodobnega časa, vedno bolj tesno povezano s cerkveno hierarhijo, tako da bo to živo drevo, ki se je razcvetelo na vrhu Cerkve po zaslugi Našega prednika, razširilo svoje veje med krščansko ljudstvo ter dalo tiste sadove vonja Kristusovega, ki jih njega korenine s svojim božjim sokom zore in razmnožujejo.« Katoliška akcija naj torej ne bi bila nekaj ekskluzivnega in umetno oblikovanega, ampak polnost duhovnega življenja, ki se kaže tudi navzven, z drugimi besedami, katoliško življenje na višji in intenzivnejši stopnji. Član Katoliške akcije naj bo predvsem nov človek, čigar mišljenje, delovanje in celotno življenje je prerojeno z nadnaravnim duhom.

Takšno gledanje na Katoliško akcijo je prineslo osvoboditev od ukvarjanja zgolj z organizacijskimi vidiki, žal pa ni pripomoglo k razjasnitvi, v kakšnem odnosu naj bo Katoliška

akcija do preostalih verskih in katoliških organizacij; dilema, ki je zaradi spora med mladci Ernesta Tomca kot lastno organizacijo Katoliške akcije in stražarji dr. Lamberta Ehrlicha, ki niso bili pripravljeni sprejeti vloge pomožne sile Katoliške akcije, močno pogojevala razvoj in delovanje Katoliške akcije na Slovenskem.

OMEJEN USPEH KATOLIŠKE AKCIJE NA SLOVENSKEM

Katoliška akcija je v jugoslovanskem delu slovenskega ozemlja obstajala šestnajst let. Njeni začetki segajo v dvajseta leta, njeno delovanje pa se je končalo z nastopom komunistične oblasti leta 1945. Razvoj Katoliške akcije pri nas bi z naslonitvijo na dr. Franca Ambrožiča razdelili na tri dele: 1. obdobje v letih 1923–1928, ki se začne s petim katoliškim shodom (doba iskanja); 2. obdobje v letih 1929–1936, ki se začne, ko se oba slovenska ordinarija, ljubljanski škof dr. Anton Bonaventura Jeglič in lavantinski škof dr. Andrej Karlin, podpišeta pod Pravila Katoliške akcije v Sloveniji (Katoliška akcija kot povezovanje in poenotenje različnih katoliških društev in organizacij po »nemškem modelu«); 3. obdobje v letih 1936–1945, katerega začetek predstavlja potrditev Pravil Slovenske Katoliške akcije, kasneje pa tudi pravil njenih lastnih organizacij s strani ljubljanskega škofa dr. Gregorija Rožmana in lavantinskega škofa dr. Ivana Jožefa Tomažiča (Katoliška akcija, ločeno organizirana v obeh škofijah, toda z enotnim vodstvom, dobi lastne organizacije po »italijanskem modelu«, medtem ko vse ostale organizacije s katoliškim predznakom postanejo njene pomožne sile).

Še posebej škofoma Rožmanu in Tomažiču je Katoliška akcija predstavljala poglobitno sredstvo za učinkovitejše organiziranje vernikov in poživitev verskega življenja. Taka pričakovanja niso bila neupravičena, saj se je pod okriljem Katoliške akcije med drugim idejno in duhovno izoblikoval bl. Lojze Grozde. Katoliška akcija se je v ljubljanski in lavantinski škofiji razvijala enotno, o čemer v prvi vrsti pričuje dvakratno uspešno usklajevanje njenih pravil na najvišji škofijski ravni, vendar je med odgovornimi v obeh škofijskih Katoliških akcijah

prišlo do sporov zaradi vprašanja avtoritete nad njenimi lastnimi organizacijami. Kljub konceptualni nedorečenosti in počasnejši organizacijski rasti v primerjavi s Katoliško akcijo v ljubljanski škofiji je v lavantinski škofiji Katoliška akcija tako kot onstran Trojan spodbudila vključevanje laikov v apostolat Cerkve in prenovo cerkvene pastoralne.

Omeniti velja še, da so bili v goriški nadškofiji, ki je, čeprav je bila večina tamkajšnjih vernikov slovenske narodnosti, po podpisu rapalske mirovne pogodbe leta 1920 s celotnim ozemljem pripadla Kraljevini Italiji, izvedeni trije poskusi ustanovitve slovenske Katoliške akcije. Predvojna poskusa iz let 1929 in 1938 sta propadla, ker so slovenski duhovniki enoglasno zavrnilo vključitev v italijansko Katoliško akcijo, v kateri so videli predvsem sredstvo italijanizacije. Uspešen je bil šele tretji poskus, ko so slovenski duhovniki leta 1944 v razmerah nemške okupacije organizirali slovensko Katoliško akcijo, tako v bran svojemu narodu kot z namenom, da bi po njej dosegli njegov duhovni preporod, saj je bilo pri njenih snovalcih vprašanje slovenske Katoliške akcije (tako kot v primeru tržaško-koprske škofije) neločljivo povezano z vprašanjem narodovega obstoja. Toda vojne razmere niso dopustile, da bi se slovenska Katoliška akcija na Primorskem razmahnila do te mere, kot se je v predvojnem času v ljubljanski ali lavantinski škofiji.

Verodostojen dokument o uspešnosti delovanja Katoliške akcije v osrednji slovenski škofiji predstavljajo vizitacijska poročila iz župnij ljubljanske škofije iz let 1929–1941. Vizitacijska poročila so od leta 1931 vsebovala poseben razdelek o stanju Katoliške akcije v župniji, z vprašanjem o (ne)obstoju njenega župnijskega (takrat »župnega«) odbora in vprašanjem o njenem poglobitnem delu v letu pred škofovo vizitacijo. Zdi se, da so župniki večinoma pisali iskreno in neobremenjeno, po prebranem pa smemo sklepati, da je bil razvoj Katoliške akcije v predvojni ljubljanski škofiji na župnijski ravni počasen in neenakomeren in verjetno ne bi bistveno napredoval, četudi bi bile škofiji prihranjene strahote okupacije, revolucije in

državljanske vojne. Ovir je bilo za to naravnost preveč – kot največja ovira pa se kažeta človeška brezbriznost in zakrknjenost.

V prvem obdobju delovanja (1929–1936) so bile Katoliški akciji na župnijski ravni naložene najrazličnejše naloge: vpliv na versko-nravno življenje v župniji; vzbujanje katoliške zavesti; dvig verskega življenja; pogostejši prejem zakramentov in obisk cerkvenih dogodkov; priprava na duhovne vaje in ljudske misijone; odprava plesa pri gasilskih veselicah; zoper nedostojnost v obnašanju in obleki; preprečitev pravn med sosedi itd. Najpogostejše so po Katoliški akciji poskušali širiti med župljane »dober« (tj. katoliški) tisk in izvajati dobrodelne dejavnosti. Največja težava pa ni bila v (ne)sprejemljivosti novosti Katoliške akcije, temveč v vprašanju, kje dobiti primerne člane, ki bi življenje tako doma kot v javnosti uravnali po visokih merilih Katoliške akcije. Prav v zvezi s tem iz vizitacijskih poročil izstopajo izjave dušnih pastirjev, polne obupa; tako je na primer zapisano, da za Katoliško akcijo »ni upanja« (župnija Ajdovec), da župnijski odbor Katoliške akcije »obstoji, a ne more nikamor naprej« (župnija Žužemberk), ali pa da »obstoji, a ne kaže dosti brige (župnija Planina). Nasploh je iz večine vizitacijskih poročil iz obravnavanega obdobja razvidno, da je v župnijah ljubljanske škofije vso organizirano cerkveno delovanje še naprej potekalo po preizkušanih in splošno uveljavljenih verskih organizacijah; to so: Marijina družba za dekleta, Apostolstvo mož, Bratovščina presvetega Rešnjega telesa, Tretji red sv. Frančiška, Apostolstvo sv. Cirila in Metoda, Društvo za širjenje vere itd. Skratka, v prvih letih obstoja

Katoliška akcija na vernike ljubljanske škofije ni imela večjega vpliva.

Iz vizitacijskih poročil je moč razbrati, da se je s potrditvijo pravil Slovenske Katoliške akcije – čas do njihovega sprejetja je bil za mnoge župnike izgovor za nedejavnost, kot v župniji Cerknica, kjer so čakali »novih direktiv in novega g. kaplana« –, ki so Katoliški akciji dali prepoznavnejšo vlogo, nove oblike delovanja in bolj določene cilje, spremenil tudi delokrog Katoliške akcije na župnijski ravni. Tako je bil dan večji poudarek delu z mladino, vzgoji oseb za jedrne skupine in ustanavljanju lastnih organizacij po stanovskem in spolnem kriteriju. Katoliška akcija je tako po letu 1936 v ljubljanski škofiji dobila novi zalet, toda župnija Črnomelj ni bila edina, ki je Katoliško akcijo še naprej podpirala »samo z molitvijo in propagando«. Ni presenetljivo, da je kranjski župnik leta 1940 zapisal, da si Katoliška akcija »počasi utira pot«. Tako ob začetku okupacije okrog polovica župnij ljubljanske škofije ni premogla nobene organizacijske oblike Katoliške akcije, stanje pa je bilo najslabše prav na Dolenjskem in Notranjskem, kjer je mogla v okviru Ljubljanske province Cerkev pri nas še najbolj nemoteno delovati. Zato se glede Katoliške akcije, kot je konec leta 1941 ugotavljal *Ljubljanski škofijski list*, »na splošno iz poročil vidi, da se ima boriti z velikimi težavami, da so šele začetki brez večjih vidnejših uspehov. Ni še stalnosti: osnuje se jedro, pa odpade en član, drugi, morda vsi in je treba znova začeti. /.../ Priznati moramo, da so res ovire in težave, zlasti pri pridobivanju fantov, ki imajo premalo smisla za apostolsko delo.«

MOŽ, KI JE BESEDO DIKTATOR SPRAVIL NA SLAB GLAS

2100 let od smrti Lucija Kornelija Sule

Še pred nekaj desetletji je bilo ime Lucija Kornelija Sule tudi v Sloveniji znano vsakomur, ki je kdaj hodil v gimnazijo. Njegovi »podvigi« iz časa pozne rimske republike so bili namreč nepogrešljiva vsebina pouka latinščine in zgodovine. Danes je možakar, verjetno na svojo srečo, utonil precej v pozabo. Toda morda vseeno ni narobe, da se ga spomnimo v letošnjem *Mohorjevem koledarju*, saj je star šestdeset let umrl leta 78 pr. Kr., torej natanko pred enaindvajsetimi stoletji.

BESEDI DIKTATOR JE DAL NOV POMEN

Sula je namreč najzaslužnejši, da izraz *diktator* za seboj vleče tisti zloveški pomen, na katerega ob trku z njim danes pomisli skoraj vsak in ki običajno namiguje vsaj na neizmerno željo po obvladovanju vseh kotičkov življenja, če že ne na brutalno prelivanje krvi sodržavljanov. Prvotno v Rimu, kjer so besedo izumili, ni bilo tako. Kaj je počel *dictator*, si najbolje predstavljamo, če se spomnimo nemške besede *Diktat*, ki je marsikomu znana iz šole. Prvotni rimski diktator je narekoval, kaj naj se v rimski republiki dogaja v času posebnih narodnih nesreč, zlasti vojaških spopadov. Da ne bi komu preveč zrasel greben, je bilo določeno, da lahko diktator svojo vlogo opravlja največ šest mesecev, sicer pa se ji mora odreči takoj, ko nevarnost mine. Za vzornega diktatorja je recimo veljal napol legendarni Lucij Kvinkcij Cincinat iz 5. stoletja pr. Kr. Ko je Rimu grozilo italško ljudstvo Ekvov, so ga morali na čelo republike zvleči dobesečno od pluga, za plug pa se je po hitri vojaški zmagi tudi nemudoma vrnil. Kot nekakšnega idealnega politika si ga je za »patrona« izbralo ameriško mesto Cincinnati v Ohio.

Kot je bilo običajno tudi pri poznejših diktatorjih (v današnjem, ne Cincinatovem pomenu besede), so se ocene diktatorja Lucija Kornelija Sule po njegovi smrti med seboj močno razlikovale. Nekateri so mu verjeli na besedo, da je mislil resno z »obnovo stare republike«, v imenu katere je nastopal, drugi so imeli pred

oči predvsem njegove do tedaj v rimskem javnem prostoru nepredstavljive zločine.

Preden spregovorim o Sulovem življenjepisu, je treba nekaj vrstic nameniti rimski republiki, v okviru katere je živel in deloval. Med vsemi obdobji rimske zgodovine je običajno ravno republika deležna največjega zanimanja in občudovanja. Marsikatera njena ustanova je navdihnili ustanove republik v novem veku. Zlasti ameriški *founding fathers* so ji dolgovali marsikaj. To je bila med drugim posledica dejstva, da so poznejši občudovalci rimsko republiko slikali kot obdobje svobode, cesarstvo za njo pa kot obdobje samovlade.

Pri tem je treba poudariti, da je v rimski republiki dejansko obstajalo nekaj takega kot splošna volilna pravica moških rimskih državljanov, ki so najprej prihajali skoraj samo iz Rima, proti koncu republike pa tudi iz drugih delov Italije, ki je takrat obsegala skoraj samo današnji srednjo in južno Italijo. Toda, da je lahko volivec volilno pravico uporabil, je moral biti osebno navzoč v Rimu. Poleg tega je bil »volilni sistem« tak, da je glas Rimljana, ki je imel več pod palcem, štel bistveno več kot glas tistega, ki je imel malo. Če so bili višji sloji v svoji izbiri enotni, revnejši volivci sploh niso prišli na vrsto za glasovanje. Posledica je bila, da so se na najvišjih položajih, zlasti na mestu konzula, izmenjevali samo pripadniki nekaj deset družin, predstavniki t. i. *nobilitete*. Slednje so predstavljale najuglednejše rodbine iz vrst

patricijev in plebejcev, med katerimi od 3. stoletja pr. Kr. ni bilo več bistvene razlike. Patricijem so ostale pridržane le nekatere svečeniške naloge. Samo plebejci pa so lahko opravljali službo ljudskega tribuna, vsaj na papirju zaščitnika plebejcev. Ker je bil mandat funkcionarja običajno samo eno leto, da ne bi kdo pridobil preveč moči, je bil osrednji organ v Rimu v času republike dejansko *svet starcev* ali senat, v katerem so sedeli nekdanji visoki funkcionarji. Poleg senatorjev so vrh republike predstavljali še bogati Rimljani, ki jih v slovenščini nekoliko ponesrečeno imenujemo vitezi. Njihova značilnost je bila namreč, da so imeli dovolj premoženja za vzdrževanje konja. Vitezi so bili pogosto bogatejši od senatorjev, ker so se lahko drugače kot oni ukvarjali s finančnimi posli in so se posebej odlikovali v »molži« provinc, katerih število je do konca republike vedno naraščalo. Ker pa vitezi v glavnem niso imeli dostopa do visoke politike, je prihajalo med obema vodilnima stanovoma od druge polovice 2. stoletja pr. Kr. do stalnih sporov. Ob robu njihovih petelinjih bojov je glavnina prebivalstva živela v precejšnji revščini, ki se je do konca republike prejkone še stopnjevala.

USODEN SPOR POVELJNIKOV

Ta dolgovezni uvod je bil potreben, da bi razumeli okvir Sulovega delovanja. Možakar je bil vsaj na papirju goreč privrženec prevlade senata in njene ohranitve. Rodil se je leta 138 pr. Kr. v enem najuglednejših patricijskih klanov Kornelijev, a je pripadal družini znotraj njega, ki že dolgo ni dala nobenega konzula in je precej obubožala. Tudi Sula je odrasel v prejkone skromnih razmerah in se bolj na noge postavil šele na podlagi dediščine, ki jo je dobil po svoji mačehi. Ni pa nenavadno, da je bil kdo z roba vladajočega sloja najglasnejši zagovornik njegovih privilegijev.

Poznejšega diktatorja sta odlikovali vojaška in poveljniška spretnost in posebna pobožnost, ki je prehajala v praznoverje. Najbolj je častil boginjo ljubezni in lepote Venero, ki jo je štel za svojo zaščitnico.

Na veliko rimsko sceno je Sula stopil star dobrih trideset let. Takrat je bil desna roka

svojega poznejšega smrtnega sovražnika Gaja Marija v severni Afriki. Poskušala sta razrešiti gordijski vozelski rimskega ukvarjanja z Jugurto. Možakar, ki ga je veliki Anton Sovre imenoval »severnoafriški šejk«, je bil nekdanji rimski zaveznik. Morda je malo spominjal na Sadama Huseina iz 20. stoletja. Ko so ga Rimljani poskušali spraviti k pameti, se je zatekel k staremu dobremu podkupovanju in tako se je nepomembna akcija na repu sveta sprevrgla v nekaj zgodnji rimski »Vietnam«, ki se je vlekel sedem let. Navadni ljudje in volivci so prvič zares podvomili o sposobnosti svojih voditeljev iz vrst aristokracije, to pa je bila voda na mlin Mariju brez imenitnih konzulskih prednikov. Vsega skupaj je Sulov nadrejeni vlogi konzula opravljal kar sedemkrat, od tega petkrat zapovrstjo, kar je bilo docela neobičajno.

Dvojcu Marija in Sule je uspelo ukrotiti Jugurto. Prav ob koncu operacij pa je prišlo do spora, ki ju je ločil. Severnoafriškega šejka je Rimljanom namreč »prodal« njegov tast Bokh. A izročil ga ni Mariju, marveč njegovemu podpoveljniku Suli. In moža sta do konca vsak zase trdila, da je zasluga za uspešen sklep dolgotrajne vojne njuna.

Toda bližnja prihodnost je nedvomno pripadala Mariju. Ta je postal v rimski politiki voditelj »ljudske stranke«, ki je vsaj v besedah upoštevala interese malega človeka. Sula se je čez nekaj let povzpел na vrh »optimatske stranke«, dobesedno stranke najboljših, ki je zagovarjala prevlado senata in članov nobilitete v njem.

KONZUL, KI OSVOJI RIM

Novo priložnost za vojaško uveljavitev je Sula dobil, ko so se Rimljanom uprli njihovi zavezniki v Italiji. Takrat približno petdesetletni poveljnik se je izkazal s svojo surovostjo do nasprotnikov, hkrati pa je bil zaradi vojaških zmag in liberalnega odnosa do njih priljubljen pri svojih vojaki. V času vojne je izvedel pravi mali genocid nad italjskim ljudstvom Samnitanov, ki so Rimljanom cefrali živce že skoraj tristo let. Za nagrado je Sula postal konzul, nekakšen šef države in vlade ter vrhovni vojaški poveljnik, za leto 88 pr. Kr. Prav tisto leto je zavrelo na

kriznem žarišču v Mali Aziji oziroma današnji zahodni Turčiji. Na ta posebej bogati del rimske državne tvorbe je prihrumel kralj pontskega kraljestva ob Črnem morju po imenu Mitridat VI. Čeprav je podobno kot kak današnji iranski politik, ki se postavlja po robu Američanom, občasno deležen kakšne pohvale, ker je bil proti »rinskemu imperializmu«, bi bil ta vladar verjetno zanimiv primer za psihiatre. Med drugim je v okviru tako imenovanih »efeških večernic« dal pobiti več deset tisoč Rimljanov in drugih Italikov v Mali Aziji. Vsekakor pa je vojaški pohod zoper njega zmagovitemu poveljniku obetal precej slave in še več bogastva.

Preden se je Sula odpravil nad Mitridata, pa je v Rimu prišlo do zapleta. Privrženci »ljudske« stranke so hoteli poveljstvo v Mali Aziji prenesti na skoraj sedemdeset let starega Marija, ki je nekaj mesecev pred tem teatralno sicer že hodil na vadišče in javnosti dokazoval svojo fizično pripravljenost. Na kratko povedano, Sula se je ob misli, da bi mu odvzeli poveljstvo, zmračilo pred očmi. Z zvestimi vojaki, ki so v teh časih zvestobi poveljniku že dajali prednost pred zvestobo republiki, je storil nekaj nezaslišanega. Odpravil se je nad Rim, čeprav je bilo temeljno načelo vse rimske politike, da vojske znotraj mestnih meja ni dovoljeno uporabljati. Z osvojitvijo prestolnice je Sula postavil neslavno prelomnico v rimski zgodovini. Bila je prva, ne pa edina. Ker se je vojskovodji mudilo na vzhod, je razmere doma uredil le za silo. To je pomenilo, da je že kmalu oblast prevzela Marija naklonjena stran, Marij pa je za trinajst dni celo ponovno postal konzul in umrl v postelji. Kar nekaj konservativnih Rimljanov je izgubilo življenje.

Medtem je Sula v Aziji porazil Mitridata, čeprav ga ni povsem pometel s prizorišča, saj se mu je mudilo urejati domače razmere. Ena manj slavnih epizod je bilo njegovo zavzetje Aten. Ko so ga meščani poskušali odvrniti od uničevanja mesta z opozorilom na svojo slavno preteklost, jim je suho odgovoril, da se v Grčijo ni prišel učiti zgodovine.

Njegovi nasprotniki v Rimu so imeli pet let časa, da se pripravijo na Sulovo vrnitev. Izkoristili so jih prejkone slabo. Leta 82 pr. Kr. je bil

Lucij Kornelij Sula; vir: Wikipedija

Sula spet pred Rimom. Na poti domov se mu je med drugim pridružil vojaški »čudežni deček« Gnej Pompej, ki je pozneje igral veliko vlogo v rimski zgodovini. Zadnji spopad je potekal pred vrati Rima, jedro nasprotnikove vojske pa so predstavljali Sulovi stari nasprotniki Samničani. Po tesni zmagi jih je dal vojskovodja pobiti. Njihove krike so slišali senatorji, zbrani na nujni seji, ki jo je vodil Sula. Zato so seveda »požegnali« vse zmagovalčeve predloge. Podelili so mu naslov diktatorja, ki prej že dolgo ni bil v obtoku, z nalogo, da »obnovi republiko«. Naloge se je možakar lotil odločno. Najprej se je na dotlej neznani, a v poznejših državljskih vojnah, tudi na Slovenskem, velikokrat uporabljeni način znebil dejanskih ali namišljenih nasprotnikov. Novost je bila v tem, da je javno objavil seznam »notranjih sovražnikov« ali tako imenovane *proskripcijske liste*. Kako je do njih prišlo, slikovito opisuje grški življenjepisc

Plutarh v svoji biografiji Sule. V enako slikovitem prevodu Antona Sovreta se poročilo bere takole: »Metel je odvrnil: ›Potem pa povej vsaj imena tistih, ki jih misliš kaznovati!‹ To je Sula obljubil. /.../ Zdaj je Sula takoj izobčil osemdeset meščanov, ne da bi bil obvestil kateri urad. Ker je bil ves Rim ogorčen zaradi tega, je po presledku enega dne preklical naslednjih 220, nato tretji dan ravno toliko. /.../ In proskripcije so šle svojo krvavo pot. Kdor je izobčenca sprejel ali spravil na varno, je za svojo človekoljubnost zapadel smrti; ne brat, ne sin, ne starši niso bili izvzeti. Kdor je izobčenca ubil, je prejel za plačilo dva talenta ubojnine. /.../ Za najgroznejšo krivico pa je veljalo, da je tudi sinovom in vnukom proskribiranih odvzel državljanstvo in zaplenil premoženje.«¹ Poti nazaj ni bilo več, tak način obračunavanja s poraženci je postal morda najtrajnejša in najbolj žalostna Sulova dediščina. Odveč je povedati, da so mnogi na račun množičnih pobojev nesramno obogateli. Značilen primer je bil poznejši najbogatejši Rimljan in član tako imenovanega prvega triumvirata Kras.

SLAB ZGLED ZA REPUBLIKO

Sula se je po izločitvi nasprotnikov dejansko lotil preurejanja republike. Kot si je želel, je senat postavil v ospredje in uveljavil stroga pravila za nosilce funkcij. Predpisal je minimalno starost, pri kateri je lahko kandidat zasedel položaj. Določil je tudi desetletni premor med dvema opravljanjema iste funkcije. Pristriigel je peruti ljudskim tribunom, ki so bili kot domnevni nasprotniki senata in zavezniki njegovega nasprotnika Marija zanj pravo

strašilo. Reformiral je pravosodni sistem, v katerem pa naj bi vloga sodnikov pripadla samo senatorjem.

A če je Sula menil, da je čas zavrtel nazaj v zlate čase republike, je šlo za iluzijo. Nekdanji senatorji so bili prekaljeni politiki z dolgimi generacijami prednikov, medtem ko je bil novi Sulov senat poln novincev, njegovih privrženec. Zlasti pa je bil diktator s svojim načinom vodenja republike sam najslabši možni zgled za prihodnost. Za klasično rimsko ureditev je bilo značilno, da je na njenem čelu kolektivno aristokratsko vodstvo, ne avtorski posameznik. Zato ni bilo čudno, da je bila večina Sulovih ukrepov odpravljena že slabih deset let po njegovi smrti in da so poznejše generacije rimskih samodržcev, zlasti Julij Cezar in njegov posvojenec Oktavijan, še stopnjevale negativne vidike njegovega upravljanja z Rimom.

Sula sam se sicer oblasti ni oklepal do smrti. Približno leto pred njo, v začetku leta 79 pr. Kr., je nepričakovano odstopil, čeprav je bil diktator bistveno dlje kot predpisanih šest mesecev. Zavedal se je celo, da je za spomin zanamcev nanj ključnega pomena poznavanje njegove različice dogajanja. Zato je čas v pokoju uporabil za pisanje spominov. Menda jih je bilo za dvaindvajset knjig, kar bi nanese nekaj več kot sedemsto današnjih strani. Na Sulovo smolo se njegovo besedilo ni ohranilo, kar je verjetno vplivalo na njegov pretežno slab sloves v poznejših stoletjih. Prvi rimski cesar Oktavijan Avgust se je tudi na tej točki učil od Sule. Sestavil je bistveno krajši popis svojih slavnih dejanj, ki je preživel oziroma bil ponovno odkrit. In Avgustova podoba je kljub njegovim številnim problematičnim dejanjem ostala do danes bistveno pozitivnejša od predhodnikov.

¹ Plutarchus, *Sulla* 31 (nav. v prevodu Antona Sovreta).

OB SEDEMDESETLETNICI ZAŽIGA ŠKOFA ANTONA VOVKA V NOVEM MESTU

»Blagor vam, kadar vas bodo zaradi mene zasramovali, preganjali in vse hudo o vas lažnivo govorili. Veselite se in radujte se, kajti vaše plačilo v nebesih je veliko. Tako so namreč preganjali že preroke, ki so bili pred vami« (Mt 5,11-12).

Sedemindvajsetega februarja 1952 je zaradi grozljivega atentata v Novem mestu in hude sladkorne bolezni še vedno močno oslabei škof Anton Vovk (1900–1903) prejel od M. J. Swamikannu iz Champion Reef P. O. iz južne Indije naslednje pismo:

Moj gospod, Vaša ekscelenca bo presenečena, ko bo prejela to pismo od nekoga, ki ga niste nikdar videli, nikdar poznali ali o njem slišali. To pismo je od nekega indijskega katoliškega kristjana, ki je na tisoče milj oddaljen od Vas. Indijski katoličani smo bili pretreseni, ko smo iz enega lokalnih časopisov zvedeli, da je Vašo ekscelenco napadlo nekaj divjakov na železniški postaji Novo mesto. Hitimo, da izrazimo Vaši ekscelenci prirčne simpatije in prosimo vsemogočnega Boga, da bi v prihodnje odvrnil od Vas take nevarnosti. Zahodnjaki nas imenujejo pogane Orienta, toda noben naš rojak – bodisi kristjan ali nekrstjan – si ne bi drznil nikdar povzročiti tako sramotno dejanje božjemu predstavniku. Moj gospod, nas Indijce boli, da imajo vse sramotne krivice katoliški Cerkvi svoj izvor v moderni civilizaciji Evrope. Prosim, da Bog odpusti napake Vašim rojakom in da bi Vam podelil resnični mir. Mi Indijci hočemo vedno ostati zvesti papežu. Hočemo hoditi po poti, ki pelje v nebesa, noseč svoj zmagovalni križ. – Prosim Vašo ekscelenco, da blagoslovi mene, mojo družino in indijski narod. Zelo bom hvaležen za vrstico odgovora o zdravju Vaše ekscelence in za fotografijo. Ostajam Vaši ekscelenci vdani otrok v Kristusu. M. J. Swamikannu l. r. (prevod v: Ludovik Ceglar, *Nadškof Vovk in njegov čas 1900–1963*, I. zvezek, Celovec, Mohorjeva družba, 1993, 276–277).

To je le eno od številnih pisem in telegramov, s katerimi so ljudje iz celega sveta škofu Vovku izražali svoje sočutje do njega in zgražanje nad barbarskim dejanjem zažiga v Novem mestu 20. januarja 1952. Dogodku je veliko pozornost namenil tudi tisk v tujini, škof sam pa je dogajanje dokumentiral v zapiskih, ki si jih je delal v letih od 1945 do 1953 in so leta 2003 izšli v knjižni obliki pod pomenljivim naslovom *V spomin in opomin*.

Bolj kot sramotno dejanje poskusa umora z zažigom, ki ga je v nedeljo, 20. januarja 1952, javno podpihovala drhal na železniški postaji v Novem mestu, je škofa Vovka prizadelo sramotenje v čakalnici železniške postaje.

Z najgršimi besedami in psovkami in z najostudnejšimi izrazi so me začeli sramotiti kot človeka, duhovnika in škofa. Bilo je nekaj tako strašnega, da se ne da povedati. Bolečine, ki so mi jih prizadeli plameni, niso nič v primerjavi z moralnimi bolečinami, ki sem jih prenašal med podivjano drhaljo, ki so jo za to priliko posebej pripravili.

Nedejavnost tam navzočnih miličnikov, ko so hudo ranjenega škofa obmetavali z umazanimi kepami snega, ga bili s palico po hrbtu, vanj pljuvali, polivali s črnilom in ga izpostavili javnemu zasmehu na mizi čakalnice, potrjuje domnevo, da je bil atentat načrtovan »od zgoraj«. Tam navzoči ljudski miličniki ga niso zaščitili niti takrat, ko se je iz čakalnice umaknil v vagon vlaka, s katerim se je popoldne odpeljal nazaj v Ljubljano. Zdravnik mu je na vlaku sicer lahko nudil le najnujnejšo prvo pomoč, ni pa ga smel odpeljati v bolnišnico. Ker ta dan ni mogel maševati, je po vrnitvi v Ljubljano želel v stolnici prejeti vsaj

Anton Vovk; vir: dLib

sveto obhajilo. Zato je tudi zaradi takrat predpisane evharističnega posta ostal cel dan tešč! V noči na torek pa se mu je zdravstveno stanje tako poslabšalo, da je moral v bolnišnico, kjer so se zdravniki zaradi kritične ravni sladkorja v krvi 25 dni borili za njegovo življenje. Sladkorna bolezen je tudi preprečila transplantacijo kože na vratu.

Da je za tem sramotnim dejanjem stal sam politični vrh Slovenije, potrjuje dogajanje v Ljubljani. Nad z opeklinami tretje stopnje poškodovanim škofom, ki so mu zdravniki na Dermatološki kliniki v Ljubljani odkrili še kritično obliko sladkorne bolezni, so se izživljali zasliševalci že prve dni njegovega bivanja v bolnišnici. Enega od zdravnikov so kljub soglasni diagnozi konzilija zdravnikov, da gre za opekline tretje stopnje, prisilili v izjavo, da gre za »nekoliko lažje« opekline. Materialne dokaze (ožgano suknjo in kolar) so zaplenili in uničili. Čeprav slovenski mediji niso smeli poročati o tem, kaj se je v resnici dogajalo v Novem mestu, je jugoslovansko oblast presenetila množična in soglasna obsodba tega grozljivega dejanja v tujini. Centralna oblast v Beogradu, ki je zaradi hude gospodarske krize pričakovala gospodarsko pomoč iz tujine, je bila v zadregi in je skušala na vse kriplje pred domačo

in tujo javnostjo dogodek v Novem mestu minimalizirati kot »neljubi eksces«, ki da ga je povzročil škof sam s svojim provociranjem. Temu namenu je služil tudi sodni postopek pred Okrajnim sodiščem v Novem mestu 14. februarja 1952. Naklepni poskus umora je sodišče z lažnimi izjavami, tudi o »izredni budnosti naših varnostnih organov«, ki da so »zaščitili varovanca pred demonstranti tako v vagonu kot v čakalnici ter mu nudili vso pomoč in spremstvo«, prekvalificiralo v »lažjo telesno poškodbo« ter obtoženega obsodilo na deset dni pogojne zaporne kazni za dobo enega leta.

Teden dni po tem grozljivem dogodku se je v Ljubljani sestal VII. plenum centralnega komiteja KPS. V uvodnem referatu je član politbiroja KP Jugoslavije Boris Kidrič (1912–1953) podal oceno uspehov boja komunistične partije proti Cerkvi v Sloveniji po letu 1945. Cerkev je v svojem govoru imenoval »strahopetno sodrgo«, ki takoj dvigne glavo, če misli, da je pri partiji odkrila kakšno slabost, vendar se takoj potegne nazaj, če človek dvakrat udari s pestjo po mizi. »To pa ne pomeni,« je dejal Kidrič, »da je potrebno zažigati škofo.« S to izjavo je Kidrič v samozadovoljstvo slovenske partije vnesel določeno negotovost, ki je zaradi dogodkov v Novem mestu odražala zadrego osrednjega državnega vodstva v Beogradu. To negotovost potrjujejo tudi zapisniki politbiroja CK KPS, ki se do vključno leta 1951 veliko ukvarjajo s Cerkvijo, leta 1952 pa ni zaslediti niti besedice o atentatu na škofa Vovka v Novem mestu ali dogajanju v ljubljanski škofiji.

Po Kidričevem referatu se je kot prvi k diskusiji javil Edvard Kardelj (1910–1979), podpredsednik jugoslovanske vlade in istočasno jugoslovanski zunanji minister. V svojem govoru, ki je bil prav tako poln zaničevanja do Cerkve, je Kardelj definiral novo taktiko boja komunistične partije proti Cerkvi. Reakcija zaradi atentata na škofa Vovka ga je kot enega najvišjih jugoslovanskih politikov in ideologov spravila v neprijeten položaj. Postal mu je jasno, da partija s fizičnim nasiljem nad duhovniki in škofom ne bo mogla v polnosti uresničiti svojih ciljev. Nasprotno! Ker je atentat na škofa Vovka vzbudil tolikšno pozornost v zahodnem svetu, od koder je Jugoslavija

nujno potrebovala gospodarsko pomoč, je skušal Kardelj ta atentat doma in v tujini prikazati kot »neljubi eksces«, ki da ga je s svojimi provokacijami povzročil škof sam. Zato ne preseneča, da so se napadi na škofa Vovka v javnih medijih, anonimnih pismih in telefonskih klicih z grožnjami s smrtjo nadaljevali ves čas Vovkovega okrevanja v bolnišnici in doma.

Jasno je, da se v takšnem vzdušju škofu Vovku ni nihče opravičil. Kardelj je bil v svojem govoru jasen in odločen: Katoliško cerkev je treba popolnoma izločiti iz javnega življenja in onemogočiti njeno dejavnost. Posledično je oblast umaknila verouk iz šole. O tem je razpravljal že politbiro CK KPS na svoji seji 20. novembra 1950. Na njej so predlagali, da se poučevanje verouka iz šole prenese v cerkev, tam pa bi ga lahko ukinili zaradi ustavnega določila, ki vladi nalaga dolžnost nadzora nad poukom. Sledila je izločitev Teološke fakultete iz ljubljanske univerze. Dalje je bilo sklenjeno, da morajo vsa ključna mesta v državi zasesti preverjeni člani KP, da je treba na univerzi zamenjati celoten učni kader ter med ljudi vnesti stalno protiversko vzdušje. Pri tem morajo poleg šole odigrati ključno vlogo mediji, časopisi in radio, ker se preko njih oblikuje javno mnenje. Urednike slovenskih dnevnikov je zato treba skrbno izbrati med najzanesljivejšimi člani partije. Kako uspešna je bila ta propaganda, dokazujeta divjanje organiziranih tolpe, ki so v naslednjih mesecih skrunile cerkve, uničevale sveta znamenja in kapele ter tudi fizično ogrožale duhovnike pri izvrševanju njihovega poklicnega pastoralnega dela, ter vedno hujši pritisk na verne laike v javnih službah, ki niso skrivali svojega izpolnjevanja verskih dolžnosti.

Razmere, ki so vladale neposredno po atentatu na škofa Vovka, je pronicljivo ocenil France Bučar v svojem prispevku »Ob knjigi v Spomin in opomin«, objavljenem v *Zborniku Vovkovega simpozija v Rimu* (Celje 2005, 449). Takole pravi:

Ta strahovlada, ki jo upravičeno lahko primerjamo celo s preganjanjem vere v rimskih časih, čeprav jo na zunaj označujejo drugačne okoliščine in bolj kot neposredno fizično predvsem psihosociološko nasilje, se je kot vsaka v

Posledice zažiga v Novem mestu je škof Vovk nosil vse življenje; vir: Nadškofijski arhiv Ljubljana.

razmeroma kratkem času v svoji ostrini izčrpala zaradi lastne neuspešnosti. K tej neuspešnosti je s svojo neustrašenostjo in z osebnim dostojanstvom pripomogel predvsem njen glavni cilj sam: škof Vovk. To divjanje nezrelega novopečenega političnega režima je prav iz teh okoliščin značilno tudi po svoji izjemni pritlehnosti, majhnosti in nizkotnosti, ki se je ob dostojanstvu in veličini nasprotnega protagonista, škofa Vovka, moralno notranje sesulo že, ko je bilo na zunaj še na vrhuncu. – Ni pa ostalo brez nekaterih trajnih negativnih posledic, ki vse do današnjega dne povzročajo notranjo razklanost v družbi, nas stalno vračajo v preteklost zaradi neporavnanih računov, celo tako daleč, da se mnogi še danes ne morejo poistovetiti s to družbo kot njen enakopravne sestavni del.

Škof Vovk pa je celotno dogajanje okrog njega po dogodkih v Novem mestu komentiral z besedami, ki odražajo njegovo globoko duhovno naravnost: »Kakor in dokler Bog hoče.« Zelo hvaležen pa je bil vsem, ki so mu v tej stiski izkazali kakršno koli pomoč ali pozornost.

POHOD NA RIM – STOLETJE POTEM

ITALIJA PRED NASTOPOM FAŠIZMA

Prve svetovne vojne nihče ni pričakoval in po dobrih štirih letih uničujočih bojov se je dobršen del Evrope znašel razdeljen, razdejan in v pomanjkanju. Staro celino je preplavila doba totalitarnih ideologij – fašizma, nacizma in komunizma.

Fašizem je sicer nastal po prvi svetovni vojni, toda motive, ki so pripeljali k njegovemu nastanku, zasledimo v desničarskih in levičarskih radikalnih gibanjih, kot so nacionalizem, revolucionarni sindikalizem in futurizem, ki so se pojavila že pred fašizmom. Izraz fašistično gibanje zasledimo že leta 1915, označeval je združenje nove vrste, v katerem so se zbirali svobodno misleči politični gorečneži.

Triindvajsetega marca 1919 je bil v Milanu ustanovljen prvi t. i. borbeni fašij (*Fascio di combattimento*), iz katerega se je jeseni 1919 razvila fašistična stranka (it. *Partito Nazionale Fascista* – PNF). Fašistično gibanje, ki v začetku še ni imelo jasnega programa, je nastalo predvsem iz nacionalističnih krogov in je imelo precejšen vpliv med nekdanjimi italijanskimi vojaki. Menili so, da je Kraljevina Italija po »veliki zmagi« ob koncu prve svetovne vojne dobila premalo, zlasti so objokovali Dalmacijo z otoki, ki jo je sicer Italijanom obljubljal londonski memorandum iz aprila 1915. Nacionalistični pesnik in vojni junak Gabriele D'Annunzio je septembra 1919 z dva tisoč prostovoljci za skoraj poldrugo leto zasedel Reko (Rijeka, Fiume). Prav D'Annunzio je s svojim slogom vladanja na Reki postavil temelje fašističnemu gibanju, med drugim tudi fašistični pozdrav z iztegnjeno roko, in naslov duce (lat. *dux*), ki ga je nosil v mestu ob Kvarnerju.

Italijo je po vojni zajela huda gospodarska kriza, predvsem zaradi brezposelnosti in stavk, upirali so se kmetje. Versajski mir pa ni prinesel zadovoljstva tako politični kot tudi ekonomski eliti, saj ta ni zadostil vsem njenim ozemelskim zahtevam.

Tako se je začel vzpenjati Benito Mussolini (1883–1945), ki je bil ustanovitelj Zveze bojevnikov (*Fasci di combattimento* – fašistov), iz česar izhaja tudi pojem fašizem. Beseda *fascis* v latinskem jeziku sicer označuje butaro, ki je skupaj s sekiro predstavljala zaščitni znak fašizma.

Prav Mussolini je postal po koncu vojne glavni zagovornik nacionalne revolucije, ki naj bi na oblast prinesla nov vodilni razred. Ker želje po prevzemu vodenja heterogenega levega intervencionizma ni mogel uresničiti, je pozval nekdanje vojake med prvo svetovno vojno, naj podprejo nastajajoče fašistično gibanje.

Nacionalistični vojaški oddelki črnosrajčnikov (*Squadre d'Azione*), ustanovljeni leta 1919, so nosili črne srajce in patroljirali po mestih. Z nasilnimi sredstvi so se borili proti socialistom in komunistom, leta 1921 pa so se kot državna milica priključili fašistični stranki. Svoje metode ustrahovanja so udejanjali tudi v nasilnih akcijah proti slovenski in hrvaški manjšini v Kraljevini Italiji, morda najbolj kričeč primer je bil požig Narodnega doma v Trstu sredi julija 1920.

Splošna politična scena v Italiji je bila v tistem času zelo nejasna. Sredi močnih sindikalnih bojov, ki jih je vodila socialistična stranka od leta 1919, je prišlo v januarju 1921 do razkola in nastanka italijanske komunistične stranke. Liberalne stranke pod vodstvom Giovannija Giolittija pa so se v upanju na prevzem oblasti začele širiti na desno in vključile v svoje liste tudi kandidate fašističnega gibanja, ki tedaj še ni bilo organizirano kot stranka. V slednjo se je gibanje organiziralo v začetku novembra 1921, na svojem III. kongresu v Rimu.

FAŠISTIČNI PREVZEM OBLASTI

Poleti 1922 so bili fašisti z okrog 300.000 pripadniki najštevilčnejše gibanje v Italiji, med drugim so nasilno razgnali generalno stavko, ki so jo aktivno podpirali italijanski socialisti. Mussolini in somišljeniki so takrat začeli

pristaše navduševati za pohod na Rim, pravzaprav za državni udar, s katerim so si želeli prisvojiti oblast, kajti fašisti zaradi maloštevilnosti niso mogli računati na zmago v parlamentu. Mussolini, predvojni socialist, si je fašistično gibanje sprva zamišljal kot neke vrste novo delavsko stranko. Toda kmalu mu je gibanje ušlo izpod vajeti v povsem drugo smer, vse bolj je postajalo sredstvo bogatih kapitalistov in tudi oblasti za obračunavanje z upori kmetov in stavkami v industriji. Mussolini je leta 1921 celo razmišljal, da bi se odrekel vodstvu fašističnega gibanja, vendar se je nato raje idejno prilagodil hitro rastočemu reakcionarnemu gibanju ter poiskal povezave s kapitalom, salojsko kraljevino in Katoliško cerkvijo.

V pohodu na glavno mesto Rim ob koncu oktobra 1922 je sodelovalo okrog 30.000 čno-srajčnikov oziroma škvadristov, ki so jih vodili Italo Balbo, Emilio De Bono, Michele Bianchi in Cesare Maria De Vecchi, medtem ko je sam Mussolini čakal v Milanu. Tedanja italijanska vlada pod vodstvom Luigija Facte je ravnala neodločno. Šele 27. oktobra 1922, ko so fašisti že zavzeli številne vojašnice in druge pomembne ustanove po državi, so nameravali razglasiti izredne razmere. Toda kralj Viktor Emanuel III. ni hotel podpisati ustreznega dekreta. Verjetno je bilo odločilno stališče italijanskih generalov, visoki predstavniki vojske si namreč niso želeli državljanske vojne s fašisti. Enotedenski »pohod na Rim« se je končal in kralj je 29. oktobra Benita Mussolinija pooblastil za sestavo nove vlade, po posvetovanju z nekaterimi liberalnimi politikami pa ga je 31. oktobra 1922 imenoval za predsednika vlade. Na tem mestu je Duče ostal dobrih dvajset let, dokler ga niso odnesle neuspešne politične avanture in številni porazi med drugo svetovno vojno.

O »pohodu na Rim« je Alojzij Novak, dekan v Črničah v Vipavski dolini, v svoj dnevnik zapisal:

»V Italiji imamo zopet revolucijo. Fašisti so mobilizirali vse svoje četnike in zasedli so vse javne državne urade, vstevši ministrstva v Rimu. Večinoma je šlo gladko brez prelivanja

krvi, a po raznih mestih je tudi kri tekla, ker so orožniki branili fašistom dostop do uradov. Vojaštvo je na strani fašistov, fašistovske čete vodijo 3 aktivni generali. Prognoza: ali bodo fašisti Italijo s svojim državnim pučem hudo povzdignili – ali jo bodo popolnoma razdeljali. – V Julijski Benečiji je uvedena zopet vojaška diktatura, cenzura je vpeljana in znabiti nas čaka spet kako obsedno stanje z vsemi njegovimi prijetnostmi. Res usodni dnevi za Italijo in za nas tu ob meji še posebej!« (Črniška kronika, 30. oktobra 1922).

S tem je v Italiji na oblast prišla fašistična stranka, njen predsednik Benito Mussolini pa je postal predsednik vlade Kraljevine Italije in vodja naroda – duce. Hkrati je fašizem v tridesetih letih 20. stoletja preraščal zgolj doktrino in prehajal v religiozno pojmovanje življenja, kot ga je označil sam Mussolini.

Politično približevanje med fašistično Italijo in nacistično Nemčijo je dobilo prepoznavno obliko v dogovoru, podpisanem 24. oktobra 1936. S tem je nastala t. i. os Rim–Berlin. Hkrati je nacizem za fašiste pomenil nekakšen alibi, da se vrnejo k svojim izvorom. Prvi vidni rezultat teh novih mednarodnih odgovorov z Nemčijo je bilo skupno sodelovanje v španski državljanski vojni na strani generala Franca.

FAŠIZEM MED SLOVENCİ

Skupaj z Beneškimi Slovenci, ki so živeli v italijanskem kraljestvu že od leta 1866, je ob koncu prve svetovne vojne pod Italijo prišlo okrog 340.000 Slovencev ali več kot četrтина slovenskega etničnega ozemlja. Italijanski nacionalizem, ki je bil močan že pred prvo svetovno vojno, zlasti med italijansko manjšino v Avstro-Ogrski, se je v odnosu do Slovencev še posebej razplamtel potem, ko so jeseni 1922 v Italiji oblast prevzeli fašisti.

Fašizem je na liniji sovraštva do Slovanov v okviru Kraljevine Italije združil vse italijanske nacionalne stranke. Prav zaradi navzočnosti Slovencev in Hrvatov se je fašizem v Julijski krajini hitreje in močneje uveljavil kot v drugih italijanskih pokrajinah. Borbeni fašij

v Trstu je bil ustanovljen že 3. aprila 1919 kot drugi v tedanji Italiji! Slovansko prebivalstvo je na tem območju postalo glavni objekt fašističnega nasilja. Njihov cilj je bil izbrisati Slovence iz Julijske krajine oziroma jih poitalijančiti.

Vladna stranka na Goriškem oziroma Slovenska fašistična stranka je bila ustanovljena 22. novembra 1922 v Gorici. Njena vodilna organizatorja sta bila učitelj Vinko Bandelj in javni delavec Josip Peternel, sem pa lahko prištejemo še vipavskega župana Josipa Petrovčiča. Ustanovitev stranke je sovpadala s številnimi poskusi s strani vladajočih sil v Italiji, da bi v imenu nekakšne sloge pridobili slovensko manjšino v Italiji in jo hkrati vpeli v asimilacijo v italijansko kulturo, vendar ob ohranitvi slovenskega jezika.

Ustanovitelji so nameravali stranko razširiti na celotno ozemlje Julijske krajine, zato sta začela Bandelj in Peternel urejati in izdajati glasilo *Glas Julijske Benečije*. Pravzaprav je 24. novembra 1922 izšla le ena številka, s pomenljivim podnaslovom *Tedensko glasilo fašizma*. Na prvi strani je bil dvojezičen proglas »Tovariši fašisti!«, v nadaljevanju pa sta urednika pihala na dušo »bratom Italijanom« in »vzvišenim idealom pobratenja«. Sledilo je glasilo *Nova doba – L'era nuova*, ki je izhajalo do leta 1925, od leta 1923 dvojezično. Uredniki so spremembo imena utemeljevali z dejstvom, da »prejšnji naslov ni odgovarjal želji večine, ki jo zastopa«. Ob prvi obletnici izhajanja je avtor uvodnika poudaril, da omenjeni list »zastopa strujo Slovencev, ki hočejo ostati zvesti italijanski državljanji brez pridržkov dobro vedoč, da je to edini način do vzajemnega spoštovanja in sporazuma med slovenskimi in italijanskimi državljani ene države«.

Zanimivo, *Goriška straža*, vodilni slovenski časopis v Gorici, je urednike slovenskega fašističnega lista pogosto obtoževala, da so »bivši komunisti«.

Vincenc (Vinko) Bandelj, učitelj, publicist in leksikograf, je bil rojen leta 1881 v Dornberku, dve leti mlajši Josip Peternel, pozneje poitalijančeni Giuseppe Peternelli pa v Plužnjah na Cerkljanskem. Oba sta izhajala iz povsem

slovenskih družin. Bandelj se je izobraževal v domačem kraju in v Gorici, kjer je leta 1908 opravil učiteljsko maturo. Pred prvo svetovno vojno je poučeval na šoli v Kanalskem Vrhu, kjer se je leta 1911 poročil z Zorko Zavadlav. Med prvo svetovno vojno so ga italijanske oblasti internirale v Isitituto Manin v Cremoni. Tam je najprej skrbel za bolnega Franca Mariniča, prav tako interniranega župnika iz Kojskega. Pozneje med vojno se Bandelj ni izpostavljalo.

Po vojni je odprl gostilno v Gorici, politično pa se je povezoval z Italijani. Urejal je omenjena v italijanskem duhu pisana lista, italijanska država pa ga je imenovala za viteza (*cavaliere*). Postal je tudi šolski nadzornik v postojnskem okraju.

Slovenski sodobniki na Goriškem so Bandlju, ki si je priimek spremenil v Bandelli, očitali italijanofilstvo in ga obravnavali kot odpadnika. V slovenskih časopisih so ga celo označili za »izmeček časnikarstva« in »Iškarijotsko dušo«.

Že leta 1918 je Bandelj v Sieni izdal knjigo *Italijanščina za Slovence (Grammatica italiana per gli Sloveni)*. Delo vsebuje slovnico, praktične vaje in razgovore, vzorce prošelj, besednjak ter kratek imenik krstnih in zemljepisnih imen. Čez dve leti je v Trstu objavil kratko *Zgodovino Italije s posebnim ozirom na italijansko prebujenje*. Leta 1923 je v samozaložbi v Gorici izdal *Priročno knjižico za slovenske vojake v Italiji*, ki vsebuje slovnico, vojaški pouk in slovarček.

Vincenc Bandelj je umrl leta 1937 v Gorici.

Primorski Slovenci so pod Italijo izkusili preganjanje in kratenje osnovnih narodnih pravic, po drugi strani pa tudi drži, da so se (pre) nekateri rojaki vpisali v fašistično stranko – večina iz oportunitizma oziroma osebnih koristi in ne zaradi prepričanja. Tako drži, da so prenekateri domači zagreti fašisti, ki »so črn cof nosili do razpada Italije«, kot bi dejali starejši Primorci, ki so izkusili tista kruta leta, potem hitro postali zagrizeni komunisti. Pogosto tudi likvidatorji, saj so novim, rdečim gospodarjem morali dokazovati svojo zvestobo. Ali kot je nekoč o takšnih spreobrnjenjih dejal neki partizanski poveljnik v Brdih: »Nekoč so bili dobri fašisti, sedaj pa bodo dobri komunisti.«

Z BERLINSKEGA KONGRESA, Z LJUBEZNIJO

Slovenska diplomacija ima iz zgodovine slovenstva precej uspešnih, odmevnih in pretehtanih diplomatov, od katerih se lahko veliko nauči in ki jih lahko uporabi za svoje delovanje. Med njimi ima izstopajoče mesto baron Josef Schwegel, ki se je povzpел v sam vrh diplomatske in zunanjepolitične dejavnosti avstro-ogrske monarhije v drugi polovici 19. stoletja. S svojim zavzetim, poznavalskim in zanesljivim delovanjem, zlasti na berlinskem kongresu leta 1878, je prispeval k pisanju evropske diplomatske zgodovine.

Njegova življenjska in diplomatska pot se bere kot napet roman in predvsem kot učbenik tudi po skoraj poldrugem stoletju. Prvovrstni diplomat, politik in poslovnež je za sabo pustil obširne zapiske, katerih del je izšel v slovensko-nemški knjigi *Spomini in pisma*, ki jo je uredil zgodovinar dr. Franc Rozman, izdala pa slovensko in avstrijsko zunanje ministrstvo (2007). Pričujoči spominski zapis o Schweglu se v pretežni meri opira na navedeno knjigo (iz nje so tudi vsi uporabljeni citati), ki spada v anale slovenske diplomatske memoaristike.

Diplomska dejavnost Slovencev obsega dolgo zgodovinsko obdobje. O njej lahko govorimo že precej pred časom vzpostavitve samostojne države in njene diplomacije. Kronološko slovensko diplomatsko delovanje razdelimo v tri večja obdobja. Prvo zajema čas do leta 1918, ko gre pretežno za službovanje v habsburški oziroma avstro-ogrski diplomaciji, in drugo čas slovenskega delovanja v jugoslovanski diplomaciji (tako v obdobju prve kot tudi druge Jugoslavije). Tretje obdobje predstavlja delovanje v diplomaciji samostojne slovenske države. Diplomacija je vedno tesno in neločljivo vezana na dejavnost države v mednarodnih odnosih in politiki.

Iz prvega obdobja so najbolj znani Žiga Herberstein (njegova knjiga *Moskovske beležke* je bila prevedena v skoraj trideset jezikov in je še danes učbenik na moskovski diplomatski akademiji), Alojzij Dobravec vitez Saldapena in Schwegel. V tem obdobju je Ljubljana leta 1821 gostila znani ljubljanski kongres, največji diplomatski dogodek na naših tleh vse do samostojne Slovenije. V času prve Jugoslavije izstopajo dr. Ivan Hribar (prvi poslanik Kraljevine Jugoslavije

Josef Schwegel; vir: Wikipedija

v Pragi), vojaški ataše v Berlinu pred drugo svetovno vojno Vladimir Vauhnik ter dr. Izidor Cankar. V drugi Jugoslaviji se okrepi prisotnost Slovencev v zvezni diplomaciji, sprva predvsem zaradi pogajanj za zahodno mejo, po letu 1974 pa tudi zaradi delovanja republiškega sekretariata za mednarodno sodelovanje. Slovencev ni bilo na najpomembnejših diplomatskih lokacijah: Slovenec ni bil nikoli veleposlanik v Washingtonu, v Moskvi le en (Jože Smole), zato pa v New Yorku pri Združenih narodih kar trije (Aleš Bebler, ki je tudi predsedoval varnostnemu svetu, Anton Vratuša in Ignac Golob).

Posebej je treba omeniti večjo skupino diplomatov prehoda, Slovencev, ki so ob razpadu Jugoslavije delali v njeni diplomaciji in so se odzvali vabilu zunanjega ministra dr. Rupla ter bili sprejeti v diplomacijo slovenske države. Dodatno navedimo prvega slovenskega predstavnika pri Svetem sedežu dr. Štefana Faleža ter poudarimo naslednje: šele slovenska država je vzpostavila novo prakso, ko je poslala dr. Katjo Boh za veleposlanico na Dunaj, s čimer je Slovenka prvič postala vodja diplomatske misije.

Kot je bilo zapisano uvodoma, je imel v habsburški diplomaciji in s tem tudi v tedanji Evropi v drugi polovici 19. stoletja opazno vlogo slovenski diplomat baron Josef Schwegel (1836–1914). Od potomca skromnih slovenskih staršev kmečkega rodu z Gorenjske (»sin borne slovenske kmečke koč« – str. 22) se je povzpел med vidne in ugledne diplomate v monarhiji ter se uveljavil na gospodarskem, diplomatskem in političnem področju in si tudi pridobil visok plemiški naslov (»Noben sin slovenskih kmečkih staršev pa v avstrijski upravni dobi ni prišel tako visoko.« – str. 26).

Na priporočilo ljubljanskega škofa Antona Alojzija Wolfa in grofa Andreja Hohenwarta se je kot cesarski štipendist vpisal na orientalsko akademijo na Dunaju (predhodnica današnje Dunajske diplomatske akademije). Študij mu je dal temeljito izobrazbo in odprl pot v diplomacijo; pri obojem se je izkazal s svojo delavnostjo in natančnostjo. Takoj po diplomi leta 1859 je bil poslan v Aleksandrijo. Na ladji v Trstu se je seznanil s von Battistom, direktorjem avstrijske zavarovalnice Lloyd in poznejšim tastom: »Tistega dne sem prvič videl svojo kasnejšo ženo, ki je bila tedaj enajstletna deklica« (str. 40). Nadaljevanje je bilo romantično: »Na Krfu, kjer smo pristali 13. decembra in šli na kopno, sem ob ponovnem vkrcanju nesel po stopnicah svojo bodočo ženo« (str. 40).

Kariero je začel kot konzularni pripravnik in pozneje konzul na avstrijskem generalnem konzulatu. Schwegel je bil zelo delaven, torej je redno pisal poročila, se pravi diplomatske depeše: »O delu na Sueškem prekopu sem pisal stalna poročila, ki jih je vlada brez moje vednosti

predložila državnemu zboru« (str. 44). Diplomati opazujejo, se pogovarjajo z najvišjimi in drugimi predstavniki države, v kateri delajo, in o tem poročajo. Tudi danes njihove depeše romajo v različne vladne in druge resorje, od parlamenta do predsednikovega urada. Zato jih je treba pisati s premislekom, objektivno in preverjeno, predvsem pa veleposlanik ne sme sebe nikoli postavljati v ospredje. Kakšna skušnjava, kajne.

Po dobrih desetih letih je bil v začetku leta 1870 premeščen v Carigrad, kjer je postal generalni konzul, kmalu zatem, 16. maja, pa je dobil plemiški naslov. A Egipta ni mogel pozabiti: »Deset let v Egiptu morem šteti za najlepše v mojem življenju. Tu sem našel in utemeljil svojo srečo, tu se mi je pridružila moja sopotnica, ki me je v veselju in žalosti spremljala na vsej kasnejši življenjski poti in me po svojih močeh spodbujala« (str. 48). Ko je Schwegel jeseni 1875 v Rimu vodil pogajanja o sklenitvi sporazuma o trgovini in prometu z Italijo, je bila njegova soproga na avdienci pri papežu (str. 66).

Na generalnem konzulatu je naletel na kar nekaj svojih kolegov z orientalske akademije – diplomati se v svoji karieri srečujejo na različnih lokacijah, tako s tistimi iz domačega ministristva kot tudi s tujimi kolegi. Kroženje po svetu je ena najbolj tipičnih značilnosti diplomatskega poklica. Tudi šegave in ne najbolj spodobne reči se dogajajo vmes, kot povsod drugje: »Ataše je bil tudi grof Sellern, ki se je v glavnem ukvarjal z negovanjem svojega pudlja« (str. 48). Odnosi v diplomatskem kolektivu se lepo kažejo skozi vrsto Schweglovih opažanj, npr.: »Veliko sem bil v družbi poslanika Prokesha, ki mi je naklonil posebno zaupanje, medtem ko z ostalimi člani ambasade ni imel posebno ljubeznivih odnosov« (str. 49).

Diplomatska služba ni brez spletk kot tudi ne marsikatera človeška dejavnost, o čemer med drugim priča dejstvo, da Schwegel po berlinskem kongresu ni dobil mesta poslanika v Berlinu: »Napredovali so vsi, le zame je Haymerle (novi zunanji minister, s katerim sta se dobro poznala – opomba) hitro našel vzrok, da je odklonil moje imenovanje« (str. 79). Tudi to je, žal, diplomacija. A vseeno si zlahka lahko predstavljamo, da

se je Schwegel s svojo delavnostjo in predanostjo delovnim obvezam priljubil vsakemu predstojniku: »Za človeka je delo največja sreča« (str. 66).

Na Orientu se je odlikoval z vestnim in zavzetim konzularnim delom, z ustanovitvijo avstro-egiptovske banke in s pripravo obiska cesarja Franca Jožefa I., ki se je udeležil odprtja Sueškega prekopa (kakor tudi novi zunanji minister Andrassy). Vse to je pripomoglo k Schweglovemu napredovanju in mu odprlo pot v visoke habsburške plemiške, politične in diplomatske kroge. Priložnost, ki se mu je pokazala, je s pridom izkoristil, dosegel zavidljivo kariero in storil marsikaj koristnega tudi za slovenske dežele. Bil je nesporen strokovnjak za carinske zadeve: »Znal je mož čudovito veliko, zlasti je bil daleč prvi v celem cesarstvu, kar se tiče carinske in prometne politike« (str. 22). Od tod tudi njegovo uspešno zavzemanje za železnice na Kranjskem.

Po vrnitvi na Dunaj je bil med glavnimi organizatorji svetovne razstave maja 1873, zadolžen za orientalske zadeve. Vzpostavil je jasno in konkretno povezavo med zunanjo politiko, diplomacijo in uveljavljanjem gospodarskih interesov monarhije. Kariero je nadaljeval kot desna roka zunanjega ministra Andrassyja in bil dolga leta eden od njegovih najožjih sodelavcev. Imel je posebno »darovitost, združeno z diplomatično lokavostjo in z globoko omiko« (str. 22).

Schweglov diplomatski zenit, ki mu je tudi zelo okreplil političen vpliv za poznejšo dolgoletno poslansko pot, predstavlja njegova udeležba na berlinskem kongresu 1878. Bil je edini Slovenec, ki je dotedaj igral tako vidno in pomembno vlogo na srečanjih evropskih vladarjev. Na kongresu, ki je bil zadnje veliko srečanje evropskih državnikov pred prvo svetovno vojno in je preoblikoval politični zemljevid jugovzhodne Evrope, je bil Schwegel izstopajoče vpliven, čeprav ni bil član uradne delegacije, ampak ministrov svetovalec. Bil je ključen pri določitvi bolgarskih meja, pri odločitvi, da je Srbija dobila Pirot in Vranje ter da je Turčija pristala na avstro-ogrsko priključitev Bosne in Hercegovine.

Zraven vsega dela je Schwegel iz Berlina vsak dan pisal pisma svoji soprogi (od 12. junija do 13. julija 1878), ki je bila takrat že hudo bolna in je

večino časa prebila na vozičku. Iz pisem na eni strani veje njegova velika navezanost nanjo, po drugi strani pa so pisma izvrstna kronika dogajanj na kongresu in avtorjevih osebnih pogledov na visoko evropsko politiko in diplomacijo ter osebnosti, ki so jo krojile, pa tudi na tiste, ki so bile bolj kot ne samo zraven. Pisma so prava učna ura diplomatske memoaristike in zrcalo vrhunškega diplomatskega opazovanja in delovanja, prežeta z jasno in pretanjeno osebno noto.

Tedanji slovenski politik Fran Šuklje je takole ocenil Schwegla: »Svoji soprogi je bil vdan z ganljivo ljubeznijo, tudi tedaj še, ko je iz krasotice postala uboga hroma bolnica. Prepričan sem, da je bil eden največjih Slovencev, kar smo jih imeli v zadnjem stoletju.« Schwegel je bil znan »kot trd in zvit pogajalec z odličnimi zvezami ne le med politiki, pač pa tudi med bančniki in gospodarstveniki« (str. 27) in kot pravi diplomat »je toliko več storil v zakulisnem in osebnem delovanju« (str. 27).

»V Berlinu bodo skoraj vsi, ki danes v Evropi kot državniki kaj pomenijo. S tega vidika bo kongres zanimiv, kljub vsemu bi raje šel v Grimšče (njegova domača graščina – opomba), ker ne verjamem v naš uspeh. Daj Bog, da se motim« (str. 133). Tako piše soprogi 3. junija še z Dunaja, poldrugi teden pred kongresom. Njegova želja je bila uslišana in avstro-ogrška delegacija je – po veliki Schweglovi zaslugi – dosegla praktično vse. Obenem pa ta citat kaže, da se je sicer zavedal pomena kongresa, a tega nikakor ni fetišiziral. Ostal je na trdnih, realnih tleh. V enem prvih pisem (16. junij) ji tudi svetuje previdnost pri branju časopisov: »Resnice v neponarejeni obliki zato ne išči v njih« (str. 139).

S pismi pa predvsem pokaže na politično realnost: »Smo v izjemno zanimivem času in tu je več najvišjih državnikov, kolikor se jih je kdaj zbralo vse od dunajskega kongresa (1814/15 – opomba)« (str. 137). In Schweglovo mesto v teh kombinacijah? Detajl z večerje, na katero sta nemški prestolonaslednik in soproga vabila 160 gostov, skupaj z vsemi kraljevimi in drugimi princ: »Pri mizi sem imel zelo privilegirano mesto, prvo za pooblaščenec in sedel sem poleg ministra von Büllowa, ki je Bismarckov namestnik za zunanje

zadeve« (str. 137). In še: »Danes sem povabljen na diné (lahka zgodnja večerja – opomba) k ministru von Büllowu in v ponedeljek h knezu Bismarcku« (str. 137). Na slednji večerji je bilo med drugim takole: »Seveda sem bil predstavljen knezu Bismarcku, njegovi ženi in hčerki, medtem ko sem enega od sinov, grofa Herberta, poznal že od prej, drugi grof Wilhelm pa mi je bil predstavljen včeraj« (str. 140). In garderoba? Na primer: »Predpisana je mala uniforma, torej bo danes prišel v poštev modri frak« (str. 141); in pa, seveda, odlikovanja. Vse to priča o svetu klasične evropske diplomacije proti koncu 19. stoletja, katere aktivni del je bil Schwegel. Ker je bil predstavnik velike in vplivne evropske sile, mu je bilo toliko lažje, njegove osebne odlike pa so to še nadgradile. Vendar: »Ko bo vse minilo, se bom zahvalil Bogu, ker mi takšno življenje prav gotovo ni prijetno« (str. 157).

Seveda mu je bilo kot profesionalcu jasno, kaj dela minister, kaj pa drugi: »Zgodovina bo zaslugo pripisala kongresu, morda tudi grofu Andrassyju, če bo hotela biti bolj natančna: toda v resnici so na ta način prišle do izraza izključno moje misli in moje delo. Določene notranje satisfakcije pri tem uspehu pa mi ne more nihče odreči« (str. 143). Za delovanje na berlinskem kongresu ga je cesar odlikoval z redom železne krone I. razreda.

In še dva poudarka z zaključnega dela kongresa. Prvi: »Naš uspeh je zelo pomemben, vendar je treba biti tiho, da ga ne pokvari nevoščljivost in da le ne bi vojaki pokvarili vsega tistega, kar so dobrega naredili diplomati« (str. 162). Pa še drugi, izostreno mojstrski: »Bismarck je na kongresu najmočnejši ali najbolj nasilen, Andrassy menda najuspešnejši, Šuvalov pa je vsekakor najbolj spreten« (str. 155).

Schweglova pisma soprogi je mogoče povsem enakovredno primerjati s pismi, ki jih je ameriški predsednik Harry Truman (1945–1953) pisal domov svoji soprogi Bess, ki se ni z njim preselila v Washington v Belo hišo. Pisma so bila kasneje objavljena v knjigi z naslovom *Draga Bess*.

V Schweglovi karieri so bila ključna sedemdeseta leta: 1870 je pridobil plemiški naslov (vitez), leta 1875 je postal baron in leta 1879 tajni dvorni svetnik. A ves čas je ostal povezan s slovenstvom, čeprav je bil v zveznem in deželnem parlamentu kot vodilni predstavnik nemške liberalne stranke. Zaradi tega so vodilni slovenski politiki različno gledali nanj. Fran Šuklje ga je nadvse cenil (»V razgovoru s fanatičnim Nemcem, poslancem dr. Mengerjem, je vpričo mene čisto jasno označil slovenščino kot svoj materni jezik.« – str. 22), tudi Henrik Tuma in sošolec Josip Stritar, medtem ko sta bila do njega kritična Anton Aškerc in še zlasti Josip Jurčič. Toda njegove zasluge za slovenske kraje so bile nesporne in vrsta občin mu je podelila status častnega meščana, med njimi Ljubljana po potresu 1895. Znan je tudi po svojem jasnem zavzemanju za ustanovitev slovenske univerze, vrsto let pa je bil tudi član Slovenske matice.

Zraven drugih odlik nam Schweglova zgodba pove, da mora biti vsak izstopajoč diplomat poznan tudi širše, ne samo v ozkih cehovskih krogih. Sprejet mora biti kot osebnost, dajati mora zgled s svojim obnašanjem, izobraženostjo, premišljenostjo in zavzetostjo. Vse to je po eni strani rezultat kakovostne družinske vzgoje in odnosov v najožjem človeškem krogu in po drugi strani intelektualne odprtosti, čustvene zrelosti in socialne umirjenosti. Šele potem je diplomat lahko predan svojemu poklicu, ki je poslanstvo, in svoji domovini, ki jo spoštljivo zastopa kot politično tvorbo.

LEDOLOMILKA

25 let gimnazije Antona Martina Slomška v Mariboru

URESNIČITI, KAR SLOMŠKU NI BILO DANO

Slomšek je v svojih 62 letih življenja preživel pet papežev. Čas njegovega otroštva je čas Ilirskih provinc na slovenskem ozemlju. Ko je bil srednješolec, je bila ustanovljena Sveta aliansa in v letu, ko je ta zasedala v Ljubljani, je stopil v celovško bogoslovje. Leta 1846, ko je bil v Salzburgu posvečen za škofa, so se na obzorju Evrope že zgrinjali oblaki marčne revolucije. Dve leti pozneje sta Marx in Engels objavila *Manifest komunistične partije* in v Avstro-Ogrski je zavladal cesar Franc Jožef I., ko je Slomšek začel delovati kot škof. V naslednjih štirinajstih letih življenja in škofovanja je Slomšek spodbudil ustanovitev Mohorjeve družbe (1852), izpeljal premestitev škofijskega sedeža iz Šentandraž v Maribor (1859) in ustanovil bogoslovno učilišče v Mariboru, da omenimo samo tri, vse do danes obstoječe ustanove njegove dediščine.

Zgodovinar Vasilij Melik ocenjuje, da je bilo desetletje v letih 1849–1859 »mračen čas nesvobode« (Melik, 37) in slovensko narodno gibanje je bilo po mnenju istega zgodovinarja po letu 1948

še vedno v začetku. Revolucija 1848 ga je sicer postavila v politično dogajanje, a mu še daleč ni pridobila večine ali splošne podpore. Zavedni Slovenci so si bili po svojih pogledih na svet in politiko zelo različni. Med njimi so bile zastopane vse smeri od skrajne desnice do skrajne levice /.../. Enim je bilo samo za jezikovno enakopravnost, drugi so se oprijeli Zedinjene Slovenije, eni so hoteli napredovati previdno in počasi, z upoštevanjem tradicije, drugi so bili za buren, radikalen nastop.

Vsa kulturna družba na Slovenskem se je morala odločiti, ali bo šla s slovenskim taborem ali proti njemu /.../, šlo je za nacionalno-politično opredelitev: sprejemam slovensko narodno gibanje /.../, ali to gibanje odklanjam (Melik, 39–40).

Slomškov in naš čas sta si v marsičem podobna in v marsičem različna.

V petdesetih letih 19. stoletja lahko govorimo o začetkih nacionalnih gibanj v srednji Evropi. Ta zgodovinski proces je dosegel svoj negativni vrhunec v kolektivizmih 20. stoletja. Dve svetovni vojni in več drugih spopadov je bilo potrebnih, da se je Evropa ozaveštila in spoznala, da kolektivistična pot ne vodi v svobodo, blagostanje in mir. Sto let po revolucionarnem letu 1848 so Združeni narodi leta 1948 sprejeli deklaracijo o človekovih pravicah. Ta je postala merilo za novo Evropo združenih narodov. Narodov, ki svoje samobitnosti ne gradijo več v nasprotovanju in sovraštvu drug do drugega, ampak v spoštovanju različnosti in medsebojni solidarnosti, za večjo pravičnost in za dolgotrajni mir. Ni prav iz teh razlogov Slomšek zagovarjal slovensko samobitnost v državi Avstro-Ogrski?

V petdesetih letih 19. stoletja sta Marx in Engels s svojim komunističnim manifestom Evropejcem sporočila, da je konflikt med delom in kapitalom mogoče rešiti samo po revolucionarni poti, po poti ukinitve enega na račun drugega. Napovedala sta razredni boj kot metodo, po kateri bo človeštvo doseglo raj na zemlji. Za doseg tega cilja je religija, in z njo Katoliška cerkev, eden najbolj motečih elementov zgodovine. Militantni ateizem je od takrat terjal milijone nedolžnih žrtev po vsej Evropi. Slomšek pa je oznanjal: »Odpad od Boga in njegovega razodetja je že od vsega začetka poglavitni razlog vseh verskih pa tudi socialnih nadlog na zemlji« (Slomšek, 59).

Mi smo srečna generacija, ker smo bili priče, kako se je utopija komunističnega raja na zemlji pred tremi desetletji raztopila kot kovina v solni kislini. Na mesto načela revolucije je v sodobni demokratični Evropi stopilo načelo spoštovanja človekove osebe in njegovega dostojanstva, solidarnosti in subsidiarnosti – načela, ki nekdanjemu in sedanjemu konfliktu med delom in kapitalom

ponujajo mirno in konstruktivno reševanje problemov. Problemov, ki jih ekonomija vedno povzroča, a mora znati z njimi živeti. Religija in z njo Katoliška cerkev ostajata in bosta ostali nepogrešljivi dejavniki, ki človekovemu ekonomskemu napredku nastavlja ogledalo smisla in večnosti.

V petdesetih letih 19. stoletja se je družbeno življenje urejalo po načelih avtoritarnosti in centralizma. Leta 1855 sklenjeni konkordat med Avstro-Ogrsko monarhijo in Svetim sedežem je Katoliški cerkvi dal prednostni položaj v javnem življenju in ji določil posebne nadzorstvene pravice nad osnovnim šolstvom. Liberalni krogi so konkordatu močno nasprotovali in dobrih deset let pozneje s svojimi idejami tudi zmagali. Od takrat se je tradicionalno razmerje med državo in Cerkvijo v monarhiji spremenilo.

Dobrih sto let pozneje je Katoliška cerkev na drugem vatikanskem koncilu sprejela načelo avtonomije zemeljskih stvarnosti, svobodo veroizpovedi in načelo ločitve Cerkve in države. Sodobna Evropa, ki ima sicer težave s svojim krščanskim delom korenin, vidi odnos med državo in Cerkvijo v načelu stalnega in odprtega dialoga. Sodobno urejanje družbenega življenja pri nas po stopetdesetih letih avtoritarnih in centralističnih režimov kljub vsem težavam poteka po demokratični in pluralni poti.

Zgodovina nas torej uči, da je njena zakonitost spreminjanje. Uči nas, da so bili vedno ljudje, ki so trendom svojega časa nasprotovali in gledali v prihodnost.

Slomšek nas uči, da je zdrava domoljubnost edini pravi način za ohranjanje svojega in spoštovanje tujega. Uči nas, da celovito spoštovanje pravic narodov ni v nasprotju s sožitjem v večji mednarodni skupnosti. Zato je bil že v svojem času pobudnik ekumenskega gibanja.

Uči nas, da konflikte na polju gospodarstva velja reševati umno in ne s koli in bajoneti. Kot knezoškof, ki se je udeleževal zasedanj v graškem deželnem zboru in na Dunaju, nas uči, da če že kot škof vstopa v politično življenje, tam skrbi za narodov interes in za svobodo vere, ne pa za oblast in kapital.

Kot človek, ki je vse življenje deloval pedagoško, nas uči, da je delo za pouk in vzgojo ljudstva,

še posebej mladih, eno od največjih poslanstev, ki si ga lahko kdo izbere v svojem življenju.

Kot duhovnik, škof in pastir nas uči, da je zaveza Kristusu in njegovi Cerkvi močnejša kakor vse vezi in spone časa, v katerem je živel.

Kot blaženi in svetniški kandidat nas uči, da ne glede na tok zgodovine in njenih sprememb preživi tisto, kar je bilo storjeno z ljubeznijo, za ljudi, iz odnosa do Boga.

Naš čas ni Slomškov čas. Naši problemi niso njegovi problemi. Njegove rešitve ne morejo biti naše rešitve, pa čeprav je še marsikaj tako podobno. A z eno stvarjo, ki je bila v njegovi viziji in v njegovem srcu, a mu ni bilo dano, da jo uresniči, se mu lahko oddolžimo.

Ko je bil v letu svoje smrti v avdienci pri papežu Piju IX., mu je poročal o bogoslovju, dijaškem semenišču, bratovščinah in verskem stanju v škofiji. Pisatelj Rebula v romanu *Pastir prihodnosti* zaključek tega srečanja med njima opiše takole:

Papež je veselo ganjen vzdignil roke za blagoslov, takoj za tem pa vprašal, ali ima lavantinska škofija kakšne verske ustanove za vzgojo mladine. V blaženo četrto ure se je Slomšku utrnila kaplja grenkobe, ko na vprašanje ni mogel odgovoriti pritrdilno. Pripomnil je, da je bila to sicer njegova davna želja, a da je žal ustanovitev bogoslovja in dijaškega semenišča zahtevala vsa njegova finančna sredstva. Papeža je pojasnilo zadovoljilo, obenem pa je izrazil željo, naj bi Slomšek, potem ko bi bila skrb za semenišče mimo, poskrbel tudi za vzgojne ustanove v svoji škofiji (Rebula, 247).

Ustanavljanje vzgojno-izobraževalnih enot v okviru Zavoda Antona Martina Slomška lahko razumemo v duhu njegovega neuresničenega poslanstva.

LEDOLOMILKA

Uradno se je prizadevanje za škofijsko gimnazijo v Mariboru začelo leta 1992. Prvega septembra 1995 je mariborski škof dr. Franc Kramberger podpisal ustanovitveni akt za vzgojno-izobraževalni Zavod Antona Martina Slomška. Petega marca 1997 je Ministrstvo za šolstvo in šport dalo dovoljenje, da se lahko razpiše splošni gimnazijski program za šolsko leto 1997/1998. Prvega septembra 1997

Zavod Antona Martina Slomška; foto: arhiv ZAMS

je Škofijska gimnazija Antona Martina Slomška začela pouk.

Ustanovitev gimnazije Antona Martina Slomška v Mariboru je predstavljala enega od odklonov v povojni tradiciji komunističnega šolstva. Tako so na nas gledali številni učitelji in predvsem politiki, ki so kmalu po družbenih spremembah prevzeli oblast ter poskrbeli za kontinuiteto s starim režimom in njegovo miselnostjo. Vnos pluralnosti in demokratičnosti v šolski sistem ni bil zaželen. Tako kot na vseh drugih področjih, še posebej pa na področju šolstva, si je politika kontinuitete želela enoumno in ideološko vodeno šolsko politiko. Zasebno šolstvo je ostalo vse do danes sistemsko moteč dejavnik in kamen spotike. Konkretno se to vidi pri uveljavljanju odločitve Ustavnega sodišča, da je javno veljaven osnovnošolski program treba financirati stoddotno, ne glede na izvajalca. Politična kontinuiteta, z miselnostjo totalitarnega etatizma, temu vztrajno nasprotuje in uporablja vse mogoče vzvode, da se to ne bi uveljavilo.

Ko smo začeli z gimnazijo na dislocirani lokaciji na robu mesta blizu nekdanje tovarne TAM, so dijake spraševali, ali morajo v šoli moliti. Spraševali so jih, ali bodo župniki in nune. Ob teh pripombah in opombah se je čutilo, v kakšnem ozračju živimo. Hvaležni smo takratni ravnateljici Srednje tehnične in strojne šole Charlotte Weber, da je imela pogum in nas je sprejela pod svojo streho, kjer smo sobivali

deset let; prvotno smo načrtovali eno leto. To sobivanje je v marsičem razblinilo predsodke, ki so jih imeli bodisi pedagogi ali starši do cerkvene gimnazije.

Pri iskanju prvega profsorskega kadra ni bilo lahko. Med srednješolskimi profesorji je bilo malo ljudi, ki bi bili pripravljeni zamenjati varno mesto na državni šoli z negotovim in problematičnim mestom v prvi cerkveni šoli po drugi svetovni vojni na Štajerskem. Še več, Maribor v celotni svoji slovenski zgodovini ni imel cerkvene gimnazije, ker je prva klasična gimnazija veljala za dovolj katoliško – v mislih imam tisto pred vojno. Novoustanovljena gimnazija ni imela svojih prostorov, vpis za prvo leto je zamujal, financiranje ni bilo 100-odstotno s strani države, ampak 85-odstotno. Bodo starši vpisali svoje otroke v tako negotove razmere? Vpis prve generacije ni potekal na lokaciji bodoče šole, ampak v prostorih Študentskega centra Sinaj v središču mesta na Koroški cesti. Staršem in bodočim dijakom smo lahko v živo predstavili samo dve osebi: ravnateljico Ireno Rebolj Kraner in začasno svetovalko ter profesorico predmeta vera in kultura dr. Magdaleno Šverc.

Rezultat prvega vpisa za štiri paralelke v šolsko leto 1997/1998 je bil: 133 dijakinj in dijakov, od tega 78 deklet in 55 fantov. Polovica dijakov je bila iz Maribora, druga polovica iz okolice. Za tiste bolj oddaljene je bil v neposredni bližini na voljo

državni dijaški dom. Vpis je razblinil upe nasprotnikov nove gimnazije, da iz te moke ne bo kruha.

V brošurici ob prvem letu delovanja Škofijske gimnazije je takratna ravnateljica Irena Rebolj Kraner zapisala: »Pred letom dni so bile stvari okoli naše gimnazije še tako nejasne, da tudi največji optimisti niso mogli predvideti razpleta. Sedaj jo imamo in začenjamo obdobje, ki bo, trdno verjamem v to, nadaljevalo pot našega zaščitnika Antona Martina Slomška.«

Nadškof Kramberger pa je gimnaziji na pot zapisal, da želi z ustanovitvijo škofijske gimnazije

mariborska škofija odgovoriti na znamenja časa, izpolniti večletno željo mnogih staršev, se še bolj vključiti v vzgojo in izobrazbo naroda, mladi Univerzi v Mariboru pripraviti humanistično izobražene slušatelje, slovenski prihodnosti pa za znanstveno delo usposobljene ljudi, idejno zdrave in močne osebnosti, ki bodo sposobne opravljati odgovorna poslanstva v blagor naroda.

Nekateri v Cerkvi niso ne takrat in še danes ne razumejo pomembnega naročila zadnjega koncila glede šolstva.¹ Kaj pomeni cerkveno šolstvo, pa je dobro razumel ideolog Liberalne demokracije Slovenije, dolgoletni minister Slavko Gaber. Ko je zaslutil nevarnost nastajanja cerkvenih šol, je takoj začel ustanavljati gimnazije: Slovenska Bistrica (1999), Slovenske Konjice (2003), Ormož (1998). Vse tri okrog Maribora, s tem da je gimnazija v Rušah imela malo dijakov in da so na tretji gimnaziji v Mariboru svojo pedagoško gimnazijo leta 1990 preimenovali v III. gimnazijo Maribor.

Trend ustanoviti gimnazijo v vsakem večjem mestu je bil popolnoma zgrešen, saj je prišlo do inflacije teh programov. Čez leta smo se vsi znašli v položaju, ko se te šole na silo ohranja pri življenju,

¹ »Med vsemi vzgojnimi sredstvi je posebej pomembna šola, ki v moči svojega poslanstva z neprestanim prizadevanjem oblikuje umske zmožnosti, s tem pa razvija sposobnost pravičnega presojanja, uvažanja v kulturno dediščino, ki so jo ustvarili prejšnji rodovi, goji čut za vrednote in pripravlja za poklicno delo. S tem da med dijaki različnega značaja in različnega položaja ustvarja prijateljske odnose, pospešuje tudi pripravljenost za medsebojno razumevanje. Razen tega predstavlja šola nekakšno središče, za katerega učinkovitost in napredek si morajo hkrati prizadevati družine, učitelji, različna društva za gojitev kultur, državlanskega in verskega življenja, svetna oblast in celotna človeška družba.« (KV 5)

drugi programi, ki bi bili veliko bolj potrebni glede na potrebe trga in sodobnega tehnološkega razvoja, pa so deficitarni. Fleksibilnost za ustanavljanje novih programov pa je v Sloveniji eden od številnih birokratskih postopkov centralističnega zavladačevanja in nesposobnosti hitrega odločanja. Gaber je z gimnazijami imel podoben načrt kot z družboslovnimi programi na univerzitetni ravni: izobraževanje levo-liberalne populacije za volilne potrebe takratne LDS in njenih bolj ali manj verodostojnih naslednic. Treba je priznati, da mu je ta načrt v veliki meri uspel in daje sadove, vidne v mladi generaciji levičarskih politikov.

BOJ ZA LASTNE PROSTORE

Prizadevanje za lastne prostore je bilo naporno in dolgotrajno. Šele leta 2006 je država pod vodstvom vlade Janeza Janše in ministra za šolstvo dr. Milana Zvera v naravi vrnila nadškofiji Maribor nekdanji objekt mariborskega bogoslovja na Vrbanski cesti 30 in tako zaključila denacionalizacijski postopek po petnajstih letih mukotrpnih prizadevanj. Poleg omenjenih gre zahvala takratnemu ministru za finance dr. Andreju Bajuku, takratni državni sekretarki dr. Magdaleni Šverc in direktorju direktorata za investicije Emanuelu Čerčku, ki so postopek izpeljali pravno korektno. Vračilo stavbe v naravi je doživelo več revizij, ki so jih zahtevali nasprotniki denacionalizacije, nekdanji in aktualni komunisti, vendar brez uspeha.

Obstoječa stavba je imela več kot 10.000 m² površin. Ob vrnitvi sta v njej delovali dve državni izobraževalni ustanovi, srednja Biotehnična šola in v sedemdesetih letih nastala visoka, kasneje višja agronomska šola, danes Fakulteta za kmetijstvo in biosistemske vede, ki je želela čim prej zapustiti neprimerne prostore na Vrbanski cesti 30.

Nadškofija je takoj ob vrnitvi pristopila k obnovi kletnih prostorov vzhodnega trakta, ki so bili popolnoma zapuščeni, in jih je usposobila za vselitev montessori vrtca (Hiše otrok), ki je začel delovati v šolskem letu 2006/2007.

Zaradi dolgotrajnega postopka vračanja stavbe je država morala nadškofiji plačati odškodnino v višini osem milijonov evrov, ki so predstavljali finančno podlago za obnovo gimnazijskega dela stavbe. Blagoslov temeljnega kamna za obnovo in

dograditev stavbe je bil na praznik sv. Jožefa, 19. marca 2007.

Z izpraznitvijo zahodnega dela stare stavbe in osrednjega dela, v katerem je bil dijaški dom, ki pa v času vrnitve ni deloval, je nastala možnost za pripravo novih prostorov za gimnazijo, ki je med tem že deset let delovala na drugi lokaciji. V skladu z novimi in predpisanimi standardi je bilo edino smiselno celotni zahodni del stavbe porušiti do temeljev in na novo zgraditi. Tako je nastala novogradnja v okviru starega kabarita in popolnoma nova gradnja telovadnice.

Takšna rešitev je omogočila normalno sodobno delovanje gimnazije, ki letno lahko vpisuje 120 dijakov in dijakinj v štiri razrede. Z obnovo in dograditvijo telovadnice leta 2007 so se celotne površine povečale na 20.000 m². Prese-litev škofijske gimnazije je sledila v septembru 2008. Hkrati z njo se je odprl dijaški dom in glasbeno-baletna šola.

Glede na prostorske možnosti stavbe in celotnega kompleksa je nadškofija Maribor sprejela idejo, da se na tej lokaciji vzpostavi medgeneracijski vzgojno-izobraževalni center. Poleg obstoječe gimnazije, dijaškega doma, vrtca, glasbeno-baletne šole, osnovne šole Montessori je ostala odprta uresničitev doma za ostarele. Vse te enote je predvideval prvotni celotni načrt obnove. Vodilna ideja celotnega sistema je vzpostavitev mreže za medgeneracijske odnose. To pomeni, da se programi med seboj prepletajo in si po načelu solidarnosti nudijo medsebojno pomoč ter izmenjavo izkušenj. Srednji generaciji, ki je najdejavnejša in ki se od nje pričakuje maksimalno angažiranost na delovnem mestu, bi tako omogočili, da bi center na Vrbanški predstavljal varno in aktivno ter vrednostno jasno definirano bivanje za otroke in starejše člane družine, za srednjo generacijo pa delovno mesto in prostor vseživljenjskega izobraževanja. Povezovanje teh sistemov bi dalo tudi večjo jamstvo za gospodarsko stabilnost zavoda. Nadškofija Maribor je v ta namen ustanovila tudi podjetje Skalina, ki je v celoti v službi delovanja vseh ustanov v Zavodu Antona Martina Slomška.

Ko smo mislili in upali, da se je burna zgodovina na Vrbanški cesti 30 umirila in da bo odslej

v ospredju skrb za razvoj vsebin, smo nekaj mesecev po vselitvi vstopili v svetovno gospodarsko krizo, z njo pa v finančni zlom ekonomije v mariborski nadškofiji, ki je bila povezana z investicijskimi skladi Zvon 1 in 2.

Celotna obnova in novogradnja na Vrbanški cesti 30 je do krize znašala 16 milijonov evrov. Od tega je bila polovica pokrita z odškodninami. Drugo polovico pa naj bi predstavljali krediti, najeti na podlagi nadškofijskega premoženja. Ker je vrednost delnic v holdingih (Zvonovi), katerih solastnica je bila nadškofija, drastično padla, nadškofija ni bila več sposobna vračati kreditov, ki so bili najeti za Vrbanško in vrsto drugih projektov. Banke upnice so tako zasegle celotno premoženje nadškofije, tudi stavbo na Vrbanški cesti 30, ki sicer pred tem ni bila pod hipoteko. Zavod Antona Martina Slomška se je tako znašel v popolnoma novi situaciji, ki bi jo lahko imenovali »med uresničevanjem vizije in njenim propadom«.

Ne glede na nastalo situacijo je Zavod z vsemi enotami kljub težkim časom nadaljeval z razvojem prvotne vizije. V materialnem smislu je to najprej omogočila italijanska škofovska konferenca, ki je v letu 2011 podarila 200.000 evrov za obnovo osrednjega trakta neobnovljenega dela stavbe. Dijaški dom je tako lahko razširil svoje kapacitete, saj je zanimanje zanj naraščalo. Tretji, še ne obnovljeni, a za dijaški dom predvideni trakt je bil s pomočjo privatne donacije obnovljen v letu 2014.

Leta 2011 je bila ustanovljena Medgeneracijska akademija, ker je sodelavcem zavoda uspelo pridobiti več projektov, ki so bili namenjeni izobraževanju odraslih. S tem se je začel uresničevati eden od pomembnih vidikov medgeneracijskega centra.

Leta 2014 je bila sprejeta odločitev za pripravo vseh potrebnih formalnosti za začetek delovanja osnovne šole montessori. Interes staršev v zadnjih letih je naraščal, hkrati pa so se nakazale tudi zakonske možnosti za 100-odstotno financiranje obveznega osnovnošolskega programa. Osnovna šola je tako zaživela v šolskem letu 2015/2016. Na 100-odstotno financiranje pa starši še čakajo (julij 2021).

Ideja o domu za ostarele kot zadnji večji manjkajoči enoti, ki bi bila bistvena za medgeneracijski center, ostaja odprta kot možnost.

Devetindvajsetega maja 2017 je nadškof Alojzij Cvikel sklical donatorsko konferenco za rešitev stavbe na Vrbanški. Pobuda za konferenco je nastala ob najavi obiska kardinala Blase J. Cupicha iz Chicaga, ki je želel v imenu ameriške škofovske konference obiskati mariborsko nadškofijo z namenom pomoči pri odkupu stavbe. Na donatorsko konferenco se je odzvalo več kot trideset tujih in domačih predstavnikov cerkvenih pravnih oseb. Poleg kardinala so se pozitivno odzvali s konkretno pomočjo tudi nekateri drugi. Zavod je tako vstopal v praznovanje svoje dvajsetletnice z upanjem in zaupanjem, da bo rešen z Božjo pomočjo, na priprošnjo blaženega Antona Martina Slomška.

Po skoraj desetih letih negotovosti glede obstoja ZAMS-a zaradi odkupa vrnjene stavbe je nadškofija v septembru 2018 ponovno postala lastnik stavbe, saj je bila odkupljena z donacijami in kreditom v kupni višini 5 milijonov evrov. Zaradi pravno čiste situacije je bil ustanovljen Vikariat Antona Martina Slomška kot novi ustanovitelj Zavoda in podjetja Skalina.

V letu 2020 je prišlo do novih težav zaradi koronavirusa. Skoraj celo leto in del leta 2021 so bile šole zaprte ali pa so delovale v zelo omejenem obsegu. Finančno stanje je ob vladnih ukrepih omogočalo, da smo preživeli. V nasprotnem primeru bi morali Zavod zapreti. Negotovost glede pandemije ostaja.

PASTORALNI POMEN ZAVODA AMS

Glede na situacijo mariborske nadškofije, ki je zaradi finančnega stanja prisiljena, da zmanjša svoje delovanje na najnujnejše škofijske ustanove, ki jih potrebuje za preživetje in normalno

delovanje, predstavlja Zavod AMS za nadškofijo privilegiran kraj stika z otroki, mladimi in vsemi generacijami. Nadškofiji Zavod pomeni tudi edino možnost srečevanja z duhovniki in drugimi pastoralnimi sodelavci ob različnih konferencah in drugih pastoralnih programih. Pastoralna situacija nadškofije glede duhovniškega kadra in dela z mladimi ni najboljša. V mestu Maribor število veroučencev drastično pada. Maribor je izrazito sekularizirano in v svoji identiteti izgubljeno mesto. Poleg tega je to tudi eno od evropskih mest z največjim številom starejših ljudi. Tako mesto kot nadškofija potrebujeta vsaj eno močno vzgojno-izobraževalno in socialna ustanovo.

Zavod AMS tako lahko razumemo kot misijonski center škofije, v katerem gre za pred-evangelizacijo in evangelizacijo. Če bi razvili tudi zdravstveno oskrbovalne programe na tej lokaciji, bi s tem odgovorili na dve temeljni potrebi ljudi: vzgojo in izobrazbo otrok in zdravstveno ter socialno oskrbo starejših. Na ta način bi Cerkev svojo podobo, ki je bila brez dvoma umazana s finančnimi težavami, lahko postopoma popravljala, saj bi ljudje konkretno videli in doživljali, da cerkvena ustanova deluje za njih in rešuje njihove probleme. Temu lahko rečemo vstopno mesto evangelizacije. Prav izvajanje številnih programov za zunanje uporabnike, kot so učitelji, omogoča odpravljanje predsodkov, ki jih mnogi gojijo do Cerkve.

Nadškofija tudi v Zavodu in njegovih enotah lahko vidi možnost in priložnost za spodbujanje in vzgojo novih duhovnih in pastoralnih poklicev. Seveda je za to potrebna ustrezna kadrovska zasedenost. Dejstvo, da je nekaj sto mladih iz celotne vzhodne Slovenije navzočih na enem kraju, je priložnost, ki je ne bi smeli zanemariti in prepustiti stihijskim odločitvam.

Ljudmila Bokal

ODSEV KRŠČANSTVA V NAREČNIH IZRAZIH

Ob izidu geselskega slovarja z naslovom *Besede za žirovski slovar*

Slovenski jezik se po tradicionalnem pristopu k jezikoslovju deli na knjižni jezik, na pogovorni jezik in narečja. Vsaka plast ima svoje značilnosti, med katerimi najbolj izstopata glasoslovna in besedna. Narečja so najbolj prepoznavna po svoji glasoslovni plati, manj pa po besedni. Ta se najbolj razkriva v slovarjih, ki nastajajo na raziskavah besedilnega gradiva iz živega jezika. V njih naj bi bile zajete besede, ki jih jezik ustvarja sam po sebi, brez vmešavanja jezikoslovcev. Če teče beseda o narečjih, so s tem mišljeni narečni slovarji; ti so za sestavo še nekoliko bolj zapleteni. Ker se narečje pojmuje kot govorjena plast jezika, je dostop do gradiva že tehnično bolj zapleten. Poleg tega je za zapis narečnega jezika (poudarek je na besedi »zapis«) smiselno uporabiti fonetično transkripcijo, to je poseben sistem črk, ki bralcu čim bolj natančno predoči posamezne glasove v določenem govoru. Še preden pa se slovar uresniči do stopnje, ko pride v poštev tak »prevod« narečja v poznavalcem dostopno obliko, je pri izdelavi slovarja smiselno pripraviti geslovník. Geslovník je seznam besed, predvidenih za obdelavo v slovarju. V njem so po navadi po abecednem redu navedene besede brez kakršnih koli podatkov, če pa so dodani še slovnični podatki o spolu, sklonu, naglasu, se pa to že lahko obravnava kot slovar. Iztočnice v slovarju imenujemo gesla, zato je v takem primeru ustrezno tak slovar imenovati geselski slovar.

V jeseni 2020 je kot predstopnja žirovskega narečnega slovarja z naslovom *Besede za žirovski slovar* izšel geselski slovar za žirovsko območje. V njem so zajete tiste besede, ki jih ni v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ) ali pa imajo v žirovskem govoru še dodaten pomen. Pomen-ske razlage bodo dodane v nastajajočem narečnem slovarju. Delo prinaša tudi podatke, ali se besede, najdene v žirovskem govoru, pojavljajo na območjih, ki strokovne narečne slovarje že imajo in so objavljeni na spletnem jezikovnem portalu Fran.si. Z njimi je zajeta skoraj cela Slovenija. Osrednji del je zastopan s slovarjem Črnega Vrha nad Idrijo in s slovarjem govorov Zadrecke doline (Savinjska dolina), zahod s *Slovarjem bovškega govora*, jug Slovenije s *Kostelskim slovarjem*, vzhod s prekmurskim in sever s slovarjem ziljskega govora na Koroškem. Vključen je tudi *Slovenski lingvistični atlas* in Pleteršnikov slovar. Izdaja seznama besed, geslovníka je bolj ali manj novost na slovenskem slovaropisnem področju.

A celosten opis geselskega slovarja ni namen članka. Ta se osredotoča na eno od inherentnih

značilnosti geselskega slovarja, ki je v tem, da se v njem poleg splošnega narečnega besedja že razkrijejo glavne strokovne pojmovne skupine. Te vključujejo tisto besedno plast narečja, ki zadeva strokovno izrazje in je kot taka lahko podlaga knjižnega jezika, zlasti strokovnih jezikov. Narečno strokovno izrazje je namreč odraz kulturnih in materialnih posebnosti določenega območja in sloni na objektivnih okoliščinah, zlasti na načinu življenja. Če je z besedo objektivno mišljen zunanji, od človekove doživljajske podobe neodvisen svet, pa sestavek skuša dokazati, da se v narečno strokovno izrazje vpleta tudi besedje, ki je povezano z osebnimi, notranjimi človeškimi nagnjenji. Posamezne enote bomo imenovali narečni strokovni izrazi, v jezikoslovju pa so imenovane narečni termini.

Izrazi, o katerih bomo razpravljali v nadaljevanju, so izbrani iz omenjenega geselskega slovarja. Glede na njegov koncept jih ni v SSKJ, a metoda pojmovne posplošitve ni tuja govorom v drugih narečnih skupinah. Ker tovrstno besedje izhaja iz žirovskega govora, bi bilo smiselno navesti strokovne izraze iz čevljarske

in klekljarske stroke, a ker je bila tema že obdelana,¹ se osredotočimo na izraze, ki v geslovníku izražajo duhovno plat žirovskega človeka. Tu zademo na posebno vejo jezikoslovja, imenovano etnolingvistika, ki raziskuje način dojemanja stvarnosti v določeni jezikovni skupnosti; sestavek lahko zato obravnavamo tudi v tej luči.

Posebna skupina narečnih strokovnih izrazov se nanaša na krščanstvo. Slovnico gledano so to besedne zveze ali pa enobesedni izrazi. Če sledimo teološkemu merilu, naj bodo najprej omenjene samostalniške besedne zveze, ki se nanašajo na Boga; izražene so s pridevnikom *bogkov* in samostalniškim jedrom. Glede na pomen je to velika pojmovna skupina rastlin, vrtnih, travniških in gozdnih. Izrazi zanje so ali enote botaničnega sistema ali pa obstajajo kot narečni izrazi, ki imajo v stroki prednostni sinonim. Z raziskavo večje besedilne, zlasti elektronske zbirke bi bilo mogoče ugotoviti, kdaj in v kakšnih besedilih so se ti izrazi v slovenščini prvič pojavili, a, kot kažejo samo motivne značilnosti, v njih tiči narečna podlaga. Primeri: *bogkov zeljce*² se strokovno imenuje *zajčja deteljica*, to je po *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* detelji podobna rastlina z belimi zvezdastimi cveti, ki raste po senčnatih gozdovih; *bogkove srajčke* je narečno ime rastline, ki je v botaniki znana pod imenom *podlesna vetrnica*. S tega področja svetih oseb navedimo še zvezo *Jezusovo sonce*, ki je narečno ime za lončnico *kraljevsko begonijo*.

Pridevnik od samostalnika *Bog* se po glasovni premeni pojavlja tudi v obliki *božji*. V geslovníku se pojavljata dve zvezi s tem pridevnikom: *božji konjiči* in *božji denar*. Kar zadeva pomenske prehode je jasnejša zveza *božji denar*, to je denar, ki ga da prodajalec živine kupcu, da ga ta da v pušico v cerkvi. Zveza kaže, kako cenjeno premoženje je bila živina, saj izraža, da ji je bila ob prodaji poleg praktičnih koristi nedvomna podlaga tudi božje varstvo. Pri tem se spomnimo, da je bila včasih ena od prošenj vsakodnevne večerne molitve tudi »za

Marijini šolenčki ali orlica; foto: Ljudmila Bokal

srečo in zdravje pri živini«. Prepričljive razlage o motivni podlagi izraza *božji konjič* v pomenu *volk* pa najbrž ne bomo nikoli razvozlati. Izraz je zapisan v *Ledinski kroniki*,³ nanaša pa se na Ledine, kraj nad Idrijo, in čas sredi 19. stoletja. Primer pa naj služi kot dokaz, kako zagonetne in daljne so povezave pri metaforičnih narečnih izrazih.

Ljudska besedna ustvarjalnost, ki sloni na narečnih, se je domiselno razživila ob lastnem imenu Marija. Poimenovani so drobni detajli z obraza ali z njim povezani predmeti, s katerimi se izražajo občutja, notranja in telesna lepota. *Marijini očki* so sinonim za *spominčice*. Tak je tudi izraz *marijini povštrčki*, ki je trava z dolgopeceljatimi in od strani sploščenimi klaski, strokovno imenovana *migalica*; *marijini laski* so v Žireh na močvirnatih predelih rastoča srednje visoka rastlina s povešenim nežnim sivkastim šopkom nitk. Priljubljenost in naklonjenost Marijinemu liku se ne razodeva samo v izbranih jedrnih samostalnikih, ampak tudi v njihovi besedotvorni obliki; to so manjšalnice. Taka je tudi zveza *marijini šolenčki*, narečni izraz za *orlico*. Z Marijo je pregovorno povezana modra barva, zato ni naključje, da so tako poimenovane prav cvetlice z modrini odtenki (*spominčice*, *orlica*). Ob tem dodajamo, da ista imena po različnih krajih

¹ Prim. Milka Bokal, Žirovsko čevljarsko izrazje, *Žirovski občasnik* 2020, XLI/50, 69–75; Milka Bokal, Besedna družina klekelj v slovenskih slovarjih, *Žirovski občasnik* 2019, XV/49, 96–103.

² Izrazi *bogkov zeljce* in v nadaljevanju *Jezusovo sonce*, *Marijini učki*, *krstnica*, *ključ svetega Petra*, *zabeliti s svetim duhom*, *parkelj*, *palica svetega Petra*, *klementovati* so iz rokopisnega gradiva za žirovski slovar akademikinje ddr. Marije Stanonik.

³ Janez Jelenec, *Ledinska kronika*, *Zgodovinske črtice ledinske župnije*, ur. Marija Stanonik, Ledine 2009. Sobesedilo z vključujočimi dokumentiranimi podatki za besedno zvezo *božji konjič* je zelo nazorno, str. 72: »Pred petdesetimi leti 1850. bil je še tu medved in volk, božji konjič imenovan, zlasti v Mrzlem Vrhu.« Stran 73: »Volkovi na Ledinah. Do leta 1825 bili so na Ledinah stalni gostje volkovi, ki so prežali na ovce in pozimi prišli tudi v staje po drobnico. Primož Trpin pravi, da jih je videla njegova mati Urša velikokrat, ko so šli kar v lepi vrsti. Nekega večera, ko je luna sijala, videla jih je silno veliko, ko so šli z Jerebovega griča mimo Lavra po vrhuncih v Gradišče. Imela jih je srečati, a so se ji ognili. Bila je tako prestrašena, da je v divjem teku priletela v župnišče h g. Boštjanu rekoč: Konjiči gredo na meno. Slišala sta z g. Boštjanom še pozneje silno tuljenje volkov.«

poimenujejo različne rastline. Tako ponekod z imenom *marijini laski* imenujejo alpsko veleso.

Neenotnost pisave z veliko ali malo začetnico pri zgornjih izrazih puščamo ob strani; zgledujemo se po veljavnem pravopisu. Pravopisno omahovanje pa ne prihaja do izraza v tistem delu pojmovne skupine rastlin, ki jo motivirajo svetniška imena. Beseda *jurjevka*, strokovno imenovana *kalužnica*, ima v korenu ime svetnika svetega Jurija, ki goduje spomladi. Sredi poletja je praznik Janeza Krstnika. Ime se navezuje na narečno ime *krstnica*, z različico *kresnica*, strokovno imenovano *ivanjščica*. Katero rastlino označuje izraz *ključ sv. Petra*, bi bilo treba še dognati, a po vsej verjetnosti je ena od številnih, ki cvetejo konec junija, ko goduje sveti Peter.

Ob pojmovni skupini rastlin se pojavlja vprašanje, zakaj je krščanska motivna podlaga močno izkazana prav na tem strokovnem področju. Odgovor iščemo v smeri, da so se izoblikovale tiste pojmovne skupine, ki se nanašajo na danosti, s katerimi je bil človek v vsakodnevem stiku in so bile odločujoče za preživetje človeka. Tu se pa približujemo kmečkemu načinu življenja.

Drobnemu izseku iz rastlinskih imen s krščansko podlago sledijo izrazi, ki so povezani z vsakdanjim kmečkim življenjem, bodisi z rejo živali, kmetovanjem, vremenom. V cerkvenem letu je eden prvih svetnikov *prašičkov Tone*, kar je narečno ime za *Antona Puščavnika*. Goduje januarja, ko je čas kolin, njegov atribut pa je prašiček. Slovnično je tej zvezi podobna *fižolov Janez*, god ima sredi maja, ko se sadi fižol. Dan pred njim je zaradi v tem času pogostega deževnega vremena bolj trivialno poimenovana *sv. Zofija*, ki ji je ljudski glas dodal dokaj neljubo pridevniško oznako v zvezi z mokrenjem.

Poleg besednih zvez, nanašajočih se na svetnike in povezanih z vsakdanjimi opravki in stvarmi, v geslovníku najdemo tudi take, ki se nanašajo na tretjo božjo osebo, na *Svetega Duha*. Zveza *sveti duh* kot občno ime označuje figuro goloba, obešeno na vrvi nad kmečko mizo, kot obljuba, da bo hrana zaleгла, če se jedci priporočijo tretji božji osebi. Od tu ni daleč do pozdrava, ki se zdaj ne sliši več, pogost pa je bil v kmečkem okolju. Kdor je pred desetletji stopil v hišo k družini, ki je obedovala, je pozdravil: *Bog žegnaj, sveti Duh*. Eden od

številnih frazemov, rekov v geslovníku je *zabeliti s svetim duhom*, ki pa s čisto praktičnega stališča pomeni, da se nič ne zabeli. Gre pa pravzaprav za prenos na doživljanje, odmaknjeno od uživanja hrane in na približevanje občutju, kot ga ima molitev, le glagol *zabeliti* je pomenski antonimni tvorbi docela tuzemski.

K razpravljanju ob družinski mizi spada zveza *nastaviti Miklavžu* s pomenom, da se na predvečer pred 6. decembrom, ko je god sv. Miklavža, na mizo pripravijo peharji za Miklavževa darila. V povezavi z Miklavžem naj bo na tem in ne v skupini rastlin omenjena nežna puhasta rastlina z drobnimi, ob dozoritvi rdečimi bunkicami, imenovana *Miklavževi jabolčki*. Miklavž je namreč pogosto upodobljen prav s tremi jabolki. Strokovno ime še ni znano, prav tako ne *Blaževim glavicam*. Ob Miklavžu pa je umestno omeniti parkeljne. Tudi ti so se v edninski obliki *parkelj, parkljevina* ujeli med narečno botanično izrazje, strokovno je to lisičjak, kar po *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* pomeni rastlino s plazečim se ali pokončnim stebлом, ki je gosto poraslo z iglicam podobnimi listi.

V zgoraj imenovanem izrazu so jabolčka imenovana preneseno, v naslednjih pa je zajet njihov stvarni pomen. Pojmovna skupina sadja je namreč pogosto motivirana z imeni svetnikov. V geslovníku so taki izrazi *jakobčki* s pomenom *zgodnje poletno jabolko*, prav tak pomen imajo tudi v času okrog 24. avgusta dozoreli *jernejevci*.

A narečni izrazi ne zaznamujejo samo pojmov, bolj ali manj povezanih s preživetjem. Oči so neznani ustvarjalci besed povzdignili tudi proti nebu. Tako v geslovníku žirovskem slovarju najdemo zvezo *palica sv. Jožefa*. Očitno je bil sveti Jožef že star, ko je hodil z Marijo. Takega ga prikazuje tudi božična pesmica: Tam stoji ob strani sveti Jožef stari, lepo sivo brado ima. A odgovor poznavalca je bolj popoln: »Palica sv. Jožefa naj bi bila v ozvezdju Oriona. Razprava Milka Matičetova Zvezdna imena in izročila o zvezdah med Slovenci navaja zveze, kakor *rimski palica, sv. Jakoba palica, sv. Petra palica, sv. Roka palica, sv. Jožefa sveder*, iz skice Oriona na strani 53 pa se vidi, da oblikujejo tri zvezde v Orionovem pasu, imenovane Struževci, zgornjo prečko, meglica M42 pod njimi

pa navpičnico črke T v smislu svetnikove palice oziroma svedra.«⁴

Ob do zdaj omenjenih izrazih s krščansko motivno podlago navedimo še glagol, za katerega predvidevamo, da je izpeljanka iz imena svetnika. Morda bi etimologi ob glagolu *klementovati* ugotavljali, ali se v korenu skriva ime sv. Klementa (*840. leta, †916), enega najbolj znanih učencev svetega Cirila in Metoda. V žirovskem govoru je pomen podoben, kar danes mladina izraža z glagolom *nakladati*, kar pomeni bolj ali manj vsebinsko prazno govoriti.

Tudi temeljno znamenje krščanstva – *križ* je našlo svoje metaforično povezavo v rastlinskem izrazju. Samostalnik *križ* (»turšca /koruza/ že dela križe«) je prešel v množinsko obliko *križi* pri poimenovanju vrhnjega dela kolenčastega koruznega stebela z razcepljenim socvetjem. A pomen se je ujel tudi v ljudsko stavbarstvo, katerega zgleden primer so naši kozolci. *Križi* so zgornji zunanji sprednji ali zadnji nadstropni del kozolca s tramovi, povezanimi v obliki križa.

Poleg križa je razpoznavno znamenje krščanstva tudi Sveto pismo. Tudi nanj se navezujejo narečni izrazi iz žirovskega geselskega slovarja. Vira za naslednja dva sicer izhajata iz pisne in ne iz govorne podlage kot predhodni izrazi. Taka sta izraza *samaritanka* in *samaritanski tečaj*, ki sta označevala dejavnost žirovskega gasilskega društva v desetletju pred drugo svetovno vojno. *Samaritanka* je označevala žensko članico gasilskega društva, ki se je ukvarjala s človekoljubno dejavnostjo in dajala prvo pomoč pri nezgodah, *samaritanski tečaj* pa je bila organizirana dejavnost gasilskega društva s tovrstnimi predavanji,⁵ na primer o prvi pomoči pri nezgodah.

V ta kontekst izrazov, izhajajočih iz vsakdanjega življenja, a s silnicami duhovnosti, spada tudi besedna zveza *zakmašni koš*. To je bil koš iz lesenega dna in oboda iz viter, na zgornjem robu utrjen s tankimi žicami, za prenašanje čipk v prodajo in živeža zlasti ob udeležbi nedeljskih maš. Ker izraz nazorno

Koruza že dela križe; foto: Ljudmila Bokal.

osvetljuje širše socialno pogojene razmere, navedimo sobesedilo, v katerem je bil zajet: »Na ramo si je oprtal mamin ta zakmašni koš in se podal na pot. To je bil koš, v katerem Bukovci niso nosili gnoja na njivo ali pa zemlje iz spodnjega razorja v zgornjega. Tako ime se je koša oprijelo, ker so mame z Bukovskega vrha ob nedeljah k maši grede prodajale tudi svoje čipke, si nato kaj kupile in s košem spet odnesle domov.«⁶

Na koncu pregleda se sestavek širi še na otroško populacijo. Tudi otroške igre imajo primesi krščanskih izrazov. Med njimi je zelo znana izštevanka *pek-el-vice-nebesa*, pri kateri naj bi zadnja beseda od navedenih treh v zapovrstju izrekanih besed ob izvlečenju zadnjega listka iz cveta ivanjščice napovedovala eno od možnosti posmrtnega življenja. Po pomenu je tej blizu otroška igra *duše vagati*, pri kateri se glede na resen ali smejoč odziv otroka med metanjem tega v zrak odloča o možnostih pekla ali nebes po smrti.

Sestavek razčlenjuje besede in besedne zveze, ki so zastopniki strokovnih pojmovnih skupin v geselskem slovarju *Besede za žirovski slovar*, in jih povezuje krščanska besedotvorna ali motivna podlaga. Prva se razkriva z lastnimi imeni (imena svetih oseb, svetnikov), druga pa z občnimi imeni, ki so temeljni izrazi krščanske vere. Prispevek kot celoto pa lahko obravnavamo kot eno od jezikovnih meril, po katerem bi lahko presojali slovensko narečno izrazje; glede na to, da so bili izrazi vzeti iz geselskega slovarja, jih je mogoče obravnavati tudi kot spodbudo vsaj k zbiranju, če že ne k registraciji v ustreznih zbirkah.

⁴ Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike 2, Slovenska matica 1974, 43–90, 52, 53. Za pojasnilo se najlepše zahvaljujem dr. Vladu Nartniku z Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

⁵ Prim. Marija Stanonik, *Dobračeva gori*. 100 let Prostovoljnega gasilskega društva Dobračeva, Etnološki vidik (Dobračeva: Prostovoljno gasilsko društvo Dobračeva, 2002), 306.

⁶ Jože Peterneelj, *Bukovci* (Ljubljana: Kmečki glas, 1987), 61.

Sebastijan Valentan

KULTURNA DEDIŠČINA MALEČNIŠKE ŽUPNIJE

Ko še nisem povsem zaključil skoraj šestletnega študija kanonskega in evropskega prava človekovih pravic v Rimu (bil sem v sklepni fazi pisanja doktorata), me je mariborski nadškof metropolit Cvikl prosil, da kot župnijski upravitelj prevzamem župnijo v predmestju Maribora – Župnijo sv. Petra (Malečnik).

Župnija se nahaja v čudovitem okolju, ravno prav vstran od mestnega vrveža, med vinogradi, naravna meja je reka Drava, ki teče tik pod župnijsko cerkvijo. Njen tok je nekoč za cerkev predstavljal veliko nevarnost, zato je dal takratni župnik dr. Janez Krstnik Sittich sedanjo cerkev leta 1730 pozidati na nekoliko bolj varnem delu zemljišča. Župnijska cerkev je posvečena svetemu Petru (tako se je nekoč imenoval tudi sam kraj), ki je upodobljen na osrednji sliki v glavnem oltarju. Slavno sliko, kako Jezus izroča ključ apostolu Petru, je naslikal graški slikar Franz Ignaz Josef Flurer (Augsburg, 1682 – Gradec, 1742). Cerkev ima kar šest stranskih oltarjev Filipa Jakoba in Jožefa Strauba ter

bandero s podobama svetih Petra in Pavla, delo slikarja Fortunata Berganta.

Velika posebnost naše župnije so katakombe oziroma grobnica pod cerkvijo, o katerih ste lahko v preteklih mesecih veliko brali in slišali. Hkrati s cerkvijo jih je dal pred skoraj 300 leti postaviti že omenjeni Sittich. V katakombah je kar 64 grobnih niš in skrivnostni rov, za katerega (še) ne vemo, kam natančno pelje. Omeniti moram tudi, da so posebej v postnem času, sicer pa skozi vse leto lepo obiskane kapele križevega pota, ki se razprostirajo po hribu od župnijske cerkve do romarske cerkve Matere božje na Gorci (včasih so vzpetini rekli Gora). Leta 1847 jih je dal pozidati znameniti

Otvoritev Glaserjevega salona; foto: arhiv Župnije sv. Petra

župnik in častni kanonik Marko Glaser, ki je bil pojem kraja za tisti čas. Prenovil je obe naši cerkvi, v kraj pripeljal redovnice, bistriške šolske sestre, da so začele vzgojno-izobraževalno dejavnost, skrbel za prenovo duhovnega življenja, bil je pesnik, pisatelj in velik prijatelj našega blaženega Antona Martina Slomška, ki je bil prav zaradi tega prijateljstva velikokrat gost v naši župniji.

Marijina romarska cerkev na Gorci je poglavje zase. Ta gotski biser nosi na zunanjem južnem oporniku cerkvene ladje vklesano letnico 1517. V Glaserjevem času sta jo v novogotskem slogu nato v celoti poslikala mojstra Fantoni in Brollo. Danes privablja romarje, Marijine častilce, od blizu in daleč, posebej slovesno pa je na praznik Marijinega rojstva. Že na predvečer po neprekinjeni tristoletni tradiciji priromajo romarji iz župnije svetega Antona v Slovenskih goricah (nekdaj so v posebnem prostoru v cerkvi prenočili) in celo noč prepevajo Marijine pesmi ter molijo, ob polnoči pa je slovesna sveta maša. Vse to je naša dediščina, naša kultura, na katero smo zelo ponosni.

Cerkev na Gorci; foto: arhiv Župnije sv. Petra

Cerkev sv. Petra; foto: arhiv Župnije sv. Petra

Poleg podeljevanja zakramentov in zakramentalov in rednega pastoralnega dela je bilo v zadnjem času veliko energije usmerjene v prenovo župnišča. V njem je bil že doslej salon, ki pa je služil internim namenom. Ker ga je nekoč preuredil (v njem je še ohranjen intarzični parket) in opremil prav Marko Glaser, smo salon poimenovali njem. Marko Glaser je bil duhovnik, pesnik in pisatelj (Smolnik nad Rušami, 1806 – Malečnik, 1889), letos pa obhajamo 215. obletnico njegovega rojstva. Glaser je nesporno ena najpomembnejših osebnosti tako za slovensko kot tudi avstrijsko Štajersko in Koroško, saj mu je škof Anton Martin Slomšek zaupal največjo skrb pri prenosu škofijskega sedeža iz Št. Andraža v Labotski dolini v Maribor. Zaradi izrednih zaslug je Slomšek cesarju predlagal, da Marka Glaserja povzdigne v naziv častnega kanonika. Svoj predlog je utemeljil z besedami, da je prav Glaser eden največjih dobrotnikov in pospeševalcev

Foto: arhiv Župnije sv. Petra

tega za Cerkev in državo tako imenitnega dejanja. Visoko odlikovanje je s cesarskega dvora prišlo 6. novembra 1859, le dva meseca po tem, ko je Slomšek zasedel škofijski sedež v Mariboru. Slomšek je Glaserja še prej, 1. septembra 1859, imenoval za sodnika pri cerkvenem sodišču v Mariboru. Posledično je Glaser zaslužen za to, da je Maribor ostal slovenski, da ima akademske ustanove, ki so se skozi zgodovino razvile do te mere, da govorimo danes v Mariboru o superračunalniku, ki spada med 50 najmočnejših na svetu. Marko Glaser je bil odlikovan tudi z viteškim križcem reda Franca Jožefa.

Marko Glaser je v Malečniku in širše pustil ogromen pečat. Pozidati je dal kapelice znamenitega križevega pota na Gorco, furlanski slikar Brollo je v njegovem času poslikal tako župnijsko kot romarsko cerkev Matere božje na Gorci (štajerski gotski biser), obnovil je oltarje, prenovil župnišče in gospodarsko poslopje, bil je med začetniki šmarnične pobožnosti na Slovenskem. Prizadeval si je za to, da bi tudi dekleta prišla do izobrazbe, in v ta namen zgradil samostan in iz Eggenberga v Malečnik pripeljal šolske sestre, ki so začele vzgojno-izobraževalno dejavnost. Za kmete je prirejal sadjarske tečaje in sploh bil prenovitelj duhovnega in kulturnega življenja v kraju in tudi zunaj njega.

Ob Glaserjevem salonu smo letos postavili tudi galerijo z umetniškimi deli iz 17., 18. in 19. stoletja. Prav tako je v njej razstavljeno pohištvo iz tistega časa. Poleg salona je majhna kapela, ki jo je osebno blagoslovil Anton Martin Slomšek. Evidentiranje umetnin in postavitev stalne razstave je prevzel dr. Ferdinand Šerbelj, dolgotletni kustos Narodne galerije. Nekatere slike so bile restavrirane, obnovljen je bil tudi izjemno dragocen Glaserjev mašni plašč, na katerem sta iz zlatih niti izvezeni njegovi inicialki MG. Plašč je restavrirala dr. Eva Ilc, vodja konservatorsko-restavratorskega oddelka v Pokrajinskem muzeju Ptuj-Ormož. Slikopleskarska in druga gradbena dela so potrpežljivo opravili usposobljeni prostovoljci, naši župljani, ki jim gre največja zahvala.

Glaserjev salon in galerijo je ob župnijskem praznovanju 27. junija 2021 blagoslovil mariborski nadškof metropolit msgr. Alojzij Cvikl, otvoritev, ki je bila naslednji dan, pa je potekala pod častnim pokroviteljstvom predsednika Republike Slovenije Boruta Pahorja ob bogatem kulturnem programu. S tem dejavnosti v Glaserjevem salonu in galeriji ne zaključujemo, ampak prostor na široko odpiramo. V njem bodo potekale umetniške delavnice za otroke in mlade, izobraževalni večeri za odrasle o vinarstvu, saj smo sredi vinorodnega okolja, pa tudi kulinarčne dejavnosti.

CERKEV SVETEGA MIHAELA V KOBJEGLAVI

Po ustnem izročilu naj bi bilo poleg sedanje cerkve v Kobjeglavi pogansko svetišče. Rimljani so imeli naselje med Kobjeglavo, Štanjelom in Hruševico in mimo Kobjeglave je potekala rimska cesta, ki se je v Vipavi povezala na cesto za Ljubljano. Pod njihovim vplivom je že nekje v 7. stoletju nastala na mestu današnje cerkve manjša kapela.

Leta 2017 so pri pleskanju cerkve odkrili freske, ki jih strokovnjaki uvrščajo v 14. stoletje. To potrjuje, da je na tem mestu stala cerkev vsaj v 14. stoletju, verjetno pa še prej. Bila je krajša in ožja, kot je današnja, saj so freske našli samo na dveh tretjinah ene stene. Okna te gotske cerkve so vzdana na južno steno današnje cerkve, vhod v sedanji zvonik pa je bil glavni vhod v takratno cerkev. V zvoniku je še zdaj viden kamen z letnico 1548, ki je bil verjetno prej vgrajen v staro cerkev.

Prvi pisni vir o cerkvi v Kobjeglavi je iz leta 1570, ko je vizitator v svojem poročilu med drugim napisal: »V Kobjeglavi so bile v atriju (lopa pri vhodu) za stalno neke preproste mize za malico sobratov, kot v kakšni gostilni.« Drugi dokument opisuje, da je tržaški škof leta 1624 posvetil novi oltar, kamor so položili tudi relikvije iz starega oltarja.

Na prekladi portala za zakristijo je napis REDIFICATA MDCCXVII, kar dokazuje, da je bila cerkev leta 1717 prezidana in takrat je cerkev dobila današnjo velikost. Leta 1778 je bila cerkev predelana v beneškem poznobaročnem slogu in nato ponovno dodelana sredi 19. stoletja. Leta 1901 so povišali prezbiterij, ki je dobil korčno streho. Takrat je Del Neri poslikal notranjost cerkve, ki je še danes v dobrem stanju. Leta 1907 so zakristijo povečali in je dobila današnjo obliko.

Po prvi svetovni vojni so morali popraviti poškodbe, ki so jih napravili vojaki, ko so bili v Kobjeglavi, pred cerkev je padla tudi granata, ki je porušila lopo pred cerkvijo in delno streho ter še kaj pri cerkvi. V letih po vojni so cerkev popravili še največ po letu 1925, ko je v Kobjeglavo prišel župnik Ivan Drašček. Med drugim so nadomestili

manjkajoče klopi, spovednico, lestene in opravili še vsa gradbena in slikarska dela. Cerkev je dobila leta 1933 tudi orgle, ki jih do takrat ni bilo. Leta 1927 so nabavili še dva zvonova, ki so ju odpeljali leta 1916. Leta 1942 so ponovno vzeli dva zvonova, nove so farani nabavili leta 1996. V letih od 1999 do 2014 so opravili še mnoga vzdrževalna dela: menjali

Pogled na prezbiterij; foto: Jožef Abram

streho na zakristiji in pozneje na cerkvi, pobarvali notranjost cerkve razen stropa. Restavrirali so tudi večino slik v cerkvi brez stenskih poslikav in slike na glavnem oltarju, sanirali zunanost cerkve, tlakovali prostor pred cerkvijo, nabavili nove klopi in še kaj. Tako je zdaj cerkev kar v dobrem stanju.

V tlorisu cerkve si sledita prezbitერი s triosminskim zaključkom, ki mu je na severu prizidana zakristija. Glavni del cerkve je pravokotna ladja, ki ima na zahodni strani prizidan zvonik in vhodno lopo.

Glavni oltar je posvečen svetemu nadangelu Mihaelu. Izdelan je bil leta 1768. Je oltar stebrnega tipa in v celoti izdelan iz raznobarvnega kararskega marmorja. Je eden najlepših baročnih oltarjev na širšem območju Primorske. V tronu tabernakelsko stebrnega nastavka je slika nadangela Mihaela v boju z Luciferjem, ki je bila naslikana v 19. stoletju. Strokovnjaki namigujejo, da je avtor Richtenreit. Na oltarju sta še kipa sv. Roka in Florijana. Nad sliko je relief Marijinega kronanja s kipi angelov. Oltar zaključuje baldahin z marmornatim ogrinjalom, ki obkroža celoten oltar. Na vrhu sta reliefno izklesana Kristusov in Marijin monogram, obkrožen z žarki, oblaki in glavicami angelov. Vse pri oltarju je še izvirno in tudi slika še ni bila restavrirana in je v dobrem stanju.

Na stropu prezbiterja je naslikano sveto Rešnje telo, ki ga molijo angeli. V krogih na stropu prezbiterja so naslikani štirje evangelisti: Luka, Marko, Matej in Janez.

Desni stranski oltar sv. Silvestra je nekje iz sredine 18. stoletja. Večinoma je iz marmorja. Relief Device Marije z Detetom in kipi angelčkov (leseni) so bili dodani v 19. stoletju. Slike poveščanja svetega Silvestra s svetim Petrom in Andrejem je na platno naslikal Janez Mihael Richtenreit, leta 1902 jo je restavriral Clemente del Neri in nato še okrog leta 2007 ljubljanska restavratorka delavnica.

Stranski oltar Matere božje je leta 1717 naredil eden izmed učencev Lazarinijeve delavnice. Izdelan je iz marmorja, angela in še nekateri elementi na vrhu so leseni in iz 17. stoletja,

Pogled na cerkev; foto: Jožef Abram

prvotno so krasili nek drugi oltar. V tronu je slika Brezmadežne, ki jo je leta 1864 naslikal primorski slikar Jožef Tominc. Za sliko je v niši urejena votlina s kapniki in kipom brezmadežnega spočetja Marije device, kar so naredili leta 1927. Sliko snamejo v Marijinem mesecu maju in takrat je viden kip.

Na stenah cerkvene ladje so slike križevega pota iz leta 1867, križ s Kristusom je spomin na misijon leta 1893 in kip Srca Jezusovega, ki je bil prvotno v oltarju in spominja na Pasijonsko igro leta 1927. Stranske luči so delo Jožeta Plečnika, dela je vodil njegov učenec Videnc. Na koru kraljujejo pnevmatske orgle, ki so delo tovarne Cecilija Gorizia. V kolavdaciji so zapisali, da pri vklopu miksture orgle mogočno zazvenijo. Orgle še danes dobro delujejo, čeprav so zaradi pnevmatike občutljivejše.

V štukiranem okvirju na ladijskem oboku je največja slika, kjer sta naslikana Marijino kronanje in sveti Mihael nadangel v boju z Luciferjem. Iz napisa na tej sliki je vidno, da je vse stenske poslikave izvedel Del Neri leta 1902.

V štirih medaljonih pod stropom so še slike Srca Jezusovega, Srca Marijinega, svetega Alojzija in svete Cecilije.

Današnji časi niso tako naklonjeni duhovnemu življenju in tudi število ljudi v Kobjeglavi in Tupelčah se je v primerjavi s prejšnjimi stoletji prepolovilo.

Kljub temu duhovno življenje ni zamrlo in še vedno se zlasti ob večjih praznikih cerkev kar napolni.

Janez Suhadolc

OŽIVLJENE KRIVINE

Hiša v Podlubniku s številko 235 je posebne vrste pomlajevalnica. Natančneje povedano: v njej Jurij Rihar in njegova soproga Ilona obujata k novemu življenju različne kose krivljenega pohištva.

Po bližnji in ne tako bližnji okolici ga neutrudno iščeta, odkrivata in zbirata. Običajno je v obupnem stanju, torej prašno, oguljeno, strohnelo, počeno, nalomljeno, polomljeno, raztrgano, prekrito z mnogimi nanosi vsemogočih barv in lakov, razsušeno, črvivo, posebno spojni deli pogosto manjkajo, ponekod so sledovi grobih popravil in neprimerne rabe. Vso to navidezno ropotijo je treba najprej razstaviti na posamezne osnovne dele. Potem pride na vrsto strganje, brušenje in čiščenje ter ugotavljanje prvotnega stanja. Jurij in Ilona sta zelo vesela, če pri tem kje najdeta podatke o izdelovalcu posameznega kosa. To so običajno papirni lističi, nalepljeni s klejem na kakšno bolj skrito mesto izdelka, na primer, pod sedežem stola.

Potem je treba ugotoviti, kaj je uporabno, kje je treba kaj dodati, katere razpoke se dajo urediti z lepili, za manjkajoče dele je mogoče poiskati primerne dele pri kakšni drugi ruševini ali pa je treba kakšen kos narediti čisto na novo. Posebna težava so polomljeni spojni vijaki. Te je treba na tak ali drugačen način spraviti iz lesa. To je zelo neprijetno opravilo. Noben način ni posebno preprost in še manj prijeten. Omenil sem že, da je treba kakšen kos narediti čisto na novo. To ni kar tako. Ker gre za krivljeno pohištvo, je treba narediti na novo kakšen tako ali drugače skrivljen kos lesa.

Najpomembnejše pri tem je, da se Jurij in Ilona ukvarjata z restavriranjem pohištva, ki je narejeno iz na različne načine ukrivljenih, no,

Toaletna mizica pred obnovo in po njej; foto: Jurij Rihar

Jurij Rihar pri restavriranju; foto: Jana Jocif

ni čisto nujno, ampak ponavadi okroglih lesenih palic. Te palice se oblikujejo v posebnih orodjih, pri čemer jih je treba prej kar precej časa kuhati v vreli vodi zato, da se les zmehča in postane voljan in upogljiv. Namesto v vodi jih je mogoče mehčati tudi v vodni pari. V kalupe se vpenjajo vroče palice; ko se ohladijo, ohranijo obliko kalupa. V čem je smisel krivljenja lesenih palic? Z ukrivljenimi palicami se je mogoče izogniti sitnim spojem običajnega pohištva. Za hrbtni naslon, na primer, so tradicionalno potrebni vsaj trije kosi. Pri krivljenem pohištvu je vse opravljeno z enim samim umetelno skrivljenim kosom lesa. Običajno pohištvo se najrajši lomi in kvari na spojih, krivljeno pohištvo ima malo spojev in je zato zelo trdno in trajno ter je načeloma zelo lahko v primerjavi z običajnim pohištvom. To je gotovo pomembna dobra lastnost tega pohištva. Poraba lesa je sorazmerno majhna v primerjavi s standardnim pohištvom. Povedal sem že, da ima krivljeno pohištvo običajno malo sestavnih kosov. Ti kosi

so med seboj spojeni večinoma z vijaki. Gre torej za sestavljivo in razstavljivo pohištvo. In res se je to pohištvo od fabrikantov pošiljalo na dobesedno vse konce sveta zloženo v posebne zaboje v kosih, saj je tako za transport potrebovalo veliko manj prostora. Pred prodajo so jih v priročnih delavnicah hitro sestavili s seveda priloženimi vijaki.

Nazaj v Podlubnik št. 235! Jurij je za kuhanje lesa priredil običajno železno cev, ki ji je dodal plinsko gretje, v njej kuha les, ki ga še vročega vstavlja v kalupe. To je sitno opravilo in zahteva veliko potrpežljivosti in natančnosti. Posebno kalupi so zahtevne naprave. Ko so vsi deli posameznega kosa zbrani, pride na vrsto fino brušenje, toniranje z ustreznimi lužili in politiranje posameznih kosov s tradicionalno šelakovo polituro tako, kot se je to delalo v starih časih. Potem pride na vrsto sestavljanje. Večinoma gre za spoje z različnimi vijaki. Jurij je tudi pri vijakih neizprosni. Vsi vijaki morajo biti iz prejšnjih časov, kar pomeni, da morajo imeti

glavice z zarezo in ne s križem ali rozeto, kot jih imajo današnji. Potem pride vrhunec in zadoščenje, ko star kos pohištva spet zablesti v vsej svoji lepoti. To je trenutek, ko so poplačani vsi stroški, znoj in muke, ki spremljajo oživljanje starega krivljenega pohištva. Iz pepela je vzletel ptič feniks.

Med oživljenimi kosi prevladuje sedežno pohištvo: gugalniki, trosedi, dvosedi, naslanjači, stoli za brivce, otroški stoli, vrtiljaki, klavirski stoli in seveda večinoma običajni štirinožni stoli. Najdejo se tudi mize, obešalniki za obleko, postelje, otroške zibeli in mogoče še kaj. Nekateri so imeli ob nastanku pletene sedeže in hrbtnne naslone. Najbrž ni treba posebej poudarjati, da k Riharjem ne pride nobeno tako pletivo celo. Ilona in Jurij sta do popolnosti usvojila tradicionalno pletenje z ratanskimi vitrami, kot se imenuje to pletivo. Nekoliko se na to delo spoznajo že vnuki! To je zamudno opravilo z elementi kontemplacije, mogoče celo joge in podobnega. Ob tem se lahko človek poglobi sam vase za naprej in za nazaj, kot večkrat rečemo.

Tehnologija kuhanja in krivljenja lesa je stara. Izdelovalci bloških smuči so, na primer, toplotno obdelovali les tako, da je krivina smuči obstala. Zelo na široko in znanstveno je to tehnologijo do popolnosti dodelal Michael Thonet nekako v sedemdesetih letih 19. stoletja. Izdelavo krivljenega pohištva je ustanovil na Dunaju, kjer firma Thonet še zdaj deluje. Pozneje se je izdelave pohištva lotilo še na stotine podjetij po celi takratni Avstro-Ogrski

in tudi drugod. Zelo znano je bilo, na primer, dunajsko podjetje Kohn, na Češkem je delovalo veliko podjetje Ligna, pri nas se je s takim pohištvom ukvarjala tovarna Remec v Kamniku, poznejši STOL, Kamnik. V Varaždinu na Hrvaškem je bila zelo znana tovarna Mundus, v Ljubljani je bil znani producent Andrej Bavcon itn. Vseh večjih in manjših tovrstnih delavnic je bilo ob času na ozemlju današnje Slovenije na desetine. Produkcija v vseh teh obratih je bila neizmerna. Nekateri stoli so se izdelovali v milijonih. Po nekaterih podatkih naj bi bil standardni krivljeni stol narejen v nakladi sto milijonov! To je nepredstavljiva številka, mislim, da med stoli ni bila nikdar presežena.

Krivljeno pohištvo je tehnološko domiselno, pa ne samo to, premore tudi veliko eleganco in lepote. Z oblikami se pokriva s takratno secesijsko stilno naravnostjo v umetnosti. Zato ni presenetljivo, da se s tem pohištvom ukvarjajo mnogi muzeji, zbiralci in restavratorji po celem svetu. Zelo velik in lep je muzej teh izdelkov v nemškem Boppardu, kjer je bil Michael Thonet rojen. Največji te vrste je na Dunaju. Pri nas nekaj takega pohištva hrani muzej v Zapricah pri Kamniku. To, kar sta spravila skupaj zakonca Rihar, je povsem konkurenčno zbirki v Zapricah. Če pomislimo, da so dobesedno vsi kosi prišli k njima v obupnem stanju in da sta vsak kos posebej obujala k ponovnemu življenju, je ta vidik zbirke še toliko bolj presunljiv.

Zakonca Rihar ohranjata majhen, toda lep in plemenit segment preteklosti ustvarjalnosti na zgleden in občudovanja vreden način. To bi moral biti zgled za ravnanje posameznikov, združb in države z drugimi dragocenostmi iz preteklosti. Ko se okrog sebe oziram in vidim, kako propadajo »očetov naših imenitna dela«, se nemalokrat »zgrozim in oči zaprem«, kot je zapisal znani slovenski pesnik.

V začetku sem napisal, da imata Jurij in Ilona pomlajevalnico pohištva. Jurija sem nekoč vprašal, če bi zmogel pomladiti tudi mene. Bil je skeptičen, vendar je pripomnil, da se mu zdi, da njega opraviła s krivljenim pohištvom pomlajujejo.

Janez Suhadolc, Ilona in Jurij Rihar; foto: Jana Jocič

Barbara Gradič Oset

TISTA RDEČE-BELA PIKA, KI KAŽE PRAVO POT

Rdeče-bela pika, sopotnica planincev v Sloveniji, bo v letu 2022 praznovala 100 let. Če se planinec znajde na križišču, na razpotju ali pa ne ve prav dobro, katera smer je prava, ga Knafelčeva markacija hitro odredi muk. Prva asociacija ob pogledu na markacijo je torej, sem na pravi poti.

Nadelane in označene planinske poti so se začele pojavljati v 19. stoletju. Prvopristopniki na vrh Triglava leta 1778 (Matija Kos, Luka Korošec, Štefan Rožič in Lovrenc Willomitzer) so zaznamovali svojo smer, da je drugič ne bi zgrešili. Pot so zaznamovali s kamnitimi možici, kar je prva znana označba v naših gorah. Prva označena planinska pot na Slovenskem je bila narejena leta 1853, ko jo je dal po severnem pobočju Donačke gore na svoje stroške zgraditi E. H. Frölich.

Za prvo označeno pot v Julijskih Alpah štejemo leta 1879 urejen pristop iz Bohinja čez Komarčo na Triglav (nadelala in markirala sta jo Rihard Issler in Lovrenc Škantar - Šest). Pobudnik poti je bil graški profesor Johannes Frischauf. Leta 1922 pa so lične oznake (bela pika z rdečim kolobarjem) postale del planinskega standarda. 8. novembra 1933 je bila markacija zaščiten z uredbo Kraljeve banske uprave Dravske banovine.

Poglavitno markiranje planinskih poti se je začelo z ustanovitvijo Slovenskega planinskega društva (SPD), predhodnice sedanje Planinske zveze Slovenije. V prvem letu je SPD označila 97 poti. Aprila 1921 je bil ustanovljen tehnični odsek, zadolžen za organizacijo markacijskega dela, z Ivanom Rožmanom na čelu. Konec leta je bil organiziran prvi tečaj.

Za prvotno označevanje poti so uporabljali ravne črte v rdeči, zeleni, rumeni in modri barvi, ki so bile od 8 centimetrov široke in do 20 centimetrov dolge. Tak način markiranja se je ohranil vse do konca prve svetovne vojne.

ALOJZ KNAFELC ZA ENOTNO OZNAKO POTI

Leta 1921 je SPD organiziralo tečaj za markiranje, ki ga je vodil Alojz Knafelc (1859–1937),

član SPD in kartograf. Tam so se dogovorili, da bo prihodnja enotna oznaka na planinskih poteh rdeč kolobar z belim krogom v sredini, kar je predlagal prav Alojz Knafelc, ki naj bi navdih za legendarno piko dobil na krilih metulja gorskega apolona. Pripravil je tudi enotna navodila za markiranje potov, ki jih je

Foto: Matej Planko

Foto: Matej Planko

objavil v julijski številki *Planinskega vestnika* leta 1922 (Navodila za jednotno markiranje potov) in leta 1924 še v samostojni publikaciji.

Knafelc je večino svojega prostega časa namenil označevanju planinskih poti. Poleg markacij je skrbel tudi za kašipotne table. Te je naročil pri mizarju, slikarski posel pa je opravil sam. Sam je tablice tudi odnesel na predvideno mesto in jih tam pritrdil. Vodil je točen seznam takih tablic z zaporednimi številkami, ki se končuje leta 1936 s številko 466.

Knafelčeve markacije so torej bele pike, obdane z rdečim kolobarjem. Njihova velikost je med 8 in 10 centimetri, medtem ko je razmerje med rdečim kolobarjem in belo

piko v prečnem prerezu 1 : 2 : 1. Uporabljajo se za večino slovenskih poti, nanje naletimo tudi na planinskih poteh po državah nekdanje Jugoslavije.

Če je bila markacija nekoč še en element več proti ponemčevanju slovenskega ozemlja, ima danes zgolj en pomen – to je označevanje poti.

SLOVENSKA MARKACIJA JE LEGENDARNI OBlikOVALSKI DOSEŽEK

Kot je v reviji *Outsider* zapisal arhitekt Milan Korošec, je Knafelčeva markacija oblikovalska ikona. Po njegovem mnenju je markacija ena izmed ikoničnih slovenskih oblikovalskih dosežkov in bi jo lahko postavili ob bok stolu Rex, kiosku K67 in telefonu Iskra ETA.

Slovenska markacija vključuje vse lastnosti dobrega oblikovalskega izdelka. Je preprosta in prepoznavna: bel krog, obkrožen z rdečo obrobo. Zaradi živih kontrastnih barv je maksimalno opazna in torej kar najbolj funkcionalna v vrsti različnih terenskih in vremenskih pogojev. Že na pogled se razlikuje od večine drugih nacionalnih markacij, ki so večinoma črtne mnogobarvne oznake. Ne samo, da je Knafelčeva markacija stara že skoraj stoletje, še vedno se uporablja v svoji povsem nespremenjeni obliki. Markacija je torej eden tistih redkih izdelkov, ki ni legendaren le v svoji muzejski ali rekonstruirani vlogi, ampak je nespremenjen nenehno v uporabi.

Foto: Andraž Purg

Foto: Andraž Purg

PROSTOVOLJSKO DELO MARKACISTOV

Vzdrževane in označene planinske poti so predpogoj za varno gibanje v hribovitem in gorskem svetu. Za mrežo vzdrževanih in urejenih planinskih poti, ki je razpredena po vsej Sloveniji in je skupaj dolga nekaj čez 10 tisoč kilometrov, skrbijo za to posebej usposobljeni markacisti Planinske zveze Slovenije.

Markacisti narišejo markacije na izstopajoča drevesa, večje skale ali druge primerne objekte, praviloma v višini pogleda na desni strani v smeri hoje.

Poleg standardne markacije se uporabljajo tudi dopolnjene markacije, ki imajo dodano oznako poti. Tako ima na primer Slovenska planinska pot dodano številko 1. Dvaindvajsetega junija 2007 je bil sprejet Zakon o planinskih poteh (ZPlanP), ki je planinske poti in njihove označbe postavil v zakonske okvirje in zaščitil pravice ter opredelil obveznosti.

Markacisti svoje delo opravljajo prostovoljno. V Sloveniji je registriranih okrog 800 markacistov. Njihova prva in najvažnejša naloga je, da skrbijo za urejenost planinskih poti in s tem posledično zagotavljajo varen in zanesljiv korak vsem, ki se odpravljajo v hribe. Urejenost poti pa ne pomeni le označevanje poti z markacijo, temveč je treba poti tudi pregledati, čistiti in po času hudih ujm tudi popraviti oziroma sanirati. Povprečna starost markacista je 54 let, tečaj lahko opravi vsak član PZS, starejši od 16 let.

Foto: Andraž Purg

Pomembno delo markacistov so prepoznali tudi slovenski poslanci in maja 2021 sprejeli predlog novele zakona o planinskih poteh. Novela zakona je podlaga za zagotovitev stalnih sredstev za vzdrževanje in obnovo planinskih poti. Z novelo zakona se bo tudi uredilo usposabljanje in licenčno izpopolnjevanje markacistov. Markacisti bodo z novim zakonom dobili tudi ustrezno opremljenost za varno delo.

»Knafelčeva markacija je najbolj prepoznaven znak Planinske zveze Slovenije, tako v naravi kot tudi v tiskanih in drugih medijih. Za poti, označene s Knafelčevo markacijo, že dolgo skrbijo markacisti PZS, kar pri obiskovalcih vzbuja zaupanje, da so na varni poti. Planinske poti po eni strani sicer pomenijo poseg v naravo, toda s tem, ko usmerjajo obiskovalce, po drugi strani varujejo naravo ob poti,« je zaključil predsednik Planinske zveze Slovenije Jože Rovnan.

DESET IDEJ ZA IZLET PO SLOVENIJI

Čeprav je Slovenija majhna dežela, v sebi skriva ogromno naravnih lepot, in kar težko je verjeti, da je na geografsko tako majhnem območju toliko raznovrstnih znamenitosti, kot so reke, slapovi, jezera, doline, kotline, jame, hribi, morje in še kaj.

»Premalo poznamo Slovenijo« je stavek, ki ga zadnje čase pogosto slišimo, saj imamo ogromno turistično manj poznanih krajev, ki so izredno lepi in osupljivi. Ker sem ljubitelj potovanj in odkrivanja lepih krajev, je moj cilj tudi ta, da bolje spoznam Slovenijo in na ta način predstavim ljudem, da je naša dežela veliko več kot samo tistih nekaj obleganih turističnih krajev. Zato sem se odločil, da bom čim več prostega časa namenil raziskovanju skritih koticov Slovenije.

Ideje za izlet po Sloveniji so vedno glavna tema, ko je pred nami lep sončen vikend ali pa ko se moramo med počitnicami odločiti, kam se bomo odpravili na izlet. Na koncu pa vedno pristanemo na istem kraju, kjer smo že bili.

S sodelavko Tjašo tako skupaj obiskujeva in raziskujeva različne lepe kraje v Sloveniji, ki jih skušava na čim bolj pristen in realen način predstaviti ljudem. Do zdaj sva obiskala že kar nekaj krajev, tako znanih kot tistih malo manj znanih. V nadaljevanju vam bom predstavil deset idej za izlet po Sloveniji.

RAKOV ŠKOCJAN

Rakov Škocjan je kraška dolina, ki bo očarala vsakega ljubitelja lepe narave, saj je v tej 2,5 kilometrov dolgi dolini reke Rak mogoče videti kar

Foto: Tomaž Gorec

nekaj naravnih zanimivosti. Prav tako je ogled Rakovega Škocjana primeren za vse generacije, saj si dolžino prehojene poti lahko poljubno prilagodimo. Čez celotno dolino se je namreč mogoče peljati z avtom, tako da tudi tisti, ki ne zmorejo toliko prehoditi, lahko vidijo znamenitosti, ki jih ta dolina skriva. Na začetku Rakovega Škocjana boste najprej lahko občudovali Veliki naravni most, pod katerim se boste v sušnih mesecih lahko tudi sprehodili. V nadaljevanju pot lahko nadaljujemo ob reki Rak, kjer se skriva kar nekaj zanimivih jam in ponovnih izvirov reke, ko le-ta prej ponikne. Na

Foto: Tomaž Gorec

sredini poti se nahaja Hotel Rakov Škocjan, kjer boste lahko kaj pojedli in popili. Zadnji del poti, ki je meni osebno najzanimivejši, razkrije še Mali naravni most, ki je še bolj fascinanten od velikega. Visok je kar 42 metrov, sprehodite pa se lahko čez njegov obok. Pod mostom si lahko ogledamo Zelške jame in sam izvir reke Rak. Spodaj se nahaja tudi kamniti most, ki je pogost fotografski motiv. Vse to in še več ponuja Rakov Škocjan, ki je zares lep izlet. Naj omenim še to, da sta vstop v sam park in parkiranje brezplačna.

KORITA MOSTNICE

Mislim, da ni človeka, ki ne bi poznal Bohinja in Bohinjskega jezera. Sem pa prepričan, da večina

ljudi, ki je že kdaj obiskala Bohinj, ne ve za čudovita Korita Mostnice in dolino Voje, ki se nahajata v neposredni bližini jezera. Tudi sam sem šele pred nedavnim slišal za Mostnice ter opazil fotografije slavnega kamnitega slončka, čeprav sem Bohinj obiskal že neštetokrat. S Tjašo sva se odločila, da si končno tudi sama ogledava in raziščeva, kaj Korita Mostnice ponujajo. Poleg osupljivih globokih in strmih korit reke Mostnice je moč videti erozijske lonce, kjer boste poleti lahko uživali v namakanju nog, ter popularnega kamnitega slončka, ki je maskota celotnega parka. Uživali boste lahko tudi v mirni planini Voje, kjer sta dva planinska doma, na koncu doline pa vas še za piko na i čaka slap Mostnice. Za vstop v Korita Mostnice je treba plačati vstopnino 3 eur, a zagotovo boste nad izletom navdušeni.

KLEVEVŽ

Če se boste mudili na Dolenjskem, vam vsekakor priporočam obisk naravnih toplic, ki so v neposredni bližini Šmarjeških toplic. Klevevž so naravne toplice oziroma za lažjo predstavo naravni bazen, kjer se lahko kopate tudi pozimi, saj ima voda ob izviru temperaturo 24,8 stopinj skozi celo leto. Pozimi se nato voda v bazenu shladi na približno 21 stopinj, kar je še vedno prijetno za kopanje, zlasti če je zunaj sneg in temperatura pod ničlo. Vstop v naravni bazen Klevevž je brezplačen, treba je plačati edino parkirnino, ki je 5 eurov za 3 ure ob koncu tedna. Tudi zaradi velike gneče vam priporočam, da Klevevž obiščete med tednom, če imate le možnost.

VIPAVSKI KRIŽ

Srednjeveško mestece na griču, ki ga je moč opaziti med vožnjo po avtocesti mimo Ajdovščine, je vsekakor kraj, ki ga morate obiskati vsaj enkrat. A vam zagotavljam, da ko ga boste obiskali prvič, ga zagotovo ne boste zadnjič. Malo mestece, ki stoji na griču, očara s svojo čarobnostjo in idilično podobo. To naj bi bil eden najlepših kulturno-zgodovinskih spomenikov pri nas, ki naj bi obstajal že od 13. stoletja. Grajski vrt, dve grajski cerkvi, grajsko dvorišče in male grajske ulice si je mogoče ogledati v dokaj kratkem času, a za pravo doživetje boste verjetno porabili nekaj več. V sezoni je pri

Foto: Tomaž Gorec

grajskem vrtu odprt tudi manjši gostinski lokal, kjer lahko v idiličnem ambientu popijete kavo ali sok. Po predhodni najavi se lahko dogovorite tudi za vodene ogleda, kjer boste izvedeli še več zanimivih informacij o samem mestecu. Decembra, v adventnem času, si je mogoče ogledati razstavo jaslic, ki je res posebno doživetje. Vstopnine za Vipavski Križ ni, prav tako lahko brezplačno parkirate na samem mestu.

JEZERO JASNA

Jezero Jasna je umetno izdelano jezero v bližini Kranjske Gore in je obdano s čudovitimi gorami. Gre za dve jezери, ki sta med seboj povezani, poleg njiju pa teče reka Pišnica. Okoli jezera je na voljo kar nekaj sprehajalnih poti, poleti lahko svoj kotiček za poležavanje najdete tudi ob prijetno hladni vodi. Poskrbljeno je za gostinsko ponudbo v kar nekaj lokalih okrog jezera. Ob jezeru je visok leseni stolp, na katerega se lahko povzpnete in uživate v čudovitih pogledih na okoliške hribe. Izlet v Jasno je zelo primeren tudi za lastnike kužkov, ki bodo uživali ob čofotanju po vodi. Za še bolj aktiven izlet lahko ob jezeru najamete sup ali pa kolesa, s katerimi je pravi užitek raziskovati

Foto: Tomaž Gorec

okolico. Skozi Kranjsko Goro namreč vodi tudi ena najlepših kolesarskih poti pri nas, po kateri se lahko peljete vse do Italije.

SOTESKA PEKEL

Soteska petih slapov v bližini Borovnice pri Vrhniki bo navdušila vse, ki imate radi vodo. V

Foto: Tomaž Gorec

tej ozki in dolgi soteski boste lahko občudovali kar pet slapov in vsak od njih je nekaj posebnega. Na začetku soteske vas pozdravi leseni hudiček, nato pa se pot nadaljuje čez lesene mostičke mimo tolmunčkov in brzic. Do drugega slapa je pot lahka in nezahtevna, potem pa se sama zahtevnost poti malo poveča, a z nekaj previdnosti boste brez težav prišli do konca. Posebna pazljivost je potrebna

Foto: Tomaž Gorec

pozimi, ko brez primerne opreme obisk soteske ni priporočljiv. Na koncu štiri kilometre dolge soteske pridete še do petega slapa, ki je z 20 metri tudi najvišji od vseh. Za vstop v Sotesko Pekel ni treba plačati vstopnine, brezplačno je tudi parkiranje.

Foto: Tomaž Gorec

BELA KRAJINA

Prevečkrat pozabljena, a izredno lepa in zanimiva slovenska destinacija je tudi Bela Krajina. Morda zaradi svoje »oddaljenosti« ni toliko priljubljena med dnevnimi turisti, a je kljub temu vredna obiska, saj ponuja kar nekaj naravnih lepot in znamenitosti. Poleg reke Kolpe, ki je najtoplejša reka pri nas, lahko obiščemo tudi izvir reke Krupe, ki predstavlja eno najlepših znamenitosti v tem koncu. Izvir se nahaja pod visoko navpično steno, zaradi česar je tudi tako poseben. Če ste bolj pohodniški tip človeka, vam priporočam obisk drugega najvišjega vrha v Beli Krajini, to je Mirna gora. Na vrhu je velik in lep planinski dom ter razgledni stolp, kamor se lahko povzpnete. V neposredni bližini je tudi razgledna točka Kozice, s katere se odpre neverjeten razgled na kanjon reke Kolpe. V poletnih mesecih bo prava izbira obisk enega od mnogih kopališč na reki Kolpi, kjer boste

Foto: Tomaž Gorec

poleg plavanja lahko deležni mnogih drugih aktivnosti na vodi. Naj omenim še to, da so cene v Beli Krajini mnogo nižje kot v drugih, bolj turističnih delih Slovenije, ljudje pa izredno prijazni.

Foto: Tomaž Gorec

TOLMINSKA KORITA

V dolini reke Soče so izredno lepa ideja za izlet Tolminska korita, ki so najbolj znana turistična točka na Tolminskem. Korita so odprta med marcem in novembrom, za vstop pa je treba plačati vstopnino. Za izlet v Tolminska korita izberite lep dan, poskrbite pa tudi za dovolj topla oblačila, saj je v koritih vedno nižja temperatura kot sicer. Zanimiva krožna pot skozi korita je dolga približno 2,5 kilometra. Ogledali si boste lahko znamenito medvedovo glavo, ogromno skalo, ki se je zataknila med strme in ozke stene soteske, in dejansko njena podoba spominja na medvedovo glavo. Zanimiv je tudi termalni izvir v jami pod Hudičevim mostom, kjer ima voda stalno temperaturo okoli 20 stopinj. Še ena zelo znana točka v koritih je Hudičev most, ki se dviga 60 metrov visoko nad reko Tolminko. Z mostu je čudovit razgled na korita, v bližini pa si je v spremstvu vodnika mogoče ogledati tudi Dantejevo jamo.

ZAVRŠNICA

Završnica je zares skriti kotiček Slovenije, kot radi poimenujemo kraje, ki niso toliko poznani, a so vseeno izredno lepi in zanimivi. Završnica se nahaja na Gorenjskem med Radovljico in Jesenicami. To je pravi gorski raj, katerega glavni biser je jezero Završnica. Okoli jezera vodi sprehajalna pot, ustavili se boste lahko tudi v bližnjem lokal, na voljo pa je tudi več vrst rekreacijskih površin in igral za otroke. V neposredni bližini jezera je mogoče videti tudi dva slapova, Titovo vas in Turško jamo. Iz Završnice je tudi mnogo izhodišč za okoliške hribe in planine. Obisk doline

Foto: Tomaž Gorec

Završnice bo izlet, na katerem bo vsakdo našel nekaj zase v osrčju neokrnjene narave.

LOVRENŠKA JEZERA

Na Pohorju se skrivajo Lovrenška jezera, ki bodo navdušila vse ljubitelje lepe narave. Več manjših, temno modrih jezer na nadmorski višini 1520 metrov se nahaja na močvirnatem območju, okoli njih so speljane lesene poti, po katerih lahko pridemo do vseh jezer. Hoja po lesenih stezicah, obdanih z borovci, bo pravi užitek in paša za oči. Na začetku je tudi visok leseni stolp, s katerega boste imeli prekrasen pogled na celotno območje jezer. Ker se jezera napajajo samo z deževnico, je število jezer odvisno od količine padavin. V vsakem primeru bo obisk Lovrenških jezer eden lepših izletov, ki vam bo zagotovo ostal v spominu.

SLOVENSKA OVČJA VOLNA V VSAKDANJEM ŽIVLJENJU

Predelava naravne ovčje volne ima v Sloveniji kljub nekaterim večjim presledkom dolgo tradicijo. Najslabši časi zanjo so bili v letih od 1980 do 1995; v tem obdobju je bila v večji krizi tudi vsa ostala slovenska tekstilna industrija. K stagnaciji proizvodnega ukvarjanja z volno sta pripomogla manjše število drobnice v Sloveniji, predvsem pa obsežen uvoz cenejših (in na žalost tudi manj kakovostnih) volnenih oblačil in drugih izdelkov.

Po slovenski osamosvojitvi so se pri nas začele širiti ideje o splošni samooskrbi, o prednostih rabe lokalnih surovin, predvsem pa o uporabi naravnih materialov za oblačila ter pri gradnji oziroma opremiti domov. Prav tu je našla svoje mesto tudi naravna, zlasti slovenska ovčja volna: v prvi vrsti kot volnena preja za ročno in strojno pletenje, pozneje pa še kot mikanka za ročno polstenje in kot polnilo za odeje, posteljne nadvložke, vzglavnike.

PREDENJE NARAVNE OVČJE VOLNE

Predenje volnene niti na kolovratu je bilo v preteklosti zelo razširjeno opravilo na slovenskem podeželju zlasti v zimskem času. Ta postopek pri predelavi volne je še vedno rokodelska obrt ali industrijska dejavnost, s katero iz oprane in česane volne izdelamo predivo. Sprejene niti se po nadaljnjih postopkih obdelave uporabljajo za pletenje oziroma tkanje oblačil in drugih tekstilnih izdelkov. Moderni pristopi nudijo kombinacije predenja z drugimi tekstilnimi tehnikami, ročno predenje pa obstaja le kot hobi.

PLETENJE Z NARAVNO VOLNENO PREJO

Pletenje je oblika ročnega dela z nitjo in pripomočki za ustvarjanje (po navadi) površinskih tekstilij. Pri tem gre za vozlanje niti s pomočjo igle. Ta tehnika omogoča širok nabor volnenih izdelkov ter inovativnih pristopov pri njihovem izdelovanju.

Ker ovčja volna uravnava telesno temperaturo in pospešuje krvni obtok, so volnena oblačila zelo primerna za tiste, ki se prekomerno potijo ali jih ves čas zebe, še posebej pa, če jih bolijo, pečejo

ali srbijo noge. Pod volnene nogavice pogosto obujemo še bombažne, priporočljivo pa je, da jih nadenemo kar na golo kožo.

V svetu se vse bolj uveljavlja tudi strojno pletenje z debelo volneno prejo, kar je v Sloveniji, žal, še vedno v povojih. Uveljavitev in razvoj strojnega pletenja tovrstnih pletenin zavirata predvsem dejstvi, da še vedno nismo dovolj osveščeni, kako uporabna in zdravju koristna je prava ovčja volna, ter da imajo taki proizvodi z višjo dodano vrednostjo tudi višjo prodajno ceno.

TKANJE Z NARAVNO OVČJO VOLNO

Tkanje je tekstilni proizvodni postopek, pri katerem dve ločeni skupini prej ali niti prepletemo v obliki tkanine. Tkanino tkemo na statvah. Običajna vezava, ki se uporablja v slovenski tradiciji, je platno. Tkanje nudi velike možnosti vzorčenj in eksperimentiranja z nitmi različnih kakovosti.

V Sloveniji deluje kar nekaj uveljavljenih tkalk, ki se poklicno ukvarjajo s tkanjem, med drugim tudi z naravno ovčjo volno.

ROČNO POLSTENJE

Pri polstenju (filcanju) iz nepredene volne izdelamo in oblikujemo vlaknino, ki je kompaktno in trpežno blago in ki ga ni mogoče parati. Je ena najstarejših tehnik tekstilne dejavnosti, ki se v sodobni preobleki uveljavlja tudi v moderni umetnosti.

Polstimo lahko na suhi način s pomočjo posebnih igel ter na mokri oziroma tradicionalni način polstenja s pomočjo vode in mila.

Polstenje omogoča številne in različne izdelke iz volne. Zaradi narave volnenih vlaken je vsak

izdelek tudi poseben ter tako neponovljiv. Postenje je hkrati terapevtska tehnika, ki se uporablja na primer v ergoterapiji, saj so ob ukvarjanju z njim nagovorjeni vsi čuti: vid z barvitostjo volne, sluh preko glasov, ki jih ustvarjamo ob polstenju, tip z občutenjem mokrega, toplega, mehkega, lepšjivega, milnatega, vonj preko asociacij z živalskimi in naravnimi vonji, kinetika skozi ritmično gibanje. Prednosti terapevtskega delovanja polstenja v ergoterapiji so v tem, da lahko njegove tehnike popolnoma prilagodimo težavnostnim stopnjam in namenom z vseh področij. Zdravilni učinki polstenja so posledica kreativnega ustvarjanja z vsemi čuti ter skupinskega dela polstilcev. Krepi torej tudi socialne procese in podpira razvoj zdravega načina komunikacije. Sproščujoča in meditativna dejavnost, ritmično in enakomerno delovanje telesa aktivirata samoozdravitvene procese.

Delavnice polstenja so namenjene ustvarjalcem vseh starosti. V otroškem obdobju se s pomočjo polstenja krepijo vztrajnost, potrpežljivost, načrtovanje, kreativnost, razvijajo se ročnodelske sposobnosti in, kar je posebej pomembno za manjše otroke, čut za tip. V mladostniškem obdobju se dodatno spodbuja izražanje skozi ustvarjanje, krepi pa se tudi samozavest ob izdelavi lastnega izdelka. Pozneje so v ospredju iniciativnost, ustvarjalnost, motivacija, sposobnost oblikovanja z rokami ali celo meditacija.

STROJNO POLSTENJE ALI IGLANJE

Na področju strojnega polstenja obstaja veliko različnih postopkov in tehnologij. Z uporabo čiste slovenske naravne ovčje volne poteka iglanje volne po postopku polaganja plastene volnene koprene. Za izvajanje celotnega postopka je potrebno veliko delovnih površin. Na začetku take predelave volnene surovine je seveda pranje volne, ki mu nato sledijo volfanje ali trganje, mikanje in končno iglanje. Slovenska volna je različnih kakovosti, zato je mogoče iz najboljše volne narediti t. i. *tapetniški filc* (za ležišča in posteljnino, za oblikovanje dodatkov za oblačenje in dom), iz malo slabših volnenih vlaken *gradbeni filc* (pri lesenih objektih za vgrajitev med bruna, pod lesena tla, za postavljanje zvočnih sten ipd.), iz najslabših vlaken pa *vrtnarski filc* (za visoke grede, zastirke, ovoje proti zmrzali itd.).

Marija Srblin z bio filcem; foto: arhiv podjetja Soven

POLSTENJE S SLOVENSKO OVČJO VOLNO

Kljub nekaterim zametkom na Solčavskem, Gorenjskem in po Beli krajini je polstenje doživelo večje zanimanje in tudi razvoj z mednarodnimi festivali polstenja s slovensko volno. Na šestih prireditvah so sodelovale številne strokovnjakinje polstenja iz vse Evrope ter v Slovenijo posredovale bogata in konkretna znanja za polstenje copat in vrhnjih oblačil, ki so jih slovenske mentorice nato uspešno razširile med širši krog zainteresiranih za tehnike polstenja. V Sloveniji tako danes deluje večje število ljubiteljskih in poklicnih polstilk, ki ustvarjajo tudi za trg.

SLOVENSKA OVČJA VOLNA ZA ZDRAVO SPANJE

OTROK IN ODRASLIH

Če želimo, da bo ležišče, odeja ali vzglavnik resnično v pomoč pri dobrem spanju in pri premagovanju različnih telesnih težav, moramo zanje skrbno izbrati že osnovno surovino, torej le najboljšo volno pri rejcih ovac, v nadaljevanju pa poskrbeti, da ta volna v postopku predelave ne bo izgubila svoje največje dragocenosti, to je lanolina.

Ovčja volna je uporabna surovina, ki ima vse pogoje, da jo trajnostno predelamo v uporaben končni proizvod. Predelava lahko sledi načelom zaključenega življenjskega kroga, trajnostnega izkoriščanja, ekološkega dizajna, ekološko učinkovite proizvodnje, trajnostne potrošnje in ravnanja z odpadki.

Ovčja volna v pravem pomenu besede ni odpadek, lahko pa tudi je, če je ne predelamo. Če rejci ostriženo in neoprano volno zavržejo v gozd, v jarek ali jo celo skurijo, je ovčja volna odpadki, ki zelo obremenijo okolje.

K predelavi volne je treba pristopiti strateško in organizirano. Cilj proizvajalca mora biti, da iz volne boljše kakovosti izdelava bio volneno posteljnino, kot so odeje, vzglavniki, nadvložki, ali zadnja leta vse bolj iskana naravna volnena ležišča, iz volne slabše kakovosti pa prejo, mikanko, volneno izolacijo za hiše ter filce za visoke grede in vrtove. Vsi ti proizvodi so trajni, imajo dolgo življenjsko dobo, ob koncu uporabe oziroma svoje življenjske dobe pa niso odpadki, tudi če se po nesreči znajdejo v naravi. Celo obogatijo zemljo, iz katere bo zrastle odlična in zdrava zelenjava.

OD UMAZANE VOLNE DO TOPLE ODEJE

Najprej je treba umazano ovčjo volno odkupiti pri rejcu ovac, jo sortirati po kakovosti vlaken, barvi in stopnji umazanosti, balirati in nato odpeljati na pranje. Žal v Sloveniji pa tudi v sosednjih državah ni pralnice, ki bi volno oprala po bio postopku s certifikatom, torej brez kemikalij. Slovensko volno uspešno že 20 let perejo v Belgiji, kjer edini premorejo ustrezno pralnico in hkrati skrbijo za korektne poslovne odnose. Ko se oprana volna vrne v Slovenijo, se vsi nadaljnji postopki njene predelave (volfanje, mikanje, iglanje, predenje, tkanje, šivanje itd.) opravijo doma. Pri odejah, nadvložkih in vzglavnikih, ki so večplastni izdelki, je treba dodati bio bombaž za zunanji ovoj. Pri ležiščih je postopek izdelave zahtevnejši: za zunanost izdelka se prav tako uporablja bio bombaž, za notranost pa, z namenom, da se ležišče odlično prilagodi telesu, še minimalna količina bio lateksa in, da se ležišče ne posede, manjša količina bio kokosa slovenskega proizvajalca.

VPLIV NARAVNE OVČJE VOLNE NA ZDRAVJE LJUDI

Razlika med klasično volneno posteljnino (sem spada tudi tista z industrijsko predelano merino volno) in bio posteljnino temelji na izvoru surovine ter na ekološko neoporečnem proizvodnem postopku. Pri slednji mora proizvajalec zagotoviti dosledno sledljivost surovin in proizvodov brez kakršnega koli mešanja konvencionalne in bio proizvodnje. Pika na i pa je, da v celotnem procesu proizvodnje ne uporablja človeku in zdravju škodljivih pripomočkov oziroma sredstev in da optimalno ohrani izvirne lastnosti materialov. Spanje v taki posteljnini ali na takem ležišču človeku pomaga premagovati številne telesne težave.

To potrjujejo raziskave, narejene v letu 2019, hkrati pa so bili uvedeni številni ukrepi, da uporabnik prepozna pozitivne vplive naravne ovčje volne na zdravje ljudi. Posebnosti lanolina v volni in pozitivne učinke take posteljnine so prepoznali tudi številni domači in tuji revmatologi, pulmologi in alergologi, nazadnje še radiostezisti; vsi se pogosto srečujejo s težavami nemirnega in oteženega spanja. Meritve po njihovih metodah so pokazale, da je ležišče, v katerem je na vrhu vsaj 5–7 cm naravne volne, »čisto« oziroma brez negativnih vplivov iz tal in okolice ter spečega dobesedno ščiti med spanjem.

KAJ JE LANOLIN OZIROMA VOLNENI VOSEK?

Lanolin ali volneni vosek se kot posebna maščoba nahaja na ovčji dlaki in koži, ki preprečuje, da bi se na volni in v njenem okolju razvili ter živeli mikroorganizmi, saj odbija pršice, plesen, prah, bakterije, viruse, umazanijo. Lanolin delimo na neprečiščenega ter prečiščenega ali medicinski lanolin. Slednjega dobijo tako, da odstranijo lano-linske alkohole, in tako postane nealergen.

VZDRŽEVANJE POSTELJNINE IN LEŽIŠČ

Za odeje, nadvložke in vzglavnike iz naravne ovčje volne se priporoča vsaj enkrat mesečno zračenje, in sicer v senci, torej ne na soncu. Med urejanjem postelje jih rahljamo po postopku stresanja. Madeže lahko odstranimo pod tekočo vodo brez namakanja in brez močnega ožemanja. Odvečno

vodo odstranimo z rahlim stiskanjem. Na tak način peremo le umazani del posteljnine. Vlažno posteljnino sušimo v senci. Likanje posteljnine ni potrebno in tudi ni priporočljivo. Priporočeno je kemično čiščenje v skladu z navodili za čiščenje in vzdrževanje volnene posteljnine.

Za ležišča iz naravne ovčje volne se priporoča vse, kar je napisano že zgoraj. Kot posebnost omenimo še, da kombinacija materialov v takih ležiščih zelo dobro »diha«, če ji to omogočimo. V prvem letu uporabe ležišče obračamo zelo pogosto, odvisno od teže telesa in načina spanja, najbolje vsaj enkrat na dva meseca. V zimskem času naj bo odmaknjeno od toplotnih teles, v poletnem času pa naj ne bo izpostavljeno neposredni sončni svetlobi. Priporočeno je rahlo krtačenje ali stepanje, in sicer brez uporabe sesalnih krtač. Pod ležiščem naj bo letveno dno, če pa je dno celo, ga redko naluknjamo.

Naravna volna je stoletni material. Volnena ležišča, odeje in nadvložki imajo dvajsetletno življenjsko dobo, volneni vzglavniki pa zaradi zadrge in možnosti sprotne regeneracije pet let.

VRTNARSKI VOLNENI FILC IZ NARAVNE OVČJE VOLNE

Ovčja volna v visoki gredi uravnava vlago v prsti, prepreči prekomerno izsušitev ob robovih grede, odganja voluharje, rdeče polže in druge škodljivce, pospešuje rast in preprečuje prehitro propadanje lesa v grednem ogrodju.

Z vrtnarskim volnenim filcem obložimo notranjost visoke grede nekako pol metra pod vrhom. Filc nadomesti razne nenaravne notranje zaščite, kot sta guma ali folija.

Neoprano volno v razsutem stanju položimo v visoko gredo nad dračje, tik pod zaključno plast rodne prsti. Enakovreden nadomestek neoprani volni je tako imenovani »kemlak«, ki je odpadke pri proizvodnji prvovrstnih volnenih proizvodov in ima to lastnost, da se v zemlji še hitreje razgradi kot neoprana volna.

Če imamo visoko gredo na zelo sončnem predelu, priporočajo, da jo tudi zgoraj zaščitimo z bio volneno zastirko, v katero naredimo luknje in vanje posadimo rastlinje. V isto zastirko lahko posajamo dva do trikrat, nato pa jo zakopljemo v

zemljo, kjer bo še naprej uravnala vlago, pospeševala rast ter odganjala škodljivce.

Volneni filc za zastirko na vrtu in v trajnih nasadih: Neugodne vremenske razmere, kot so nepričakovane spomladanske pozebe in prehuda poletna vročina in suša, so razlogi, da pridelovalci ekoloških vrtnin za njihovo zaščito vse pogosteje uporabljajo zastirke. Ena od trajnejših in zelo koristnih rešitev je zastirka iz ovčje volne, ki ni pokrivalka. Položimo jo na zemljo, vanjo naredimo luknje, v katere posadimo rastlinje. Zgodaj spomladi taka zastirka ščiti korenine pred pozebo, sicer pa odganja rdeče polže, uravnava vlago, preprečuje prekomerno rast plevela, pospešuje rast in pripomore k bolj zdravemu pridelku.

Obstajata dve debelini zastirke iz ovčje volne, in sicer 3 mm, ki ima življenjsko dobo do enega leta ter omogoča dvakratno zasajanje (npr. najprej solato, potem pa paradižnik), in 4–5 mm, ki jo običajno uporabimo v trajnih nasadih; ta ima življenjsko dobo od dveh do treh let. Če jo damo na zelenjavni vrt, jo lahko v jeseni spravimo v klet in spomladi spet uporabimo, v dveh letih za štiri obdobja zasajanja.

Volnena zastirka ni nikoli odpad, na koncu se spremeni v kompost, gnojilo, prst. Njen vpliv je dolgoročen.

Vložek za okenska rožna in zelenjavna korita: Vrtnikanje na balkonih in okenskih policah je sodoben način eko vrtnarjenja. V uporabljenih posodah je malo prsti, ki je zelo izpostavljena soncu, časa za zalivanje in nego imamo vedno premalo. Volneni filc lahko uporabimo kot notranjo zaščito (ob notranjih stranicah sadilne posode) ali zunanjo (na vrhu korita ali gredice). Veliko koristi bomo imeli, če bomo volneni filc vložili povsem na dno korita ali lonca, kjer bo uravnaval vlago in pospeševal rast.

Bio filc kot zaščita v zelenjavnih in sadnih zabojčkih: Ovčja volna je protialergijski material, ker odbija prah, pršice in vlago oziroma ščiti pred povzročitelji gnitja ter uravnava vlago. Vse to je zelo pomembno, da ohranimo zelenjavo ali sadje ter druge prehranske proizvode čim dlje sveže in zaščitene pred negativnimi vplivi iz okolja.

Poznamo druge odlične prakse, kako koristen je volneni filc iz ovčje volne.

Sirarji na odročnih avstralskih ovčerejskih farmah, ki so od prvega večjega kraja oddaljeni več tisoč kilometrov in nimajo električnega omrežja oziroma hladilnikov, ohranjajo svežino sira prav s filcem iz ovčje volne. Sir namreč zavijejo v volneni filc ter za več let spravijo kar v hlevu. Sir ne plesni, se ne izsuši, nima nobenega neprijetnega vonja; tudi v času več tednov trajajočega transporta do prvega hladilnika ga prevajajo zavitega v volneni filc.

V svetu se po mestih vse bolj uveljavlja sodobna dostava zelenjave in sadja v tako imenovanih eko zabojčkih. Distributerji povedo, da volneni filc zdrži najmanj 20-kratno uporabo, nekdanji papir pa so v tem primeru menjali skorajda vsakič. Podobno volneni filc uporabljajo tudi za transport kravjega, kozjega in ovčjega sira iz planin do mesta. Teh možnosti uporabe filca v Sloveniji še ne poznamo, čeprav bi bilo to veliko bolj zdravo in rentabilno.

BIO VOLNENA IZOLACIJA IZ SLOVENSKE OVČJE VOLNE ZA EKOLOŠKO, VARČNO IN NARAVNO GRADNJO

Ko razmišljamo o novogradnji ali prenovi svojega doma, želimo vgraditi čim več naravnih in ekološko sprejemljivih materialov. Težave se velikokrat pojavijo že pri projektiranju, ceni, dobavljivosti takih materialov ter tudi pri premajhnem poznavanju lastnosti oziroma prednosti ekoloških gradbenih materialov.

Da izolacija zadosti definiciji ekološkega in naravnega materiala, mora v vsem življenjskem ciklu optimalno ohranjati okolje in ves čas pozitivno vplivati na živa bitja, ker je izdelana iz naravnih surovin in je zdravstveno neoporečen material, zahteva čim manj energije pri proizvodnji, med proizvodnjo ne povzroča škodljivih emisij v ozračju, postopek pridobivanja izolacije ne škodi okolju, po sami vgradnji doseže maksimalno toplotno in zvočno izolativnost oziroma terja minimalno porabo ogrevalne energije ter preprečuje zvočno onesnaževanje okolja, po odsluženem namenu omogoča bodisi recikliranje bodisi kompostiranje.

Med izolacije, ki dejansko ustrezajo vsem zgornjim zahtevam in ki so si že pridobile certifikat ekološke kakovosti, spada bio volnena izolacija,

narejena iz slovenske ovčje volne; njena proizvodnja je nizkoenergijska ter ne onesnažuje okolja, izdelki po svoji toplotno-zvočni izolativnosti dosegajo najvišje evropske standarde, imajo dolgo življenjsko dobo ter jih z lahkoto kompostiramo.

ZAKAJ SE ODLOČITI ZA UPORABO BIO VOLNENE IZOLACIJE?

Zaradi izrednega porasta različnih obolenj so v tujini že pred 20 leti začeli z intenzivnimi raziskavami potencialnih vzrokov zanja predvsem na področju bivalnega okolja. Človek namreč večino svojega časa preživi v zaprtih prostorih.

V zvezi s tem je nastalo poimenovanje sindrom bolnih hiš. Gre za hiše, v katerih so ljudje pogostejše obolevali za rakom, doživljali motnje spanja in splošnega telesnega razvoja ter trpeli zaradi alergij in bolezni dihal. Vzroki za nastanek teh resnih obolenj so uporaba nevarnih kemikalij pri gradnji in opremljanju hiš oziroma stanovanj (barve, lesni premazi, razna lepila pri pohištvu itd.), nizko- in visokofrekvenčna elektromagnetna sevanja (elektrosmog), nepropustni materiali za končno obdelavo tako v notranjosti prostorov kot tudi na fasadi. Raziskave so gradbene biologe privedle nazaj v preteklost, ko človek takih bolezenskih težav ni poznal. Posledica teh spoznanj je bil razvoj sodobnih naravnih gradbenih materialov in novih načinov vgradnje, ki so kot pozitivno početje deležni tudi posebnih subvencij.

Tudi Slovenci imamo veliko možnosti za uvajanje naravne in ekološke gradnje. Žal pa iz strahu pred novitetami radi prisegamo na očitno manj zdravo gradbeno tradicijo ter se še vedno sprašujemo, ali je na primer bio volnena izolacija cenovno dražja, kako je pri njej z molji, kolikšna je njena življenjska doba ipd. Pri tem pa pozabljamo, da sodobna tehnologija naravnih gradiv in materialov z lahkoto premaga vse naštet dvome ter poskrbi za ugodno, prijetno in varno bivanje v naših hišah oziroma stanovanjih.

LASTNOSTI BIO VOLNENE IZOLACIJE

Ovčja volna je naravni material. Njena vlakna vsebujejo že omenjeni lanolin, ki poskrbi za boljšo izolativnost ter čim boljši vpliv volnenega gradbenega materiala na človeka in okolje, saj varuje

pred mrazom in negativnimi vplivi iz okolja, ker vzpostavlja prijetno klimo ter omogoča dober pretok zraka. Uravnava tudi temperaturo; poleti varuje pred vročino, pozimi greje, ko se z naraščanjem mraza povečuje njena zaščitna funkcija pred mrazom. Volnena izolacija ohranja življenjsko energijo. Odbija prah, pršice, vlago in se sama čisti s prezračevanjem. Je samogasna, vnetljiva le pri visokih temperaturah nad 520 °C. Odbija vonjave in umazanijo ter ne daje občutka vlažnosti in lepljivosti. Neposreden dotik z volnenimi vlakni je zelo prijeten, izolacija ne draži kože, oči in dihal. Tudi za koga rahlo moteči vonj po lanolinu sčasoma izgine, na človeka pa nima negativnega vpliva.

Zlasti v zvezi z zaščito proti moljem in zajedalcem (miši, podgane, mravlje) omenimo, da ti ne marajo lanolina. Pri ekološkem pranju volne se ohrani najvišji možen odstotek te snovi, s čimer je volna že v osnovi zaščitena proti tem tujkom, ki jih dodatno odganja groba obdelava volnenih vlaken v izolaciji. V fazi pranja pa je volna še posebej zaščitena z uveljavljenim naravnim sredstvom Eulan.

VGRADNJA BIO VOLNE NE IZOLACIJE

Bio volnena izolacija se lahko uporablja tako za klasične (zidane) hiše kot tudi za vse sodobne montažne, lesene, nizkoenergijske, ekološke in pasivne hiše. Vgradnja bio volnene izolacije je enostavna, hitra, predvsem pa cenovno izredno ugodna. Pri delu z njo ne potrebujemo nobenih zaščitnih sredstev, saj izolacija ne draži kože, oči in dihal.

Izbiramo lahko med dvema oblikama te izolacije: v obliki iglanih plošč (ki jih režemo s škarijami in polagamo) ter v razsutem stanju (izolacijo rahlo natlačimo v prostore ostrešja oziroma v opaz).

Pred vgradnjo je zelo pomembno izbrati ustrezno debelino izolacije. Vsi se dobro zavedamo, da vsak dodatni centimeter res pomeni višje stroške, a tudi bistveno manjšo porabo kurjave pozimi.

Pri vgradnji izolacije v obliki iglanih plošč le-teh ne smemo stiskati ali tlačiti. Po navodilih proizvajalca je treba delati tudi z izolacijo v razsutem stanju, zlasti pa upoštevati priporočeno gostoto.

Pri ostrešju se bio volnena izolacija lahko vgradi bodisi med špirovce bodisi pod nje. Pod prečne in vzdolžne letve vgradimo paropropustno folijo, nato nanjo položimo izolacijo. Med izolacijo in ostrešjem ni treba nameščati parne zapore, je pa priporočljivo; vsrkavanje vlage namreč prevzame bio volnena izolacija, ki se pri tem ne poškoduje. Najenostavnejša in najcenejša vgradnja je tista med špirovce, kamor jo namestimo z na žebličke križno pritrjenimi vrvicami.

Pri uporabi izolacije na zunanjih opečnih zidovih si pomagamo z na zid pritrjenimi lesenimi okvirji, v katere polagamo izolacijo. Nanje namestimo PE folijo ter mavčne ali lesene plošče za nanašanje ometa. Podoben postopek uporabimo tudi pri notranjih predelnih stenah.

Ko izoliramo stropove in pode, bio volneno izolacijo enostavno nasujemo med lesene opornike. Tudi tu je priporočljiva uporaba PE folije.

BIO VOLNENI GRADBENI FILC

Bio volneni filc je močno iglana volna, ki pri debelini 8 mm pridobi gostoto med 1 in 1,20 kg na m². Tak filc lahko nadomesti približno 6–8 cm bio volnene izolacije v ploščah. Odlično se obnese pri izoliranju prostorov, kjer ne moremo namestiti druge debelejšje izolacije, za zvočno izoliranje prostorov ter za izoliranje lesenih gradenj iz brun.

Njegova vgradnja je enostavnejša kot pri drugih že omenjenih izolacijah, ker je zvit v rolo. Režemo ga z navadnimi škarijami, pritrjujemo pa z žeblički. Širina filca je največ 2 metra, dolžina poljubna.

ZA KONEC

Ko je naš dom dokončan, naključni občudovalci ne vidijo, kakšna je izolacija in koliko je je vgrajene. Da smo uporabili pravo in naravno izolacijo, bomo najbolj občutili mi sami, ko bomo večere preživljali v prijetnem, zračnem in nevlažnem bivalnem okolju, naši otroci pa bodo v svojem domu rastle zdravi in razigrani.

Žal se vse premalo zavedamo, da večino našega življenja preživimo v svojem domu, ki je lahko prijeten in topel ali pa zelo nezdrav. Bodimo dobri arhitekti svojega življenja in zaupajmo v kakovost slovenske ovčje volne.

Zvonka Zupanič Slavec

PROTICEPILSKA GIBANJA PROTI OTROŠKIM BOLEZNIM IN NOVE STRATEGIJE ZDRAVSTVA PROTI NJIM

V naravi človeka je, da se upira novostim. Udobnost znanega in sprejetega človeku nudi ležerno sožitje s tem in mirno življenje v tirnicah vsakdana. Vsaka sprememba pa je povezana z naporom, čemur se ljudje običajno upirajo. Vse pogostejša obolenja za navidežno obvladanimi infekcijskimi boleznimi zaradi različnih proticepilskih gibanj so v zadnjih letih (celo desetletjih) v medicini v središču pozornosti. Če lahko za črne koze z zanesljivostjo rečemo, da so obvladane in imamo občutek, da je podobno tudi z otroško paralizo, pa tega nikakor ne moremo reči za zelo nalezljive otroške bolezni, kot so ošpice, oslovski kašelj in podobne. V skladu s temi svetovnimi trendi je italijanski zgodovinar znanosti Andrea Grignolio leta 2016 v italijanščini izdal knjigo *Kdo se boji cepiv* (*Chi ha paura dei vaccini*), ki je bila leta 2018 prevedena tudi v slovenski jezik.¹

IZ ZGODOVINE PROTICEPILSKIH GIBANJ

Proticepilska gibanja niso nič novega in so se začela pojavljati že v času odkritja prvih učinkovitih cepiv proti kozam. Če se samo spomnimo Bleiweisovih člankov iz *Kmetijskih in rokodelskih novic*, ko nagovarja starše, predvsem mame, da je cepljenje proti kozam izjemnega pomena za preprečevanje bolezni in da naj se temu ne izogibajo, vidimo, da smo se Slovenci s to problematiko srečali že takrat. Znano je bilo, da so predvsem v prvi polovici 19. stoletja matere neredko otroku z mesta cepljenja za prvim grmom izsesale cepivo in ga izpljunile. Ker je bilo cepivo živalskega izvora, so takrat menili, da je brezbožno vnašati to v telo. Bleiweis je širil svoje znanje in tudi s prižnic, na primer s škofom Antonom Martinom Slomškom, so začeli priporočati cepljenje kot pomembno zaščito pred kozami. Dolgo je trajalo, preden so spoznanja o dobrobiti cepljenja prodrli med ljudi in bila večinoma sprejeta. Nikoli pa niso in ne bodo vsi enako menili o tem.

Zgodnje proticepilske zveze v svetu, na primer Anti-Vaccination Leagues in Anti-Compulsory Vaccination League, so nastale v Veliki Britaniji že sredi 19. stoletja, ko je cepljenje proti kozam v letih 1853–1867 postalo obvezno za otroke

do 14. leta starosti, sicer so bili kršitelji kazensko odgovorni. Nekateri so cepljenju nasprotovali, ker so verjeli, da je nekrščansko (cepivo živalskega izvora), ker niso zaupali medicini, ali pa samo zato, ker so obveznost cepljenja razumeli kot poseg proti njihovi svobodi odločanja o lastnem telesu. Proticepilci niso bili le uporniki srednjega razreda, temveč v Angliji tudi politično aktivni delavski razred. Izdajati so začeli propagandne publikacije in so zaradi kaznivosti necepljenja leta 1885 v angleškem Leicesteru izvedli ene največjih demonstracij proti cepljenju z udeležbo skoraj sto tisoč ljudi.² Zaradi tega je angleška vlada leta 1898 v zakonu o cepljenju opustila kazensko odgovornost kršiteljev. A to je bilo sprejeto le v Veliki Britaniji, ne pa v ZDA, kjer je cepljenje ostalo obvezno in so kršitelji zakona ostali kazensko odgovorni.

Proticepilska gibanja so torej obstajala od uvedbe obveznega cepljenja, le da so bila manj opazna, ker ni bilo množičnih sredstev komuniciranja in se informacije niso tako hitro širile. Novodobna naraščanja teh gibanj so v veliki meri odraz predvsem razvoja medmrežja in predpostavk, da je demokratično sam odločati o sebi in

¹ Grignolio, A. *Kdo se boji cepiv?* Ljubljana: Založba /*cf., 2018.

² Durbach, N. »They might as well brand us«: working-class resistance to compulsory vaccination in Victorian England. *Soc Hist Med.* 2000 Apr, 13(1), 45–62.

svojem telesu. V zadnjih letih število proticepilcev še posebej hitro narašča. Zgodovinar Martin Kaufman, ki je pisal o gibanjih proti cepljenju v Ameriki v 19. in zgodnjem 20. stoletju, je svoj komentar zaključil z besedami: »Z izboljšanjem medicinske prakse in popularnim sprejemanjem vloge države in zveznih vlad pri javnem zdravju so proticepilci počasi izginili in gibanje je propadlo.«³ In kako je danes?

SODOBNA PROTICEPILSKA DOGAJANJA

Trend nasprotovanja cepljenju zahodne družbe je nastal predvsem v začetku osemdesetih let 20. stoletja in odtlej narašča ter se krepi. K temu pripomorejo trije glavni družbeni razlogi: ideološki, informacijski in socialni. Pripadniki liberalnega srednjega razreda dajejo prednost izogibanju individualnim tveganjem pred kolektivno racionalnostjo in odgovornostjo. Informacijski razlog je vezan na dostopnost obilja informacij, četudi pogosto lažnih, o tveganjih cepljenja. Ljudje čedalje bolj verjamejo v teorije zarote in alternativno medicino, pojavlja se dvom v postavljene zdravniške diagnoze. S spletno razširjenostjo je na voljo veliko vsakršnih informacij, ki jih je treba pravilno interpretirati. Pogosto so dejstva napačno razumljena ali pa se pojavljajo dezinformacije. Z razširjenostjo spleta se tudi vpliv proticepilskih mnenj, na to pa vpliva tudi mnenje prijateljev, znancev in sorodnikov. Živimo v neki »coni udobja« in v napačnem prepričanju, da nalezljivih bolezni ni več. Ne

vidimo posameznikov, ki zaradi teh bolezni nosijo trajne posledice. V določenih delih sveta je to še vedno del realnosti. Kjer so posledice sveta brez cepiv še vedno zelo očitne, nasprotovanja cepljenju ni.⁴ Znanstvena literatura ponuja nedvoumne podatke, ki kažejo, da so zdajšnja cepiva varna in učinkovita, v novejšem času pa družbeni odpor do cepiv otroke izpostavlja nevarnosti. Razlage za širjenje gibanj, ki nasprotujejo cepljenju, ponujata nevrokognitivni pristop in evolucijsko pojasnilo.

Pred cepljenji so v 20. stoletju umrli približno štirje od desetih otrok, danes pa le še zelo redko umre kak otrok. Zato je nastala socialna percepcija, da je riziko posledic cepljenja večji kot pa realna možnost za bolezen in njene posledice pri otroku. Danes so proti cepljenjem predvsem intelektualci, bogati in vplivni ljudje, med 30. in 50. letom starosti, ki imajo enega otroka, rojenega v reproduktivno poznih letih. Okoli 8 % staršev v Evropi nasprotuje cepljenju in bolj verjamejo spletu kot strokovnim avtoritetam. Ta je zelo spremenil poglede družbe na stvarnost. Zdaj si sami prebirajo različna medicinska besedila, komentarje, bloge in pri tem tudi presoajo, čemu verjamejo. Na spletu je veliko nasprotujočih si informacij in laži, česar pa laik ne more ločiti. Socialna omrežja vse skupaj le še poslabšajo. Proticepilci razmišljajo o teorijah zarote proizvajalcev cepiv, po spletu pa iščejo samo takšne zapise, ki jim verjamejo. Vemo pa, da se laž veliko hitreje širi kot resnica. Ko petkrat zavpiješ »držite tatu«, je ta že tat, četudi je nedolžen! Po objavi članka Andrewa Wakefielda o povezavi med cepljenjem in avtizmom v Lancetu leta 1998, čeprav je šlo za goljufijo in je bil članek umaknjen, avtor pa je izgubil zdravniško licenco, se ta povezava vedno znova in znova izpostavlja. Odločanje o cepljenju kaže na dodaten korak k demokraciji, a ima svoje senčne plati. Prvič v zgodovini se pravzaprav dogaja, da ljudje zelo zares nasprotujejo strokovnemu mišljenju. Znanosti to zastavlja novo nalogo: treba bo začeti drugače

³ Wolfe, RM, Sharp, LK. Anti-vaccinationists past and present. BMJ. 2002 Aug 24, 325(7361), 430–432.

⁴ Danes preživi cel razred, iznakaženih pa ne srečujemo na hodniku. [internet]: Znanost in tehnologija – 24 ur; 2019. [citirano 23. 8. 2019]. Dosegljivo na: https://www.24ur.com/novice/znanost-in-tehnologija/grignolio.html?fbclid=IwAR12eWex9vN-Zyr0mS0-UTL1mBtbu-O_KBImbZekbwpiAwRqWid0eWRBrL2U.

komunicirati z javnostjo. Živimo v iluziji, da nalezljivih bolezni ni več, ker jih več ne videmo in smo nanje pozabili. Zato nasprotniki cepljenja raje živijo v prepričanju, da se te bolezni ne bodo pojavile, in prevzemajo nase riziko potencialnega obolenja njihovih otrok. Sodobni trendi zagovarjajo čim bolj naravne stvari, zato se zdi, da je cepljenje umetno. Cepljenja je treba predstavljati kot naravni pristop, saj je povzročitelj bolezni humanega izvora in je cepljenje postopek, podoben homeopatskemu. Homeopati so bili sprva največji zagovorniki cepljenja, dandanes pa je to ravno obratno. Prebivalce je treba izobraževati, proticepilce pa ne prepričevati z racionalnimi argumenti, ker ima to nasprotni učinek; pri njih gre namreč za kognitivno pristranskost.

Dandanes si poskušamo razložiti aktualna proticepilska gibanja z nevroznanostjo. Evolucijsko vidimo, da človek ni zrel za sprejemanje sedanjega stanja. Nobelovec za ekonomijo leta 2002 Daniel Kahneman (rojen 1934) govori o omejeni racionalnosti in prevalenci tveganja hominensa. Nemški psiholog Gerd Gigerenzer (rojen 1947) pa je preučeval uporabo omejene racionalnosti in heuristike (iz izkušenj pridobljeni načini in metode reševanja problemov) pri odločanju ter pisal knjige o komunikaciji med zdravnikom in bolnikom. Raziskovalca sta prišla do nevrokognitivnih odgovorov, ki nam pomagajo razumeti proticepilce.

Današnja spoznanja govorijo o tem, da je proticepilce treba seznaniti z nevarnostjo necepljenja, da njihovi otroci ne bodo smeli v šolo med epidemijo, da bodo morali plačati zdravstveni zavarovalnici potencialno škodo zaradi povzročitve infekcije pri drugih itd. Najučinkovitejši so ekonomski prijemi: znižati davek za vse, ki imajo cepljene otroke. Pomembno vlogo igrajo vidne osebnosti, ki z osebnim zgledom potegnejo za sabo druge. Pri ljudeh je treba ustvariti: zaupanje, zadovoljstvo in jim ponuditi udobje zaščitenosti pred boleznijo. Na tak način jih približno 85 % cepi otroke, 3–5 % jih cepljenje zavrne, 10 % pa okleva.

Italija, na primer, je v zvezi z zavračanjem cepljenja sprejela naslednje ukrepe: v vrtec ne moreš vpisati otroka, ki ni cepljen (pri nas ta

pobuda v parlamentu ni uspela). Ker je šolanje obvezno, ne morejo prepovedati obiskovanja šole, a morajo v začetku šolskega leta plačati 500 € kazni na otroka. Ob epidemijah tudi ne smejo hoditi v šolo. V italijanski ustavi sta tudi dve zdravstveni alineji, in sicer: obveza cepljenja v primeru epidemije in prisilno zdravljenje v primeru psihiatrične bolezni s hudo agresijo. V San Marinu so sprejeli zakon, da morajo necepilci prevzeti vse zavarovalniške stroške za posledice, ki bi jih prinesel necepljen posameznik. V Avstraliji ljudje, ki ne cepijo otrok, ne dobijo socialne podpore – »*No Jab No Pay*«. Pojavljajo se predlogi, da bi starši necepljenih otrok pri zdravniku podpisali prevzem odgovornosti za necepljenega otroka, ki bi zbolel.

USPEŠNI PRISTOPI K PROTICEPILSKIM TRENDOM

Dandanes vlada ideja, da starši vodijo oziroma upravljajo svoje otroke kot lastnino. Strah pred neželenimi učinki cepiva, upad zaupanja v znanost, širjenje dezinformacij in razmišljanje v slogu »nazaj k naravi, cepiv ne potrebujemo« pogosto pri starših vzbudijo dvom o cepljenju in posledično vplivajo na odločitev o zavrnitvi cepljenja otroka. S tem se zmanjša kolektivna imunost, kar ima negativen vpliv na zdravje ljudi, ki zaradi zdravstvenega stanja ne smejo biti cepljeni in so odvisni od zaščite drugih, cepljenih.

Pri cepivih je bistveno opozoriti na izgubo zaščite pred potencialno smrtonosnimi boleznimi v primeru necepljenja, pojasniti visoka tveganja necepljenja in poudariti vseživljenjsko zaščito otroka pred določenimi boleznimi, kar staršem vlija zaupanje. Ključna sporočila cepljenja za starše so varnost, družinske vrednote in zaščita potomstva. Poskusi korekcije neresničnih predstav o cepljenju so pogosto kontraproduktivni. Nekatere starše so uspeli prepričati o varnosti cepiva, a s tem niso zmanjšali nasprotovanja cepljenju. Tveganje za neželene učinke je bistveno manjše kot tveganje za izgubo zdravja pri necepljenju. To bi morale tudi javnozdravstvene organizacije poudarjati pri svojih sporočilih. V Avstraliji in nekaterih zveznih državah ZDA ponujajo staršem, ki nasprotujejo cepljenju, različne

oblike »obveščenega nestrinjanja«. S spoznavnimi orodji razlikujejo med zakoreninjenimi in začasnimi proticepilskimi prepričanji. Starši podajo pisno izjavo, da zavestno prevzemajo odgovornost, da bodo otroka izpostavili zdravstvenim tveganjem in ga bodo v času sezonskih epidemij umaknili iz šole, ob dosegu polnoletnosti pa so otroci povabljeni na razgovore, kjer jih seznanijo s tveganji necepljenosti. Otroci se pogosto odločijo za vključitev v koledar cepljenja.⁵

V Sloveniji je Ustavno sodišče odločilo, da je obveznost cepljenja, ki prinaša družbeno korist, nad pravico posameznika do svobodne odločitve, zakonodajalec pa naj bi zagotovil nadomestilo osebam, ki bi zaradi neželenih učinkov, pridruženih cepljenju, doživele škodljive posledice. Predlog dopolnitve Zakona o nalezljivih boleznih, ki bi omejil vključevanje necepljenih otrok v vrtce, je po političnem udejstvovanju propadel. Leta 2001 se je 56 % staršev na vprašanje o cepljenju otrok v primeru neobveznega cepljenja odzvalo, da bi otroka zagotovo cepili, 2 % jih zagotovo ne bi cepilo, 41 % pa bi se jih odločilo na podlagi posvetovanja s pediatrom. Raziskava je pokazala, da je ključna oseba, odgovorna za dobro precepljenost otrok, ravno pediater. Naslednjo raziskavo sta v letih 2015–2017 izvedla Nacionalni inštitut za javno zdravje in Fakulteta za družbene vede. Ugotovili

so, da je med 1704 materami majhnih otrok 47 % zaupalo cepljenju in cepivom, 19 % jih je izrazilo nezaupanje in 34 % je bilo neopredeljenih. Skoraj 10 % jih je izrazito nenaklonjenih cepljenju, večinoma zaradi strahu pred neželenimi učinki cepiv.

Če primerjamo smrti v prometu s smrtni zaradi bolezni, ki jih preprečujemo s cepljenjem, slednje le redko srečamo. Torej je razumljivo, da se starši bolj bojijo neželenih učinkov cepiva kot pa bolezni samih. Po razpadu Sovjetske zveze so v Latviji v prvi polovici devetdesetih let 20. stoletja zabeležili 759 primerov davice, ki so terjali 62 smrti. Največ umrlih je bilo necepljenih odraslih, le en umrlj je bil cepljen, in sicer otrok, ki pa je bil cepljen nepopolno.⁶

SKLEP

Pomembno je vedeti, da naravno prebolevanje okužb ne ustvarja boljše imunosti kot cepljenje. V primeru bolezni, ki se prenašajo med ljudmi, bi morali upoštevati vpliv na skupnost, na primer epidemija močno omeji individualne pravice posameznika. Nasprotovanje cepljenju, zgodovinska amnezija, demenca oziroma novodobna ignoranca lahko prinesejo resne posledice v obliki epidemij, tudi že ponekod izkoreninjenih bolezni.⁷

⁵ Grinoglio, A. *Kdo se boji cepiv?* Ljubljana: Založba / *cf., 2018, 231–238.

⁶ Pokorn, M. Strah je znotraj votel. Spremnna beseda k slovenski izdaji. V: Grinoglio A. *Kdo se boji cepiv?* Ljubljana: Založba / *cf., 2018, 279–287.

⁷ Prav tam.

Andreja Poljanec

TRI, ŠTIRI, ZDAJ – EPIDEMIJA SE ZAČNE ... NAJ BO NA CILJU LJUBEZEN, KI JE ZMAGA ČEZ VSE!

Prehojena pot

Marca 2020 smo se skoraj čez noč znašli v zelo kompleksni, čustveno pestri in intenzivni situaciji. Kar naenkrat smo poklice večinoma opravljali od doma, bili obenem učitelji, varuhi, kuharji, čistilke, negovalke, športni trenerji, učitelji vseh mogočih instrumentov, na trenutke se je moralo kdo počutil kot krotilec v cirkusu. Vklopili smo višjo hitrost in intenzivnost na vseh mogočih področjih – skoraj kot v šalah vsemogočnega Chuka Norrisa :). Obrat je bil nepozaben! Česa takega do takrat ni še nihče doživel v taki razsežnosti. Starši imamo že sicer večino časa občutek, da damo od sebe vse, kar le zmoremo, zdaj pa smo morali na vrat na nos znotraj sebe, med ljudmi, pri Njem poiskati nove vire energije, volje, ljubezni ... Osmi skavtski zakon, ki mi je tudi osebno že od nekdaj blazno pri srcu, saj hudomušno, a z vso odločnostjo poudari način reševanja izzivov in stresa v življenju, pravi: »Skavt si v težavah žvižga in poje.« Ta spodbuda zlepa ne zaživi tako slikovito!

V tej novi izkušnji precej dolgotrajnega in zahtevnega epidemičnega obdobja, ki mu menda niti še ni konca, smo imeli že do zdaj možnost povsem jasno spoznati nenadomestljivo vlogo zdravih, rahločutnih odnosov v družinah. Hkrati pa se imamo ob tako posebnih situacijah vedno znova možnost kaj novega naučiti o sebi, svojih bližnjih in Njem, ki nam daje za vse to prav posebno moč.

Pa pogledjmo, kaj vse smo se lahko naučili iz tega obdobja in kako prav nam bo to prišlo v prihodnosti.

KRISTALNA POTRDIČEV: STARŠI NAJ BOMO Z OTROKI ČIM BOLJ RAHLOČUTNI, VESELI IN DEJAVNI

Predšolski otroci celotno situacijo, od prekinitev utečenega varstva, pogostih sprememb, odtujenosti starih staršev, pa vse do čustev, povezanih z vsem tem, še zelo težko razumejo. Potrebujejo veliko pomirjanja, prigo-varjanja, pogostega razlaganja enih in istih situacij, sprememb, omejitev, na njim razumljiv in igriv način. Za sproščeno in pozitivno počutje v obdobju do približno tretjega leta

prednostno potrebujejo zadovoljne in umirjenosti starše, veliko igre, čustvene uglašenosti in crkljanja. Pomembno je, da se starši zavedajo pomena sproščenih, prožnih, odzivnih in čustveno bogatih odnosov, pa tudi zagotavljanja kakovostnega časa, ki ga preživijo skupaj s predšolskimi otroki. Zanje je silnega pomena, da so v varnem, čustveno pestrem odnosu, kjer starši zmorejmo prepoznavati drobne nianse v počutju in se nanje čim bolj primerno, rahločutno odzivati, otročke sproti pomirjati in se z njimi čustveno povezovati. Nezdravo in močno žalostno je, če so majhni otroci prepogosto prepuščeni samostojni igri, pomirjanju tesnobe, izpostavljeni tudi večurni uporabi elektronskih naprav, izpostavljeni pričakovanjem po pretirani pridnosti, pretiranemu redu oziroma rigidnosti, kaznovanju ali celo nezavedni skrbi za starševski stres. Naloga pa tudi izziv starševstva v tem obdobju je predvsem učenje uživanja in razvijanja čustvene občutljivosti, nežnosti, prijetnega tona glasu, ubesedanja doživljanja ... Za razvoj naštetega je dragoceno, če ne celo nujno, povezovanje z odraslimi, ob katerih se počutijo sprejete, da lahko stiske, ki

vznikajo ob otrocih, predebatirajo, prečutijo, se umirijo in v odnosu znotraj sebe poiščejo zanje čim bolj primeren odgovor.

Nekoliko starejši otroci veliko bolj pogrešajo igro z vrstniki, saj se skupaj z njimi urijo v socialnih veščinah, se hecajo. Čas v družbi vrstnikov teče hitreje kot sicer – mama te vedno prehitro pokliče na večerjo ... To leto se jim je čas zato veliko bolj vlekel, postopno so izgubljali motivacijo za delo, šport ..., veliko so bili za ekrani in poleg pouka spremljali še marsikaj, kar jih je na različne načine raztresalo ali celo obremenilo, zaznamovalo ... Odvisno, katere vsebine so »poklikali« ... Zanje je blagodejno, če se lahko v odnosih s starših čim bolj sprostijo. Potem z veseljem skupaj ustvarjajo, kuhajo, raziskujejo naravo, kjer si lahko zastavljajo njim zanimive cilje – zbirajo živalske ostanke, kamne, rogovile ali pa »nabirajo« dosežke z usvojenimi gorskimi vrhovi, športajo ... Tudi pri šolskih obveznostih je naravno in zdravo, da nas prosijo za pomoč in da si določene naloge ali obveznosti želijo narediti skupaj z nami. To starše pogosto skrbi, češ da bi morali otroci biti že čim bolj samostojni, v resnici pa je ta čas za odnos z njimi lahko dobra naložba. Prek takega sodelovanja se z njimi lahko na nov in nekoliko drugačen način povežemo ter jih spoznavamo v drugih vidikih njihovih osebnosti kot pri igri, pospravljanju ali raziskovanju. Otroci pogosto še prehitro razvijejo ne najbolj zdrave oblike samostojnosti, saj se od njih zaradi mnogih obveznosti in hitrega življenjskega tempa, dolgega delavnika, čustvene nesproščenosti pri starših, pogosto pričakuje preveč prezgodnje samostojnosti. V resnici potrebujemo tako oni kot mi, če se želimo razvijati v smeri rahločnosti in ljubezni, kar pa je bistvo, predvsem bogate odnose in pristen čustveni stik. Glede na to, da smo v zaprtjih večino časa skupaj, saj določene dejavnosti odpadejo, je razvijanje toplih in prijetnih odnosov toliko večji izziv in, če se potrudimo, tudi blagostanje.

Najstniki in mladostniki so še posebej čustveno senzitivni, zato so za nas priložnost, da izpilimo naše odzive v smeri občutljivosti in pozitivnosti, navihanosti in hitre sposobnosti odpuščanja.

Z iskrenim zanimanjem in skrbjo opazujemo drobne spremembe pri brezvolji, nemiru, jezi, dolgočasju, zapiranju v sobo ... in jih skušamo v tem začititi: kako jim je, v kakšnem smislu je situacija zanje neprijetna, zoprna ali kakor koli zahtevna. Tudi ko jim ne moremo vseh stisk razrešiti, jih s tem, da oni čutijo, da jih mi začutimo in razumemo, do neke mere pomirimo. Nikar ne izpodbijajmo ali minimalizirajmo njihovih čustev in občutkov, pomislekov in skrbi. Ob tem kar hitro začutijo prezrtost v tistem, kar čutijo. In v primeru, da se to ponavlja, ne bodo več tožili, ampak bodo začeli zadrževati v sebi, kar je zelo naporno, žalostno in boleče. Počutijo se, kot da krvavijo, rane pa nihče več niti ne opazi in je seveda tudi ne zakrpa. Ker vse skupaj sčasoma postane prenaporno, saj je »izguba krvi« prevelika, ne manjka veliko, da se razvije katera od duševnih motenj, ki so v zadnjem letu na žalost po vsem svetu v porastu. Mladi, ki bi jih morali prepoznavati po energiji in kako jih razganja, venejo, preden so dobro začeli živeti. Vsakršna tesnoba, nemir, zateženost ali celo kaznovanje, v katerem neateri še vedno skušajo iskati smisel, so veliko, včasih preveliko dodatno breme. Najstniki se potem raje umaknejo v svoj svet ali celo zbolijo. Če le zmoremo, je to obdobje dragoceno za razvoj pretanjenega posluha za čustveno občutljivost mladostnikov. Ne knjige, temveč otroci in mladostniki so učbeniki za razvoj starševstva zanje in za osebni razvoj staršev. Če zmoremo verjeti, da je nad vsem tem še Duh božji, nam je lažje. Vzemimo mladostnike resno. Kakovostno preživljanje skupnega časa je nujno dobrodošlo tako za mladostnike kot za starše – tudi če sicer niste ravno prva izbira, je znotraj tega odnosa lepota, ki je nena-domestljiva, le poiskati jo je treba in jo živeti. Potem je zaljubljenost vzajemna in rodovitna. Čustveni stik in iskreno zanimanje za mladostnike tudi drobne nelagodnosti sta obliža, ki zdravita in vračata barvo na njihova mlada lica.

TUDI ODRASLIM PRIPADA POMOČ

Če se nam zdi vse skupaj pretežko, verjemimo, da ob vseh teh težavah in izzivih tudi nam

odraslim pripada pomoč in si jo privoščimo poiskati. Obstaja tudi zastonjska pomoč, telefoni v duševni stiski, zato ni za odlašati (primeri telefonov, kjer svetovalci zastonj svetujejo: NIJZ v sodelovanju z različnimi društvi: 080 51 00; Zaupni telefon Samarijan: 116 123; Prisluhnem ti: 031 50 60 50; TOM: 116111; Klic v duševni stiski: 01 520 99 00; Posvet: 031 704 707). Učimo se verjeti, da nam v stiski pripada pomoč in da je prošnja za pomoč naša odgovornost. Povezovanje z ljudmi je znak zrelosti, ne pa sramota ali znak šibkosti. Ljudje smo socialna bitja in stisko veliko hitreje in učinkoviteje rešujemo v odnosih, ki pa morajo biti varni, brez zlorab in sramotenja.

Ko pomirimo sebe, lahko pomirimo tudi otroke in druge ljudi okoli nas.

STARŠI NAJ SE NE PRIMERJAJO Z DRUGIMI

Ob vseh teh dejavnostih se starši naj nikar ne primerjajo z drugimi, saj ima vsaka družina drugačno situacijo in tudi različno čustveno doto iz prejšnjih družinskih odnosov. Primerjanje je vedno škodljivo, saj pogosto ni v spodbudo, temveč le dodatno vzbuja nezadovoljstvo in sram. Šteje le to, kar je po vaši vesti, vam je v veselje, zadovoljstvo in ponos ter to, da verjamete, da zmorete živeti tako, kot vam narekuje notranje hrepenenje. Več kot boste razvijali prožnosti, čustvene pestrosti, humorja, potrpežljivosti ..., lepše bo ta čas, ki je že bil in ki še bo, ostal zapisan v vaših spominih kot uspešen in preživet tudi v vaše dobro!

Dodatni izziv imajo starši, ki ne živijo skupaj. Lepe so zgodbe, kjer so se zmogli razvezani starši znotraj tega obdobja ponovno odločiti in zavezati za prožnost in naklonjenost v dobro otrok. Za otroke je to izkušnja in dokaz, da jih imajo starši radi, da zmorejo presegati lastne bolečine iz odraslega sveta in z njimi ne obremenjevati otroške duše. To je pogosto zelo težko, saj so v večini primerov ti starši drug ob drugem doživeli ali pa še doživljajo najrazličnejše krivice, zato je pa toliko bolj pomembno, da teh bolečin, ki z otroki nimajo nobene zveze, ne prelagajo na njihove otroške in še zelo vpogljive hrbte, saj jih breme lahko preveč povesi.

UČIMO SE SKUPAJ Z OTROKI IN MLADOSTNIKI MODRO UPORABLJATI TEHNOLOGIJO IN JO PO PAMETI UGAŠATI

Obdobje kovida nas je potisnilo v spoznavanje in učenje najnovejših aplikacij in elektronskih sistemov, česar smo iskreno veseli, po drugi strani pa so se nam navade medtem nekoliko spremenile. Zaradi tega je nevarnost za zasvojenost v porastu, kar nas odrasle ob opazovanju otrok in mladostnikov večinoma plaši. Vendar pa moramo za kakovostno in smiselno ravnanje najprej razumeti svoje »elektronsko vedenje« in čustva, ki se ob tem porajajo. Šele ob primerni ravni samozavedanja in čustvenega stika s sabo, bomo lahko predvsem čustveno, posledično pa tudi vedenjsko, suvereno in učinkovito uravnavali tudi otroke in mladostnike. V primeru, da so ekrani za odraslega beg iz težkih, konfliktnih ali drugače bolečih situacij, pomeni, da odnosov ne zmoremo izkoristiti za napredovanje in rast. V ključnem trenutku se namreč umaknemo in pred razreševanjem situacije zbežimo, namesto da bi problem prepoznali, si ga priznali, iskreno ubesedili čustva in občutke, ki nas ob tem preplavljajo, ter se o njih pogovorili. Če tega ne počnemo sproti in ob teh priložnostih ne razvijamo čustvene zrelosti, se potopimo in počasi utopimo v svetovih, ki jih ponuja tehnologija. Potem se pogosto celo počutimo krive, doživljamo večji starševski stres, v starševstvu in v drugih odnosih pa imamo zaradi vsega napisanega vedno večje težave.

Iz opazovanja sebe pa tudi glede na izsledke raziskav lahko tehnologijo uporabljamo precej

v miru in tudi otrokom in mladostnikom to smiselno predstavljamo ter jih v tem suvereno vodimo. Glede uporabe elektronskih naprav se pojavlja precej tesnobe, ki pa jo lahko nekoliko bolje razumemo in tudi pomirimo, če si poleg zgoraj napisanega pomagamo s tremi glavnimi smernicami: katero vsebino otroci in mladostniki gledajo, v kakšnem kontekstu – kdaj, kako, kje uporabljajo ekrane, ter kakšno povezovanje omogoča – ali uporaba elektronike podpira ali krni odnose. Ob vsem tem je treba upoštevati tudi določeno časovno razumnost, da je poraba časa za različne pomembne stvari v življenju približno uravnotežena: čas za ustvarjalnost, mir, zdravo prehrano, gibanje, učenje, spanje, duhovnost ...

V primerih, ko tehnologijo uporabljamo za iskanje razumevanja lastne stiske ter stiske otrok, za učenje, raziskovanje sveta ipd., jo namreč lahko v miru in s hvaležnostjo prepoznamo kot dragocen sodoben pripomoček in dober povezovalni element v odnosih. Koliko lepih in dragocenih »zoom sestankov« in vseh mogočih »viber klepetov« smo že doživeli ter sebi ter drugim popestrili trenutke ali/in olajšali marsikatero stisko in osamljenost. V tem primeru: #Alelujazatehnologijo!

VSI SMO POKLICANI, DA RASTEMO V POTRPEŽLJIVOSTI, DOBROTLJIVOSTI, RAHLOČUTNOSTI, LJUBEZNI

Ob vsem letošnjem stresu, rušenju strukture, strahovih pred boleznijo, izgubo službe, utrujenostjo in še mnogimi posledicami, ki so se vlačile po naših življenjih, je bil posebno velik izziv pri ukvarjanju in vodenju naših otrok prav razvoj v smeri rahločutnosti, potrpežljivosti in ljubezni do bližnjih in do ljudi na sploh. Kar je super, saj ni nič bolj pomembnega kot to. Če se trudimo živeti znotraj tega okvira, smo na pravi poti. Starši naj v tem vidimo izvir, ki ne presahne. Volja naj bo kot granit, vztrajanje pa tudi skoraj trmasto, saj je to izredno zahtevno in nikoli dokončano delo. Vedno smo ljudje v tem preveč betežni in nikoli dovolj nežni in prečiščeni. Naveličanost v rasti teh kreposti je zato strup in kot taka predstavlja nevarnost za razvoj otrok in tudi starševstva. Covid nam v tem smislu ponuja možnost

intenzivnega, skoraj adrenalinskega treninga v veri in upanju!

OHRANJAJMO MLADOSTNO ISKRO VESELJA, NAVIHANOSTI IN ŽELJE PO PREMAGOVANJU IZZIVOV

Starši imejmo vedno na zalogi kakšen štos, hec, potegavščino ... Korona nam na tem področju odpira nove možnosti – vici rastejo kot gobe po dežju, imenitno jih je brati, pošiljati ljudem ter se nasmejati. To je izkušnja, ki bi jo bilo škoda pozabiti in od nje se lahko pustimo tudi sami malo navdušiti in zrahljati; če tega nismo »znali« prej, je epidemija lahko mejnik, odkar pišemo bolj prisrčna in topla pa tudi zabavna sporočila. Starši naj se potrudimo tudi ohranjati voljo za pustolovščine in raziskovanje. Če se le da, poskrbimo za lastno kondicijo in energijo, da bomo lahko letali okoli z našimi otroki in se imeli lepo ob različnih skupnih doživetjih. Tudi tukaj nam je »covid« mnogim prišel nasproti – več je bilo možnosti za skupne izlete, saj so krožki odleteli kot gumbi s starih hlač. Hvaležnost ob takih drobnarijah je najmanj, kar lahko čutimo – naložba za življenje je namreč neizbrisna.

NAJ BO VELIKODUŠNOST KOT STUDENEC, KI NE PRESAHNE

Vedno imejmo oči na pecljih tudi za bolne, ostarele, osamljene in prestrašene. Z zgledom spodbujajmo otroke k empatični drži in razveseljevanju! To navduši celotno ekipo, ne le osamljenih. Otrokom omogoča razvoj empatije, hvaležnosti za vse, kar imajo, za njihove talente, s katerimi lahko razveseljujejo. Tako razvijamo pozitivne odnose in tudi družbeno odgovornost, kar je podlaga za več (za)upanja in sodelovanja med ljudmi ter uspešnejše in bolj zdravo življenje.

Želim si, da bi vsak zmozel poiskati in ohraniti v spominu trenutke, dogodke in sprejembe, ki so kljub zoprnemu, zahtevnemu, za mnoge tudi bolečemu obdobju neponovljivi in za katere bomo prav zaradi covid-19 situacije lahko naprej živeli dograjeni v Luči večnosti in oddajali prijetnejšo svetlobo in toploto kot dotlej.

Z LEPO BESEDO DO VEČ UPANJA

Pred leti sem imela veliko izobraževalnih programov za izboljšanje odnosov, za lepo besedo med nami. Saj tudi pregovorno lepa beseda lepo mesto najde. Lepa beseda, modra in iskrena, srčna in jasna, spoštljiva in pravočasna prav gotovo prispeva k čistejšim, dobrim odnosom. Z besedo naravnaš svojo pot, daješ intonacijo v smeri sodelovanja, vsaj konstruktivnega, če ni mogoč najlepši, najvišji nivo. To zmanjša ali celo prepreči zaplete med nami. Ustvarja pa podlago za umirjanje napetosti, omogoča mir, temelj za dialog tudi med različno mislečimi. Pravi dialog se začne takrat, ko se drugi z menoj ne strinja, je nekdo zapisal. Vse to izhaja iz moje odločitve, da je vredno, da se je smiselno truditi za lepo besedo, da želim tako tudi sama prispevati k lepim odnosom. Besede so pomemben odraz moje naravnosti. Prizadevam si, čeprav vedno ne uspe. Poskušam vedno znova, ne glede na to, kje in kako živim, kaj delam, kakšen poklic imam, v katerem obdobju življenja sem. Tudi če se moje okoliščine spremenijo in se pojavijo nepredvidljive preizkušnje, težave, lahko v polnosti izražam in udejanjam to svojo zavezo.

Ta drža resnično izhaja najprej iz vzgoje, raste iz semena, ki so ga vate položili tvoji starši, ali zgleda drugih pomembnih odraslih. Posebno pomembne so tiste človeške podobe, ki so bile sposobne v najrazličnejših, tudi težkih, nepredvideni okoliščinah delati dobro.

Prav gotovo lahko z veliko mero hvaležnosti tudi sama temu pritrdim, a vendar je potrebno tudi moje sodelovanje, moja odločitev.

Vedno, kadar vidim otroka, ki bere, odraslega, ki je poglobljen v branje, je v meni več upanja. Zaigra mi srce in mi daje več volje. Seveda je tudi izbor pomemben. Kar znaš, ti nihče ne more vzeti, mi je pred desetletji rekel oče. Oba z mamo sta hodila skozi življenje z Bogom. To sta kazala tudi navzven, čeprav so bili glede tega občutljivi časi. Učila sta, kako pridobiti naklonjenost ob pokončni drži. Tudi s prijaznostjo, pozornostjo, pogovorom. Človeško dušo, sta rekla, je treba obvarovati enoumja okolja, sploh enoumja, ki lahko poškoduje. Zasejala sta seme spoznanja, da obstaja človeška duhovna svoboda in se utrjuje ob ustrezni izbiri drže, ne glede na okoliščine. Da človek zmore biti on, tudi če je drugačen, ob doživljanju lepote narave, lepe, jasne besede, sočutne skrbi za drugega, v znanju, ki ti ga nihče ne more vzeti, v pripovedovanju zgodb, ki so lahko za zgled. Tudi v poslušanju drugega.

Človek mora določena pravila, določen smisel, ki ga sprejme, ponotranjiti, sprejeti za

svojega. Šele potem ga resnično pristno živi, uresničuje. Ni dovolj, da samo razume pomen lepih besed, pravega izbora, zglednega prispevka za mir, sožitje, sočutje, postavljanje meja, resnico, dolgoročno dobro, reševanje sporov, ustvarjalni dialog. Znanje ni dovolj. Seveda je potreben razum, a tudi pravičnost, postopnost in srce. Šele to omogoča pravo moč, luč, ki je odsevanje te čudovite drže, vpete v ljubezen.

Smo bistri, sposobni, ustvarjalni ljudje, a samo vera in kultura nas bosta ohranili. Kolikokrat sem na svoji poti skozi življenje to slišala. Tudi sozvočje s sabo in bližnjimi, drugimi, predvsem pa prisluškovanje Ljubezni. V vsakem človeku je nekaj svetega. Moja človečnost je prepletena s tvojo, le skupaj smo lahko ljudje. Ne morem brez drugih. In pridejo. Na razne načine prihajajo v tvoj svet. Spominjam se, ko sem se preselila k družini z močno, edinstveno medsebojno komunikacijo. Kako sem nemudoma zaznala svojo neopremljenost za njihov način izražanja, nezadržano odprtost v odnosih. Kot napad na mojo počasnost, previdnost, premišljenost. In sledila je moja zaveza kot odraz ponotranjenega smisla: zaradi mene se v tej družini ne bodo prepirali! Koliko napora, prilagajanja, poštenega premisleka, pa tudi stisk in notranje motivacije je bilo potrebno, da sem ohranila svojo naravnost. Velika, a dragocena lekcija! Ob nihanju in reševanju zapletov

sem s spoštovanjem svoje »zaveze« utrčila svoje ravnotežje, saj je vse to prispevalo k zdravim, odprtim odnosom ob spoštovanju različnosti oseb, tudi generacijskih razlik. Vsak je lahko odkril svoje posebnosti in rasel z njimi, z zavedanjem dobrega in lepega v vsakem od nas. Človek človeku je ostal človek, kar je lepa misel Stanislava Zoreta. Za to se je vredno potruditi, izostriti čut, svojo vest.

Enkratnost človeka je čudovito, pravo bogastvo. Vtkem jo v svoje bistvo. Skupnost, v kateri živimo, mislimo, čutimo, si prizadevamo v njej delovati, je močnejša, če sem tudi jaz trden v njem. Ne dopustim manipulacije. Za to je treba dozorevati kot človek, začutiti sebe kot celoto. Čudovito je, da lahko sam sprejemam odločitve za dobro, kot ga razumem. Tudi za dobro besedo, dobro misel, dobro pesem, za dobro sočloveka, ljudi. Dajem po svojih možnostih. Ne dopovedujem si, niti drugim, da tako ali tako nič ne morem, da sem nemočen. Češ, da je toliko slabega vsepovsod, toliko slabih informacij, ljudi. Raje kot to razvijam občutek za razločevanje dobrega od zla in delam za lepo, dobro, za estetiko, za lepoto, za ljubezen, odgovorno, v smeri svojega poslanstva.

Kadar razmišljam o vrednotah drugih, se vedno vprašam tudi, kakšne so zdaj, danes, morda tudi ta trenutek, moje. So dovolj prečiščene, morda postajajo premalo osredotočene, da bi se harmonično dotikale mojega bistva. Želim ob njih čutiti, da ohranjam integriteto osebnosti, za svoje poslanstvo.

Ko opazujem nekajmesečnega otroka, vidim v njegovih očeh pravi biser čistosti. Kompas v njegovem življenju je njegov odprt notranji, angelski občutek. Radovedno opazuje, posluša,

poskuša slišati. Njegove oči živo, globoko segajo vame, prav do srca in srkajo vase vse, kar je na mojem obrazu, v mojih kretnjah. Z vsakim otrokom je več upanja.

Seveda tudi odraslim največ govorimo z zgledom, me prešine. Ob poštenih, sočutnih držim odnose za globino bivanja. Bistveno je, da hodim, tudi če padem, se potrudim in vstanem, grem naprej. Gojim odkritost. Ne obračam se k sočloveku s hinavščino, da ne bo potem tudi on, poln dvomov, skrival svoje resnice, se prilagajal praznim zahtevam okolja. Z lažjo, brezobzirnostjo sčasoma obstaneš v razvoju. Ni rasti. Zaledeni srce. V pristnem, odprtem odnosu z drugimi prideš do spoznanja, da se odločaš sam, koliko in kako lahko prispevaš z lepimi besedami, ki delajo dobro.

Prav to, prav dobro daje več upanja. Čeprav se je treba zaradi tega marsikdaj odločati za težjo pot. Brez resnične ljubezni pač res ni pravega življenja. Človeka ni več, ker se ne more več srečati s seboj.

Ljubezen zasije kot luč, ki pokaže, kaj je v življenju sveto, kaj je pomembno, čemu dati več prostora. To vzbuja upanje, človek je povezan v čudovit mozaik medsebojnega spoštovanja in spoštovanja svetega. Je kot kapljica v morju, ki zablesti, je kot kamenček, biser v mozaiku, božji otrok s svojimi vrednotami, enkratnostjo. Je kot odsev presežnega, ki v nasprotniku prepozna svojega brata in ga kljub bolečini zmore sprejeti v svoje srce. S svojo plemenito izraznostjo, izvirno, povezujočo naravo, je vsakdo lahko trden, samozavesten, svoboden, sprejet v dialogu z drugimi. Vsak odnos, ki se dotakne Ljubezni, je tudi v dialogu z večnostjo.

Primož Kuret

MUZIKOLOG, DUHOVNIK, SVETOVVLJAN

Ob osemdesetletnici profesorja dr. Eda Škulja

Triindvajsetega maja 2021 je praznoval visok jubilej profesor dr. Edo Škulj. Danes velja za enega najpomembnejših slovenskih muzikologov z mednarodnim ugledom. Njegov opus je izjemen, saj je avtor več kot tisoč del.

Rojen je bil v Podsmreki pri Velikih Laščah. Njegov prastric je bil pesnik Josip Stritar. Maja 1945 je oče odšel čez Ljubelj na Koroško in nato v Italijo. Mama ni mogla za očetom, saj je morala skrbeti za štiri otroke. Za vse svete 1947 se je ponudila priložnost, da so pobegnili iz Jugoslavije in se pridružili očetu v Rimu. Po nekaj tednih čakanja v taborišču v Bagnoliu so nato na novega leta dan z ladjo Santa Cruz odpluli proti Buenos Airesu, kamor so prispeli 21. januarja.

V Argentini je opravil vse študije in bil leta 1965 posvečen v duhovnika – poklic, ki mu je vse življenje zvesto služil. Po študiju v Argentini je v Rimu med letoma 1966 in 1972 študiral glasbo, ki se ji je posvečal od mladih nog, ter študije zaključil na Papeškem inštitutu za cerkveno glasbo 1972 *summa cum lauda* z disertacijo o skladatelju Stanku Premrlu. Ob tem je na Papeški lateranski univerzi leta 1971 opravil magisterij z magistrskim delom o krstu. Duhovniške izkušnje si je nabiral v Združenih državah Amerike, od 1972 do 1975 pa v Nemčiji, v Frankfurtu, kjer je kot izseljenski duhovnik skrbel za Slovence v treh škofijah. Nato pa je konec leta 1975 prišel v Ljubljano, kamor je že prej poleti redno zahajal. V Ljubljani je postal korni vikar, stolni kaplan in organist za ljudsko petje. Učil je na Orglarski šoli, leta 1976 pa je obnovil revijo *Cerkveni glasbenik* in jo urejal 26 let. Revija od leta 1945 ni več izhajala. S sodelavci je uredil *Dve ljudski pesmarici*, sam pa *Cerkveno zborovsko pesmarico* v 12 zvezkih. Leta 1989 je postal tajnik na Teološki fakulteti in pozneje koordinator za znanstveno raziskovalno delo ter urednik fakultetnih izdaj. Že leta 1983 pa je na povabilo Muzikološkega inštituta pripravil novo

izdajo Gallusovih del v 20 zvezkih v sodobni, kritični in praktični izdaji. To je prva popolna zbirka vseh Gallusovih del: moteti za celotno liturgično leto, celotna zbirka maš, madrigali v latinščini. Skladatelj Gallus je ena od osrednjih tem, ki se jim je Škulj posvečal. Gallusu je namenil kar nekaj del. Tu je *Clare vir*, v kateri je ob 450-letnici skladateljevega rojstva celotno predstavil najbolj znanega slovenskega skladatelja. Zbral je *Gallusove predgovore* (1991), ki jih je Gallus napisal k svojim glasbenim izdajam, dalje *Gallusov katalog* (1991) in *Gallusov zbornik* (1992) s članki o Gallusu od Kamila Maška pa do Rafaela Ajleca in Vilka Ukmarja.

Leta 1993 je začel kariero univerzitetnega učitelja na Oddelku za cerkveno glasbo na Akademiji za glasbo v Ljubljani, kjer je predaval paleografijo in organografijo. Od leta 1997 pa je bil predstojnik katedre za zgodovino glasbe na Oddelku za glasbo Pedagoške fakultete v Mariboru. Za mariborske študente je pripravil obsežna skripta v petih zvezkih. V Mariboru je imel med letoma 1999 in 2004 kot mentor 34 diplomskih del, pri devetih je bil somentor. Nato se je leta 2004 vnovič zapletlo z njegov habilitacijo, ker sta dve poročevalki podali o njem negativno mnenje. Tako se je njegovo delovanje v Mariboru zaključilo. Študentje so ogorčeno protestirali in naslovili pismo na naslove rektorjev obeh univerz, žal brez uspeha. O njem kot profesorju je govorila njegova diplomantka Manja Flisar Šauperl. Menila je, da je bil

vzor dobrega profesorja in daleč najbolj spoštovan profesor na oddelku /.../. Na predavanjih je bilo evidentno, da je velik svetovljan, široko razgledan poliglot, podkovan tudi v

drugih znanostih. Ob tem je bil izredno skromen človek. Predanost glasbi in znanosti, profesionalizem, modrost, delavnost, skromnost ter visoka moralna načela so samo nekatere od lastnosti spoštovanega profesorja dr. Eda Škulja.

Leta 2005 je bil imenovan za častnega kanonika stolnega kapitlja, vendar se je po 40 letih delovne dobe vsem službam odpovedal in šel za župnika v Škocjan pri Turjaku. Župniji je posvetil kar nekaj knjig. Tako je leta 2010 izšla obširna monografija *Tri četrtnišča prazupnije Škocjan pri Turjaku*, kjer je opisal še župniji Turjak in Rob. Delo je bogato ilustrirano s fotografijami Marjana Smrketa. Tu je nastala njegova avtobiografija z naslovom *Bil sem poleg*. Župniji Škocjan je prispeval ob srečanju Škocjanov leta 2012 knjigo *Škocjani in cerkve sv. Kancijana*. Opisal je vse cerkve na Slovenskem, posvečene sv. Kancijanu, in razvoj čaščenja tega svetnika pri nas. Ob 500-letnici rojstva Primoža Trubarja je nastal obsežen zbornik *Kraji in ljudje v Trubarjevi fari* (2008), kjer je prispeval vrsto člankov (*Primož Trubar in cerkvena glasba; Vrsta škocjanskih župnikov; Valvasor o Škocjanu; Šola in učitelji v Škocjanu; Škocjanska cerkev – kulturni spomenik; Osebnosti, ki so bile doma ali so živele v škocjanski fari*). Zanimiva je tudi izdaja *Jerebove kronike župnije Škocjan pri Turjaku*, ki jo je izdal Škulj leta 2007. Gre za kroniko, napisano med letoma 1906 in 1919, kjer je prikazano življenje župnije in kraja.

Poleg Gallusa je bilo osrednje področje Škuljevega dela posvečeno orglam, kjer je opravil pionirsko delo že leta 1985, ko je z Milkom Bizjakom izdal knjigo *Orgle na Slovenskem*, ki je izšla tudi v angleščini in nemščini. Tu je opis stotih orgel z območja celotne Slovenije. Sledila je vrsta del, naj jih omenim le nekaj: *Orgle v ljubljanski stolnici* (1989), *Orgle v Ljubljani*,

Dr. Edo Škulj; foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

leta 2005 je nastala obširna monografija *Orgle in organisti v sedanji ljubljanski stolnici*. Pomembna je vrsta monografij o orglarskih delavnicah: *Jenkova* (2001), *Goršičeva* (2004), *Milavčeva* (2007), *Zupanova* (2009), *Naraksova* (2009), *Mayerjeva* (2009), zlasti *Križmanova* (2010), *Škrablova* (2011), *Beneške orglarske delavnice* (2013), *Rojčeva* (2015). Pregledal je praktično vse slovenske orgle in opisal njihove dispozicije ter njihove opise objavljaj v reviji *Cerkveni glasbenik*. Škuljev *opus magnum* pa je izšel leta 2018. To je reprezentativna monografija *Orgle Slovenije*, kjer je predstavljenih vseh 1094 inštrumentov, ki jih imamo v Sloveniji. Besedilo je napisal Edo Škulj, fotografije pa je prispeval Jurij Dobravec. Monografijo je pripravljaj štiri leta, v njej pa so zbrani podatki o vseh orglah na ozemlju Republike Slovenije. Izjemno delo, katerega pomena se še ne zavedamo v celoti in ki pomeni unikum tudi v evropski glasbi. Še pred njim je nastal *Vodnik po orgelski glasbi* (2017) in 555 strani obsežni *Vodnik po duhovni glasbi*, ki je izšel v Ljubljani leta 2011. Glavnemu delu knjige sledijo dodatki o evropski duhovni glasbi, slovenski duhovni glasbi, glasbene oblike v duhovni glasbi in najpogostejša besedila v duhovni glasbi.

Škulj velja za izjemnega poznavalca cerkvene glasbe. Že leta 1993 je izdal *Pregled cerkvene*

glasbe. S soavtorjem Ivanom Florjancem je ob 500-letnici Trubarjevega rojstva izdal *Slovenske protestantske napeve* (1996, 2008). V treh knjigah so izšli *Cerkveni ljudski napevi*, *Protestantski napevi* (2000) in *Starejši katoliški napevi*. Leta 2003 je nastala monografija o Gregorju Riharju ob 140-letnici skladateljeve smrti. Omenimo še *Odloke o cerkveni glasbi* (2003), knjiga *Musica sacra slovenica* pa obravnava zbirko tridesetih plošč, ki kažejo celosten pregled cerkvene glasbe pri nas. Dragoceno delo je *Leksikon cerkvenih skladateljev* (2005) z imeni mnogih že pozabljenih cerkvenih glasbenikov.

Leta 2017 se je občina Cerknica odločila, da proslavi 100-letnico smrti skladatelj Frana Gerbiča, ki se je rodil prav v Cerknici. Odločila se je izdati reprezentativen zbornik, ki naj bi vsestransko osvetlil tega pomembnega slovenskega glasbenika. Zbornik je uredil Edo Škulj in ga strnil v tri sklope: *Gerbič o Gerbiču*, *Drugi o Gerbiču* in *Gerbič po Gerbiču*. Med dodatki je tudi seznam Gerbičevih del, ki ga je prispeval Zoran Krstulović. Zbornik obsega 480 strani velikega formata s številnimi ilustracijami in pomeni dragocen prispevek za poznavanje Gerbiča, njegovih del in njegovega časa.

Nepregledna je skoraj množica člankov, ki jih je dr. Edo Škulj prispeval v *Cerkvenega glasbenika*, *Enciklopedijo Slovenije* in zbornike s številnih simpozijev doma in v tujini, kjer je vedno predstavljal slovensko glasbo. Brez Eda Škulja tudi ne bi mogli realizirati ideje o monografijah slovenskih skladateljev, ideje, ki se nama je porodila, ko sva se vračala z nekega simpozija na vlaku z Dunaja. Škulj je poskrbel za izdajo zbornikov s teh enodnevnih simpozijev in jih prvih dvanajst tudi uredil ter pripravil za tisk. Prvi zbornik je bil posvečen enemu zadnjih pomembnih polihistorjev, ki ga danes imenujemo tudi očeta slovenske muzikologije, dr. Josipu Mantuaniju. Sledili so zborniki o skladateljih Hugolinu Sattnerju, Stanku Premrlu, Matiji Tomcu pa Antonu Foersterju, Emilu Hochreiterju, Franu Gerbiču, Janezu Krstniku Dolarju, Gašparju in Kamilu Mašku, Emilu Adamiču, Vasiliju Mirku do Karla Pahorja, ko je zbornike Škulj nehal urejati. K delu smo pritegnili številne slovenske muzikologe in druge strokovnjake, večkrat tudi

tujce, simpozije pa smo povezali tudi s koncertom del obravnavanega skladatelja. Te simpozije smo organizirali v različnih krajih po Sloveniji in zamejstvu (Trstu).

Podobno delo je opravil pri vsakoletnih simpozijih o pomembnih slovenskih cerkvenih osebnostih v Rimu. Večkrat je sodeloval pri Slovenskih glasbenih dnevih. Doma in v tujini je briljiral z znanjem vseh glavnih evropskih jezikov, kot eleganten svetovljan in obenem strpen in uviden sogovornik je bil spoštovan in upoštevan tako doma kot v tujini. Ob njegovi 70-letnici smo mu posvetili skromen zbornik, ki ga je izdala Celjska Mohorjeva družba, in skušali osvetliti Škuljevo delo (Primož Kuret) in zasluge pri transkripciji Gallusovega opusa (Ivan Florjanc), njegovo pedagoško delo (Peter Grum), organografijo (Angela Tomanič), uredniško delo (Tomaž Faganel). Pregled bibliografije je pripravil Zoran Krstulović.

Za svoje delo je prejel leta 1991 Gallusovo plaketo, leta 2002 Mantuanijevo priznanje za redakcijo zbranih del Iacobusa Gallusa. Leta 2005 je bil imenovan za častnega kanonika stolnega kapitlja v Ljubljani. Leta 2017 je dobil Mantuanijevo nagrado za življenjsko delo.

Izjemno delo, ki ga je opravil Edo Škulj na Slovenskem, žal še ni bilo ustrezno opaženo in nagrajeno, saj pri nas le težko komu priznamo njegov pomen. Ob svojem izjemnem opusu bi si že davno zaslužil članstvo v naši najvišji znanstveni ustanovi.

Edo Škulj je s svojim delom zlasti na področju orglarstva opravil ogromno delo in združil vse dosedanje znanje, zgodovino, nosilce in izdelovalce orgel, dispozicije in pobudnike novih orgel v svojo veličastno monografijo z opisom vseh orgel, ki jih imamo danes v Sloveniji. To je delo, ki ima svojo zgodovinsko in dokumentarno vrednost. Na vsa področja, kamor je segel, je prispeval dragocena spoznanja in tako bogatil stroko. Tako veliko delo je lahko opravil samo ob izjemni discipliniranosti, z velikim znanjem in širokim obzorjem, razgledanostjo in modrostjo. Ob vsem je ostajal vedno skromen, nikoli ni silil v ospredje, požrl marsikatero krivico, vendar njegov opus govori sam po sebi o njegovi veliki osebnosti.

Primož Kuret

JURIJ SLATKONJA – DUNAJSKI ŠKOF

(1456–1522)

Ko Slovenci obiščemo Dunaj, si kot znamenitost radi ogledamo monumentalno gotsko katedralo sv. Štefana v središču mesta. Mnogi med slovenskimi obiskovalci vedo, da je v njej pokopan dunajski škof, Ljubljčan Jurij Slatkonja, čigar grob je v severni stranski ladji katedrale. Še ko je živel, si je dal napraviti nagrobni spomenik, ki navaja njegove funkcije in napis v latinščini, ki se v prevodu glasi: »Jurij pl. Slatkonja, po rodu Kranjec, doma iz Ljubljane, pokojnega presvetlega cesarja Maksimilijana svetnik in kapelnik; pobožen mož, skromen, neomadeževan, ki je kot škof nedvomno presegel vse svoje prednike. Še v času življenja si je dal postaviti ta spomenik. (Umrli je 26. aprila v letu zveličanja 1522, živel je 66 let, 1 mesec in 5 dni).« Nagrobnik pripisujejo nemškemu kiparju Michaelu Dichterju in ga prikazuje v naravni velikosti, oblečenega v škofovski ornat. Nad glavo je vdolbina, v katero je postavljena vzbokla podoba z napisom »Beatus populus, qui scit iubilationem!« (Blagor mu, ki zna slaviti).

Slatkonjo omenjajo že Valvasor, Janez Navratil (*Vedež* 1849), Radics (Kras 1881), Viktor Steska (*Zbornik za umetnostno zgodovino* 542 ff.) in mnogi drugi.¹ Mantuani meni, da se je zavedal svojega slovenskega imena ter si ga razlagal kot skovanko iz besed »zlat« in »konj«. To potrjuje grški prevod v latinskem pravopisu *Chrysippus*. Pod tem imenom je bil znan v humanističnih krogih. Cesar pa mu je podelil grb kot novomeškemu proštu in kjer je bil upodobljen zlat konj na belem polju. Ta grb je ohranil vse življenje. Najdemo ga na korarskih stolih v cerkvi svetega Štefana na Dunaju.

O njegovi mladosti ne vemo kaj dosti. Leta 1475 se je vpisal na dunajsko univerzo in dve leti pozneje dosegel naziv *baccalaureus*. Od leta 1477 pa do 1495 nimamo o njem nobenih podatkov. Medtem je postal duhovnik, deloval je na Kranjskem, morda tudi v Ljubljani. Naslednji podatek je šele iz leta 1495, ko je bil kaplan in kantor na dvoru ter ljubljanski kanonik. Iz raznih listin je razvidno, da je moral biti pri cesarju zelo priljubljen in potreben. Iz dokumentov leta 1495 izvemo tudi, da se cesar sklicuje na pomembne, razne in zveste usluge, ki mu jih je storil Slatkonja. Gre verjetno za zaupna in težavna naročila, ki mu jih je poveril. Iz

ohranjenih pisem se kaže Slatkonja kot previden in miren pogajalec. Z vsem svojim delovanjem je postal cesarju izjemno pomemben. Cesar Maksimilijan I. – »zadnji vitez« so mu rekli – je po očetovi smrti postal vojvoda Štajerske, Koroške in Kranjske. Leta 1508 pa se je sam okronal za »izvoljenega rimskega cesarja«. Slatkonji je podeljeval razne beneficije na Kranjskem, ki jih je Slatkonja upravljal po svojih namestnikih in pobiral le dohodke. Bil je novomeški in ljubljanski prošt ter administrator pičenske škofije v Istri, za kar ga je potrdil papež Leon X. Njegovi beneficiji so bili še v dobriški in šentrupertski župniji in župnijah Trebnje ter Stari trg pri Ložu. Vseh beneficijev je bilo enajst, sam pa je živel na Dunaju. Tu je bil ugledna in spoštovana osebnost, široko razgledan izobraženec, ki se je spoznal – kot pravijo poročila – na literaturo, matematiko, astronomijo in še druge discipline.

Med najpomembnejšimi nalogami, ki jih je dobil od cesarja Maksimilijana, je bilo preoblikovanje dvorne kapele z ustanovno listino z dne 7. julija 1498 v umetniško ustanovo. Z njo je cesar določil način, ki naj bi omogočil uresničenje tega namena. Za njenega vodjo je postavil Slatkonjo, ki je bil njen prvi pevski mojster *Singermeister*, že dve leti pozneje je postal kapelnik (*Capellmeister*). Leta 1513 pa je postal *obrister Capellmeister*. Znana so tudi imena prvih članov kapele. Cesar pa kot poseben namen te ustanove poudarja »brabantsko

¹ Podrobneje gl. Mantuani, *Jurij pl. Slatkonja*, v: *Dom in svet* 1907, 301–309, 359–363, 398–402; Josip Gruden, *Zgodovina slovenskega naroda*, 1910, 312–313, 531, 600; Dragotin Cvetko, *Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem* I, 1958, 62ff.

diskantiranje«, pri čemer je mislil na tedaj znano nizozemsko kompozicijsko šolo. Verjetno je, da ga je k ustanovitvi kapele spodbudil Slatkonja sam, čeprav je bilo znano cesarjevo zanimanje za glasbo. Cesar Maksimilijan je bil vesel, družaben človek, užival je v turnirskih dvobojih in lovu. Vsestransko nadarjen je obvladal več jezikov, menda tudi slovenskega. Bil je tudi avtor nedokončane avtobiografije *Weißkunig*. Uspel je obnoviti cesarstvo. Slatkonja je bil cesarjev zaupnik in zato deležen številnih naslovov in privilegijev. Očitno pa je bil tudi glasbeno usposobljen za najvišje naloge. Cesar mu je še potem, ko je že postal škof, poverjal administrativne zadeve, večkrat celo v tajnih poveljih. Cesarjevemu tajniku Marku Treitz-Saurweinu je pomagal urediti že omenjeno Maksimilijanovo romantično kroniko *Weißkunig*. Celo po cesarjevi smrti je bilo Slatkonjevo mnenje odločilno za glasbeno kapelo.

Njegova zasluga so tudi povabila tedaj znanim glasbenikom, da pridejo na Dunaj. To so bili znameniti skladatelji Heinrich Isaac (1450?–1517), eden najpomembnejših kontrapunktikov svojega časa, ki je bil organist na dvoru Medičejcev v Firencah in v Rimu. Njegov naslednik je bil Ludwig Senfl (okoli 1490–1543), ki je prišel v dvorno kapelo že kot deček. Paul Hofhaimer (1459–1537) velja za enega največjih mojstrov na prehodu v 16. stoletje in drugi, ki so pod Slatkonjevim vodstvom dvignili cesarsko kapelo do visoke umetniške popolnosti in utrdili njen ugled po vsej Evropi. Slatkonja pa je skladal tudi sam in bil eden od skladateljev, ki so dokončali tretji del Isaacove zbirke motetov *Choralis Constantinus*, kjer je naveden kot avtor moteta *Ego vos elegi de mundo*. Isaac je prišel na dvor že leta 1497 s pogojem, da bo delal za glasbeno kapelo. Mantuani² omenja, da je Isaac uglasbil latinski tekst na čast Mariji, ki ga je napisal Slatkonja in se v slovenskem prevodu glasi:

To pesem v pobožni umetnosti ustvarja tebi,
preblaga mati,
Jurij Slatkonja, škof pičenski, kantor in vodja
zboru,
utapljač se marljivo v veselje tvojih praznikov;
posebno pa mu je pri srcu oni dan, ko si bila
vzeta v nebo,

² Mantuani, n. d., 304.

kjer se svetiš v lepoti lunini in si izbrana kot
sonce.³

Verjetno je Slatkonja napev tudi uglasbil, Isaac pa ga je šesteroglasno in kontrapunktično obdelal. V izvirnem rokopisu je pri tej skladbi beležka: »Isaac Constantiae posuit,« kar pomeni, da je pesem večglasno obdelal Isaac. Ko je Isaac leta 1515 odšel z Dunaja, je po Slatkonjevem nasvetu cesarju prišel Švicar Ludwig Senfl, Isaacov učenec in plodovit skladatelj motetov, maš in drugih cerkvenih skladb. Veljal je za najljubšega Lutrovega skladatelja, čeprav je bil katolik. Pridružil se jima je nato Paul Hofhaimer. Z njimi je rasel tudi sloves kapele, ki je po Slatkonjevih prizadevanjih postala ena vodilnih v Evropi.

Cesar je priznal njegove zasluge in ga je postavil na častno mesto v znamenitem »triumfalnem sprevodu« in mu pripisal stihe v nemščini, ki se v prevodu glasijo:

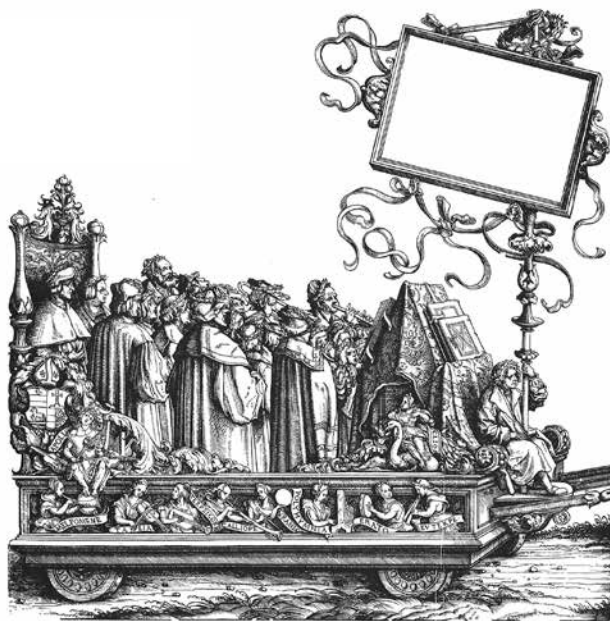
Na pravi način sem razvil pevski zbor s tem,
da sem gojil soglasje, mnogoglasje, okraske
in da sem dodal marsikateri napev;
a ne samo po svojem stremljenju;
cesar me je pripravil do tega.⁴

Med dunajskimi humanisti je imel mnogo prijateljev. Bil je spoštovana oseba in povezan s pomembnimi osebnostmi tega časa. Med njimi so bili pesnik in zgodovinar Jakob de Banassis, diplomat in zgodovinar Johannes Cuspinian, vodja družbe Literaria sodalitas Danubiana Johann Krachenberger (Gracchus Pierius) in dunajski humanist Konrad Pickel-Celtas. Univerzitetni profesor Andrej Perlach iz Svečine pri Mariboru mu je posvetil svoj astronomski koledar, njegov tajnik je bil Avguštin Tyferna iz Laškega, najprej tajnik ljubljanskega škofa Krištofa Ravbarja, ki je naredil načrte za stavbo škofijskega dvorca v Ljubljani, pozneje je Slatkonji sezidal škofijsko palačo na Dunaju.

Vrhunec časti je Slatkonja dosegel leta 1513, ko je postal dunajski škof majhne, leta 1469 ustanovljene dunajske škofije. Slatkonjevo posvečenje je bilo prvi tak cerkveni obred v cerkvi svetega Štefana na Dunaju, kjer se je ob cesarjevi navzočnosti zbralo

³ Mantuani, n. d., 304.

⁴ Mantuani, n. d., 304.

Jurij Slatkonja (zadaj levo) v dvorni kapeli cesarja Maksimilijana; vir: Dragotin Cvetko, *Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem*

mного ljudi, duhovnikov, plemstva in meščanov. Cesar je združil škofovo posvečenje s prenosom ostankov svojega očeta Friderika III. v nov grob v cerkvi svetega Štefana.

Kljub novim obveznostim, ki jih je prinesla nova služba, pa Slatkonja ni zanemarjal glasbe in je vestno izpolnjeval številne druge svoje dolžnosti. Bil je cesarjev svetovalec, imel je vpogled v vse vladne zadeve. Cesar ga je silno cenil in potreboval, zato ga najdemo pri vseh pomembnih političnih in cerkvenih svečanostih. Cesar Maksimilijan ga je tudi imenoval za izvršitelja svoje oporoke. Kot cesarjev svetovalec je bil navzoč pri vladnih posvetovanjih, o čemer pričajo ohranjena pisma. Tako ga najdemo pri vseh pomembnih političnih in cerkvenih svečanostih. Cesar Maksimilijan je umrl 12. januarja 1519. V oporoki je bil med njenimi izvrševalci tudi Slatkonja.

V zadnjih letih svojega življenja pa je imel težave s stolnim kapitljem in z vedno bolj razširjenim protestantizmom. Zadnja tri leta je bolehal in dobil koadjutorja. Slikar Bernard Strigel (1460–1528) je dve leti pred Slatkonjevo smrtjo naslikal Marijino smrt, kjer je upodobljen tudi Slatkonja s svojim patronom svetim Jurijem, ki ima poteze cesarja Maksimilijana I. Poleg so trije grbi. Prvi kaže združeni škofiji: dunajsko in pičensko, drugi ljubljansko proštijo, tretji pa je zlat konj na belem polju, grb, ki ga je Slatkonja uporabljal kot novomeški prošt. Dodani so še verzi v latinščini, ki se v prevodu glasijo:

Sem na Slatkonio, glej, ki v zemskem čaka še prahu,
gori v nebo gredoč, Devica preblaga, nazaj.
Pesmi poslušaj glas, ki ti naša jih grla pojo,
hvalnice naših ust, ki te, Devica, slavi.
Usmili vendar se me ter vzemi prosečega hlapca
s svojo pobožno roko gori nad zvezde v nebo.⁵

V svoji oporoki je določil, da pri mašah v njegov spomin pojejo antifone in z njimi motete figuralno. Tudi zapuščinski zapisnik, narejen po njegovi smrti v spomin, navaja, da je zapustil šest rutic, kjer je bila všita antifona *Ave regina coelorum* z besedilom in notami.⁶ Leta po cesarjevi smrti so bila za Slatkonjo zelo težka. Tudi življenjska sila je usihala. Poslednji udarec zanj pa je bil nastop protestantizma. Od cesarja je dobil pravico, da razpolaga s svojim imetjem. Za svojo dušo je poskrbel z dvema ustanovama. Prva določa zase in za svoje sorodnike eno mašo vsak teden in večno luč in je zato namenil 500 goldinarjev. Kapitelj se je zavezal, da praznuje vsako leto z vigilijo, zadušnico in votivno mašo pri velikem oltarju ob navzočnosti kapitlja. Večna luč naj gori pred oltarjem, ki ga je sam postavil. Druga ustanova je večni *Salve Regina* vsak večer celo leto ..., antifona se mora peti figuralno. Po njegovi smrti je škofijo upravljal po ukazu cesarja Ferdinanda deset mesecev škof Bonomo, tržaški škof, s katerim je bil Slatkonja v zvezi in ga podpiral. Leta 1523 pa je postal pravi škof Johann de Revellis.

Po Slatkonji so ostale v zapuščini številne suknje, šest beret iz baržuna in sukna, 43 srajc, vezenih s svilo in zlatom, 87 rutic s svilo in zlatom vezenih, dalje štiri zavese s podobami Matere božje in sv. Jurija ter precej zlatnine in srebrnine ter še mnogo drugega. Po njegovi smrti se je večina zapuščine razgubila, pri čemer je imel svoj delež tudi škof Bonomo.

Glasbeno udejstvovanje Jurija Slatkonje se veže na pomembne dosežke glasbene umetnosti tega časa, kar velja še posebej za njegovo uveljavitev cesarjeve dvorne kapele v evropskem prostoru in kar mu zagotavlja častno mesto v evropski glasbeni preteklosti.

⁵ Mantuani, n. d., 363.

⁶ Cvetko, n. d., 66–67.

HIPOLIT NOVOMEŠKI (1667–1722)

Ob tristoletnici smrti

Kapucin Hipolit Novomeški je bil v drugem desetletju 18. stoletja osrednji slovenski kulturni delavec. Bil je prevajalec in prirejevalec nabožnega slovstva in izobraževalne enciklopedije za otroke. Med jezikoslovci si je pridobil ugled kot slovničar, ki je po najdbi Bohoričeve slovnice (1584) izdal priredbo *Grammatica latino-germanico-slavonica* in s tem 130 let po prvi slovnici vzpostavil posodobljeno normo slovenskega knjižnega jezika. Bil je tudi slovaropisec, ki je pripravil najobsežnejši rokopisni slovar v vsej zgodovini slovenskega jezika. Po spletu nesrečnih okoliščin je namreč dokončan Hipolitov trojezični slovar v dveh delih *Dictionarium trilingue* ostal v rokopisu.

OSEBNOST

Letos mineva visok jubilej, tristo let od smrti mojega novomeškega rojaka o. Hipolita z vzdevkom Novomeški. Kot Janez Adam Geiger se je leta 1667 rodil v Novem mestu. Domnevno je študiral pri jezuitih v Ljubljani in okrog 1684 postal kapucin »štajerske pokrajine«, ki je obsegala tudi Kranjsko. Bil je duhovnik, kapucin, lektor filozofije in bogoslovja, pisec nabožnih del, slovničar in slovaropisec. Kot predstojnik samostanov je deloval v Kranju, Novem mestu in Ljubljani. Umrl je leta 1722 v Kranju.

Zanimanje za slovenski jezik v knjigi so mu vzbudili spisi Matije Kastelca in pridige Janeza Svetokriškega. Najpomembnejšo težavo pri pisanju nabožnih knjig, pripravi pridižnih in drugih verskih besedil v slovenščini je zanj in tedanje duhovnike predstavljala potreba po novem slovarju »na korist sebi in mladim redovnikom, kateri v jezikoslovnem neznanju potratijo več časa za besedo nego za stvar«. Jezikoslovno znanje je Hipolit izpopolnjeval ob pripravi latinsko-nemško-slovenske slovnice (po Bohoričevi slovnici iz 1584), s katero je želel vsem govorcem slovenščine, posebej mladini ne glede na družbeni status, pomagati k boljšemu poznavanju in obvladovanju knjižne slovenščine. Raba govorenega jezika se je namreč po več kot stotih letih od normiranja knjižnega jezika vedno bolj odmikala od zapisane besede.

HIPOLIT – SLOVNIČAR

Preden je Hipolit izvedel za Bohoričovo slovnico (1584), je pred izdajo slovarja zasnoval poseben slovnični dodatek *O črkah, zlogih in načinih njihove izgovorjave*, ki ga je po vsej verjetnosti kasneje vstavil v poglavje o pravopisu v svoji priredbi Bohoričeve slovnice (1715) (Ahačič 2012: 207). Šele med končnimi pripravami za tisk trojezičnega slovarja *Dictionarium trilingue* je naletel na težko dostopno slovnico (na Slovenskem se je ohranila v par izvodih) Adama Bohoriča *Arcticae horulae*, ki mu jo je prinesel tiskar J. J. Mayer. Po pregledu se je odločil, da jo mora izdati pred izidom slovarja, čeprav je bil naslovni list slovarja že natisnjen. Izvirni naslov prve priredbe najstarejše slovnice slovenskega jezika se glasi: *Grammatica latino-germanico-slavonica* (*Latinsko-nemško-slovenska slovnica*), s pojasnilom v podnaslovu, da je »prirejena po zelo starem primerku v slovnični priročnik kranjskega jezika, očiščena mnogih napak in pomnožena z nemškimi izrazi. Nek ljubitelj slovenskega jezika jo še posebej posveča v splošno rabo mladini Notranje Avstrije.« Avtor je zamolčal tako svoje ime kot avtorja izvirne verzije in naslov slovnice, saj je bil Bohorič protestant, on pa katoličan. V uvodu slovnice je Hipolit med drugim poudaril (kar v izvirni Bohoričevi verziji ni bilo izraženo v eksplisitni obliki), da »prirojeno« znanje slovenščine še ne pomeni poznavanja normativnih pravil pisanja. Nujno je

Grammatica latino-germanico-slavonica; vir: Fran

potrebno poznavanje slovenske slovnice, da se lahko uspešno premostijo razlike med govornim jezikom, ki nam je dan v zibko, in normiranim knjižnim jezikom, ki se ga vsak od nas mora šele naučiti, če hoče pisati v slovenskem jeziku. Hipolitova didaktična slovnica za praktično rabo je bila v resnici uporabna za govorce slovenščine z dobrim poznavanjem osnov latinske slovnice in znanjem nemščine, kar je bilo za tedanje slovenske izobražence splošno pravilo.

HIPOLIT – SLOVAROPISEC

O. Hipolit svojega obsežnega trojezičnega slovarja ni prepustil rokopisnemu prepisovanju, temveč ga je za širšo rabo, za prenašanje latinske in nemške cerkvene literature v slovenščino,

skušal natisniti. Do leta 1712 je slovar za tisk pripravil v dveh delih: latinsko-nemško-slovenski del in nemško-slovensko-latinski del. Natisnili so že naslovno stran, na kar je slovar začel popravljati po Bohoričevem pravopisu (do vključno črke E) ter ga pravopisno in jezikovno precej izboljšal. Ker dela ni dokončal, se tudi natis ni nadaljeval. Kljub vsemu je Hipolit pripravil najobsežnejši rokopisni slovar s slovenščino kot enim od ustreznih jezikov v zgodovini slovenskega slovaropisja, ki obsega približno 320.000 pojavitev slovenskih besed.

Ogrodje Hipolitovega slovarja tvori Kastelčev rokopisni slovar *Dictionarium latino-carniolicum*, za slovenski del je poleg Kastelca rabil Megiserjev slovar *DICTIONARIUM QVATVOR LINGVARVM* (1592). Vsebuje veliko dobrih, tudi redkih besed, kar precej pa jih je naredil Hipolit sam. Rad je tvoril besede z naslednjimi priponskimi obrazili: -ar, npr. *glavnikar*, *igračar*, *metlar*, *mizar*, *urar*; -išče, npr. *gledišče*, *gledališče*, *igrišče*, *sprehajališče*; -ec, npr. *robec*, *šivec*, *krojač*, *vučenec*; -ščina, npr. *obilščina*, *preobilščina*, *izobilje*, *preobilje*, *pokojščina*, *tišina*. V rokopisni slovar je zajel tudi veliko izrazov, ki so še nezapisani obstajali med ljudstvom. Ker je veliko besed sprejel M. Pohlin, čigar slovar *Tu malu besediše treh jezikov* (1781) je bil podlaga mlajšim, predvsem slovarjem O. Gutsmana, A. Murka in A. Janežiča, so se ohranile v 19. stoletje in še dlje.

HIPOLIT – VEZNI ČLEN V VZDRŽEVANJU KONTINUITETE NORME KNJIŽNE SLOVENŠČINE (KRANJŠČINE) V KATOLIŠKI LITURGIJI

S ponatisi lekcionarja *Evangelia inu lystuvi* iz prvotne izdaje ljubljanske škofije oziroma Hrenove izdaje (1712) je nadaljeval tudi Hipolit, ki je za J. L. Schönlebnom (1672) pripravil tretjo izdajo (1715) in jo anonimno objavil. Obsežnemu lekcionarju je dodal iz latinščine prevedeni *Catechismus* (na straneh od 385 do 414) in ga povzel v podnaslovu »Kratki zapadek potrebnih katoliških nauk za krščansko mladino«. Vsebuje sedem tematskih enot, ki katekizemsko vsebino razlagajo z didaktičnim izmenjevanjem vprašanj in odgovorov

učenca in učitelja (kateheta): 1. Krščanstvo, 2. Krščanska vera, 3. Sveti zakramenti, 4. Božje in cerkvene zapovedi, 5. Očenaš in češčenamarija, 6. Krščanska pravičnost, 7. Dobra dela. Pri rabi krščanskih terminov se je Hipolit navezoval na protestantsko tradicijo, zato so bila nekatere poimenovanja v 18. stoletju že arhaična, npr. (*katolški*) *krščenik* (namesto *kristjan*), *vstajenje života* (namesto novejšega *teles*), ali pa so se prevzete besede iz nemščine postopoma umikale iz terminološke rabe, npr. *gmajna* (*svetnikov*), *grevenga*, *peršona*, (*večni*) *leben* ipd. Pod svojim imenom je izdal šele *Bukvice od slejda inu navuka Kristusa našega isveličerja* (1719) T. Kempčana.

Hipolitov trojezični slovar *Dictionarium trilingue*; vir: dLib

ZAČETKI SLOVENSKEGA STROKOVNEGA PISANJA PRI HIPOLITU

Kot zgodnji primer posvetnega pisanja v slovenščini z začetka 18. stoletja je pomemben (rokopisni) dodatek k trojezičnemu slovarju, v katerem je Hipolit prevedel prvo otroško ilustrirano enciklopedijo, delo J. A. Komenskega *Orbis sensualium pictus* (*Svet v čutnih podobah/slikah*). Pri začetkih strokovnega pisanja v slovenščini ima Hipolit na področju astronomije posebno, pionirsko vlogo. Na treh straneh je poleg poimenovanj temeljnih latinskih in nemških astronomskih pojmov pripravil tudi slovenske strokovne ustreznice (termine). V poglavju o nebesnih telesih so potrjeni slovenski astronomski izrazi, npr. *te Lune podobe* 'Lunine mene', *marknenie sonca inu lune* 'Sončev mrk, Lunin mrk'.

LITERATURA

Ahačič, Kozma, Hipolit Novomeški in leto 1713: med nenatisnjenim slovarjem (1711) in prirejanjem Bohoričeve slovnice (1715). *Leto 1713 in njegovi odmevi v slovenskem prostoru*. Izd. 1.0. Ur. Miha Preinfalk. Ljubljana: Slovensko društvo za preučevanje 18. stoletja, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, 2015.

Ahačič, Kozma: *Zgodovina misli o jeziku na Slovenskem: katoliška doba (1600–1758)*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012. (Zbirka *Linguistica et philologica* 28.)

Ahačič, Kozma. Hipolit Novomeški. *Grammatica Latino-Germanico-Slavonica*. 1715. V: Ahačič, Kozma (ur.): *Slovenske slovnice in pravopisi: spletišče slovenskih slovnice in pravopisov od 1584 do danes*. Različica 1.0. <https://fran.si/slovnice-in-pravopisi/4/1715-hipolitbohoric>. Dostop: 22. 7. 2021.

Breznik, Anton: Slovenski slovarji. *Razprave znanstvenega društva za humanistične vede* 3, 1926, 110–174.

Breznik, Anton: Literarna tradicija v Evangelijih in listih. *Jezikoslovne razprave*. Ur. Jože Toporišič. Ljubljana: Slovenska matica, 1982, 27–54.

Kidrič, Franc: Hipolit (1667–1722). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi231720/#slovenski-biografski-leksikon> (20. julij 2021). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon*: 3. zv. *Hintner - Kocen*. Izidor Cankar idr. Ljubljana, Zadruga gospodarska banka, 1928.

Legan Ravnikar, Andreja: *Obredna terminologija v razvoju slovenskega knjižnega jezika (Od Brižinskih spomenikov do ustalitve enotne knjižne norme sredi 19. stoletja)*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2001. [Doktorska disertacija.]

Prosen, Marijan: *Prvi slovenski astronomski izrazi* (1711). Internet. Spletna stran Knjižnice A. T. Linharta Radovljica. Objava: 31. 10. 2016.

ŽIVETI IN UMRETI ZA SLOVENSTVO

Ob 160-letnici smrti Antona Martina Slomška

Življenjsko vodilo Antona Martina Slomška ni nenavadno samo za današnji čas, ko je vse podrejeno »multi-kulti« kulturi, ampak celo za katoliškega škofa, kaj šele »blaženega« in svetniškega kandidata. Tisti, ki ga površno poznajo, bodo privlekli na dan njegove obsodbe »paganškega nacionalizma« in celo dokazovali, da je bil proti slovenski narodni zavesti. Mimogrede, paganski nacionalizem je njegova oznaka šovinizma.

Anton Martin Slomšek je bil kljub kratkemu življenju (1800–1862) zelo kompleksna osebnost. Bil je izjemno vpet v svoj čas, svojo službo, izkazovanje svoje pripadnosti narodu. Dejansko je bil kot knezoškof Slovenec, ki se je najvišje povzpел na takratni družbeni lestvici. Živel je za svoj čas in prostor, za svoje rojake kot Slovence in vernike. Bil je to čas hudih napetosti med Slovenci in Nemci.

Anton Martin Slomšek; vir: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

Ne toliko v takratnem avstrijskem cesarstvu kot v naših krajih, kjer je biti Nemec, dejansko nemške jezikovne kulture, praviloma pomenilo biti nekaj več in nad večinskimi Slovenci. Saj v lastnih očeh. Slomšek je bil katoličan in Slovenec, ki kot škof ni nikoli prejel odlikovanja avstrijskega vladarja, kar je bilo takrat splošno pravilo. Policija ga je označevala kot državi nenaklonjenega panslavista. Slovenci imajo pogosto v zgodovini razmere, ko je v domačem okolju težko, za splošno javnost nekulturno, za oblast pa predvsem sumljivo biti Slovenec. Še pred nekaj leti je vsak, ki je obiskoval vsaj malo slovenskih šol in imel pred seboj slovensko berilo, takoj doumel, na kaj meri naslov. Odlomki iz njegove znamenite pridige *Dolžnost svoj jezik spoštovati*, ki jo je imel na binkoštni ponedeljek leta 1838 v Možberku na Koroškem ob duhovniškem jubileju duhovnega sobrata, enega največjih Slovencev, pesnika in narodnega buditelja Urbana Jarnika, so bili namreč obvezni sestavni del slovenskih šolskih beril. Za Slomška je bil jezik v smislu človeškega govora najlepši božji dar. »Nikdar ne moremo Boga dovolj zahvaliti, de nam je prelepi dar jezika dal.« »Na binkoštni praznik so bili vsi jeziki posvečeni.« »Slovenec bom Slovincam nove besede iz ljubezni materne govoril v slovenskim jeziku, kteriga je tudi sv. Duh apostelnam govoriti dal.« Zato je za Slovence ignoriranje ali celo pozaba slovenskega jezika greh. »Kdor svoj materni jezik zaverže ter ga pozabi in zapusti, je zmedenemu pjancu podoben, ki zlato v prah potepta, ino ne ve, koliko škodo si dela.« »Materni jezik je nar dražji dota, ki smo jo od svojih starih zadobili; skerbno smo ga dolžni ohraniti, olupšati,

ino svojim mlajšim zapustiti.« »Kdor ga zane-mari ali opusti, greši.« »Bog ga bo enkrat terjal, ino vsi zaničovalci svojiga pošteniga jezika bojo v vunajno temo potisnjeni.« Kot vidimo, je rabo, kultiviranje, predvsem pa zvestobo jeziku razumel kot sestavni del verskega življenja, ki daje upanje onostranske gloriije. Iz takega dojemanja je zraslo nekdanj zelo razširjeno prepričanje, da se odpad od vere začne s prostovoljnim potujčenjem, zavestno odpovedjo narodni pripadnosti. Čeprav zato obstajajo številni primeri, zlasti na Koroškem, pa jih ni mogoče posploševati. Drago-ceno je tudi nadaljevanje Slomškovega razmišljanja. Materni jezik je prvi, ki ga človek sliši in v njem se ob zadnji uri tudi poslovi od zemskega življenja. Jezik je za Slomška obleka njegovega duha. »Ne bodi vas sram, de ste Slovenci; to naj bo naša čast.« »Ljubite svoj rod, spoštujte svoj jezik. Za čast svojiga jezika vsak pošten mož bolj skerbi, kakor pošten ženin za čast ino poštenje svoje neveste.« Slomšku je bilo kot Slovencu jasno, da je obstoj in razvoj slovenskega jezika temelj narodnega življenja in njegove prihodnosti. Zanj je bilo biti Slovenec izraz božje volje, božjih načrtov, ki jih je treba spoštovati in uresničevati. Seveda pa ni ostal samo pri tem. Čeprav je bil prvenstveno duhovnik, je prav zaradi takega pojmovanja narodnosti razvil pravzaprav cel sistem. Njegovo uresničevanje je bilo odvisno od okolja, v katerem je živel in delal. Ko je bil kaplan, je vso energijo posvečal izobraževanju, zlasti podeželskim nedeljskim šolam, kjer so utrjevali znanje. Pri tem je posebno skrb namenjal dekletom. Mogoče tudi zaradi matere, ki jo je zgodaj izgubil, a je vanj položila temeljne smernice za življenje. Prav zato je posebno skrbel za izobraževanje deklet. Na tem gotovo vsaj delno sloni tudi njegova odločitev, da bo skušal izdajati poceni slovenske knjige, saj je vedel, da ženske več berejo kot moški, da slovenski dom sloni na slovenski materi. Bil je prvi med našimi velikani, ki se je posvečal družini in znotraj nje posebej materam in otrokom. Jezik in šola, šola in jezik sta bila začetek in konec, stalnica njegovega javnega delovanja skozi vse življenje. Njegovo sodelovanje z »ministrom za uk in bogočastje« grofom Leonom Thunom in zasluge za slovensko osnovno in srednje šolstvo še niso

v celoti ovrednotene. Slomšek je bil glede jezika, njegove enotnosti in razvoja zelo nepopustljiv. To je dokazal z onemogočanjem dajničice in meteljčice, zlasti pa ilirizma, v čemer je bil najbližje Prešernu. Zaradi odnosa do slovenščine je cenil tudi protestante. Njegovo čaščenje Cirila in Metoda dokazuje, da ni bil načelno proti Južnim Slovanom, da pa je, v skladu z nauki Kopitarja in Miklošiča, videl slovansko sorodstvo Slovencev predvsem v Moravanih. Povezovanje s Hrvati, dobro jih je poznal, saj je bil večkrat v Zagrebu, in jugoslovanstvo mu nista bila blizu. Povezave z današnjim prostorom Češke in Slovaške mu je dodatno prišlo prav zaradi akcije solunskih bratov. Njuno izpostavljanje je bilo argument za zavračanje nemških trditvev, da smo Slovenci prejeli krščanstvo od Nemcev. Slomšek je prav z njima dokazoval, da imajo zato zaslugo Slovani, da je bila blagovest, ki sta jo širila, slovenskim prednikom posredovana v slovanskem jeziku, torej onem, v katerem so mnogi videli prednika slovenskega. Njegovo ustanavljanje bratovščine Cirila in Metoda ni toliko proslovansko kot izrazito protinemško. Taisto idejno pozicijo je potrdil tudi s poimenovanjem Mohorjeve družbe, poimenovane po sv. Mohorju, mučencu iz časov cesarja Dioklecijana, simbolom oglejskega patriarhata. Slomškova škofija je spadala pod Ogleju konkurenčni Salzburg! Vsekakor težka nacionalna politika moža, ki naj bi bil svetnik vesoljne Cerkve.

Slomšku je njegov lavantinski škof Zimmermann ponujal, da bi nadaljeval študij na Dunaju in pridobil doktorat s področja teologije. Ponudbo je zavrnil. Gotovo ne zato, ker se ne bi počutil sposobnega, ampak predvsem zaradi izjemne samozavesti. Anton je bil gruntarski otrok kot njegova sodobnika Čop in Prešeren. Tudi že omenjeni Jarnik ni bil doma iz revščine. Takim ljudem je v normalnih razmerah ponujanje kariere tuje, oni si jo vzamejo. Niso vajeni socialnega prezira, ne počutijo se manj vredne. Družbeni položaj ob rojstvu gotovo ni vsemogočen pojasnjevalec človeške usode, podcenjevati pa ga ne gre. Kljub dejstvu, da je moral mladi Slomšek zaradi zgodnje materine smrti kmalu od doma.

Njegovo odločenost, da bo nekaj iz sebe naredil, nakazuje že njegovo izobraževanje. Nič mu ni bilo težko zaradi dosege cilja.

Slomšek se je narodno oblikoval že na celjski gimnaziji, kjer je nanj vplival profesor Anton Zupančič, Vodnikov učenec in prijatelj, sicer pa pripadnik Zoisovega kroga. Na ljubljanskem liceju so ga zaznamovali tako izjemni profesorji z Matevžem Ravnikarjem na čelu, sošolci, med katerimi je bil tudi Prešeren, skratka okolje, brez katerega slovenski narodni preporod ne bi nikoli uspel. Kaj je to pomenilo, je pokazalo njegovo celovško semeniško obdobje, kjer se je postavil svojim bodočim duhovniškim sobratom takoj na čelo. Ker katedra za slovenski jezik ni bila dovoljena, je organiziral slovenske jezikovne tečaje oziroma društvo, kjer je bilo v uvodnih letnih nagovorih slišati, da »Slovenec je Kranjec, Korošec, kakor Štajerec« in napovedoval za Slovence »eno hišo, en rod, eno slovenstvo, en govor«. To je sicer mogoče različno razlagati. Glede na njegov odnos do slovenstva lahko dopuščamo možnost, da je prvi napovedal Združeno Slovenijo. Bil je med prvimi narodnjaki, ki je uvidel daljnosežni narodnoprebudni moment slovenskega petja, ki je kasneje postalo sestavni del slovenske politike. Spomnimo se pomena pevskih nastopov dunajskih slovenskih študentov pred letom 1848, glasbenih naporov Matije Majarja, Blaža Potočnika, pevskega zbora graške Slovenije, dejavnosti ljubljanskega Slovenskega društva, čitalnic in taborov. Z narodnoprebudnim delom med celovškimi bogoslovci, tam so se pripravljali tudi lavantinski, je Slomšek nadaljeval tudi kot njihov spiritual v letih 1828–1839. Tudi takrat je imela glasba velik pomen, saj si je kupil celo klavir in najel zasebnega učitelja, da ga je obvladal. Slomšek je zelo spremljal tudi takratno literarno delovanje. Občudoval je Prešerna, se tudi sam poskušal v pesništvu, spodbujal svoje duhovne sobrate, predvsem pa je skrbel za stike med Ljubljano, Celovcem, Gradcem, ki je bil kulturnopolitični center za slovenske Štajerce, in tržaškim krogom, zlasti Simonom Rudmašem. V ta sklop spadajo tudi njegovi poskusi ustanoviti vseslovensko založbo za slovenske knjige, kar pa mu vlada dolgo ni dovolila. Ostalo je pri *Drobtinica*. Izjemen pomen ima tudi njegovo prizadevanje za nov slovenski prevod Svetega pisma. Zamisel je potem realiziral ljubljanski škof Wolf

in še danes velja, zlasti zaradi komentarjev, za eno najboljših izdaj.

Slovenska politična zgodovina in zlasti levo usmerjeni pisci po drugi svetovni vojni so imeli največ težav s Slomškovim delovanjem v letu 1848, ko je bil že lavantinski škof. Zapičili so se v njegovo znamenito pastirsko pismo *Svetla resnica v zmešani svet*, kjer je tako ostro obsodil kmečke nemire, da so ga verniki v nekaterih cerkvah onemogočili brati. Z iztrganimi citati je mogoče marsikaj dokazati. Dejstvo pa je, da je bil Slomšek edini naš tedanji škof, pa eden redkih duhovnikov, ki je zelo podrobno spremljal socialno delavsko vprašanje. Zlasti so ga zanimale razmere v nemškem Porenju. Tudi osebno je obiskal koroške rudarje in obsodil izkoriščanje otrok in žena. Njegova pesem *Ubogi otrok v faberkah* je še danes ena najpretrsljivejših v slovenski socialni poeziji. Zavedal se je, da se doba fevdalnega reda izteka, strinjal se je z odpravo podložništva. Seveda je imel skrbi, kako bo poslej z župnijami, ki so bile praviloma tudi majhna zemljiška gospostva, kako bo izgubo zanesljivih dohodkov preživela škofija. Kot škof je bil odgovoren za svoje duhovnike tudi v materialnem pogledu, ki je bil ogrožen. Javno ni ponudil svojega načrta razrešitve problema. Na splošno pa je revolucijo podprl. Ni pa sprejemal njenega nasilja. Podobno misel zasledimo tudi pri Matiji Majarju – očetu Združene Slovenije. Oba sta se bala, da bodo skrajneži v revoluciji tako okrepili njej nasprotne elemente v državi, da jo bodo zadušili, še preden bo prinesla nujne družbene spremembe. Zdi se, da mnoge v resnici bolj moti njegovo nasprotovanje povezavi s Hrvati (Crobothen wollen wir nicht werden), v katerem so nekateri videli začetke uresničevanja jugoslovanske ideje. Hrvati so ga motili tudi zato, ker so zahtevali odpravo celibata. V resnici pa ga je prestrašilo pojavljanje nemške svobodne Katoliške cerkve, v kateri je slutil novo reformacijo na nemški kulturni podlagi. To ga je še dodatno opogumilo k večjemu angažiranju na slovenski strani. Bil je pobudnik slovenskega cerkvenega časopisa, ki ga je v Ljubljani v slovenskem in nemškem jeziku začel izdajati škof Wolf. Njegov urednik pa je bil liberalni Janez Zlatoust Pogačar, kasnejši ljubljanski škof. Glede na njegovo

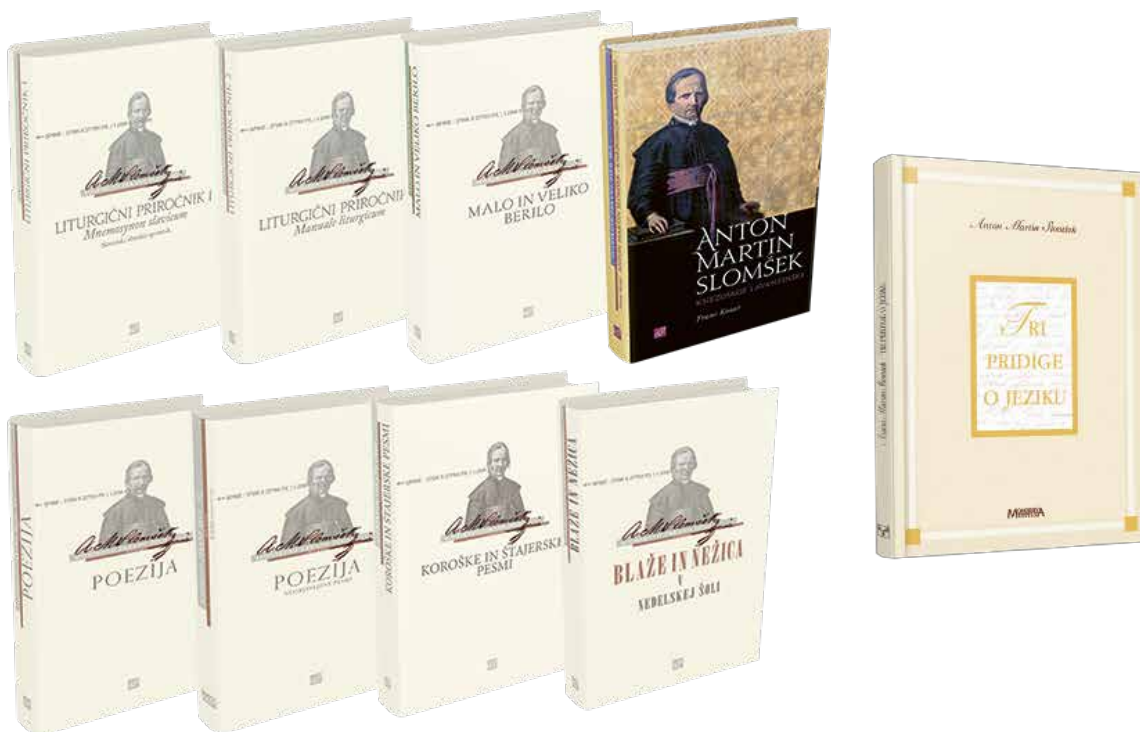
vsebinsko bi težko pristali na trditev, da je začetek slovenskega političnega katolicizma. Obravnava nacionalna in neke vrste duhovniška »sindikalna« vprašanja, tudi teološke vsebine, ni pa opaziti kakšnih klerikalnih manifestacij. Bil je nasprotnik političnega angažiranja duhovnikov. Splošno je sprejeta ugotovitev, da je malokateri škof toliko dela vložil v času primerno izobrazbo in dejavnost svojih duhovnikov. Podpiral je tudi slovensko peticijo za Združeno Slovenijo, predvsem pa prizadevanja slovenskih štajerskih duhovnikov, da bi dobili svojo slovensko škofijo. Glede na slovenski izplen revolucije najbolj vidimo, koliko in kako je Slomšek stal za njo. Za slovenske šole v monarhiji so začeli izdajati enotne slovenske učbenike. S tem je bil slovenski narod tudi uradno priznan. O Slomškovem neposrednem delu pri tem smo že opozorili zgoraj. Leta 1851 je s pomočjo koroških sodelavcev in prijateljev ustanovil Mohorjevo družbo, ki jo je oblast dovolila kot prvo vseslovensko(!) organizacijo. In nenazadnje, s prenosom sedeža lavantinske škofije iz Št. Andraža na Koroškem v Maribor leta 1859 in spremembo škofijskih meja so slovenski Štajerci dobili svojo slovensko škofijo. O pomenu in veličini ter odločilni dolgoročnosti pomena

tega dejanja je že toliko napisanega, da spada to k minimumu splošne slovenske izobrazbe.

Slomšek se je tudi pozneje dejavno udeleževal slovenskega političnega življenja. Čeprav je zaradi ukleščene kile vedel, da se mu življenje izteka (njegov osebni zdravnik je bil čudodelnik iz Šentjurja, »stari Ipavec«), se je še udeležil otvoritve delovanja mariborske čitalnice kot druge na Slovenskem.

Anton Martin Slomšek je združeval versko prepričanje in narodno pripadnost kot neločljivo. Nedvoumno ga je škofovska služba zaznamovala v dobrem in slabem. Liberalizem in komunizem je nedvoumno odklanjal. Imel je izjemen posluš za socialno vprašanje in je zato pripeljal v svojo škofijo tudi pripadnike cerkvenih redov z izrazitimi prosvetnimi in socialnimi nalogami. Pospeševal je tudi civilna družbena gibanja na verski podlagi.

Trditev, da je Slomšek največji in najpomembnejši škof na našem ozemlju po solunskih bratih Cirilu in Metodu, je ganljiva. Nič manj ni veličastno njegovo slovenstvo. Po nastanku slovenske države mu še toliko bolj pripada čast prvega v smislu največjega njenega priprošnjika pri Bogu!

JOSIP VALENTIN GRUDEN

Na Slovenskem zgodovinska kultura ni na posebej visoki ravni. Izmenjava misli o preteklosti je praviloma neskončen prepir, le izjemoma pa h globljim spoznanjem vodeči dialog, v katerem se z osvetljevanjem različnih vidikov in razumevanj življenja širi in pogloblja vednost. Celo potreba po zgodovinski kulturi se ne zdi obča: velikokrat je mogoče slišati glasove, ki terjajo, naj se razglabljanja o prehojenih poteh prepuste zgolj strokovnjakom za določeno obdobje. A čemu bi se sploh kdo posvečal minulim časom, če to za nikogar drugega ne bi bilo pomembno? Ko pa človek vidi, kolikšen napor nekateri vplivni krogi vlagajo v izbrisovanje zavesti o preteklosti in ponarejanje njene podobe, mu takoj postane jasno, da gre za zelo pomemben pramen zavesti. Zgodovina, ki je nekdanjost, do katere se je mogoče prikopati tudi potem, ko osebni spomin ljudi nanjo že zamre, je namreč drugo ime za izkušnje. Vednost o njej ne ponuja receptov za aktualno ravnanje, razodeva pa človeškost v vseh njenih dimenzijah. Če ji pri preobražanju nekdanje dejanskosti v pripoved uspe uiti poenostavitvam in približnostim, je pravcata dragotina. V tem primeru je v njej mogoče najti celo jedro različnih nauk in razumevanj, na kar je na vrhuncu visokosrednjeveške »renesanse« v 12. stoletju opozoril Hugo Svetoviktorski.

Pristopi k raziskovanju zgodovine so raznovrstni. Eni preučevalci poudarjajo bistvenost pomena vrhunskih dosežkov in njihovih tvorcev za razumevanje določene dobe, drugi pa so prepričani, da je treba pozornost usmeriti k temu, kar je v minulosti tipično. Pri nekaterih historikih sta v ospredju posameznik in njegova edinstvena usoda: posvečajo se v glavnem biografijam – in vse bolj tudi časovno-prostorskemu »odru«, na katerem se odvijajo. Temu pristopu kontrastno bližanje minulosti prakticirajo raziskovalci, ki sodijo, da toliko in toliko let pozneje največ bistvene vednosti da poznavanje dolgotrajnih procesov, ki predstavljajo okvir oziroma možnosti življenja ljudi v določeni epohi. Osrednjo pozornost namenjajo bodisi materialni kulturi bodisi mentaliteti. Prav tako so dragocene zgodovine posameznih človeških skupnosti, strok, krajev, slojev, simbolov, gest ... A naj človek k nekdanjosti pristopa s te ali one strani, bo v njej prej ali slej naletel na kaj takega, na kar ne bi pomislil, če se ne bi poglobil v usodo prebivalcev področij in dob, ki jih dotlej ni poznal. Ostal bi ožji in plitkejši – vendar ne zaradi svoje neumnosti, temveč zaradi omejenosti osebnih izkušenj.

Najbrž je Josip Valentin Gruden zgodovinar, ki je – skupaj z nadaljevalcem svojega dela Josipom Malom – največ Slovencev seznanil z njihovo

preteklostjo. Mnoge generacije naših ljudi so se lahko prav zaradi njega dokopale do boljše orientacije v času in prostoru, kakor bi jo imele sicer. Gruden jim je pomagal razumeti, zakaj je svet tak, kakršen je, pa tudi, kakšen bi lahko bil, če bi ne prišlo do tega ali onega preloma. Številnim so bili zvezki njegove in Malove *Zgodovine slovenskega naroda* edini zanesljivi vodnik skozi blodnjake preteklosti. Italijanska država, ki je po prvi svetovni vojni uničila slovensko javno šolstvo na Primorskem, tudi zaradi tega dela ni mogla doseči zaželenih ciljev. Enako je mogoče reči o raznarodovalnih prizadevanjih Tretjega Reicha in madžarske kraljevine brez kralja ter potem še za maličenja zgodovinske zavesti pod peto komunističnega škornja. Nič čudnega ni, da čemerni loščilci slednjega še v našem času iz raziskav preteklosti izganjajo teologe, ki pa so tako zaradi vernosti ljudi kakor zaradi arhivskega gradiva in kulturnih dobrin cerkvene provenience v njih nepogrešljivi. Matematiki ne kot strokovnjaki za statistiko ne kot preučevalci nekdanjih poti svoje stroke, denimo, ne razburjajo nobene zgodovinarja.

Josip Valentin Gruden se je rodil v Ljubljani 14. februarja 1869. Zibel mu je stekla v Rožni ulici, kjer je v sosesčini mogočne šentjakobske cerkve nekaj desetletij prej stanoval in ustvarjal tudi France

Prešeren. Grudnov oče je bil krojač, mati Marija – z dekliškim priimkom Selan – pa je gospodinjala. Družina se je pozneje ustalila v Idriji. Tam je bil jeseni 1884 rojen Josipov polbrat Janez Kapistran, ki je v času, ko je izseljevanje iz Srednje Evrope doseglo višek, odšel v Združene države Amerike in se v novem svetu uveljavil kot eden najvidnejših katoliških teologov svoje generacije. Kljub uspehu onstran oceana pa nikoli ni pozabil na domovino; značilno je v strokovnih delih navajal tudi slovensko literaturo, zlasti dela Franca Grivca. Na svoj način je torej tudi on iz povsod po svetu razsejanih rojakov ustvarjal planetarno skupnost.

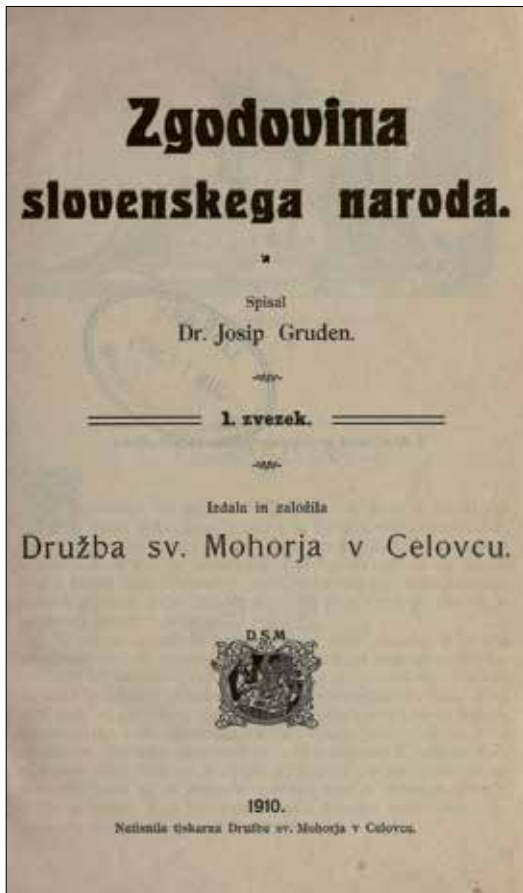
Gimnazijo in bogoslovje je Josip Gruden obiskoval v rojstnem mestu, ki je bilo za cesarsko-kraljeve oblasti le središče starodavne Vojvodine Kranjske, dejansko pa je v marsičem že živelo kot prestolnica Slovenije. Ob silnicah, ki so naše prednike delile, so namreč delovale tudi povezovalne moči. Že sredi 16. stoletja je Primož Trubar ne glede na meje kronovin, ki so jim vladali Habsburžani, pisal o enotnosti prostora svojih rojakov. Zanj je leta 1555 uporabil pojem slovenska dežela. V naslednji generaciji je ljubljanski škof Tomaž Hren dal natisniti en lekcionar za rabo na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem. V drugi polovici 17. stoletja je ribniški arhidiakon Janez Ludvik Schönleben terjal, da se slovenščina ne glede na različno pokrajinsko izgovorjavo piše enotno – »po šegi rodu«. In znameniti baročni polihistor Janez Vajkard Valvasor, ki se je v tistem času po pravici označeval za največjega vedoželjneža na Kranjskem, v enciklopedično knjigo o tej deželi ni po naključju vnesel poročila o obredu ustoličevanja koroških vojvod. Prav tako je poročal o podvigih celjskih grofov, čeprav je bilo njihovo središče na ozemlju Štajerske, in o svojo avtonomijo ljubosumno varujočem Trstu. V 18. stoletju so zlasti na Koroškem, kjer so jezuiti poskrbeli za tretjo izdajo Bohoričeve slovnice, ostro nastopili proti poskusom o. Marka Pohlina, da bi vzpostavil ekskluzivno kranjsko literarno tradicijo – ter v tem tudi uspeli. Pobude izjemno delovnega redovnika so potem postale pramen slovenskega preporoda. Leta 1848, ko so ljudje pri nas prvič lahko jasno povedali, kaj hočejo, so se množično odločili za zedinjeno domovino, ki naj ima status kraljevine. V času Grudnove mladosti pa je pisatelj in politik

Ivan Tavčar že klical: »Slovenija čez vse!« In ljudje so mu pritrjevali. Pozneje je postal celo najbolj priljubljeni ljubljanski župan.

Gruden je bogoslovne študije sklenil leta 1892 in po posvečenju kaplanoval na Bledu, Igu, Mošnjah in na Brezjah ter v Šmartinu pri Kranju. Sočasno je študiral na teološki fakulteti graške univerze. Leta 1897 si je tam pridobil doktorski naslov. Ker je bil vse življenje rahlega zdravja, je to bil zanj velik napor. A ga je – ob občasni pomoči zdravnikov – vseeno zmogel.

Na večer 19. stoletju so gimnazije, univerze, bogoslovna učilišča, tehniške visoke šole in akademije ustvarjala generacije. Vezi, ki so se stcale bodisi med sošolci bodisi med profesorji, so bile zelo tesne; dejavnost posameznikov se je medsebojno dopolnjevala do te mere, da se je opazno dvignila splošna kulturna raven. To velja tudi za predavatelje v ljubljanskem bogoslovju v času škofovanja velikopoteznega Antona Bonaventure Jegliča. Gruden, ki je bil najprej nadomestni, nato pa v letih 1904–1911 redni profesor za zgodovino in cerkveno pravo, je bil tovariš Aleša in Franca Ušeničnika, Janeza Evangelista Kreka in mnogih drugih oblikovalcev slovenskega duhovnega življenja. Postal je kanonik in ljubljanski arhidiakon, prav tako pa je opravljal službo veroučnega komisarja na srednjih šolah rodnega mesta. Vstopil je tudi v odbor Katoliškega tiskovnega društva. To mu je pomagalo pri razumevanju velike vloge medijev v modernem življenju.

Gruden, ki so se ga sodobniki spominjali kot molitvi in znanosti povsem predanega moža, je bil neutrujen tudi na nekaterih drugih področjih. Dejaven je bil v Leonovi in Vincencijevi družbi; prva je skrbela za znanstveno življenje katoličanov, druga pa je imela veliko vlogo pri krepitvi dobrodelnosti. Obema je nekaj časa tudi predsedoval. Med prvo svetovno vojno je ustanovil Elizabetino družbo, ki je bila – podobno kot Vincencijeva – karitativno usmerjena. Žal je bolezen Grudnu preprečila, da bi se močneje angažiral v njej. Tako sta oblikovanje te družbe in podpis pod Ljubljansko izjavo 15. septembra 1917, s katero se je začelo množično gibanje v podporo Majniški deklaraciji, njegovo slovo od javnega delovanja. Vsestransko pobudni velikan znanosti in dobrotnik svojih

Josip Valentin Gruden, *Zgodovina slovenskega naroda*

rojakov je za vedno zatisnil oči 1. oktobra 1922. Dva dni pozneje je v *Slovenecu* izšel globoko občuten nekrolog, ki ga je Grudnu posvetil ravnatelj ljubljanskega Narodnega muzeja ter mednarodno priznani raziskovalec dunajskega glasbenega življenja ter izdajatelj opusa Jacobusa Gallusa Josip Mantuani. Sklenil ga je z navedkom iz *Svetega pisma*, ki poudarja neizbrisljivost sadov slehernikovih prizadevanj: »[N]jihova dela gredo z njimi« (Raz 14,13).

Zanimanje za preteklost je zapolnjevalo ves Grudnov prosti čas. Še kot kaplan se je včlanil v Zgodovinsko društvo za Kranjsko. Bilo je to leta 1893. Kolegi so mu pozneje, ko je imel za seboj že obsežno, z doktorsko disertacijo na tedanjih filozofskih fakultetah povsem primerljivo študijo *Cerkvene razmere med Slovenci v XV. stoletju in ustanovitev ljubljanske škofije*, zaupali celo urejanje društvenega glasila – *Izvestij oziroma Carniole*. Glede na to, da sta se prav tedaj združili slovensko in nemško zgodovinsko glasilo na Kranjskem

ter da sta potem uspešno nadaljevali skupno pot, je mogoče reči, da si je Gruden pri različno mislečih sodobnikih pridobil velik ugled. O tem posredno pričuje tudi njegovo sodelovanje pri Zborniku, ki ga je izdajala liberalcem naklonjena Slovenska matica. Prav tako si je mogoče predstavljati, da je Gruden odigral nezanemarljivo vlogo pri širjenju zavesti o pomenu poznavanja preteklosti med člani Leonove družbe. Velika zbirka virov za slovensko zgodovino v srednjem veku, ki jo je pripravil Franc Kos – prek matere je bil sorodnik Janeza Evangelista Kreka –, je namreč izhajala prav pri njej.

Grudnu se je zdelo potrebno ukvarjati tudi s teoretskimi temelji raziskovanja preteklosti, pri tem pa je izhajal iz lastnih izkušenj in kritičnega premisleka spoznanj širše vplivnih avtorjev. V *Katoliškem obzorniku* je leta 1900 dovolj obširno obravnaval različne smeri v tematiziranju nekdanjosti. Sam je zagovarjal pogled na zgodovino, ki je koreninil v krščanski tradiciji. Strinjal se je z vodilnimi mislimi tedaj zelo čislane Alzačana Alberta Ehrharda, ki je bil profesor in dekan na katoliški Teološki fakulteti dunajske univerze, prej pa je predaval v Strasbourgu/Straßburgu in Würzburgu:

Zadnji faktorji v zgodovini /.../ so po nazorih krščanskega modroslovja: Bog, narava in človek. Bog po svoji naravni in nadnaravni previdnosti, narava po svojem vplivu na razvoj materialne kulture in po tej tudi na duševno življenje, človek po svoji individualni svobodi in moči in po svojem socialnem delovanju.

Pomembno pa je še nekaj: Gruden ni skušal prikrihati, da je pisanje zgodovine vedno navezano na avtorja in njegov zorni kot. Ni si domišljal, da lahko ljudem predstavi kaj drugega kot lastno razumevanje nekdanjega dogajanja. Toda: njegov opus je dokazoval, da je vesten raziskovalec in kritičen historiograf, ki ni nagnjen h kakršnemu koli zanesenjaštvu, zaradi česar mu bralci lahko zaupajo. Leta 1910 je v *Domu in svetu* zapisal:

Predvsem bi svaril pred napačnim, romantiškim precenjevanjem naše preteklosti. Zgodovina ni vedno epopeja, ki povečuje starodavne junake in njihove čine, boje in zmage, slavna dela slavnih mož, temveč prav pogosto je elegija, ki milo

toži o preganjanju in zatiranju. Predvsem pa ne gre slovenske zgodovine sporejati z rusko ali poljsko in odtamkaj jemati merilo zanjo. Mnogim tujim in slovenskim znanstvenikom je dognana resnica, da Slovenci sploh nimamo zgodovine, češ da nismo političen, državno-tvoren narod, ki bi imel svojo ustavo, dinastijo, ki bi bil v zgodovini svojo individualnost izrazil v posebnih političnih oblikah. Ti možje pravo trde, ako je zgodovina le opis kraljev, vladarjev in njihovih bojev. Toda splošno je že prodrlo v znanstvu naziranje, da je to pač le ena stran narodovega življenja in da je še mnogo drugega, kar je vredno našega zanimanja. Naša zgodovina ni zgodovina knezov in vojvodov, ker je doba neodvisnosti premalo časa trajala, tudi ni v prvi vrsti zgodovina slavnih mož, temveč je zgodovina slovenskega ljudstva, kako je živelo, delalo in trpelo, kakšnim vplivom je bilo izpostavljeno, kako so nastale tiste politične in kulturne oblike, ki v njih sedaj živi. To je sicer le notranji del zgodovine, ki je manj blesteč kakor epopeja o slavnih vladarjih, bojih in zmagah, pa ima vendar velik pomen in je vreden zgodovinske preiskave in celotne slike.

Prav tako je treba poudariti, da je bil Gruden zelo skrben oblikovalec pripovedi o nekdanjih časih. Zavedal se je, da s trdom za kar najustrežnejšo jezikovno podobo svojih spisov odpira vrata v zakladnico človeških izkušenj vsakršnim bralcem. To je bilo še posebej pomembno za njegov del *Zgodovine slovenskega naroda*, ki ga je v letih 1910–1916 natisnila Mohorjeva družba. Prvi zvezek je bilo treba zaradi velikega zanimanja nemudoma izdati še drugič, neutrudni avtor pa ga je ob tej priložnosti malce dopolnil. Ker je njegova pripoved presahnila ob obravnavi druge polovice 18. stoletja, je po prvi svetovni vojni začeto delo uspešno nadaljeval z doktorskim naslovom ovenčani poklicni zgodovinar Josip Mal. Ker so se potem začeli nad Evropo zbirati temni oblaki, ki so napovedovali nov veliki spopad, so bila dogajanja v zadnjem obdobju predstavljena le na kratko, da bi veliko delo ne ostalo nedokončano. Je pa zato

obsežnejša predstavitev posameznih izsekov iz te dobe, za katero je bilo zaslužno pero maja 1937 preminulega Ivana Prijatelja, prav tedaj – v letih 1938–1940 – izhajala pri Akademski založbi. Pri njej so ugledali luč sveta tudi pregledi slovenske pravne, slovstvene in jezikovne zgodovine, za katere so poskrbeli Metod Dolenc, Anton Slodnjak in Fran Ramovš. Prav tako je bila velikega pomena objava novega pretresa slovenske srednjeveške preteklosti, ki jo je na vrhuncu jugoslovanske unitaristične diktature pripravil Milko Kos. Grudnova in Malova generacija, v kateri je imel ugledno mesto tudi neutrudni popisovalec Lavantinske škofije, Spodnje Štajerske in Prekmurja, prelat Fran Kovačič, sta več kot le izpolnili svojo raziskovalno dolžnost do trdo preizkušanih rojakov.

Po letu 1945 *Zgodovina slovenskega naroda* v javnem prostoru ni bila na dobrem glasu. Bogo Grafenauer, ki si je po vstopu v vrste univerzitetnih profesorjev prizadeval, da bi bil priznan kot vodilni historiograf na ljubljanskem poldnevniku, jo je odpravljal kot v marsičem »nekritično« delo. Po drugi strani pa je močno hvalil Kardeljevo konstrukcijo slovenske preteklosti. Toda duhovi, ki se niso vdali pritisku marksistične diktature in se niso pustili zapeljati prividom samoupravnega totalitarizma, so Grudna vseeno cenili. Tako je Vasilij Melik v svojih univerzitetnih predavanjih zmerom opozarjal na njegov veliki opus. Po slovenski osamosvojitvi je Mohorjeva družba vnovič natisnila Gruden-Malovo *Zgodovino*. Ta še danes uspešno kljubuje številnim brezsramnim ponarejalcem naše preteklosti.

Stota obletnica Grudnove smrti je priložnost za premislek o slovenski zgodovinski kulturi. Kar enkrat je, je za zmerom. In zgodovina je nasprotje pozabe. Gruden, po katerem bi bilo vredno poimenovati najvišje priznanje za dosežke v preučevanju naše preteklosti, naj nam bo s svojim opusom trajna spodbuda. Pri tem pa naj nas vodi misel, ki jo je zapisal leta 1910: »Kakor moramo trezno presojati svojo preteklost /.../, tako vendar tudi ne gre lahkomišno zametavati, kar imamo. Zbirati moramo zgodovinske drobce in »smeti«, ker nam, umno sestavljene, podajo celotno /.../ sliko našega naroda.«

NARODNI VODITELJ IN NOVINARSTVO

Dr. Anton Korošec in slovensko časnikarstvo v luči političnih soočanj

Stopetdeseta obletnica rojstva dr. Antona Korošca, najpomembnejšega slovenskega politika med obema vojnama, je nedvomno dobra priložnost za oceno njegovega družbenega delovanja, s katerim se je odločilno zapisal v narodno zgodovino. Politična moč slovenskega narodnega voditelja, kot so ga večkrat naslavljali, je nedvomno temeljila v veliki meri tudi na obvladovanju tiska. Kakšen je bil v njegovi dobi pomen časopisja, najdemo značilno ugotovitev v znanem priročniku o akademskih poklicih, ki ga je leta 1932 izdalo Slovensko katoliško akademsko starešinstvo: »Res je, časopisje je danes sila, ki tako mogočno vpliva na mišljenje množic in narodov kot nobena druga. Tako so časnikarji nekaki vodje ljudstev, ki jim oblikujejo duha.«¹ Vse od začetkov političnega delovanja je bilo Koroščevo javno delovanje tesno povezano s časnikarskim delom. Seveda je treba upoštevati njegovo poslanstvo duhovnika, nekaj časa je bil tudi visokošolski predavatelj o združništvu, vendar je imelo novinarstvo pri njegovem javnem delovanju vseskozi pomembno vlogo. Kot je zapisal v svojih spominih njegov sodobnik in strankarski kolega dr. Jakob Mohorič, je Korošec začel svoje javno delovanje kot žurnalist, vendar se je tudi z novinarstvom ukvarjal kot politik.²

Novinarsko delo je Korošec obravnaval kot sestavni del politike že v habsburški dobi, ko se je začel uveljavljati na štajerski politični sceni. Ko je v začetku maja 1898 postal študijski prefekt mariborskega semenišča, je hkrati prevzel tudi uredništvo katoliškonarodnega tednika *Slovenski gospodar*. Kot je ugotovil že Franc Rozman, takrat 26-letni Korošec prevzema uredniške funkcije ni javno razglasil, a je mogoče sklepati, da je avtor *Pisma mladega urednikoviča*, v katerem je v šaljivem tonu opisal začetek svojega dela in načrte. Kljub anonimnosti mu je vseeno mogoče pripisati kar precej uvodnikov in drugih člankov. Očitno je ubral pravi pristop, saj je v njegovem času naklada časopisa močno narasla: ko je prevzel uredniško delo, je znašala 1800 izvodov, leta 1901 že 2500, ob njegovem odhodu pa kar 5600.³ Korošec je od leta 1901

urejal tudi štirinajstdnevno prilogo *Naš dom*, njegov vpliv je bil velik tudi pri mariborskem časniku *Straža*, ki je začel izhajati leta 1909, po prevratu pa seveda še pri ljubljanskem dnevniku *Slovenec*, osrednjem glasilu slovenskih katoliških narodnjakov.

Franjo Žebot, dolgoletni Koroščev štajerski politični sodelavec, ki je dvanajst let deloval v uredništvih *Slovenskega gospodarja* in *Straže*, si ga je zapomnil kot izjemno delavnega in zelo strogega šefa. Žebot je bil pred tem zgolj krajevni dopisnik, zato je bila njegova prva naloga po prihodu v centralo, da je korigiral lokalne dopise v skladu s Koroščevimi navodili: praviloma je šlo za njihovo skrajševanje. Nato je napredoval, poverjene so mu bile korekture, kar pa je bilo zaradi Koroščevega perfekcionizma vse prej kot lahko delo: »Tu je bil moj šef do skrajnosti strog. Ako je zapazil le manjši pogrešek v krtačnih odtisih, ki sem ga prezrl, se je mnogokrat zgodilo, da so začeli frčati peresniki in celo tintniki /.../.« A kar je zahteval od sodelavcev, je izpolnjeval tudi sam: »Kar je dr. Korošca kot žurnalista posebno dičilo, je njegova pridnost in vestnost.« Skoraj za vsako številko

¹ *Akademski poklici. Navodila za izbiro stanu*, uredil Lovro Sušnik (Slovensko katoliško akademsko starešinstvo: Ljubljana 1932), 246.

² *O zgodovini slovenske krščanske demokracije. Spominski zapisi dr. Jakoba Mohoriča (1888–1976)*, uredila Andrej Rahten in Gregor Antoličič (Založba ZRC: Ljubljana 2019), 199.

³ Franc Rozman, *Anton Korošec – urednik Slovenskega gospodarja*, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje* 77 = 42 (2006), št. 2–3, 161–170, tu 162.

Straže je napisal članek o političnem položaju, kontinuirano je oddajal članke tudi za *Slovenskega gospodarja*. Ni se ukvarjal samo s političnimi temami, ampak tudi z gospodarskimi in kulturnimi. Žebotu se je večkrat zgodilo, da mu je tik pred zaključkom redakcije manjkal članek o narodnem gospodarstvu. V takih primerih je priskočil na pomoč sam Korošec: »Ako ni bil posebno slabe volje, sem čez 15 minut že imel v rokah članek, ki bi ga bil kak drug pisatelj ›klanfal‹ morda po več ur.« Po Žebotovem pričevanju je skrbel tudi za to, da se je časopis nenehno posodabljal in je spodbujal sodelavce h kreativnemu razmišljanju: »Po večkrat na leto smo spreminjali naslove posameznim oddelkom v listu in silno sem mu ustregel, če sem znašel kako dobro novotarijo. Za vsak tak ›izum‹ sem dobil navadno dobro cigaro.«⁴

Kot ugotavlja Korošček biograf Feliks J. Bister, je *Slovenski gospodar* takrat opravil zelo pomembno poslanstvo, saj »je uveljavil proti prirojeni pasivnosti in fatalizmu širokih plasti slovenskega ljudstva novo narodno zavest, ki je temeljila na večji samozavesti posameznikov«.⁵ Korošca je po Žebotovem mnenju odlikoval odločen polemični slog, ki ga je znal dodobra uporabiti v soočanju s političnimi nasprotniki:

Ako se je kak časnikar ali politik spustil v polemiko z dr. Koroščem, je bil že v naprej izgubljen. On je znal polemične članke in notice pisati tako pikantno, da mu v tem oziru nihče ni bil kos. Ako se je spravil na političnega nasprotnika, ga je znal tako fino prijeti, da napadeni še do sape ni prišel.⁶

Ker je Korošec vzpostavil odločno narodnjaško linijo pisanja, si je nakopal kritike odbornikov Katoliškega tiskovnega društva, ki so mu očitali, da je za razliko od njih, ki so »v prvi vrsti kristjani«, postal »preveč – samo naroden«. Korošec je namreč že na začetku politične kariere zavzel zelo bojvito držo proti nemškim

nasprotnikom, zlasti pa proti »Nemcem prijaznim Slovincem«. Zaradi članka *Nemškutarska zlobnost*, objavljenega 14. junija 1901, je bil obsojen pred mariborskim porotnim sodiščem na šest tednov zapora, a ga je pred prestajanjem kazni rešila cesarjeva amnestija in jo je odnesel zgolj z denarno kaznijo.⁷

Veliko pozornosti je Korošec posvečal tudi organizaciji dopisniške mreže po župnijah. Na predvečer prve svetovne vojne sta imela tako *Slovenski gospodar* in *Straža* dopisnike po vseh župnijah in večjih občinah, prav zaradi aktualnosti novic lokalnega značaja pa se je dodatno širil krog bralcev. *Slovenski gospodar* je tik pred vojno dosegel 30.000 naročnikov. Naročevale so se tudi hiše, ki tradicionalno niso pripadale taboru katoliških narodnjakov. Čeprav je glasilo »Nemcem prijaznih Slovencev« *Štajerc* prejemale bogate donacije in podpore z Dunaja in Gradca, mu krepitev vpliva *Slovenskega gospodarja* ni uspelo zaustaviti. Po Žebotovem mnenju naj bi bil to razlog, da najbolj izpostavljeni kraji na jezikovni meji ob Muri, na Kozjaku in na Koroškem niso podlegli nemško-nacionalni agitaciji. In zasluga Korošca, ki je bil kot šef »silno strog«, je bila, da je med sodelavci vladala vzorna delovna disciplina: »Ako je šlo za urejanje lista ali za kaj drugega, kar je bilo s tem v zvezi, ni poznal nobenega kompromisa. Vsak je moral biti na svojem mestu in vršiti svoj posel strogo po njegovih navodilih.«⁸

Kot je znano, je Korošec iz prve svetovne vojne izšel na krilih deklaracijskega gibanja kot načelnik Vseslovenske ljudske stranke in sploh vodilni slovenski politik. V prvih letih jugoslovanske države je bil najpomembnejši neformalni center politične moči na Slovenskem krog katoliških narodnjakov, ki se je zbiral okoli Korošca v ljubljanskem Marijanišču. Zanimivo je, da so bili njegovi člani od vsega začetka vplivni eksponenti medijskega aparata katoliških narodnjakov. Prošt Andrej Kalan je bil dolgoletni predsednik Katoliškega tiskovnega društva, Franc Smodej je bil prvi povojni urednik *Slovenca*, Franc Lukman

⁴ Franjo Žebot, *Kako me je dr. Korošec učil časnikarstva*, v: *Slovenec*, 12. 5. 1932, št. 108, 3 [dalje: Žebotov spominski zapis].

⁵ Feliks J. Bister, *Življenje in delo Antona Korošca do prve svetovne vojne*, v: *Prispevki za novejšo zgodovino* 31 (1991), št. 1, 5–26, tu 16.

⁶ Žebotov spominski zapis, 3.

⁷ Bister, *Življenje*, 16–18; Rozman, *Anton Korošec*, 170.

⁸ Žebotov spominski zapis, 3.

urednik *Bogoslovnega vestnika*, Izidor Cankar pa »prevratniški« urednik *Slovenca* in *Jugoslovana*. Korošec se je dobro zavedal vpliva tiska na javno mnenje. Nenazadnje se je med prvo svetovno vojno s podporo dr. Janeza Evangelista Kreka in knezoškofa Antona Bonaventura Jegliča uspel dokončno uveljaviti v boju za prevlado v stranki s kranjskim deželnim glavarjem dr. Ivanom Šusteršičem šele, ko je Kalanov krog prevzel strankarsko časopisje in štajerskega prvaka po krajšem obotavljanju sprejel za novega voditelja. Kot je razvidno tudi iz poročil s petega katoliškega shoda v Ljubljani 1923, je strankarsko vodstvo dajalo velik poudarek širitvi časnikarske mreže, zborovalci pa so se večinsko strinjali, da je »dober tisk nujna potreba za ohranitev katoliške misli med Slovenci«.⁹

V medijskem zakulisju katoliških narodnjakov je Korošec dominiral vse do smrti. Vedno se je po malem imel tudi za časnikarja, s čimer je ohranjal vez z začetki svojega javnega delovanja, ko je urejal štajersko glasilo *Slovenski gospodar*. Dolgoletni urednik *Slovenca* Ivan Ahčin je v spominih podrobno opisal Koroščev odnos do časnikarstva:

Kot politik je skrbno pazil, da je bil s časnikarji vseh listov in vseh smeri v dobrih, skoraj bi rekel tovariških odnosih. Vedno se je zanimal tudi za tiste poedince pri listih, ki so bili merodajni za smer in pisanje listov. Bil je vse do smrti član stanovske časnikarske organizacije, pridno je plačeval članarino in se rad udeleževal stanovskih prireditev, če so mu le razmere dopuščale.

Korošec sicer ni bil niti član izdajateljskega konzorcija niti uredništva *Slovenca*, a je kot strankarski šef vendarle bistveno vplival na njegovo usmeritev: »Predvsem se je vedno zelo živo zanimal za uredniško osebje lista. Vse urednike je hotel osebno poznati, zanimal se je za njihove sposobnosti. Vsak je imel pri njem svojo oceno. /.../ Na list je gledal kakor na

svojega otroka.«¹⁰ Prepletenost časnikarstva in politike v Koroščevi stranki kažejo tudi prehodi novinarjev v poslanske vrste beograjske skupščine, o čemer pričata primera Franja Žebota in Franceta Kremžarja.¹¹ Kot parlamentarec in večkratni minister v Beogradu se je Korošec redkeje loteval pisanja člankov. V dvajsetih letih 20. stoletja je pošiljal svoje prispevke zlasti v revijo *Socialna misel*, v katerih je opisoval svoja stališča do aktualnih družbenopolitičnih vprašanj.¹²

Kot je razvidno iz Ahčinovega primera, je imel Korošec tudi odločilno besedo pri nastavljanju urednikov. Še zlasti je bil pozoren na delo *Slovenčevega* urednika v Beogradu, od koder so na njegovo zahtevo morali odpoklicati nekaj neuspešnih časnikarjev. V *Slovincu* so seveda z občudovanjem poudarjali Koroščevo skrbnost in strogost, niso pa opisovali manj prijetnih navad prvaka katoliških narodnjakov. O njegovih koleričnih izpadih lahko tako beremo zgolj v zapisih najbolj zaupnih sodelavcev. Ahčin, ki je sprva pokrival zunanjo politiko, nam je v zvezi s svojim imenovanjem zapustil zanimivo anekdoto. V začetku septembra 1929, kmalu po uvedbi diktature kralja Aleksandra, je Korošec telefoniral Ahčinovemu šefu Francu Zabretu, naj nemudoma pride v Beograd in s sabo pripele tudi njega. Povod za poziv je bil neki članek v *Slovincu*, s katerim Korošec ni bil zadovoljen. Vpričo mladega zunanjepolitičnega urednika je narodni voditelj nahrulil Zabreta: »Med zmerjanjem je hodil s težkim korakom pred nama gori in doli, širokopleč in zavaljen, živahno je mahal z rokami, v obraz pa je bil ves ljut in rdeč od jeze.« Po polurnem izbruhu se je nenedoma umiril in prestrašena časnikarja vprašal: »Je kaj novega v Ljubljani?« Korošec se je od njiju poslovil, ne da bi z Ahčinom spregovoril eno samo besedo. Ko sta odhajala, je slednji

⁹ *Peti katoliški shod v Ljubljani 1923* (Jugoslovanska tiskarna: Ljubljana 1924), 147.

¹⁰ *Izgubljeni spomin na Antona Korošca*. Iz zapuščine Ivana Ahčina, uredila Bojan Godeša in Ervin Dolenc (Nova revija: Ljubljana 1999) [dalje: Ahčini spomini], 63–64.

¹¹ Prim. Andrej Rahten, *Vloga Franceta Kremžarja v politiki Slovenske ljudske stranke*, v: *Tretji dan* 30 (2001), št. 1–2, 77–86.

¹² Ivan Štuhec, *Odgovor dr. Antona Korošca na socialne okrožnice na podlagi nekaterih njegovih spisov*, v: *Prispevki za novejšo zgodovino* 31 (1991), 117–124, tu 120.

svojega šefa vprašal, zakaj ga je sploh vzel s sabo v Beograd. Zabret je pomenljivo odgovoril: »Zato, da si bil navzoč, ko je mene kregal. Ve, da boš glavni urednik, pa te vzgaja.«¹³ Podobnih epizod najdemo nekaj tudi v spominih takrat mladega novinarja Rude Jurčeca, ki jih kljub velikemu spoštovanju do Korošca ni zamolčal, čeprav jih je znal tudi nekoliko omiliti. Ko je nekoč Korošec izvedel, da si je Jurčec zapisoval njegov govor za *Slovenca*, ne da bi imel njegovo dovoljenje za objavo, se je močno razhudil in mu jo prepovedal.¹⁴

¹³ *Ahčinovi spomini*, 53–54.

¹⁴ Ruda Jurčec, *Skozi luči in sence* (1914–1958), I–III (Editorial Baraga S. R. L.: Buenos Aires, 1964, 1966 in 1969); Jurčec, *Skozi luči*, I, 276.

Oster časopisni boj med tradicionalnima političnima taboroma katoliških narodnjakov in liberalcev, ki se je začel po »ločitvi duhov« na prelomu stoletja že v habsburški monarhiji, se je nadaljeval tudi v novi državi. Po atentatu na Stjepana Radića in tovariše v beograjski skupščini je 6. julija 1928 izšlo liberalno *Jutro* z zloglasno karikaturu Korošca, takrat notranjega ministra, oblečenega v okrvavljeno duhovniško obleko, z žandarsko kapo na glavi in okrvavljenim pendrekom. Karikirano opozorilo na represivne poteze pri vodenju notranjega ministrstva in morda celo namigovanje na Koroščevo udeležbo pri atentatu je predstavljalo vrh zaostrovanja časopisnih polemik. Ljubljanski in mariborski oblastni odbor, ki

Anton Korošec (sedi drugi z desne) s poslanci Slovenske kmečke zveze; foto: Muzej Antona Korošca, Biserjane

so ju obvladovali privrženci Slovenske ljudske stranke, sta reagirala z navodilom, naj se *Jutro* odstrani iz vseh uradov in zavodov pod oblastno upravo, prepovedani so bili tudi objave in razglasi omenjenih institucij v liberalnem glasilu.¹⁵

Ahčin je kot glavni urednik *Slovenca* v želji, da bi ugajal Korošču, od novinarjev zahteval boljše poročanje od konkurenčnega *Jutra*, ki je širilo resnico slovenskih liberalcev. Slednje je bilo njegovo prvo jutranje čtivo in ga je vedno primerjal z aktualnostjo *Slovenčevih* novic. Šefovo tekmovalnost sta najbolj izkusila reporter Ciril Kočevar in beograjski dopisnik Joško Krošelj, saj jima je pogosto očital premajhno zavzetost pri delu:

»Prekleman Kočevar,« se je jezil in metal *Slovenca* po mizi. »Spet ga je moral imeti pod kapo, saj nas *Jutro* danes tolče kar za celo dolžino.« Ali pa: »Joško je v Belgradu spet spal, niti ene novice nam ni dal od vsega, kar so po ministrstvih mogli nabrati belgrajski reporterji.«

Ko pa je zaradi povečane koncentracije vinskih hlapov Kočevar nekoč zaspal na seji bano-vinskega sveta in ga je doletela odpoved, ga je s posredovanjem pri Korošču rešil prav Ahčin in mu priskrbel novo službo radijskega napovedovalca oddaj, namenjenih Slovincem v tujini.¹⁶ Znano je, da je tudi ljubljanski radio leta 1928 začel oddajati pod okriljem Prosvetne zveze, ki je bila podaljšana roka Slovenske ljudske stranke na kulturnem področju.

Kljub občasni nejevolji je bil Korošec na *Slovenca* zelo ponosen. To je pokazal celo, ko se je med internacijo, v katero ga je leta 1933 pahnili kraljevi diktatorski režim, iz Tuzle peljal z ladjo na Hvar. Na odprtem morju je razgrnil časnik, ki mu ga je kupil Pavao Grubišić, njegov privrženec iz vrst tedaj že prepovedane Hrvatske ljudske stranke in upravnik dnevnika *Hrvatska Straža*. Korošec je nato zadovoljno poziral z odprto naslovnico, Grubišić pa ga je fotografiral.

¹⁵ Franc Čuš, *Anton Korošec vodilni slovenski politik v Kraljevini SHS*, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje* 77 = 42 (2006), št. 2–3, 21–35, tu 30–31.

¹⁶ Jurčec, *Skozi luči*, III, 156 in 163.

Fotografije je nato Korošec pošiljal v kuvertah različnim naslovnikom, zraven pa pripisal: »Žalostna vožnja v internacijo na Hvar, toda s Slovincem.«¹⁷

Kadar sta se srečala z Ahčinom, je sicer Korošec redko izrekel kakšno pohvalo: »Pač pa je imel bistre oči za pogoške v listu. Vedno je kaj našel, ob kar se je spotaknil in mi očital. Če je bilo kaj hujšega, se je močno kregal in jezil ter ni prav nič štedil z jedkimi očitki.« Nekoč je Ahčinu pojasnil razloge svoje strogosti: »Sedaj že nekaj tednov čitam od vseh dnevnikov samo *Slovenca*. Skrbite, da bom vsaj tako dobro informiran, kakor so tisti, ki čitajo druge liste.« Ob pomembnih dogodkih je Korošec pogosto s svojimi mislimi navdihnil uvodnik ali obširnejši komentar. Ko je šlo za posebej važne zadeve, informacij ni želel sporočati po telefonu ali pismeno, ampak se je celo osebno pripeljal k Ahčinu v Ljubljano.¹⁸ Korošec je vse do smrti pozorno spremljal tudi pisanje tujega časopisja. Kot beremo v spominskem zapisu Alojza Šmida, člana njegovega predsedniškega senatnega kabineta, je Korošec rad bral zlasti med potovanji z vlakom. V ta namen so mu sodelavci pripravili prevode člankov iz tujih publikacij, sam pa je na robove zapisoval svoje ocene in mnenja. Prelistal je seveda tudi časopise s kovinskega stojala v salonu vagona.¹⁹

Korošec je bil skozi celotno obdobje svojega javnega delovanja tesno povezan s časnikarstvom. Za politika njegovega kova je bilo pomembno oboje: moral je biti podrobno informiran o dogajanjih doma in po svetu, hkrati pa je želel prek časopisja svoje stranke aktivno vplivati na politični položaj v ožji in širši domovini. Močno razvejan medijski aparat katoliških narodnjakov je nedvomno pomembno prispeval tako k ohranitvi njihove politične prevlade na Slovenskem kot tudi k oblikovanju podobe Korošca kot slovenskega narodnega voditelja.

¹⁷ Pavel [Pavao] Grubišić, *Tuzla – najtežji dnevi Koroščeve internacije*, v: *Zbornik Svobodne Slovenije* 18 (1966), 210–213, tu 212–213.

¹⁸ Ahčinovi spomini, 63–65.

¹⁹ Alojz Šmid, Spomini, Arhiv župnije Limbuš. Zahvaljujem se župniku Andreju Firbasu za posredovanje citiranega spominskega zapisa.

Peter Krečič

ARHITEKT JOŽE PLEČNIK

Ob stopetdeseti obletnici rojstva (23. januar 1872 – 7. januar 1957)

Slovenski arhitekt Jože Plečnik je postal središčna osebnost doslej malo upoštevanega umetnostnega razvoja, ki je potekal za pročeljem funkcionalističnih gesel teoretikov in vidnih ustvarjalnih osebnosti svetovnega modernizma 20. stoletja od le Corbusierja in Miesa van der Roheja do Franka Lloyda Wrighta in Alvarja Aalta. Njegovo delo je postalo v osemdesetih in morda še bolj v devetdesetih letih za Evropo in svet pravo odkritje. Proces odkrivanja Plečnikovega opusa, razpetega med Dunajem, Prago in Ljubljano, je doživel pomemben prelom z razstavo, ki jo je priredil Umetnostni in kulturni center Georges Pompidou v Parizu leta 1986 in je pozneje obiskala nekatera pomembna evropska kulturna središča, v ZDA pa New York in Washington.

Toda, kdo je bil pravzaprav Jože Plečnik?

Predvsem je bil izjemen umetniški talent, ki ga je zaradi srečnih okoliščin zmogel prignati do popolnega umetniškega mojstrstva. Najprej se je pri tem izkazala njegova družina, ki je v najbolj čutiljivejšem trenutku v njegovem življenju znala trdno stati ob njem, da je našel pot na dunajsko akademijo za likovno umetnost ter do arhitekta in učitelja Otta Wagnerja. »On je vstavil os mojega življenja,« je pozneje zapisal v pismu prijatelju Alfredu Castellitzu. Njegovo umetniško zorenje je potekalo na Dunaju, ki je bil že tedaj velemesto in merilo za kakovost vsakršnega umetniškega ustvarjanja. Že kmalu po končanju šolanja in obisku Italije je postal velik v iskanju izgubljenega čuta za popolnost. Odkritje pomena klasične antike in njenih novoveških evropskih naslednic renesanse in baroka je bilo ključno. Iz tega je v nasprotju z večino sočasnih ustvarjalcev, posebno arhitektov, ponovno utrdil status umetnika arhitekta in nasprotoval prevladujoči inženirski miselnosti v arhitekturi. Le na ta način je lahko ohranil arhitekturo za mogoče zavetje za poetičnost tako v oblikovanju prostora kot v oblikovanju predmetov.

Kot zrel arhitekt je bil popolnoma predan svojemu umetniškemu poklicu in veri v pravost svoje poti. To je mogoče hitro uvideti tako v drznih, suverenih poklicnih odločitvah v razponu najrazličnejših nalog od urbanizma, mimo posamičnih arhitektur in krajinskih ureditev do najmanjših

predmetov in tiskov, kot v suverenem odnosu do svetovne arhitekturne dediščine. S svojim obsežnim opusom je pri Slovencih po eni strani zapolnil primanjkljaj v klasični in sploh zgodovinski arhitekturi, po drugi pa obudil čut za monumentalnost in sploh za veliko merilo, ki pritiče zlasti prestolnicam. S tem je položil dovolj velik in soliden temelj za to, da se morejo Slovenci kot narod poistiti s svojim prostorom in njegovo kulturo ter se sproščeno ozreti v razvoj umetnosti in kulture, za kar je bil sam najboljši zgled iskanja najrazličnejših ustvarjalnih možnosti. Vredno se je ozreti po konceptih, ki jih je našel v preteklosti, zlasti v klasični antiki. Eden osrednjih vsebinskih in tudi arhitekturno pobudnih konceptov je njegova vizija Ljubljane kot Novih Aten, pri čemer je arhitekt pojem Aten kot države (polis) razširil na vso Slovenijo. Toda zamisel v ožjem pomenu mesta je izpeljal v Ljubljani, v mestu s še danes otipljivimi zgodovinskimi sloji. Tu je Emona, ki jo je izjemno cenil, in ob njej srednjeveška Ljubljana z značilno srednjeveško zazidalno strukturo. Vanjo je vnesla nekatere novosti renesansa in jo delno preoblikovala, zagotovo še bolj barok z novimi višinskimi poudarki novih form, kot so zvoniki in njihovi zaključki ter kupole. To je bil po antiki prvi večji vdor mediteranske kulture v dotlej pretežno severnjaško Ljubljano. Že kot uveljavljajoči se arhitekt na Dunaju je skrbno spremljal nastanek popotresne Ljubljane, ki so jo do določene mere uresničevali po Fabianijevem načrtu, v

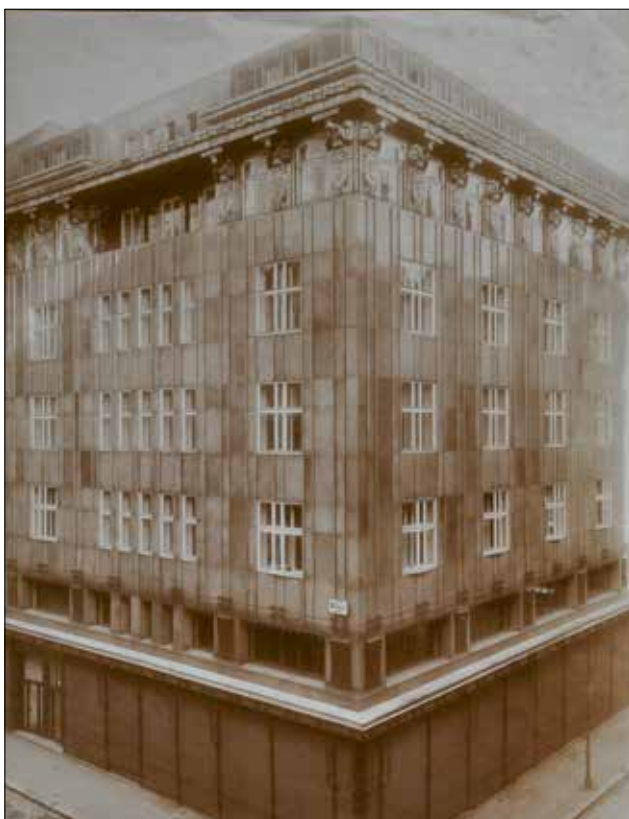
nekaterih potezah pa je ostala nedokončana. Po povratku v domovino leta 1921 je v vse zgodovinske sloje vpeljal svojo vizijo Ljubljane najprej s svojo mrežo kopne in vodne osi ter poprek postavljenih osi, potem pa je sistematično, kjer je le mogel, postavljaj vanje svoje stavbe, zgradbe, mostove in številne povezovalne člene. Te zadevajo predvsem ožje mestno središče do tako imenovane Fabianijeve krožne ceste. Nato pa je že s prvim urbanističnim načrtom leta 1928 začrtal novo mestno mejo, v katero je zajel zlasti severna mestna predela Šiško in Bežigrad – s posebnim načrtom je podrobneje obdelal le bežigrajski predel, tako imenovani Svetokriški okraj. Vse tri ključne mestne dele, Center, Šiško in Bežigrad, je opremil s sodobnimi prispodobami temeljnega atenskega stavbnega inventarja. Toda arhitekturni jezik, ki ga je za vse navedeno uporabil, paradoksalno, ni klasičen. Prej bi mogli reči, da je uporabil oblike iz zelo različnih virov, katerih pretežni skupni imenovalac je tako imenovana mediteranska matrica, ki sestoji iz preoblikovanih antičnih prvin, renesančnih, baročnih, beneških, kraških, dalmatinskih, vendar vselej preoblikovanih; nikoli ni uporabil povsem čistega posnetka, citata katerega koli izvora. Če tezo o jeziku, s katerim je naš arhitekt uresničeval svoje Nove Atene, še priostrimo, je treba prisluhniti tezi, ki prihaja iz tujine, ki pravi, da so njegove forme duhovite, humorne z občasno prikrito erotično konotacijo, skratka subverzivne. Za kaj gre? Jezik, ki so ga uporabljale elite nastajajočih nacionalnih držav od konca 18. do konca 19. stoletja in še čez, je klasicizem. Treba se je le ozreti v Združene države Amerike po razglasitvi o samostojnosti, v Francijo po meščanski revoluciji leta 1789, Nemčijo, Bavarsko, Italijo v 19. stoletju in morda še kam. On pa je s preoblikovanjem posebej klasičnih oblik, torej s preoblikovanjem jezika oblasti, jezika podrejanja, te zanikal, razveljavil, da je mogel svoje Nove Atene kot prostor izročiti meščanom in tujim obiskovalcem kot dar demokratske razprave in kulturnega sobivanja.

Jože Plečnik se je rodil 23. januarja 1872 v Ljubljani. Po končani ljudski šoli in po vajeništvu pri očetu mizarju je že kmalu odšel na industrijsko-obrtno šolo v Gradcu in se izučil za

Jože Plečnik (okoli 1930); foto: avtorjev arhiv

načrtovalca pohištva. Leta 1895 se je vpisal na dunajsko likovno akademijo na oddelku za arhitekturo in jo leta 1898 končal kot najboljši diplomant v razredu profesorja arhitekta Otta Wagnerja. S tako imenovano »rimsko« štipendijo je potoval po Italiji in Franciji (1898–1899). Po vrnitvi na Dunaj pa se je kmalu osamosvojil. V tem času je izvedel nekaj zasebnih in najemnih hiš, znamenito Zacherlovo hišo v središču Dunaja (1903–1905), vodnjak Karla Boromejskega (1909) in cerkev Svetega Duha v dunajskem predmestju Ottakring (1910–1912). S temi deli se je Plečnik uvrstil med pionirje evropske moderne arhitekture. S Zacherlovo hišo je ustvaril koncept enovite stavbe, ovite s plaščem obešene granitne fasade, s cerkvijo Svetega Duha pa zgled oblikovanja enovitega notranjega prostora s pomočjo drzne betonske konstrukcije tako v kripti kot v zgornji cerkvi. Leta 1911 se je odzval vabilu kolega Jana Kotěre in prevzel mesto profesorja na umetno-obrtni šoli v Pragi (1911–1921). Po ustanovitvi ljubljanske univerze je prišel na povabilo arhitekta Ivana Vurnika poučevat na oddelek za arhitekturo Tehnične fakultete v Ljubljani (1921),

Fantazijska skica vogala Zacherlove palače, perorisba, 1904;
foto: avtorjev arhiv

hkrati pa je sprejel imenovanje predsednika Češkoslovaške republike Tomáša G. Masaryka za glavnega arhitekta prenove praškega gradu na Hradčanih. Tako sta začela nastajati vzporedno dva opusa – praški in ljubljanski, ki sta se za dolgo dobo (1920–1933) prepletala in vplivala drug na drugega. Na praškem gradu je Plečnik velikopotezno oblikoval vrtove, dvorišča, prehode in notranjščine, nasičene z državniško simboliko. V tridesetih letih je pozidal še monumentalno cerkev svetega Srca Jezusovega na praških Vinohradih (1928–1932). Tu je v nasprotju s cerkveno notranjščino, s preprostimi pilastri ritmizirano prostornino, izvedel fasado, ki s širjenjem volumna in oblogo iz temne keramike ter napetostmi med stavbnimi členi ustvarja v okviru evropskega ekspresionizma svojo posebno kakovostno različico.

V Ljubljani je začel bolj skromno s pozidavo lastne hiše v Trnovem (1923–1925, 1929), nadaljeval z Domom duhovnih vaj (1924–1925), a je dobil že kmalu pomembnejša naročila. Cerkev svetega Frančiška v Šiški (1925–1931) mu je dala

priložnost, da s svojim preoblikovanim klasičnim jezikom in pomikom oltarne vrste v notranjost osrednjega kvadrata ladje organizira cerkveni prostor v duhu kristocentričnosti. V cerkvi Gospodovega vnebohoda v Bogojini (1925–1927) dosega sorodni učinek z iregularno postavljenim osrednjim stebrom med glavno in stransko ladjo, medtem ko v Zbornici za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani (1925–1927) ustvarja obredno pot z glavnim stopniščem, ekspresivno osvetljenim z drobnimi lučmi na bronastih svetilnikih. Za orlovsko organizacijo je zasnoval ljubljanski Stadion (1925–1941), nezamenljiv objekt v viziji Ljubljane kot Novih Aten. Stavbi celjske Ljudske posojilnice (1928–1930) in Vzajemne zavarovalnice v Ljubljani (1928–1930) sta postali s svojima zasnovama, kakovostno pozidavo in opremo vzorec, kako naj se pomembne slovenske gospodarske družbe predstavijo javnosti. V to obdobje spada še monumentalna cerkev svetega Antona v Beogradu (1929–1932, zvonik 1962), ki skuša z modernim ekspresivnim jezikom v kompoziciji čistih valjev in polvaljev nagovoriti svoje pravoslavno okolje. Če so dvajseta leta minila v duhu sočasnega slovenskega ekspresionizma, se je v tridesetih letih arhitektov jezik prevesil bolj – pogojno rečeno – v klasičistično smer. Izjemi sta njegova stavba Univerzitetne biblioteke v Ljubljani (1936–1941) s svojo ekspresivno dramatičnostjo polno simbolike po eni strani in cerkev svetega Mihaela na Barju (1937–1940) po svoji ljudskemu okusu prilagojeni dekorativni notranjščini ob hkratni kristocentričnosti po drugi. Njegov klasični prijem pri ljubljanskih Tržnicah (1939–1944), Zapornici na Ljublanici (1939–1944) in dominantnih objektih v njegovem žalskem kompleksu (1937–1940) mu služi za obvladovanje monumentalnih potez ob njegovi vodni osi oziroma v oblikovanju žalskega areala kot mesta mrtvih. Od ljubljanskih urbanističnih ureditev je treba poudariti oblikovanje njegovih vzdolžnih osi, kopne, ki vodi od njegovega doma v Trnovem prek Vegove ceste in z njenim iztekom na Kongresni trg ter park Zvezdo (1927–1932, 1940), in vodne, reke Ljubljanice v območju Stare Ljubljane. Na ti dve osi je položil nekaj »pravokotnic«, tako porečje Gradaščice

z dvema mostovoma (1929–1934), Zoisovo cesto s Šentjakobskim trgom (1926–1927), z Rimskim zidom (1938) in seveda z glavno osjo parka Tivoli (ok. 1933), ki jo prek Cankarjeve, Čopove in Tromostovja poveže z dominantno Ljubljanskega gradu – njegove mestne krone, kjer pa je utegnil preoblikovati le grajske Šance (1932–1936). Poglavitna značilnost njegovih urbanističnih potez je velika inventivnost v niza-nju optično privlačnih točk in pogledov, ustvarja-nju ritma, ki more dajati zlasti pešču prepričljivo lepotno ubrano doživetje mestnega prostora. V tako nastalo urbano mrežo je včasih šele dosti pozneje umeščal svoje objekte. Svojo zamisel o Ljubljani kot slovenskih Atenah je opredelil z dvema urbanističnima načrtoma leta 1928 in 1943. Ob podrobnejšem načrtu za severni del Ljubljane Bežigrad (1928) je izdelal še vrsto drugih načrtov manjših urbanističnih ureditev in arhitektur, med katerimi so mnoge ostale neizvedene. Zasnoval in izvedel je množico umetno-obrtnih izdelkov in pohištva ter si za njihovo izvedbo vzgojil potrebne mojstre od kamnosekov in cementnarjev do pasarjev in mizarjev.

Vojni čas ga je potisnil v osamo svojega doma. Izkoristil ga je za snovanje veličastnih zamisli, kot so Odeon (1943), glasbeno prizorišče med Ljubljanico in Kongresnim trgom in Zvezdo, Kompleks Glasbene matice (1945) ter številne različice rešitev za dostope na Grad in Marijin (Prešernov) trg, kar vse je umestil v svoj drugi urbanistični načrt Ljubljane (1943), a brez upanja, da bodo kdaj zaživele.

Najpomembnejše povojno delo je zagotovo načrt za slovenski parlament na začetku (nasproti današnje Moderne galerije) Tivolija (1947) s 120 m visokim stožcem, pod katerega umešča veliko sejno dvorano, Katedrala svobode, kot ga je imenoval in ki je pomenil osrednji prepoznavni simbol osamosvojene Slovenije. Sam in s sodelovanjem študentov iz svojega seminarja je realiziral obsežni opus spomenikov NOB, ki je nastajal hkrati z adaptacijami cerkva, opremljanjem krstilnic in kapel, od prenove cerkve svetega Benedikta v Stranjah (1947–1954), mimo krstilnice v Mengšu (1954), do kapele Božjega groba v Kamniku (1956) idr. Vidneje je posegel

Stavba Narodne in univerzitetne knjižnice, Ljubljana 1936–1941; foto: avtorjev arhiv

v Kranj s preureditvijo fasade gledališča in ureditvijo Roženvenskega klanca (1952–1954). Med najvidnejše naloge njegovega starostnega obdobja spadata prenova ljubljanskih Križank (1952–1956) in postavitve paviljona za maršala Tita na Brionih (1956). Obe zadnji deli vpeljujeta v umetnikov opus presenetljivo temo o življenju arhitekture v nočnem času. Peklensko dvorišče v Križankah se z vrstami drobnih svetilk po stenah spremeni v prostor, opredeljen z ogrlicami luči v nizih, brionski paviljon pa s svetlobnimi vdori iz prevotljenih lesenih notranjih stebrov paviljona.

Plečnik je bil član Masarykove akademije dela od leta 1925. Leta 1938 je postal eden prvih članov novoustanovljene slovenske Akademije znanosti in umetnosti, leta 1939 pa je bil imenovan za častnega meščana Ljubljane. Po vojni je leta 1949 prejel Prešernovo nagrado in bil odlikovan z Redom zaslug za narod I. stopnje. Leta 1952 je prejel častni doktorat Tehniške fakultete Univerze v Ljubljani in častni doktorat Tehniške visoke šole na Dunaju. Leta 1954 je bil imenovan za častnega člana Kraljevega združenja britanskih arhitektov R.I.B.A. Leta 2021 je bil njegov izbrani ljubljanski opus vpisan na seznam svetovne kulturne dediščine UNESCO.

Umrli je 7. januarja 1957 na svojem domu v Trnovem in je pokopan v družinskem grobu na ljubljanskem pokopališču Žale. Po količini ustvarjenega, še bolj pa po kakovosti in raznolikosti obvladovanja vsakršnih nalog se Plečnik uvršča med najpomembnejše ustvarjalce 20. stoletja v svetovnih merilih in med največje, a tudi zadnje univerzalne umetnike.

Ferdinand Šerbelj

MATIJA JAMA (1872–1947)

Najdoslednejši zagovornik impresionističnega slikarstva

Jubileji, ki se vežejo na življenjske mejnike, so priložnost, da se spregovori o slavljenцу, s čimer se v spomin priključijo tudi njegove zasluge. Z letošnjim letom se zaokroži 150 let od rojstva Matije Jame, ki je vse do izbruha druge svetovne vojne ob umetniških tovariših z Ivanom Groharjem, Rihardom Jakopičem in Matejem Sternenom na paleti slikarstva soustvarjal slovensko različico impresionizma in bil med najvidnejšimi člani v razvoju in profiliranju slovenskega modernizma. Jama je z razgledanostjo in metodičnimi pristopi v slikarskem mediju študiously zaznaval pretanjene impresije naravnega okolja in gre mu priznanje, da je bil med našimi slikarji najdoslednejši impresionist ter do konca zvest pripadnik impresionistične estetike barvne in svetlobne pretehtanosti. Med našimi impresionisti je bil tudi edini, ki je s pisanjem zagovarjal to slikarsko smer kot dovršeni izraz interpretiranja krajine.

Matija Jama se je rodil v središču stare Ljubljane 4. januarja 1872 in to leto nas je obdarilo še z rojstvom arhitekta Jožeta Plečnika in Antona Korošca, ki je bil v kraljevini Jugoslaviji v Beogradu kot steber slovenske politike »neprekosljiv politični taktik«.

Bodoči slikar, prvorojenec ob mlajši sestri Jožefi, se je rodil v družini očeta Matije, trgovca s krznom, ter matere Neže, rojene Kuhar iz Velesovega, a že triletnemu dečku je umrl oče in Matija je pravzaprav živel z očimom Ignacem Šarabonom, ki je družino preživel tudi z obrtjo kožarstva in krznarstva. Pa tudi mater je deček Matija izgubil še ne polnoleten (1889). Na ljubljanski realki je bil

Matija Jama (1872–1947); vir: Wikipedija

Matija Jama, *Kamnolom* (1907); foto: Janko Dermastija, © Narodna galerija, Ljubljana

Matija Jama sošolec s Franom Saleškim Finžgarjem, Mihaelom Opeko in Josipom Dostalom, kasnejšimi duhovniki in literati ter se že med šolanjem navduševal nad risanjem; a glej usodo nadebudnega dečka, kajti ocenjen je bil z zadostno. Zaradi disciplinskega ukora v četrtem letniku gimnazije leta 1887 se je prepisal na klasično gimnazijo v Zagreb, kje pa je bilo njegovo risanje ocenjeno z odliko. Čeprav je bil v novem okolju že ves predan slikarstvu, pa je najbrž zaradi pričakovane zanesljivejše prihodnosti vpisal študij

Matija Jama, *Blejsko jezero s Stolom v ozadju* (okoli 1930); foto: Janko Dermastja, © Narodna galerija, Ljubljana

prava, ki pa ga je že po prvem letniku po glasu srca zamenjal za študij slikarstva pri priznanem realistu Simonu Hollosyju v Münchnu, kjer je ostal dve leti. Najbrž je ob tem navdušeno vzkliknil: »Heureka!«, a s tem korakom stopil na negotovo in trnjevo pot umetnika, ki bo deležen uglednega priznanja šele leta 1938 s podeljenim članstvom v Slovenski akademiji znanosti in umetnosti. V bavarski prestolnici se je seznanil s sodobnimi tokovi v slikarstvu in razstava francoskih impresionistov in nemških sopotnikov leta 1893 ga je navdala z novimi spoznanji. V tem boemskem mestu pa je leta 1897 navezal stike z Rihardom Jakopičem, kar ga je pripeljalo v München v že priznано Ažbetovo slikarsko šolo, ki je sicer veljala za utrjevanje znanja za nove smeri v slikarstvu. Okoli leta 1900 je Jama skupaj z Jakopičem slikal v Stranski vasi pri Dobrovi zahodno od Ljubljane, kar že velja za programski začetek slovenskega impresionizma. Dela med njimi so si tako podobna, da jih komaj ločimo (npr. *Jamove Tri breze*, 1901). Jama se je začel posvečati vprašanju razmerij med svetlobo in barvo. V javnosti je nastopal s pisanjem o umetnosti in leta 1900 je sodeloval na I. slovenski umetniški razstavi v Ljubljani, kmalu zatem pa je bil na zagrebški razstavi skupaj s kolegi gladko zavrnen; umetniki so

dozorevali, a celo za ožji krog kulturne javnosti še niso bili sprejemljivi.

Poroka Matije Jame v Münchnu leta 1902 z leto starejšo holandsko slikarko Luizo van Raders (†1946) in skorajšnje rojstvo sina sta mu naložila nove skrbi. Izvrševal je tudi naročila za ilustracije knjig (Cankar), revij (*Dom in svet*) in plakatov, kar dokumentira njegovo talentirano in izpijeno večino risbe. Z ženo sta slikala v okolici Ljubljane, čez poletje pa sta odkrivala pokrajino ob Sotli, kjer se jima je pridružil Rihard Jakopič. Ob koncu poletne sezone sta se zakonca Jama vrnila v München, kjer se jima je v decembru rodil sin, oče Jama pa je obiskal nekaj slikarskih ateljejev oziroma šol.

Naši impresionisti so napravili slikarski preboj šele leta 1904 z razstavo pri galeristu Ottu Miethkeju na Dunaju. Uspeh v srcu monarhije jim je zagotovil priznanje, a še dolgo ne tržnega uspeha, saj so bila njihova dela tudi po dunajskem uspehu za razne razstave še nekajkrat zavrnjene; javnost, predvsem slovenska, pa ob komaj razvijajoči se likovni kritiki večinoma brezbrizna. Jamovo delo je bilo že tako utečeno, a tu in tam je doživel usodo »zavrnenega umetnika«. Leta 1911 se je z rojstvom hčere Agnes družina povečala na pet članov, kar pa jih je spravljal v eksistencialne težave.

Matija Jama je bil pogosto koordinator razstav in je med vsemi našimi impresionisti največ potoval ter se selil po monarhiji kot »umetniški Ahasver«, tudi v ženino domače okolje na Nizozemsko (1915–1922). V Jakopičevem paviljonu na začetku ljubljanskega Tivolija, kjer se je po vrnitvi iz Haaga naselil, je leta 1923 priredil prvo samostojno razstavo. Iz Ljubljane, kjer se je za stalno naselil pri svojih 52 letih, je potoval po Sloveniji, večkrat na Hrvaško (pogosto Nebojan v okljuki Kolpe, Plitvička jezera, Dalmacija) ter skrbno izbiral motive za svojo teorijo impresij naravnega okolja, o čemer je v tisku zavzeto in polemično razmišljal o impresionizmu in kritiki, na primer spis »O impresionizmu in kritiki« (1927). Po drugi samostojni razstavi leta 1931 je v ustvarjalnem zagonu, da vsako leto domačemu občinstvu, ki ga že ceni kot slovenskega umetnika, ponudi »prodajno« razstavo. Že cenjen mojster impresij se je leta 1938 v skupini jugoslovanskih umetnikov udeležil beneškega bienala in temu je sledila še njegova uvrstitev na Parnas slovenske kulture, ko je bil skupaj z Rihardom Jakopičem, kot prvima likovnima umetnikoma, sprejet med člane Slovenske akademije. Ob poznih priznanjih se mu je ob sedemdesetletnici, v času težkih razmer italijanske okupacije leta 1942, umetniško kritični svet poklonil oziroma oddolžil s pregledno razstavo njegovih del v Narodni galeriji. V Ljubljani mu je delala družbo drugorojena hči Madelaine, ki je ostala v Ljubljani do svoje smrti leta 1973; štirinajstleten sin Matija je umrl že leta 1916, najmlajša hči Agnes pa je živela z materjo Luiso do njene smrti leta 1946. V naslednjem letu 1947 pa je 6. aprila v Ljubljani umrl tudi Matija Jama. Po hčeri Agnes, umrli leta 1994, pa Jamov rod na Nizozemskem nadaljujejo njeni trije potomci.

Čeprav je Matija Jama skoraj polovico svojega življenja preživel na tujem, pa je ta svet zapustil na slovesu najpomembnejšega krajinarja med našimi impresionisti. Zapustil nam je tostransko podobo mnogih ciklov od Holandije, Spodnje Avstrije, Bleda, pod Karavankami in obrežij Save, Kolpe in Dalmacije, tudi impresivne panorame obdnavskega Dürnsteina in Ljubljane ter njene okolice vse tja do poznih, že trpko razpoloženjskih slik okolice Rašice.

Matija Jama, *Kolo* (okoli 1935); foto: Janko Dermastja, © Narodna galerija, Ljubljana

Toda, če govorimo o našem impresionizmu, moramo naglasiti, da v primerjavi z za generacijo starejšim francoskim impresionizmom velja naš za tako imenovano različico slovenskega impresionizma. Francozi so odkrili trepetavo, z barvami nasičeno atmosfero, in v isto svetlobo in barve so bili zagledani naši iskalci optične stvarnosti, a v slikanju manj dogmatski, razpoloženjsko pa bliže domačemu lirizmu.

Nemiren in trmast značaj Matije Jame je tisto, kar ga je naredilo mojstra barvne palete. Priznavamo ga za najdoslednejšega slovenskega impresionista, kajti oblikovala ga je dobra izobrazba in široka razgledanost v umetnosti, zato ga je Ivan Cankar imel za »zelo izobraženega človeka«.

Kot ostali slikarji impresionisti se je tudi on najprej podal na pot fabulativnega realizma (*Otroci pri obedu* in *Branjevke na trgu*, obe 1899) in reprezentativnega meščanskega portreta, s čimer je ohranjal naturalistični pristop, a ta izkušnja ga je vodila v sproščeno potezo pri izgradnji le bistvenih izraznih sredstev, saj, kot je trdil, da »Samo eno pravilo vedno velja: Doseči z najenostavnejšimi sredstvi nekaj tako velikega in elementarnega, kakor se nam to kaže v naravi.« V svojem slikarstvu je dosledno razvijal in zastopal uravnoteženo kompozicijo naslikane krajine in z leti likovno prečiščeno podobo, na primer v slikanju dreves v okolici Šmarne gore in Rašice je drevje zreduciral na zalomljene črte debel in vej, s čimer je prostor »zapolnil s tišino«. V na videz preprostih izrezih narave je »v tesnem stiku z oboževano naravo« s pretanjenimi nanosi barve

dosegel trepet atmosfere in s tem poglobljajl iluzijo prostora. Zaradi svetlobnih refleksov je preudarno izbiral motive ob vodi, s čimer je zaradi zrcaljenja stopnjeval barvne odseve (holandska izkušnja!). Poglobljajl se je v analize toplo-hladnih stopnjevanj in v prehode svetlobe in sence. S takšnimi analizami motiva usmerja gledalčevo pozornost na izrazito impresionistično trepetanje toplega zraka v pokrajini, kar se kaže tudi v njegovih, med našimi impresionisti nepreseženih impresijah zime. Prav Jama pa je pri nas naslikal nekaj ključnih zimskih in poletnih idil s podobnimi vprašanji v razmerju med barvnimi in toplotnimi prehodi (*Vas v zimi*, 1912; manejevski *Rani sneg*, 1905; *Tivoli v snegu*; *Most čez Dobro*, 1907, ki jo je leta 1909 dunajska kritika ocenila s posebnim priznanjem; *Kamnolom*, 1907; *Bled v različnih letnih časih*). Poleg teh svetlobno/barvnih kontrastov je Jama v to stilno poglavje, ki je v svoji statiki le trepetava impresija, vnesel še moment gibanja, kar je genialno dosegel s študijami, tudi s pomočjo fotografije, in dokončanimi upodobitvami belokranjskega kola (*Kolo*, okoli 1935). To pa je tudi čas, ko je v Beli krajini začel intenzivno slikati figuraliko, tako ljudi pri delu kot z njimi neločljivo povezane živali (*Krave na Kolpi*, 1930). Dela tega obdobja nas po svoji (minuli) vsakdanjosti kot preprosti ljudje sonca vsakič prevzamejo.

Stroka je že zdavnaj ugotovila, da Jamov opus zaključuje izjemna serija avtoportretov, ki so se zvrstili proti slikarjevi sedemdesetletnici. Premišljeno in sproščeno se je predstavil, portreti učinkujejo kot podobe antičnih modrecev in res je imel med sodobniki ta status misleca in slikarskega teoretika. Zato ni naključje, da ga je pronicljivi Hinko Smrekar že leta 1913 na znameniti karikaturi *Maškerada slovenskih likovnih umetnikov* tik ob »Zevsu«¹ Jakopiču upodobil kot modrega Budo. Ko zremo v njegovo podobo in se tudi poslavljamo od nje, pomislimo na njegovo prehojeno pot pa tudi na umetnikovo osamljenost daleč od družine. Nemara zato pogosti portreti v njegovem poznem obdobju? Najbrž. Jama je po nemirnem načinu življenja in po svojem duhovnem ustroju veljal za svetovljana. Likovni kritik Fran Šijanec, ki ga je osebno poznal, je zapisal, da je bil

Matija Jama, *Šenklavž*; foto: Janko Dermastija, © Narodna galerija, Ljubljana

ljubezniv, uslužen, za resne in šaljive pogovore pripravljen gospod ..., izogibal se je pivskim družabnostim, kar je bilo sicer značilno za boemsko življenje umetnikov, ljubil je red, mir, bil je preprost, kar se da naraven in nič prisiljen ali narejen, a vedno v belih oblekah. Tako so ga videvali in razumevali sodobniki. Po dobrih sedemdesetih letih od njegove smrti, ko se je sklenil obsežen, a še ne do konca evidentiran slikarski opus, so nam edini pričevalci njegove ustvarjalnosti pretehtane impresije krajin, še posebej z odbleski vodnih površin, v svetlobi trepetave urbane vedute, ali vedrina otrok in deklet, kot so jamovsko značilni utrinki kmečkega življa ob Kolpi še v njihovi prvinski lepoti.

LITERATURA:

- Šijanec, Fran, Iz Jamovih spominov, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 5–6, 1959, str. 655–672.
- Stele, France, *Slovenski impresionisti*, Milano 1970.
- Matija Jama, Moderna galerija [razst. kat.], Ljubljana 1974.
- Juteršek, Mirko, *Matija Jama, življenje in delo*, Ljubljana 1997.
- Žerovec, Beti, *Slovenski impresionisti*, Ljubljana 2012.

DR. FRANC KSAVER CUKALA

Dolgoletni predsednik Mohorjeve družbe

Prav pri intenzivnem delu za Mohorjevo družbo je 7. oktobra 1964 dokončal svojo življenjsko pot monsinjor dr. Franc Ksaver Cukala, apostolski protonotar in mariborski stolni prošt. Mohorjeva družba je z njim izgubila zadnjega izmed mož, ki so med obema vojnama vodili njeno delo in ki je tudi po vojni znal z vso razumnostjo in pogajalsko spretnostjo sodelovati pri njeni obnovi in njenih nalogah v novih razmerah.

Rodil se je 1. decembra 1878 na Gomilskem v Savinjski dolini. Starši so bili premožni kmetje, ki so zmogli stroške za študij dveh sinov. Njegov starejši brat je umrl za jetiko, ko je bil še v mariborskem bogoslovju. Franc Cukala je obiskoval celjsko gimnazijo, kjer je tudi maturiral. Leta 1899 je stopil v celovško bogoslovje. Za Celovec se je odločil predvsem zato, ker je takrat na Koroškem primanjkovalo slovenskih duhovnikov. Isto pot kot Cukala so šli tudi številni drugi narodnozavedni štajerski dijaki, zlasti s celjske gimnazije, tako pred njim Ksaver Meško, Jožef Dobrovč, Vinko Poljanec, Ivan Dolinar in drugi. Po tretjem letniku bogoslovja je bil v celovski stolnici posvečen za duhovnika. Po enoletnem kaplanovanju v Železni Kapli je nadaljeval teološke študije na univerzi v Gradcu, kjer je bil 27. julija 1907 promoviran za doktorja teologije. V času tega študija je bil kolegiatni kanonik pri Gospe Sveti. Po promociji je bil pet let prefekt v dijaškem semenišču v Celovcu in stolni pridigar. Nekaj časa je nadomeščal profesorja moralke na celovškem bogoslovnem učilišču.

Od leta 1912 do 1920 je bil župnik v Podkloštru v Ziljski dolini. Ko so ob koncu prve svetovne vojne jugoslovanski vojaki za nekaj časa zasedli Podklošter, je Cukala opravljal posle občinskega tajnika v tem kraju. Po prvi svetovni vojni je moral zaradi nemške šovinistične nestrpnosti zapustiti celovško škofijo. Mariborski škof dr. Andrej Karlin ga je postavil oktobra 1920 za župnika v Guštanju (Ravne na Koroškem), kjer je ostal do leta 1926. V Guštanju je ustanovil Družbo krščanskih mater in Družbo krščanske dobrotelčnosti. V tem

času je bil reden sodelavec revije *Mir*, priobčeval je članke in drobtinice politične in socialne vsebine v časopisu *Slovenec* in *Slovenskem gospodarju*, socialne prispevke v uradnem listu krške škofije, ocene o knjigah pa v *Voditelju v bogoslovnih vedah*. Od leta 1923 do 1926 je bil tudi dekan Mežiške doline. Škof Karlin ga je leta 1926 imenoval za mariborskega stolnega kanonika in hkrati za ravnatelja bogoslovnega učilišča v Mariboru. Leta 1934 je postal stolni dekan in leta 1946 stolni prošt. Ko je bil leta 1936 razrešen dolžnosti ravnatelja bogoslovja, se je ves posvetil gradnji novega semenišča in Visoke bogoslovne šole pod Kalvarijo v Mariboru.

Nemški okupator ga je takoj izselil na Hrvaško, kjer je vso drugo svetovno vojno preživel v Zagrebu kot nekak zastopnik izseljenih duhovnikov mariborske škofije pri nadškofijskem ordinariatu v Zagrebu. Po osvoboditvi je bil do leta 1949 generalni vikar škofa dr. Ivana Tomažiča, od leta 1940 do 1961 je bil ravnatelj škofijske pisarne. Leta 1938 ga je sveti oče imenoval za svojega hišnega prelata, leta 1959 pa za apostolskega pronotarja. Zadnja leta življenja je počasi hiral, težave starosti in bolezni je prenašal potrpežljivo in s humorjem. Ko so ga 9. oktobra 1964 pokopali na Pobrežju, mu je zadnjo čast izkazalo 110 duhovnikov, 30 bogoslovcev in veliko vernikov.

Pokojni apostolski protonotar je bil z vsem srcem duhovnik, eno šestino duhovniških let je posvetil samo vzgoji pripravnikov za duhovniški poklic. Vsi njegovi gojenci so ga cenili in spoštovali kot modrega, široko razgledanega moža, ki je bil sicer nepopustljiv v bistvenih stvareh,

a širok v postranskih. Z očetovskim razumevanjem jim je pomagal v njihovih mladostnih težavah, jih spodbujal k resnemu in vztrajnemu študiju in jim z besedo in zgledom kazal pot do trdne duhovniške osebnosti. Mlademu človeku se je znal približati, in čeprav po ovinkih je navadno dosegel, kar je imel za bistveno. Njegova velika zasluga je, da se je večina njegovih nekdanih gojencev znala prilagoditi novemu času.

Mnogo let je opravljal zaupne službe v upravi mariborske škofije. Več let je vodil tako imenovani osebni referat, gotovo najkočljivejšo stvar v vsaki škofijski upravi. Zelo mu je bila pri srcu disciplina škofijske duhovščine. Imel je srečno roko. Znal je biti mil in strog. Znal je poslušati, znal pa tudi odločati. Če je moral grajati, je to storil tako, da ni bolelo. Če je moral predlagati kazen, je to storil tako, da je bila voljno sprejeta in obenem zdravilna. Bil je dober in z leti je rasla njegova dobrota in zorela njegova urejena ljubezen. Zelo se je trudil za zdravo pobožnost med škofijsko duhovščino. Bil je voditelj *Unios apostolicae*, duhovniškega združenja, ki ima za cilj samoposvečenje. Med obema vojnama je mnogo delal tudi na karitativnem polju. Do leta 1941 je bil predsednik Karitativne zveze za lavantinsko škofijo.

Pokojni dr. Cukala je bil vever človek, zdravega duha je podedoval od prednikov, dokaj savinjske samozavesti je bilo v njem, a spet ne preveč, ampak ravno toliko, da ga je delalo simpatičnega. Zdrav humor mu je bil v krvi. V okupatorskih zaporih je v najhujših preizkušnjah in ponižanjih ohranil humor in tako pomagal sebi in drugim prebroditi hude stiske. Z materinim mlekom je pil ljubezen do slovenstva. Med

idealisti se je odločil za celovško bogoslovje, da bi mogel kot duhovnik biti voditelj in učitelj najbolj ogroženega dela narodnega telesa. Z vsemi bogatimi darovi je to delo opravljal, dokler po prvi svetovni vojni ni bil prisiljen, da se je umaknil. Ko je bil leta 1908 izvoljen za odbornika Družbe sv. Mohorja v Celovcu, je ostal povezan z njo do svoje smrti. Leta 1921 je postal njen predsednik; takrat se je moral preseliti z njo na Prevalje, leta 1927 pa iz Prevalj v Celje. Zgodovina Mohorjeve družbe med obema vojnama in vsa leta po drugi svetovni vojni je povezana z njegovim imenom. Ni bil njen urednik in pisatelj, kot je bil Finžgar, bil je ves čas razumen vodnik in svetovalec. Domala vse, kar se je v času, ko je postal odbornik, in do pred nekaj leti tiskalo v Mohorjevi družbi, je prebral v rokopisu in ocenil. Kot predsednik zbora ustanoviteljev Mohorjeve družbe je vsa leta spremljal njeno delo, se zanimal za njene težave, znal svetovati in spodbujati. Intimni poznavalci Mohorjeve družbe v kritičnem času v novi socialistični državi so menili, da je le njegovemu vzpostavljanju kolikor toliko dobrih zvez z oblastnimi funkcionarji in pomembnimi politiki pripisati izdajo dovoljenja za nadaljnji obstoj Mohorjeve družbe.

Bogato in vsestransko je bilo življenjsko delo pokojnega apostolskega protonotarja. Dve zvezdi sta mu svetili v dolgem življenju: vera in slovenstvo. Za obe je živel in trpel. V zgodovini mariborske škofije in Mohorjeve družbe mu bo ohranjen časten spomin.

Pripravljeno po objavi v *Koledarju Mohorjeve družbe* 1965, izšlem v Celju, 1964, str. 88–89.

MOŽ BOŽJE VOLJE – LAMBERT EHRLICH IN SLOVENSKI NAROD

»Slovenci so mednarodno priznan narod. Ehrlich jih je kot take predstavil mednarodnemu forumu (1919). Drugače se je govorilo le kot o delu Jugoslavije.« (Stražar Lojze Ilija)

Na versajski konferenci v Parizu je Ehrlich v jugoslovanski delegaciji pomembno vplival na njeno delo. Sicer (le) kot ekspert za Koroško je suvereno, spretno in odločno pomagal celotni ekipi uveljavljati pravico do samoodločbe tudi za male narode nasproti sebičnosti velikih. Slovence je ne glede na številčnost predstavil kot samostojen narod z enakovredno narodno-kulturno, zgodovinsko in politično vlogo. Nato je kot profesor zavzeto in dejavno prispeval k izboljšanju, utrditvi in uveljavljanju življenja posameznikov in celotne skupnosti v najbolj kritičnem obdobju naroda, vse iz globoke krščanske vere in skrbi za obstoj in preživetje naroda: »In Ehrlich je ljubil svoj narod. Zgodovina bo pisala o njem kot o enem izmed največjih Slovencev. On se ni zanimal za svoj narod v okviru ozke politike ... preko tega ... je iskal in grebel in delal načrte za v resnici srečnejšo bodočnost svojega naroda.« (Ludvik Čepon).

Kot širok, razgledan, trezen, preudaren in kritičen človek je poglobljeno presojal ljudi in razmere in v odločilnih trenutkih usmerjal razvoj narodovega življenja na krščanskih temeljih. Kot je naslikal Tone Kralj v kapeli Cirilovega doma na Streliški ulici v Ljubljani, Ehrlichovem priljubljenem domu za študente, je on v viharjih časih vse usmerjal na Kristusa, ki edini more pomiriti sodobne osebne in družbene viharje. Ni bil le »glas vprijočega v puščavi«, čeprav mu niso prisluhnili niti vsi kristjani, še manj prevratni nasprotniki, a se je odločno in neustrašeno postavil za konkretnega, zatiranega človeka. Bil je stražar katoliških narodnih svetinj, ki jih ni bil pripravljen izdati niti za ceno življenja, zato je omahnil pred istim Cirilovim domom pod streli vosovskih ubijalcev. Zaradi te odločnosti, da se upre zlu prevratnih idej, ga je že deset let pred umorom spremljala lažna propaganda, ki je skušala očrniti

njegovo plemenito osebnost in ustvariti iz njega kar »narodnega sovražnika«, tj. ubiti v srcih ljudi njegovo intimno pretanjeno osebno dostojanstvo in nesebično ljubezen do človeka in naroda. Vse to v imenu lažnega krutega boja za oblast, z njo se še vedno povečuje morilce najboljših Slovencev in blati dobro ime resničnih dobrotnikov naroda.

MOČ DUHA

Janez Hladnik, dušni pastir Slovencev in posrednik pri vladi v Argentini za sprejem slovenskih beguncev po revoluciji, je zapisal: »Mož z ›velemškim‹ priimkom je bil bolj Slovenec kot vsi drugi ... Njegovo mladostno navdušenje, živahnost in razboritost so nas očarali, tako da nas je kar hitro pognal v navdušeno delo za narod in Cerkev.«

Mirko Javornik v knjigi *Pero in čas* (1980) predstavlja Ehrlicha kot človeka, zazrtega v Boga. S C. Žebotom, J. Kesslerjem, T. Debeljakom so aprila 1941 ob napadu sil osi na Jugoslavijo spremljali Ehrlicha na poti z bežečo vlado. Naj bi šli v tujino – Ehrlich s tremi kovčki strateških dokumentov o Sloveniji –, a so jih vladni funkcionarji pustili v Nikšiču, Angleži pa na črnogorski obali. A Ehrlich opogumlja:

»Čemu tako? Božja volja je, da smo tukaj, ne kje zunaj, a vendar živi! Očitno so nam namenjene druge, morda večje reči, kakor pa je emigracija. Storili smo vse, kar je bilo v človeški moči in pameti, da bi se rešili. Božja volja nas je hotela imeti za priče naše sramote in majhnosti. Nečesa je zdaj konec. A ne mi ne tisti, ki nas čakajo, ne moremo, ne smemo živeti od tega. Treba je spet začeti, zakaj božja volja je, da se življenje vsak trenutek znova rodi. Življenje in zgodovina se nikdar ne ustavita. Vsi smo ju dolžni vedno in

sproti na novo začenjati, ker nam je tako zapovedano od zgoraj!«

Ni se bilo treba ozreti, da je človek vedel, od koga prihaja ta, prepričane vere in bodrega poguma polna beseda. Samo eden med nami je bil to uro česa takega sposoben. On, sloki, dognani, začuda mirni in začuda živi duhovnik s srebrno glavo, božje vdano dušo in kamnito voljo, dr. Lambert Ehrlich ...

ZAZRT ČEZ KRUTI ČAS

Rojen 18. septembra 1878 v Žabnicah pod Višarjami, je bil po končanem študiju teologije v Innsbrucku, Rimu in Parizu leta 1902 posvečen v duhovnika krške (celovške) škofije in je od leta 1903 deloval kot kaplan, škofov tajnik (do 1910) ter bil nato do konca prve svetovne vojne profesor v celovškem bogoslovju. Bil je vodilna osebnost krščanskega in narodno-socialnega ter političnega delovanja na Koroškem. Njegovo dušnopastirsko delovanje je veljalo tako Slovincem in vsem potrebnim kot italijanskim delavcem, služkinjam, beguncem, vojnim ujetnikom itd.

Slovenci v Parizu nismo bili uspešni, ker nas svet ni poznal in se je politika »sukala po svoje«:

Ti gospodje so se pogovarjali pri zaprtih vratih in brez zapisnika, tako, da se je malo zvedelo o njihovih pogovorih. Predsednik Wilson je učen profesor, z velikimi ideali za pravico in resnico, katere pa njegovi sodrugi večkrat niso mogli ali niso hoteli razumeti. Lloyd George je pameten odvetnik, ki je dajal vsem prav, a je končno sam pravo obdržal. Clemenceau je star žurnalist in skušen politik, ki ga ne kaže dražiti, ker hudo »ugrizne«, imenujejo ga »tigra«. Orlando je pa čuden svetnik, ki mu ni nič sveto razen laški egoizem (»sacro egoizmo«).

In Ehrlich je pripravljajl gradiva, pripombe in pobude, pisal prošnje, komentarje, iskal politične povezave z medijskimi odločevalci in diplomati, da bi pridobil pristne informacije za svojo delegacijo ter vplival na ugodne rešitve.

Leta 1922 je postal profesor veroslovja na teološki fakulteti ljubljanske univerze ter vzgojitelj in sodelavec mladih in vzornik svojih kolegov. Svetovno-politična razgledanost in poznavanje razmer

ter predvsem neutrudna dejavna volja so mu narekovali krepitev narodne in državniške samozvesti Slovencev kot naroda na mednarodnem diplomatsko-političnem polju. Bil je neutrudni socialni, družbeno-politični delavec, odločni in vplivni vzgojitelj ter usmerjevalec mladih, dijakov in študentov v boju zoper zvijačno komunistično osvajanje univerze in družbe, zavzet za stisko ljudi, služkinj, revežev, dijakov in študentov ter neutruden v misijonskem poslanstvu Cerkve doma in po svetu. »Že vnaprej je dajal vtis, da živimo v času, ko se nam mora vedno zelo muditi in da moramo biti v stavih, mislih, beseda nagli in jasni« (Ruda Jurčec).

SAMOSTOJNA SLOVENIJA V OKLEPU TOTALITARIZMOV

V zaostrenih razmerah diktature kraljevine Jugoslavije, ob fašističnem preganjanju Slovencev pod Italijo in rastočem nacizmu na Koroškem je Ehrlich mlade zbiral na Višarjah, oazi gojenja slovenstva v času fašizma in komunizma, stičišču slovenskih domoljubov: tu je leta 1933 izpovedal nacionalni program Slovenije:

Ni naključje, da smo se zbrali prav tukaj, marveč je to božja volja. Božja volja nam tukaj, na Svetih Višarjah razodeva, kaj je naloga Slovencev na zemlji, kjer živimo. Ob temeljih te svete gore se stikajo tri poglavitna evropska plemena ... Romani, Germani in Slovani bi prav tukaj skušali riniti drug drugemu mejnike nazaj. A naši očetje so modrejši od vojskovodij in politikov. Namesto mejnika so postavili na otok med tremi narodi cerkev. To je edini mejnik v Evropi, ki narodov ne loči, marveč jih združuje. Danes je tak mejnik vsa naša domovina. Slovenija mora biti mejnik, ki družijo in veže jug s severom in vzhod z zahodom ... To je božja volja! To nalogo bo mogla Slovenija izpolnjevati samo v svobodi, ne pod gospodarjem, ki bi sedel bodisi na jugu ali severu, na vzhodu ali na zahodu! Božja volja je, da mi vsi za to svobodo delamo in božji volji se ne sme nihče izmikati ... Narod je (namreč) etični temelj za vsako državno ali meddržavno povezavo, je kulturno uresničenje, resničnega, dobrega in lepega, vez je materin jezik.

»Priznati moram, da nobeden izmed mojih vzgojiteljev, ne v gimnaziji ne v bogoslovju, ni znal tako navdušeno govoriti o slovenstvu kot Ehrlich« (škof Stanislav Lenič).

Katoliška internacionala naj krščanske narode povezuje v svobodi in solidarnosti zoper nasilje fašizma, nacionalsocializma in komunizma. Poleti 1941 je predlagal dr. Natlačenu ustanovitev podtalne vlade. Ker je Jugoslavija razpadla, moramo Slovenci vzeti usodo v svoje roke. Voditelji temu niso sledili, Ehrlich pa je 14. novembra 1941 v težkih razmerah napisal *Slovenski problem* in razvil smernice slovenske samostojnosti in državnosti. Besedilo je poslal dr. Mihi Kreku v London, doma so ga širili stražarji v glasilu *Slovenija in Evropa*, po vojni pa slovanski begunci po svetu. Zbral je tudi natančne podatke o nacističnem zatiranju Slovencev in jih posredoval v Rim, Vatikan in ZDA, kjer so jih objavili v časopisih in knjigi.

Ehrlicha kot državnika potrjuje spomenica *Razvoj situacije v Ljubljanski provinci* 1. aprila 1942. V njej odločno in neustrašeno obsoja italijansko in komunistično nasilje nad Slovenci. Od okupatorjev zahteva, naj po v okupaciji veljavnih pravnih normah vzpostavijo red in preprečijo teroristično nasilje komunistov: »Vsak narod ima v nekem smislu svojo narodno dušo. Ta duša noče umreti in slovenski narod, ki je po velikanski večini soliden, trezen, pošten in bogaboječ, prosi dnevno Vsemo-gočnega, da ga obvaruje uničenja in razsula.«

Spomenica stanje v pokrajini označuje za »koncentracijsko taborišče«, kjer se »od oktobra 1941 dalje vršijo množične aretacije v Ljubljani in vsej pokrajini tako, da so stalno vsi zapori napolnjeni«. Tako je »od 23. febr. do 16. marca 1942 vojaška oblast v Ljubljani vse mesto blokirala ...« in vse podrobno preiskala. Aretirali so skoraj 2000 ljudi, in sicer na besedo »v italijanske uniforme preoblečenih denunciantov«. Aretirani so morali čakati »tudi po 10 ur po hodnikih, dvoriščih, v snegu, dežju, blatu, brez hrane.«

Italijanom očita, da so aretirali okrog 500 nekdanjih časnikov jugoslovanske vojske. Internirance v taboriščih »zelo stradajo«. Ne le da je policijska ura in da je prepovedan kolesarski promet, izvaja se tragično nasilje nad nedolžnim prebivalstvom in požiganje vasi zaradi partizanskega terorja.

Našteva okoli 450 požganih hiš, zato je 2200 ljudi brez strehe oziroma je okupator požgal kar celotne vasi in izvršil »množične aretacije« celih družin.

Ehrlich poimensko in z datumom našteva ljudi, ki jih je likvidirala VOS OF, in italijansko oblast opozarja na pritožbe ljudi zaradi tega terorja. Dodaja, da so ljudje prepričani, da komunisti in Italijani sodelujejo pri ovajanju zavednih Slovencev Italijanom, da jih ti potem zaprejo in odpeljejo v taborišča ali jemljejo za talce. Zahteva sodelovanje Slovencev in italijanskih oblasti za ustvarjanje reda in preprečevanja nasilja OF nad nedolžnimi ljudmi: Italijani naj Slovincem dajo pristojnosti v okviru upravnih zadev, da bodo Slovenci sami lahko razlagali dogajanje ter pristojnost slovenski policijsko-varnostni oblasti za zagotovitev varnosti in preprečitev »bega zločincev«. Italijanom očita, da ne preiskujejo resničnih morilcev Slovencev, komunistični agitatorji se svobodno sprehajajo po Ljubljani. Kritizira fašistizacijo slovenskega življenja in zatiranje slovenske kulture. Ugotavlja, da je »namen sil osi popolno uničenje slovenstva kot takega«. Komunisti »grozijo s terorjem na univerzi in hočejo v društvih uničiti« avtonomijo univerze. Ehrlich zahteva odprtje Tehnične fakultete in šol, ki jih je zasedla oblast, izpustitev aretiranih, interniranih in konfiniranih Slovencev ter večjo svobodo časopisja. Preneha naj »brezčastno ravnanje organov it. oblasti (kloftanje, suvanje, pretepanje, mučenje itd.), kakor pavšalno vklepanje aretirancev«. Razumljivo, da je dežurni oficir, ki je sprejel spomenico, rekel, da si avtorji in prinašalci zaslužijo smrt.

Za vse požrtvovalno Ehrlichovo delovanje ga je komunistična VOS 26. maja 1942 umorila, ker se – kot mnogi drugi – ni mogel strinjati z njihovim brezvestnim krutim nasiljem nad narodom. Obsodba totalitarizmov od organov države in nas vseh vključuje tudi obsodbo medvojnih in povojnih morilcev ter dostojno priznanje narodnim delavcem in tvorcem samostojne slovenske države, ki so umrli za pravice slovenskega človeka in kristjana. Najvidnejši med njimi je Lambert Ehrlich. Ni dovolj le obeležje na Teološki fakulteti in na Žalah. Delajmo in molimo, da bomo lahko dostojno pokopali njegove kosti ter mu pred hramom demokracije in v srcu slehernega Slovence postavili dostojen spomenik.

Lojze Kozar ml.

SLOVENSKI SRCI

Štefan in Janoš Kühar

Ob 100-letnici smrti Štefana Küharja in 120-letnici rojstva Janoša Küharja se naš duhovni pogled usmerja k vrednotam, ki jih je tudi danes vredno živeti. Župnik na Tišini in dekan soboške dekanije dr. Franc Ivanocy ni bil samo zavzet oznanjevalec evangelija in dušni pastir Slovencev na Ogrskem, temveč si je veliko prizadeval za temeljne pravice Slovencev, ki so ob koncu 19. stoletja in v začetku 20. doživljali hud pritisk madžarskih šovinističnih krogov. Bil je trden steber in branik slovenstva. Ob njem je dozorelo več zavzetih duhovnikov in narodnih buditeljev. Med njimi sta tudi brata Kühar iz Gradišča v tišinski župniji.

ŠTEFAN KÜHAR

Štefan Kühar je bil rojen v Gradišču 28. avgusta 1887. Po gimnaziji v Kőszegu je v Sombotelu študiral bogoslovje in 29. junija 1911 tam prejel duhovniško posvečenje. Čeprav je obiskoval samo madžarske šole, je vendar predvsem po zaslugi domačega župnika dr. Franca Ivanocyja, domače družine ter domačega slovenskega okolja ohranil čut globoke pripadnosti slovenskemu ljudstvu. Po posvečenju je bil eno leto kaplan v domači župniji pri župniku dr. Francu Ivanocyju, nato pa je služboval v Beltincih, dve leti je bil kaplan, po smrti župnika Zrinyija pa je leta 1914 postal župnik. Duhovniško službo v župniji Beltinci je opravljal deset let do svoje prerane smrti. Umrli je na novo leto 1. januarja 1922, star komaj petintri-deset let. Pokopan je v Beltincih.

Ob zgledu svojega domačega župnika dr. Franca Ivanocyja je vzljubil slovenske knjige. Že kot bogoslovec je bil naročnik knjig Mohorjeve družbe. Kot župnik v Beltincih se je zelo trudil za širjenje mohorskih knjig. Pisati je začel že kot bogoslovec. Opisal je zgodovino bogoslovnega društva sv. Avgušтина, ki je delovalo v Sombotelu. V verskem tisku, ki ga je izdajal Ivanocy in nato njegovi učenci, je objavil več zapisov. V mesečniku *Marijin list* je v letih 1913 in 1914 objavil potopis v nadaljevanjih z naslovom *Romanje po ostanke Sv. Martina v Tur na Francusko*. Kot član delegacije sombotelske škofije, v kateri je bilo osem duhovnikov, se je tudi on odpravil v Francijo v mesto Tours, od koder so v Sombotel pripeljali relikvije sv. Martina, ki je bil rojen v Sombotelu.

Štefan Kühar; vir: Wikipedija

Ivan Škafar navaja (*Stopinje* 1973, 39), da je Štefan Kühar napisal knjigo v narečju Ogrskih Slovencev, ki naj bi jo krasilo tristo slik in bi izšla v dveh delih. O tem je 13. septembra 1913 pisal vodstvu Mohorjeve družbe v Celovec. V pismu je izrazil tudi namen, zakaj je pripravil to knjigo, namreč, da bi »naši Slovenci bole polúbili Vaše knjige«. Z izdajo knjige v narečju Slovencev na Ogrskem bi Mohorjeva dokazala, da »ni samo v Avstriji doma, ampak da je vesoljna kot Cerkev. Pa tudi naše ljudstvo bi bolj začelo brati vašo slovenščino kot madžarščino.« Do izdaje te knjige ni prišlo, verjetno zaradi začetka prve

svetovne vojne. Njegova zavzetost govori, da je ne samo videl vrednost knjige, temveč je želel s knjigo povezati Slovence. Želel je Slovence na obrobju, v takrat drugi državi, prikazati kot del enega naroda, ki je zaradi političnih razmer ločen od matičnega naroda, vsi pa smo bratje in sestre, sinovi in hčere slovenske matere.

Slovenske knjige, zlasti Mohorjeve, je zelo cenil in jih razširjal med ljudmi. V svojem potopisu, ko opisuje vožnjo z vlakom v Francijo, omenja tudi Celovec, »gde naše Mohorske knjige bijejo«. Mohorske knjige imenuje »naše«, torej jih sprejema za svoje, čeprav so bile tiskane v drugačnem jeziku, kakor ga je bil on sam vajen in je bil tudi za ljudi na Ogrskem nekoliko tuj.

Ljudi na Ogrskem v Slovenski okroglini, današnjem Prekmurju, je v potopisu imenoval: »Slovenci moji.« »Potrpljivi Slovenci.« Želel je poudariti, da so Slovenci na Ogrskem del enega naroda, ne pa nek poseben narod, ostanki Vandalov, ki nimajo nič skupnega z ostalimi Slovenci, kar so ljudem v desetletjih pred razsulom Avstro-Ogrske vtepali v glavo madžarski politiki pa tudi kakšen njihov domači sodelavec.

Janko Šlebinger piše, da »se je udeleževal že pred razsulom monarhije kot iskren Slovenec in Jugoslovan, ki je videl v Wilsonovi ideji o samoodločbi narodov zagotovilo za narodni obstoj prekmurskega ljudstva«.

O Küharjevem prizadevanju za Slovence ob koncu prve svetovne vojne piše tudi Ivan Jerič v knjigi *Moji spomini* (Murska Sobota, 2000). Med drugim pravi: »Beltinski župnik Štefan Kühar je nas mlajše še silil, naj to zadevo razčistimo in poizvemo, kaj mislijo v Ljubljani o nas.« To je bilo jeseni 1918, ko se nihče v Ljubljani ni zanimal za Slovence na Ogrskem in v Ljubljani niti niso vedeli, kje leži ta pokrajina in če tam sploh živijo Slovenci, kakor omenja Jerič.

Madžarski krogi so si prizadevali, da bi Prekmurje ostalo v okviru madžarske države, zato so Prekmurcem ponudili posebno avtonomijo. Tudi župnik Kühar je bil navzoč na srečanju 14. januarja 1919 pri Jožefu Kleklu v Črensovcih, kjer so sestavili načrt avtonomije. Čeprav je bil tudi Kühar za združitev Slovencev, je vendar sprejel načrt avtonomije v okviru madžarske države, ker

v tistem času ni bilo nobenih zagotovil, da bi se združitev mogla zgoditi, pa tudi pritiski z madžarskih krogov so bili močni. Vsak, ki se je zavzemal za povezovanje Slovencev, je bil v nevarnosti.

Devetnajstega februarja 1919 je bil v Beltincih shod, da bi potrdili načrt avtonomije. Župnik Kühar je poskrbel, da so na shod prišli tudi zastopniki, ki so javno vzklikali proti avtonomiji in za združitev Slovencev v okviru Jugoslavije.

V dogajanje se je vključil tudi sombotelski škof in v začetku leta 1919 obiskal župnije v Prekmurju. V Beltincih se ni ustavil, saj mu je župnik Kühar sporočil, »da je razpoloženje vernikov v župniji tako nasprotno madžarski državi, da ne morem jamčiti za miren obisk škofa v župniji.«

Sedemnajstega avgusta 1919 je v Beltincih, v najbolj jugoslovansko narodno zavednem kraju, potekal shod, ko je po sveti maši na prostem med proslavo oblast od vojaške uprave prevzela slovenska civilna oblast. Zbralo se je dvajset tisoč navdušenih Slovencev. Župnik Kühar ni bil med slavnostnimi govorniki, je pa kot gostitelj imel največ skrbi z organizacijo dogodka.

Ivan Jerič omenja trpljenje župnika Küharja zaradi svojega slovenskega prepričanja in delovanja. Omenja pričevanje neimenovane osebe: »Minulo jesen je neki naš sotrudnik obiskal beltinskega župnika Štefana Küharja. Jetika mu je pila življenje. Bil je že na smrtni postelji. Bridko mu je potožil, da prekmurski Madžari težko čakajo na njegovo smrt. Silijo vanj, naj se odpove župniji. Vse zato, da bi madžarsko nastrojeni kaplan Deli postal njegov naslednik na župniji. Kaplan sam je proti njemu skrajno neprijazen in ga preganja.«

Ob 10-letnici izhajanja *Marijinega lista* 10. decembra 1914 je župnik Štefan Kühar v pridigi med sveto mašo v Črensovcih spregovoril o pomenu slovenskega tiska. »To slabost slovenskega ljudstva, da hitro verjame laži, krivici in slepariji, je deset let zdravil *Marijin list*.« Ta slabost je na žalost zmeraj navzoča. Mnogi verjamejo, kar jim servirajo mediji, tudi če jim servirajo očitno laž. Zato je tudi danes potreben tisk, so potrebni mediji, ki so zavezani resnici. Takih medijev pa ne more biti brez dobrih, poštenih ljudi. Zato tudi danes velja Küharjeva ugotovitev:

»Vsikdar, ali posebno zdaj potrebujemo velike može.«

JANOŠ KÜHAR

Družina Jožefa in Katarine Kühar v Gradišču je bila velika družina. Starša sta podarila življenje desetim otrokom. Dve hčerki sta umrli kmalu po rojstvu. Najstarejši je bil Štefan. Štiriindvajsetega maja 1901 se je trem bratom in trem sestram pridružil Janoš. Naslednji dan ga je v tišinski župnijski cerkvi krstil župnik dr. Franc Ivanocy, ki je postal njegov vzornik. Ko je bil Janoš star deset let, je umrl njegov najstarejši brat Štefan, župnik v Beltincih.

Po osnovni šoli je v Kőszegu začel gimnazijo in jo dokončal v Sombotelu. Tam je tudi študiral bogoslovje in 22. junija 1924 je v sombotelski stolnici prejel duhovniško posvečenje. Bil je kaplan v Rábagyarmatu in katehet v Sombotelu. Leta 1936 je postal župnik na Gorenjem Seniku in tam ostal do smrti 6. septembra 1987. Vmes je bil za pet let pregnan na madžarsko župnijo Izsákfa.

Župnija Gorenji Senik je bila slovenska župnija, ki pa je po koncu prve svetovne vojne ostala v okviru madžarske države. Župnija je bila pravzaprav razkosana, saj sta dve vasi, Martinje in Trdkova, pripadli Jugoslaviji. Cerkev na Gorenjem Seniku je bila stara in majhna, zato se je župnik Janoš Kühar takoj lotil priprav za zidanje nove. To delo je tudi uresničil leta 1938, ko so verniki zgradili novo, sedanjo cerkev.

Po drugi svetovni vojni je na Madžarskem zavladal komunizem in Slovenci so postali državni sovražniki, duhovniki pa še bolj. Komunistična oblast je mnoge Slovence izselila v notranjost Madžarske in izvajala še druge pritiske. Tudi župnik Janoš Kühar je doživljal mnoge pritiske, bil pregnan z župnije, bil večkrat zaslišan, nadzorovan, predvsem pa odrezan od matične domovine. Kljub temu je vsa leta ohranjal slovenski jezik pri bogoslužju, pri verouku, ki je tam potekal v okviru šolskega pouka. Pri bogoslužju in drugih dejavnostih je uporabljal narečno besedo, ki je bila ljudem blizu. Sam je prevajal berila in evangeljske odlomke ter različna bogoslužna besedila v porabsko narečje. Vsa ta besedila je tipkal na pisalni stroj, kopije je dajal tudi sosednjemu župniku Ludviku Markoviču v Števanovcih, ki je

bil sicer gradiščanski Hrvat, a se je porabskega narečja dobro naučil. Janoš Kühar je dal natisniti tudi nekaj knjižic z vsebino svete maše, svete spovedi in jih razdelil ljudem, da so lažje ohranjali vero, obenem pa ohranjali tudi svoj jezik in kulturo. Skrbel je tudi za cerkveno petje, seveda v slovenščini. Prizadeval si je tudi za duhovne poklice in se leta 1961 veselil nove maše domačina, Slovenca Jožefa Zavca, ki pa zaradi političnih razmer ni mogel delovati v domači škofiji. Leta 1981 je imel novo mašo drugi Slovenec, Štefan Toth, ki je postal župnik v Števanovcih.

Župnik je leta 1966 poskrbel za poslikavo cerkve. Dal je naslikati slovanske svetnike: sv. Cirila in Metoda ter sv. Mohorja in Fortunata. Na obok je dal naslikati velik napis v slovenščini: Hvalite Gospoda vsi narodi.

Po njegovi smrti je prišel za župnika madžarski duhovnik in z njim je slovenska beseda v cerkvi ugasnila. Kasneje so jo na različne načine skušali oživljati, a še danes se pozna vrzel, ki je po Küharjevi smrti nastala.

Duhovnik in pisatelj Lojze Kozar je župnika Janoša Küharja imenoval Porabski steber, kar je tudi dejansko bil. Vse do svoje smrti je vzdrževal vero in slovensko čutenje na Gorenjem Seniku, čeprav je tudi on obiskoval samo madžarske šole, a je v rani mladosti pri svojem župniku dr. Francu Ivanocyju in v domačem okolju dobil dobre temelje, na katerih je potem gradil vse življenje. Pomen njegovega dela vse bolj odkrivajo tudi Porabski Slovenci sami. Pred kratkim so odkupili staro župnišče, ki so ga kmalu po Küharjevi smrti prodali, zdaj pa so ga preuredili v Küharjevo hišo, spominski in kulturni center. Državna slovenska samouprava je leta 2007 izdala knjižico s predstavitev njegovega življenja, leta 2021 pa je skupaj z Zvezo Slovencev na Madžarskem izdala knjigo, romanizirani življenjepis župnika Janoša Küharja, *V imeni Očé*, ki so jo prejele vse slovenske družine v Porabju.

KÜHARJA SPOROČATA

Brata Štefan in Janoš Kühar s svojim delom sporočata predvsem dvoje.

Narodnost je vrednota. Slovenstvo je vrednota. Je pravzaprav Božji dar. Vsak mora svoj dar

Janoš Kühar

ohranjati in ga predajati novim rodovom. Štefan je v svojem času spoznal, da bo ostati Slovenec v okviru madžarske države zelo težko, zato si je z vso močjo prizadeval, da bi Slovenci na Ogrskem, v današnjem Prekmurju, pripadli takratni novi državi, Kraljevini SHS. Njegovo čutenje se je izkazalo za pravilno, saj so Slovenci, ki so ostali v okviru Madžarske, doživljali težko kalvarijo, in le peščica je ohranila slovensko zavest. Če se prekmurški Slovenci pred sto leti ne bi združili z osrednjimi Slovenci, bi bili danes neznatna manjšina na Madžarskem, večina pa bi se v tem času pomadžarila, kakor se je večina Porabskih Slovencev nasilno pomadžarila. Janoš Kühar je to pomadžarjevanje sicer zaviral, a bil je sam, brez podpore matične domovine, brez opore pri tamkajšnjih civilnih in cerkvenih oblasteh. Kljub temu je vsaj pri peščici Slovencev v Porabju navdih, da se trudijo ohranjati svoj jezik in svojo kulturo. Radi navajajo njegove besede: »Slovenci smo bili, Slovenci smo, Slovenci ostanemo – to naj ostanejo tudi naši otroci.«

Slovenski jezik je tudi danes ogrožen. Slovenska kultura je tudi danes v nevarnosti, da jo poplavi in odplavi sodobni svet, kjer prevladuje angleščina, kjer se mešajo narodi in civilizacije. »Vedno, še posebej danes potrebujemo velike može,« lahko poudarimo besede Štefana Küharja.

Drugo, kar nam sporočata brata Kühar, je: za ljudi je treba skrbeti, jim pomagati, še posebej za ljudi na obrobju. Oba sta to delala kot duhovnika, župnika. Oba sta si za to prizadevala tudi s pisano besedo. Štefan je pisal v takratni verski tisk, se za dobre rešitve dogovarjal z vodstvom Mohorjeve družbe v Celovcu. Janoš je kot osamljeni stražar predvsem govoril, pisal je le na pisalni stroj, ker druge možnosti ni imel. Je pa trdno stal, ko so ga skušali onemogočiti, mu zapreti usta, da se ne bi več slišala slovenska beseda. Slovenci v Porabju so bili povsem na obrobju sveta. In v marsičem so še danes. Tudi katoličani so danes marsikje na obrobju. Kako naj danes duhovnik, pa ne samo duhovnik, marveč vsak človek, pomaga, skrbi za ljudi na obrobju, je povedal Janoš Kühar, ko si je na duhovnih vajah leta 1963 v zvezek zapisal: »Ne si zadati, da bom to in to delal, temveč, da bom vse svoje delo boljše opravljal.«

Janoš in njegov brat Štefan Kühar nista naredila kakšnih izrednih del, a vse, kar sta delala, sta delala iz ljubezni do ljudi, da bi jim pomagala, da bi jim bila v oporo. Oba sta bila močna stebra vere, trdna stebra slovenstva in njuna luč še danes osvetljuje naša pota.

Kar Mohorjeva družba ni izpolnila pred sto leti, ostaja njena naloga za danes in jutri, kakor je predlagal Štefan Kühar: izdajati take knjige, ki bodo ljudi pritegnile, dvigale, ki jih bodo ljudje vzljubili. Upoštevati in krepiti mora tudi obrobja, narodnostna in druga. S svojim delovanjem mora pokazati, da je vesoljna kot Cerkev.

A danes ne gre samo za knjige. Danes so odprte tudi druge poti, ki jih je treba sprejeti in po njih hoditi.

RAFKO MIHAEL VODEB (1922–2002)

V letu 2022 se spominjamo stote obletnice rojstva vsestransko nadarjenega Rafka Mihaela Vodeba, duhovnika, umetnostnega zgodovinarja, prevajalca, pisatelja, pesnika in urednika. Mohorjevo družbo v Celju je najbolj zaznamoval v letih 1976–1982, ko je bil njen tajnik in urednik. Že v letih 1973–1974 je pri založbi urejal družinsko revijo *Nova mladika*, v letih 1974–1986 pa je bil glavni urednik revije *Znamenje*. Sam sem ga pobljše in najboljše spoznal ob izdajanju knjige *Spisi sv. Frančiška Asiškega in sv. Klare* (Mohorjeva družba, Celje 1982), ki jo je lektoriral in za opremo platnic predlagal manj znani, toda zelo duhovni uglašeni podobi sv. Frančiška in sv. Klare Asiške, freski navdihnjenega slikarja Simona Martinija v spodnji cerkvi Frančiškove bazilike v Assisiju. Pozneje sva sodelovala pri izdaji monografije *Sončna pesem Frančiška Asiškega*, ki se mu je tako priljubila, da je na fasadi svojega mlina v Turnem, župnija Slivnica pri Celju, dal upodobiti slikarki Tereziji Bastelj Sončno pesem pred vhodom k hišni kapeli.

ŽIVLJENJEPIŠ

Rafko Mihael Vodeb se je rodil 26. julija 1922 v Dolenji vasi pri Artičah (župnija Videm - Krško) kmetu Mihaelu in Ani, rojeni Ogorevc. Osnovno šolo je obiskoval v Artičah, kot gojenec mariborskega dijaškega semenišča je od leta 1933 obiskoval klasično gimnazijo v Mariboru, maturiral je 1941 v Ljubljani, kamor je po zasedbi Štajerske zbežal pred Nemci. Po maturi je po posredovanju Franca K. Lukmana v letih 1941–1948 študiral filozofijo

Rafko Vodeb; foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

in teologijo v Rimu na Papeški univerzi Urbaniani, kjer je iz obojega, iz filozofije 1944 in teologije 1948 magistriral oziroma naredil licenciat. Na veliko soboto, 27. marca 1948, je bil posvečen za duhovnika. Po daljšem študijskem premoru je v letih 1958–1962 študiral in leta 1962 diplomiral iz umetnostne zgodovine in arheologije na Katoliški univerzi v Louvainu (Leuvnu) v Belgiji. Oba predmeta je nato predaval na Urbaniani. V letih 1948–1958 je sodeloval pri slovenskih oddajah Radia Vatikan, od leta 1962 bil pomočnik vodje in v letih 1964–1971 vodja slovenskih oddaj na tem radiu ter tako veliko pripomogel k temu, da so bili slovenski poslušalci objektivno obveščeni o dogodkih v vesoljni Cerkvi, tudi med drugim vatičanskim cerkvenim zborom. Sodeloval je tudi pri slovenskih oddajah radia Trst A. Leta 1971 se je vrnil v domovino in postal predavatelj na Teološki fakulteti. Po upokojitvi leta 1982 se je naselil v svojem mlinu v Turnem, kjer si je uredil zasebno kapelo. Leta 1988 se je pridružil Katoliški karizmatični prenovi ali duhovnemu toku Prenova v Duhu ter vse do smrti ostal v njej zavzet in dejaven. K njemu so se v zadnjem obdobju njegovega življenja zatekali ljudje v duševnih stiskah in iskanjih. Septembra 2000 se je zaradi oslabelosti in bolezni preselil v Duhovniški dom v Mariboru, kjer so mu v organizaciji Stanka Janežiča, gimnazijskega sošolca in prijatelja, ob osemdesetletnici življenja, 17. junija 2002, pripravili slavje s predstavitevjo

zbornika *Srečanja in pogovori*. V Duhovniškem domu, kjer mu je bolniška soba postala kapela, je 5. julija 2002 »prestopil zadnji prag, prebil sončno zaveso zamejenega in našel večni Jeruzalem« (iz njegove pesmi *Pride čas*).

UMETNOSTNI ZGODOVINAR

Vodeb je dejal, da se je za umetnostno zgodovino odločil »iz ljubezni«. Ko se je leta 1971 vrnil v domovino, je na mariborskem oddelku Teološke fakultete v Ljubljani predaval krščansko in liturgično umetnost, misiologijo in apologetiko. Podobno kot v Rimu je bil ob predavanjih odprt za različne kulturne in predvsem leposlovne dejavnosti, kar je dobro, a mu je onemogočilo, da bi napisal učbenik ali daljše znanstvene razprave. Zapustil pa nam je dragocene umetnostno zgodovinske drobce. Do prvih publicističnih objav je prišlo, ko je leta 1954 navezal stike z uredništvom revije *Meddobje* v Buenos Airesu in je že v prvem letu poročal o slikarski razstavi Zorana Mušiča v Rimu ter predstavil slovenske umetnike Lojzeta Špacapana, Lojzeta Spacala, Božidarja Jakca, Franceta in Toneta Kralja, Rika Debenjaka, Miho Maleša, Franceta Miheliča, Marija Preglja, Maksima Sedeja in Marjana Pogačnika, ki so razstavljali na Beneškem bienalu.

Predvsem pa nam njegovi pogovori z umetniškimi ustvarjalci (kiparjem Francetom Goršetom, arhitektoma Cirilom Zazulo in Janezom Fürstom, slikarjem Jožetom Tisnikarjem) kažejo njegov odnos do splošne in sakralne umetnosti. V letih 1972–1982 je kot tajnik škofijske komisije za cerkveno umetnost tudi uradno in strokovno pomagal pri varstvu sakralne dediščine v mariborski škofiji ter pri svetovanju preurejanja cerkva v luči smernic drugega vatikanskega koncila.

PESNIK IN MENTOR

Že na paši je rad prebiral mohorske knjige, ki so bile shranjene na podstrešju v starih čebeljih panjih. »Bral sem Zamorčka in Angelčka, bral sem tudi Slovenskega gospodarja, Domoljuba in Bogoljuba. Vse to smo imeli doma, ob nedeljah pa smo kupili tudi Slovenca.« Vse življenje se je spominjal, da je bil na paši tako »zaverovan« v knjige, da mu je nekoč krava Žutka »prežvečila

cajgast jopič«, tam je že tudi »zlagal pesmice«. V gimnaziji je pisal v razredno literarno in v zavodsko glasilo.

Po vojni je objavljал pesmi v emigrantskem tisku (*Meddobje*) in zamejski tržaški *Mladiki*. V Rimu je leta 1953 izdal pesniško zbirko v slovenščini *Kam potujejo oblaki?* in v lastnem prevodu v italijanščini *Dove le nubi fuggono?*. V Buenos Airesu je leta 1958 izšla pesniška zbirka *Človek sem*, pri Družini v Ljubljani pa leta 1994 *In vse bo luč*. V Vodebovi poeziji prevladujejo meditativna lirika, impresije iz narave in miselne aforistične izpovedi. Alojzij Geržinič je uglasbil pet Vodebovih pesmi: *Jesenska pesem*, *Mrak*, *Ni ti dovolj*, *Pesem* in *Žalostno pismo*.

Vodeb je bil že v Rimu tudi mentor ter literarni kritik in »vedno vabil k novemu pisanju«, omenja Zorko Simčič. To je nadaljeval po vrnitvi domov.

PREVAJALEC IN LEKTOR

Kot prevajalec si je postavil največji spomenik že pred drugim vatikanskim koncilom (1962–1965), ko je prevedel zajetno knjigo, 678 strani, *Jezusovo življenje*, italijanskega biblicista in pisatelja Giuseppa Ricciottija (1890–1964), opremljeno z osebnim in stvarnim kazalom, ki jo je leta 1960 izdala Družba sv. Mohorja v Celovcu. »Na ta prevod sem ponosen, saj je knjiga lepo prevedena.«

Teološko dragocen je Vodebov prevod knjige Hansa Ursa von Balthasarja, *Teologija tridnevja* (Mohorjeva družba, Celje 1997), ki ji je napisal Spremno besedo, lektoriral in opombe prevedel Anton Strle. Tri leta pred smrtjo, ko je bil ves v Katoliški karizmatični prenovi, se je vrnil h »Kristusovemu življenju«, ko je prevedel knjigo *Turinski prt*, *Preiskava stoletja* Gaetana Intrigilla (Družina 1999).

Najdemo ga med sodelavci Standardnega prevoda *Svetega pisma* (1996).

V slovenščino je prevajal pomembne avtorje Suenensa, Tilmanna in Mouniera. Izmed slovenskih avtorjev pa je v italijanščino prevajal Antona Trstenjaka in Vladimirja Truhlarja.

Pripravil je umetniško zgodovinski vodnik *Assisi* (Rim 1983) in prevedel zahtevno publikacijo *Kapela Odrešenikove matere Janeza Pavla II.* (Družina, Ljubljana 2000), ki jo je prevajal mesec dni, »od jutra do večera«. Začel je tudi prevajati

Rupnikovo knjigo *Reči človek*, ki je pa zaradi bolezni ni mogel končati.

Zanimivo, da je zelo zgodaj začel prevajati tudi sodobne molitve, kar lahko pomeni, da je v njih iskal pomoč za čim lepše in čim pristnejše molitveno izražanje. Omenimo vsaj nekaj avtorjev molitev, ki jih je prevajal: Juan Arias Martines, Hélèn J. Kocher, Ignacio Larrañaga.

POGOVORI IN SREČANJA

Rafko Vodeb je bil nadarjen in pronicljiv voditelj pogovorov, ki jih je začel objavljati v *Meddobju*. Leta 1959 je objavil zelo zanimiv

in dragocen pogovor z Antonom Dermoto, tenoristom in članom Dunajske opere, leta 1961 z akademsko slikarko Alekso Ivanc, leta 1963 z Igorjem Šentjurcem, pisateljem in novinarjem, ki je leta 1953 emigriral v Nemčijo in tam nadaljeval s pisanjem v nemščini. Tako so ohranjena dragocena pričevanja s pomembnimi Slovenci, ki so živeli zunaj domovine.

Posebno usodo so imeli pogovori z Vladimирjem Truhlarjem, profesorjem na Gregorijani v Rimu, ki je v redni zbirki Mohorjeve družbe v Celju izdal dve knjigi: *Pokoncilski katoliški etos* (Redna zbirka 1967) in *Katolicizem v poglobitvenem procesu* (Redna zbirka 1971) ter še bolj obsežen *Leksikon duhovnosti* v zbirki *Studenci žive vode* (1974). Rafko Vodeb in tudi Vladimir Truhlar sta dokaj »srečno« preživela drugo svetovno vojno ter povojna leta in nista imela medvojnih ter povojnih ran in travm, zato sta precej dolgo dokaj naklonjeno gledala na slovensko povojno oblast, morda včasih tudi naivno.

Nekatera svoja posebna srečanja je Vodeb mojstrsko ubesedil v *Pogovorih z (bolj ali manj) velikimi*, ki jih je izdal v knjigi *Pričevanja* (1984). V avtobiografskih esejih opisuje srečanja, ki jih je kot podravnatelj zavoda Propaganda Fide imel z zanimivimi ljudmi: s kardinalom Pietrom Fumasonijem Biondijem, vrhovnim predstojnikom vatikanske Kongregacije za širjenje vere, ki je zelo cenil slovenskega jurista dr. Leonida Pitamica; z

Rafko Vodeb ob zlati maši, ob njem M. Jezernik in J. Pirc; iz knjige *Delovanje slovenskih duhovnikov v Rimu v 20. stoletju*, Celjska Mohorjeva družba, 2010

münstrskim kardinalom Klemensom Augustom von Galnom, ki je kot »schwarzwaldski hrast« javno nasproval Hitlerju; z italijanskim ministrskim predsednikom Alcidom De Gasparijem, soustanoviteljem Evropske zveze; z Ngo-Dinh Diemom, poznejšim vietnamskim predsednikom; z nadškofom Marcelom Lefebvrom, nadškofom v Dakarju in poznejšim oporečnikom koncila; z grofom jezuitom Tattenbachom, podravnateljem Germanika; z nekdanjim jugoslovanskim kraljem Petrom, ki ga je prosil, če bi mu lahko pomagal dobiti vatikanski potni list; z G. B. Montinijem, poznejšim papežem Pavlom VI.; s pesnikom Luigijem Salvinijem, prijateljem Slovencev in slovenske poezije; z baroni v Leuvnu in s slovenskim umetnostnim zgodovinarjem Francetom Steletom.

ŽENSKA V DRUŽBI IN CERKVI

Vodeba je zanimala tudi ženska problematika v Cerkvi. Močno ga je nagovarjala prva italijanska teologinja Adriana Zarri (1910–2019), dejavna v italijanskem katoliškem in družbenem prostoru. V *Znamenju* je leta 1971 objavil zanimiv *Pogovor s teologinjo*, kar je lahko odpiralo prvim slovenskim teologinjam obzorja za razmišljanje o položaju in službi žensk tudi v Cerkvi na Slovenskem.

UREDNIK NOVE MLADIKE IN ZNAMENJA

Že v rimskem obdobju se je Rafko Vodeb pridružil urednikoma Zorku Simčiču in Rudi Jurčecu

v reviji *Meddobje*, ki jo je leta 1954 začela izdati Slovenska kulturna akcija (SKA) v Argentini. Nekaj časa je bil tudi urednik za članke in poročila iz Evrope. Dve leti po vrnitvi iz Rima, v letih 1973–1974, je postal pri Mohorjevi družbi v Celju urednik družinske mesečne revije *Nova mladika*, kjer je objavil nekaj prevodov molitev in priredil več krajših poročil, vodil pa je rubriko *Urednikovi pomenki*, kjer je svetoval mladim pisateljem in pesnikom. To urednikovanje je opustil, ko je bil v letih 1974–1986 glavni urednik revije *Znamenje*, v kateri je objavil številne prevode iz italijanske revije *Rocca*, založbe Cittadella v Assisiju, ki je zbrala okrog sebe cerkveno in družbeno zavzete kristjane, alternativce »konservativnim« kristjanom. V njej so sodelovali znani italijanski in tudi južnoameriški teologi, ki so dajali poudarek Svetemu pismu, teologiji, predvsem pastoralni, hkrati pa cerkveni in družbeni angažiranosti. Ob daljših prevodih je v letih 1979–1991 v *Znamenju* urejal rubriko *Na kratko*, kjer je objavljala kratka poročila o različnih dogodkih ali ljudeh v Cerkvi. Tu najdemo zanimiva poročila o cerkvenem dogajanju v tem času.

DEJAVEN ČLAN PRENOVE V DUHU

Rafka Vodeba je ob njegovi zlati maši leta 1998 v pogovoru *Bog si je izvolil divje in neprilavne kraje* takratna urednica lista *Prenova* Marija Bukovec med drugim vprašala, ali se je res »spreobrnili« pred desetimi leti na romanju v Paray-le-Monialu v Franciji. In Vodeb je odgovoril:

Da, res je, v Paray-le-Monialu sem se leta 1988 spreobrnili. Aprila me je sošolka prosila, naj grem na prošnjo gospoda Marinka tja simultano prevajati, ker ona ne pozna teološke terminologije. Sprejel sem, čeprav o Prenovi nisem vedel skoraj nič. Dogajanje me je močno prevzelo, posebno večerna pričevanja. To je bil začetek. Doživetja milosti, ki sem jo tam čutil, so zorela v meni do 8. decembra, ko sem se v Tinjah tri ure pogovarjal s Tonetom Opetnikom. Od takrat se je moje življenje zavrtelo za 180 stopinj; začel sem hoditi v drugo smer. Do takrat sem se vseh štirideset let svojega duhovništva ukvarjal predvsem s kulturo: s pisanjem, profesuro, uredništvom, umetnostjo. Od takrat pa se ukvarjam

skoraj izključno z duhovnimi in duhovniškimi opravili. Pišem, molim, govorim, živim drugače: bolj živo, bolj zavzeto, bolj srečno, bolj odprto, bolj vedro. Drugače spovedujem, drugače oznamam Božjo besedo, drugače prisluhnem človeku v stiski. Vse drugače.

Septembrska *Prenova* 2002 pa je prinesla fotografijo, kako papež Janez Pavel II. blagoslavlja Rafka Vodeba, in ob fotografiji je zapisan kratek nekrolog: »Naš dragi Rafko je prestopil prag večnosti, kjer zdaj doživlja nedoumljivo bogastvo ljubezni Boga Očeta in Sina in Svetega Duha. S hvaležnostjo se spominjamo njegovega sodelovanja pri različnih prireditvah in srečanjih Katoliške karizmatične prenove.«

SKLEP

Česar se je lotil, pri tem je bil uspešen, mi je nekoč dejal Stanko Janežič, in mi pokazal na svoj portret, ki mu ga je naredil Vodeb. Bil je sicer samohodec, obenem pa multikulturnik in multiposlovec, celo multipraktik (motor, fotografiranje, slikanje, preurejanje mlina ...). Zadnjih 14 let življenja pa je živel ves v Katoliški karizmatični prenovi v Duhu in ni več iskal novih in drugih »uresničitev«. Bil je samosvoj, mož številnih darov in zares enkratno. Ob redni cerkveni službi je vedno delal še kaj. Kje je vzrok, da se ni mogel omejiti na eno samo dejavnost in na primer dokončati disertacije, nam odgovarja v Dnevniku 1974: »Saj sem jo gojil (notranjo svobodo) tudi že prej, za nekatere morda celo preveč, ker se jim je zdelo, da neumno zapuščam tračnice, kjer bi šlo samo naprej, za dvomljive stranske poti. Pa niso pomislili, da je zame, za mojo notranjo svobodo, samo tista smer prava in zato edina.«

Zdi se mi, da lahko zapišem, da Rafko Vodeb ni bil nikoli ideolog, kot so nekateri menili, marveč samohodec s »frančiškovsko« umetniško dušo, večni in radovedni iskalec, ki se je dokončno umiril ob srečanju s katoliško Prenovo v Duhu, za kar je bil Bogu do smrti hvaležen. Številne je nagovarjal v vseh obdobjih svojega življenja in ker si jih ni prilaščal, je bil veliki večini ljudi navadno zelo prijeten sogovornik.

PESEM O STOPNICAH V NAŠI HIŠI

Spominjam se jih novih.
Zdaj je zlizanih teh trinajst stopnic.
Življenje se je sprehodilo čeznje
in pustilo svojo sled.
Kolikokrat sem šel po teh stopnicah?
Kolikokrat bom še šel?
So mi koraki prešteti?
Ne vem.
Stopnice ne štejejo let
in nog.
Hranijo spomine
na noge, ki so zrasle z leti.

Gregor Čušin

PESEM O DANAŠNJEM JUTRU

Zjutraj sem peljal sina na šiht.
Težko sem vstal, a mi ni bilo težko.
V avtu
moliva, kot vedno,
oče in sin
v imenu Očeta in Sina.
In Sveti Duh je z nami.
Nato molčiva vso pot.
Imaš vse, vprašam.
Ja, pokima.
Pokrižam ga
in zaloputne vrata.
Ne prižgem radia,
da ne ugasnem tišine,
da je ne pokvarim.
Pred hišo
zaklenem avto,
rečem Amen,
in grem nazaj spat
in sanjat naprej.

KO SE SMEJI BOG

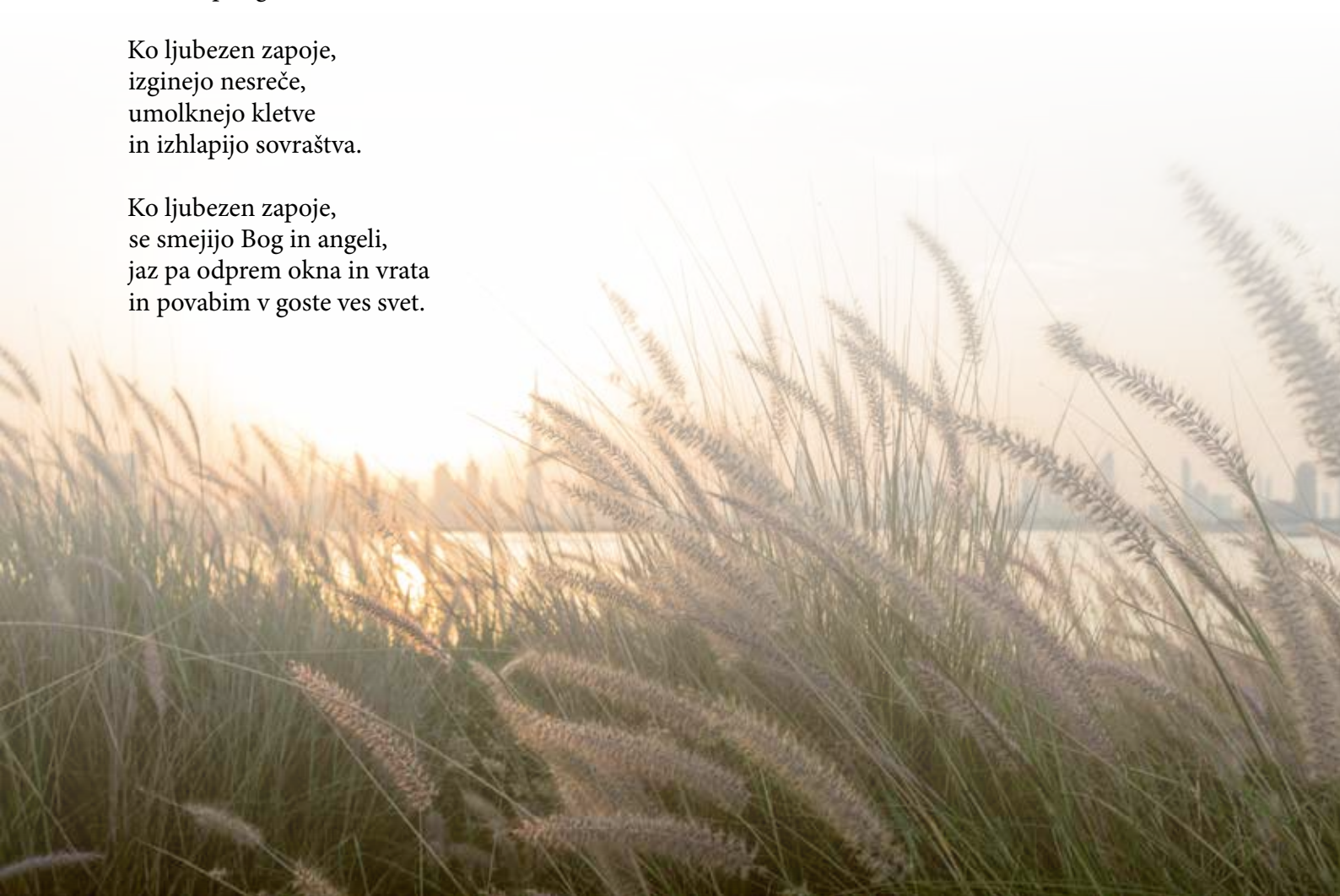
Ko ljubezen zapoje,
zapojejo z njo vse ptice,
se odpro vsi cvetovi
in na novo vzide sonce.

Ko ljubezen zapoje,
se prekinejo vojne,
se zacelijo vse rane
in se zasmejijo oblaki.

Ko ljubezen zapoje,
zoplešejo srca,
se posušijo solze
in se odpro grobovi.

Ko ljubezen zapoje,
izginejo nesreče,
umolknejo kletve
in izhlapijo sovraštva.

Ko ljubezen zapoje,
se smejijo Bog in angeli,
jaz pa odprem okna in vrata
in povabim v goste ves svet.

PROŠNJA ZA OTROKE

Prosim vas za otroke:
njih ni nikoli preveč,
njih se nikoli ne naveličam,
oni so moja neskaljena podoba,
oni so mi ukradli srce;
oni se čudijo vsemu,
oni nenehno rastejo;
moje upanje v njih kali,
moja kri se pretaka po njih žilah,
moja ljubezen se v njih učlovečuje.

Prosim vas za otroke:
po njih rokah vas objemam,
jočem skozi njihove solze,
poslušam vas z njihovimi ušesi,
po njih besedah vas blagoslavljam,
z njihovo radovednostjo vas prebujam,
z njihovo nebogljenostjo vas preizkušam,
z njihovim smehom se vam zahvaljujem.

Prosim vas za otroke:
zaradi njih ohranjam ves svet,
skupaj z njimi trepetam zanj in za vas,
skupaj z njimi iščem vaš pogled,
skupaj z njimi prosim za vašo ljubezen.

Prosim vas za otroke:
oni so pomladne trave in bilke upanja,
oni so slavčki v vaših hišah
in rože na vaših okenskih policah!

DNINARICA MANA

Tiste majske kepe so bile razkošno bele. Videti jih je bilo že od Rebra sem. Drevo je raslo v kotu velikega vrta. Ne grm, pravo drevo. Cvetovi beli, bolj beli kot nedolžna duša. Reber iz samih grintavcev in ivanjščic. Čez ta travnik je vodila uhojena stezica, skrajšana smer na spodnji konec vasi.

Vrt je bil last nadučitelja gospoda Kalana, ki ga pa v vasi ni nihče več poznal. Zdaj je pripadal Mani, Kalanovi Mani. Podedovala ga je po stricu s hiško vred in z vodnjakom pred njo. Na dnu njegove globočine je skrito očem tekla voda Save; nikoli skaljena, vedno studenčno hladna.

Velik je bil tisti vrt! Majske kepe njegov majski okras. Tudi reseda je rasla ob robu skrbno urejenih gredic. Nebeško lepo je dišala!

Gredice in grede so bile med seboj ločene z okroglimi rečnimi kamni.

Raslo je pa na Maninem vrtu vse in več kot na katerem koli drugem.

Mana ni bila več mlada. Bogve, ali je sploh imela kak poklic; ali se je kdaj česa uradno izučila. Najbrž ne. Veljala je kot dninarica.

Velika in stasita. Krilo skoraj do gležnjev. Pravzaprav so se izpod njega dobro videla res samo stopala. Pletena jopica na rokavih že zašita. Niti v sončni pripeki Mana ni bila oblečena poletno lahkotno, čeprav se je rada šalila, češ da je nje pozimi *velik, velik*, poleti pa *mau, mau*.

Hodila je na dnino. Največ tja dol na Breg, od koder je bila doma. A tudi tu na vasi je bilo zanjo nekaj posla. Več kot za Tono, ki da je lena in niti slišala ni prav dobro, da je povrhu veljala še za ta gluho Tono.

France, sin z velikega grunta, je postal bajtar ne glede na to, da mu je pripadlo nekaj zemlje in si je prijazno in dovolj prostorno hiško sezidal sam. Ko je z leti nanese tako, da je družina potrebovala pomoč, je ob pletvi in žetvi prišla na pomoč Kalanova Mana.

Rajsko veselje za Marto! Kajti Mana se je znala pogovarjati z otroki, čeprav sama ni imela niti

enega. Igraje je Marto naučila pleti in žeti. Pa sta pleli! Na dolgi njivi, zorani na razore, in je Mana hitro, komaj opazno in brž še na Martini površini izpulila kak zeleno trmasti slak.

»Če bom zbolela, a mi boš prinesla eno šalco čaja?«

»Bom!«

Marta bi ji prinašala vse in še več, tako rada jo je imela.

Pa ni bilo treba.

Mana je bila dninarica in tisti dan je šla v dnino na Breg. Očitno je bila sobota in vračala se je po vsej gotovosti zelo zelo pozno. Kolikor je bilo mogoče po bližnjici. Torej čez železniški most preko Save. Dolg most in krajšati si razdaljo po njem je bilo ves čas v veljavi. Neuradno, kajpak. Čezenj je najmanj dvakrat na dan zarohnel tržičan, in še preden je pridrdral do njega, je opozorilno glasno zapiskal. Umakniti se grozljivo črni kači skoraj ni bilo kam; ja, stisnit in sploščit se v en sam drget ob mrzlo železno ograjo.

Kaj in kako se je zgodilo, ne ve nihče. Gotovo je samo to, da se je bila Mana vračala z dnine na Bregu. Ko jo je vaščan v zgodnjem nedeljskem jutru grede mimo opazil ležati pod mostom na tleh, je bilo vse jasno. In, oboguseumili, lahko bi bila zgrmela kar v Savo! Res, na mostu so bile ob straneh in med tirnicami tu in tam tudi velike luknje; povsod, koder je pločevina že prerjavela.

Manin vrt in hiško je nekdo kupil in jima spremenil obliko. Majske kepe tam ne cvetijo več. Reseda več ne diši, vsa površina vrta je zdaj drugačna.

Marta prinaša Mani čaj samo v spominu nanjo. Ravno prav sladek in v ta veliki skodelici, iz katere se je dninarica kdaj med pletvijo odžejala s hruševo vodo.

Če danes sploh kdo ve, kaj da je to.

Čisto navaden kompot.

Mana pa niti groba nima več. Nikogar ni bilo, da bi jo prekopal, kot se reče.

Tam je zdaj park.

KO KUHAŠ Z MARIJO

»Danes boš ti pripravila večerjo. Pozno bomo končali z oranjem. Na mizi imaš moko in mleko, v kurniku poberi jajca in naredi frtaljo! Le glej, da ne boš pretiravala z zelišči! Samo tri jajca smeš porabiti! Prišli bomo nekaj po šesti uri.« Kratko in jedrnato. Mama ni zgubljala preveč besed pri svojih ukazih.

Tino je stisnilo pri srcu od veselja, ker je strastno rada mešala po kozicah, pa tudi od skrbi, da ga bo kaj polomila in požela nejevoljo domačih, ki bodo utrjeni prišli z njive. Seveda je velikokrat pomagala pri pripravi te preproste, okusne primorske jedi, toda čisto sama je še ni naredila.

Kadar koli je bila v stiski, se je podzavestno ozrla v vogal kuhinje: na lesenem trikotniku je bil Marijin kipec. V maju se je dobesedno kopal v oblaku cvetic. Tini je mama prepustila, da je uporabila vso svojo domišljijo in ljubezen do cvetja. Sama se pri petih otrocih ni imela časa in ne volje ukvarjati s tem. Otrok ji je bil zelo hvaležen, da je čisto po svoje ovijal bršljan in kakor note v nežni harmoniji prepletal barve. Tu in tam je v šopkih okrog Device dobil prostor tudi kak plevel lepe barve.

Punčki se je zdelo samoumevno, da se pred tem, zanjo tako pomembnem izzivu posvetuje s svojo največjo prijateljico. Točno to je bila Marija za njo. Prijateljica, ki ji vse zaupaš, ki ne bo nikoli zbežala, ko ti je hudo, ki se zna veseliti ob tvoji sreči in s tabo jokati in iskati rešitev, ko si v stiski. Njen naraven odnos do nebeške matere jo je včasih spravil v čuden položaj. Nekoč je poskusila oponašati kosa, ki je pretresljivo lepo zlival svoje pesmi v jutro. Z glasom iz grla ni šlo. Če pa je ustnice našobila in se žvižgaje pridružila prelepi melodiji, se ji je zdelo vse v redu in prav. Pa jo je zalotila mama: »Kaj pa delaš? Mar ne veš, da punce ne smejo žvižgati?«

Ne, ni vedela, zato si je upala tiho vprašati: »Zakaj pa ne?«

»Zato, ker Mati Božja joče, če deklica žvižga.«

Kaj takega! V mladi glavi so se vrstile slike. Med njimi je bila tudi »jokajoča Madona« nekega italijanskega slikarja. Toda tam je vsaj vedela, da ob trupu lastnega sina obupno trpiš in seveda jočeš. Toda, da bi Marija jokala zaradi dekliskega žvižga? Nemogoče! V mladi glavi se je porodila misel, da bo to preverila. Ko je nekega dne le ostala čisto sama v kuhinji, pri veliki družini se to le redko zgodi, je stopila pred Marijin kipec: tako nežno je zrl popolni obraz vanjo! Verjela je, da se bo na kipcu poznalo, če se Marija z njenim žvižganjem ne bo strinjala. O, njena velika prijateljica ji že ne bo lagala!

Preverila je, da na dosegu njenih oči ni nobene žive duše, in polna usteca našobila v žvižg. Sama sebi se je čudila, kako podobno je bilo to pesmi, ki se je v maju usipala iz naročja brstečih dreves. Strmela je v Marijin kipec: se moti, ali se je Marijin obraz res malo spremenil? Pa daleč od tega, da bi Marija zajokala. V nežnem utripu poslavljanja večernega sonca se je eden od usihajočih žarkov zadržal prav na Marijinem obrazu. Nič čudnega, saj je bilo kuhinjsko okno obrnjeno na zahod in je vedno ujelo zadnje poljube sonca. Nocoj ga je namenilo preprostemu kipcu in otroku pred njim. Marijin obraz je žarel. Je bil to nasmeh? Tina je bila prepričana, jaz sem tudi. Saj se oči srca nikoli ne motijo.

Otrok se je tudi tistega večera zaupno ozrl v kipec: »Marija, si ti kdaj pekla frtaljo? Najbrž je bila nebeško dobra, saj si ti edina popolna ženska na svetu in za gotovo najboljša kuharica vseh časov. Bili ste revni, kot smo mi, in vem, da si morala paziti na vsako drobtinico. Pa vseeno mislim, da ti je bilo lažje kuhati, kot meni. Sveti Jožef najbrž nikoli ni ničesar pokritiziral. Tvoj sin pa, oh, bil je najljubeznivejši sin vseh časov in krajev. Svoje matere ne bi nikoli užalil, pa četudi bi kaj zasmodila.« No, to, da bi lahko Marija kaj zasmodila, se je zdelo Tini

prav svetoskrunsko. Celo nona, njena večna zagovornica, jo je nekoč rahlo pokarala, da se z Marijo preveč po domače pogovarja. Očitno je bilo za otroka »preveč domače« popolna tujka. Če imaš nekoga rad in mu zelo zaupaš, se pred njim ne pretvarjaš. Te in podobne misli so burile mlado glavo, ko se je obrazek zaupno zasukal proti kipcu: »Saj mi boš pomagala, ljuba Marija, da mi ne spodleti in me ne ubijejo, če bo vse skupaj ne užitno?« Na hitro se je pokrižala. To ji je vedno pomagalo, da se je z mislimi, ki so kar naprej skakale z ene stvari na drugo, vrnila k frtalji.

Najprej pravi bojni načrt: nabrala bo solato, pobrala jajca v kurniku, frtaljo bo umešala, v ponev pa jo bo dala tik pred prihodom domačih. Res je dobra tudi hladna, toda zares slastna je pravkar pečena.

Vzela je velike stare škarje, ki so jih uporabljali v kuhinji in na vrtu. Bile so malo tope, toda radič se je dalo lepo nastriči z njimi. Skrbno je stopila na ozko gaz med gredicami, da ne bi kaj pohodila. »Primotajo« (*primo taglio* – prvi rez) je bil gost, kakor bi zeleno preprogo pogrnila po gredici. Bil je tako nežen, da si ga moral rezati s škarjami, ker je bil nož pregrob za nežno rastlinje. Tini je bilo vse, kar je rastlo pri srcu. Najprej je zelo nežno pobožala zeleni žamet. Na mladih dlaneh je čutila svež dotik, v srcu pa hvaležnost. Radiček je bil prava poslastica med pomladnimi solatami. Veliko ga je postrigla, saj ga bo morala postreči kar šestim osebam.

Pobiranje jajc v kurniku jo je vedno skrbelo. Ni se redko pripetilo, da je mlada grahka resno opravljala svojo nalogo in ležala v gnezdu, ko si prišel, da bi pobral male bele zaklade, ki so bili dragocen dodatek k prehrani. Tina je vedela, da se mora kokoški najprej približati tako, da jo nežno poboža po vratu, potem ji pa, kakor mimogrede, seči pod perutničke in nalahno pobrati jajca. Zgodilo se je že, da se neka bolj nerazumna stara kokoš s tem posegom ni strinjala: pošteno jo je vsekala po roki z ostrim kljunom. Tina je jajce spustila na tla. Na koncu ni razumela, da mama krivi njo, ne pa neprijazne kokoši.

Tistega dne je imela Tina veliko sreče. V gnezdu sploh ni bilo nobene kokoške, temveč

kar šest jajčk. Skrbno jih je zložila v košarico, tri najlepše odbrala, obrisala in zložila v posebno posodo za prodajo. »O, kakšna čudovita frtalja bi bila z vseh teh jajčk,« je zavzdihnila pri sebi. Toda mamin ukaz je bil zapoved. Še tisto najlepše jo je čakalo: nabiranje zelišč. Dišeča zelišča so sicer rasla raztresena po vsem vrtu. Posebno vsiljivi sta bili meta in melisa, pa divji koromač, kar naprej so se vsiljevale med solato, in druge rastline. Toda Tina jih je imela tako rada! Včasih si je natrla dlani z meliso in jih dolgo z užitkom vonjala. Imela pa je tudi svojo skrivnost: preden je šla v cerkev, je med skrbno zlikane robove robčka (tisti za nedeljo je bil obrobjen s čipkami in seveda ni bil za čiščenje noska, za to so bili robčki iz starih rjuh in srajc) položila nekaj listov roženkravta, da je nežno dehtelo iz dlani. Vse to je premišljevala, ko je skrbno trgala liste melise, koromača, drobne elegantne liste drobnjaka, nekaj listov mlade čebule, samo tri liste mete, mederjance (vratiča) ne bo dodala. Ni ji všeč. Ima nekako grenak okus ...

Mama je sekljanje dišavnic vedno prepustila Tini. Z veliko potrpljenja jih je mala tako nadrobno sesekljala, da so se med frtaljo raztresli kakor zeleni prah. Lahko bi delala miže. Vmešala je rumenjake v mleko, dodala zelišča in moko, ščepec soli in na koncu rahlo vmešala beljakov sneg. Vsega se ji je zdelo tako malo za šest oseb. Toda mama je skrbno odmerila belo moko, saj je ta bila tako dragocena, da ni smela niti pomisliti, da bi sama spremenila količino. Nenadoma se je spomnila: v kleti je letos, hvala Bogu, po sajenju v marcu ostal lep kup krompirja. Dovolj za dragocenega pujska in na pretek za kuho. To je bilo pravo razkošje, saj je bilo običajno prepovedano krasti krompirčke iz velikega črnega kotla, kjer se je kuhala piča za nenasitno živalco. Izbrala je tri debele krompirje, jih dobro oprala, saj bodo olupki šli med pomije, narezala na lepe majhne kocke in pocvrkla na masti. Izgledali so čudovito in le težko je premagala željo, da bi jih kar pohrustala. Prijetno je zacvrčalo, ko je h krompirčku vlila maso. Potem tisto najtežje za male roke: velika pokrovka čez ponev in neskončno

previden obrat, da je surova stran frtalje pristala v ponvi, ne nekje blizu nje. Oddahnila si je. Še nekaj minut, da se dobrota v ponvi zlato opeče in bo frtalja videti kot ogromen zlatnik.

Brat je bučno naznanil prihod družine s krikom: »Ta mala, si skuhala? Lačni smo!« Običajno bi se jezila zaradi pridevnika »ta mala«. Zlasti ker je bila za bratom najstarejša. Res pa zelo majhne postave in drobcena kakor zobotrobec. Tistega večera pa je le ponosno postavila veliko frtaljo na lesenem pladnju pred mamo, ki je na hitro pomolila in dišečo jed razrezala.

»Drugačna je!« Brat se je muzal s polnimi usti. »Dobra je, tisti krompirček zelo paše!« To je bil seveda oče, ki je bil vedno na njeni strani in edini, ki jo je kdaj pohvalil. Mama je molčala, tudi to je bilo prav, saj je pomenilo, da ni našla v novi recepturi nobene napake. Po večerji je Tina

pomila posodo in se za hip zagledala v Marijin kipec. Kot vedno jo je motila zlato pobarvana kronica na Marijini glavi. Marija je bila mama in gospodinja. Mogoče je celo Jožefu kdaj pomagala v delavnici in vsak prosti trenutek je pridno predla. Za gotovo ni nosila nobene krone in ne pozlačenih oblek. Le kaj je narobe s preprostim delovnim dekletom, ki ga je sam Bog izbral za mater svojemu sinu, da so ljudje njeno podobo tako lišpali?

»Zdrava Marija, hvala ti! Jutri ti nabereš najlepší šopek!« je hvaležno zašepetala.

Tina je zdaj starka s sedmimi vnuki, ki jim pravi biseri, ker so zanjo tako zelo dragoceni. Še vedno v maju krasi Marijin kipec. Tu in tam naredi tudi frtaljo s krompirčkom, seveda, po tistem receptu, ki ga je izumila z Marijino pomočjo v nekem davnem maju.

NEDELJA

Spokojnost je kot lahna koprena legla na nedeljsko dopoldne. Namenim pogled stenski uri, kazalec drvi proti številki enajst. Odložim sikajoči likalnik, v košari je še veliko, po soncu dišečega perila. Ostala bi rada doma pod baldahinom spokojnosti, se prepustila počasnosti srebanja kave ob pogledu na moža, ki se skriva za šumečo plahto časopisa in mi izza nje občasno vrže novico, ki ga vznemiri. Je generacija, ki je živela brez spleta in ki mu še vedno noče odpreti vrat. Na mizi leži odprta vadnica, poleg list. Die Hausaufgabe. Ob ponedeljskih trening možganov, tečaj nemščine. V mislih ponavljam sklanjatev ... *lerne, lernst, lernt, lernen, lernt, lernen* ...

Nemirni črviček dolžnosti opozori nase, zavrti po meni, me dvigne s sedeža, da odložim skodelico. Glasen žvenket porcelana ob dotiku. Tokrat skodelice ne obrnem, da bi razbiral figure v usedlini. Že davna zasidrana navada moje »cimre« iz sobe dvesto deset v študentskem naselju, ki jo je prenesla tudi name.

»Grem!« rečem v smeri časopisne bariere.

Ni potrebna razlaga. Domača naloga bo počakala na večerne ure.

Mimogrede vzamem še škarje, že pred tednom sem opazila, da se je grmičevje ob mamini hiši razrastlo. Šestnajst kilometrov v eno smer in prav toliko nazaj. Vsak dan ali skoraj vsak dan, moj srebrno siv terenček z dizelskim motorjem prede po cesti, na kateri poznam že vsako vdolbino!

Nikoli ne vem, kaj me bo pričakalo v domači hiši, misli na kar koli temnega odrivam. Nočem videti materinega počasnega ugašanja, nočem videti njene vedno bolj upognjene drže, nočem videti njenih drsajočih korakov. Ko sem ji kupila palico, se je namrdnila. Danes ne gre brez nje nikamor več.

Zapeljem na dvorišče domače hiše. Pred pol leta sem naročila prikolico peska, okrogle bele kamenčke premera do enega centimetra. Kup peska sta dva para ženskih rok vztrajno, dan za dnem, preko celega tedna razgrabila po dvorišču.

Mama je edina prebivalka in varuhinja dvestoletne hiše, v kateri ji družbo dela njena živalska družina. Monti ob zvoku odpiranja vrat zalaja, bel kodrolasi mešanček se umiri, ko me prepozna, mačkon ruske pasme z zelenimi očmi se mijavkajoč podrgne ob moje noge, njegov rep me mehko ošvrkne. Sitnarita, dokler ne odprem hladilnika in narežem piščančjo salamo, ki jo imata najraje.

Mama počiva na divanu, preko nog si je potegnili žametasto odejo, televizor je vključen, pojoča italijanščina polni prostor. Mama vedno gleda le italijanske programe.

»Na štedilniku imaš juho, tudi krompir!« reče. Nedeljsko kosilo. Sežem po krompirju, zapečenem, takega doma ne smem več pripravljati. Ni zdravo! Mamin krompir je nekaj najboljšega! Še vedno ji ga pomagam saditi. In tudi pobirati. Na mizi leži odprta škatla cigaret. Kaditi je začela šele po očetovi smrti. Jezim se nanjo, sama ne kadim in v trgovini, kot da mi je nerodno, mi uide, da so cigarete za mojo devetdesetletno mamo. Požanjem nasmehe čakajočih v vrsti.

»Utrujena sem,« mi reče, »poškropila sem cel vinograd. Hotela sem ti prihraniti delo, sem pa komaj hodila.«

Kaj naj odgovorim na to?

»Hja,« doda, »videla sem Toneta, kako je škropil svoje trte, on že ve, pa sem še jaz! Kaj te bom čakala!«

Skomignem. Ne morem ji ukazovati. To je njen svet.

»Nahrani zajce in kokoši!« mi reče z glasom matere otroku, »še prej pa skuhaj kavo!« V štedilniku je še nekaj žerjavice, podkurim s kartonom. Kavo popije hitro, prehitro, vedno je hitela, vedno je delala. In še dela! Nikoli ni znala sedeti v miru, in če jo bo to doletelo, bo ugasnila. To vem! Kokoši se zaženejo na kup, ko dobijo hrano in odganjajo račke, petelin bdi nad svojo jato in jim s kljunom kaže najboljše grizljaje. Pozabljene slike! Moja mama ima v sebi vgrajen svoj čas, svoj pogled na to, kaj je prav, njene živali

so enakopraven del njenega sveta z vso pravico, ki jim jo daje narava. Pri njej kokoške še vedno sedijo na oplojenih jajcih in piščančki se priključujejo na svet pod toploto materinega perja.

Ko me začutijo, zajci nemirno topotajo po kletkah, svežo deteljo namenim mami zajki, dva sivobela malčka skakata okrog nje. Živali so zaposlene z jedačo, okrog katere se vrti njihov preživetveni svet. Vse je tako preprosto! Tako enostavno! Tako samoumevno! Življenje kipi! Vrv!

Psiček, prišel je iz zavetišča in je imel za sabo težko življenje, katerega del je preživel kot potepuh, je naredil drobno klobasico pred vrati. Nemarnež!

»Na sprehod mora,« pravi mama. Drobimo navzgor, v gozd po strmi poti. Mama se preseli na klopco pred hišo, njene noge niso več kot nekdanj. Sprijaznila se je s tem. Za mano se oglasi mijav, sivi mačkon se priključi najini dvojici. On je pravi mačji moški, mami se kastracija zdi nasilno dejanje. Kot bi hotel Montiju pokazati svojo mačjo urejenost, se požene s poti, izkoplje luknjico in opravi svoje ter previdno zagrebe kakce. Pes sede opazuje.

»Poglej,« mu pravim, »ti nemarnež, da ne boš spet kakal pred vrati!« Nič si ne bo zapomnila ta pasja glava, je že prestar za vzgojo.

Ko se vračamo, pred našo trojico zraste velika pasja mrcina. Obstanemo, mačkon se postavi v prežeč položaj. Mlada lastnica zvleče psa na strmino in ga priveže na drevo.

»Mene bi podrl za šalo,« reče. Ne laja, le gleda, doumel je prepoved, šolan pes.

Varno pohitimo mimo.

Zamenjam zaudarjajoče rože v vazi na mizi, prekriti z rdečim prtom, v predalu pobrem suh, že plesniv kruh, nanosim drva in se v mislih zahvalim svojemu nekdanjemu dijaku, ki mami pripelje lesne odpadke iz svoje žage. Ona se pritožuje, da so preveč suha. Ne preostane mi drugega, kot da iz zložaja drv izberem primerne kose, vključim žago in nekaj časa nerviram sosede s hrupom. Žaga ima vse varnostne sisteme in študij lesarstva mi je dal tudi nekaj prakse. Svojo strokovnost sem znižala na najnižjo uporabno vrednost lesa, na kurjavo. Prah mi sili v usta in nosnici.

Ko končam, predlagam mami, da jo odpeljem do njene, nekaj let mlajše prijateljice. Sama ne zmore več te poti. Privoščim ji sproščen klepet. Najprej reče ne, potem pristane. Scenarij je vedno isti, noče mi krasti časa, toda jaz vztajam. Tudi Joža težko hodi, oprta na podboj vrat naju radostno sprejme. Pustim ju sami, odpeljem se spet do hiše.

»Eno uro!« zakliče mama za mano. Nedeljski popoldnevi so bili včasih rezervirani za obiske. Teh je sedaj veliko manj, vsi so tako zaposleni sami s sabo, utrujeni od delovnega tedna. Treba je v hribe, na morje, na pohod, na kolesarjenje, le kdo ima čas za stare, obnemogle ljudi? V samotnih hišah prostore zapolnjujejo glasovi iz aparatov.

Mama je zadovoljna, ko odhajam, sled hvaležnosti je v njenih očeh. Žarometi režejo temo, ona pa stoji v razsvetljeni odprtini vrat. Ko odhajajoče luči avtomobila izginejo za ovinkom, zaklene vrata. Dvakrat. Luč prodira skozi polkna. Topla, rumena luč. Dom! V odhajanju. Koliko časa bo v štedilniku še gorel ogenj? To je svet po njeni meri, breme vse bolj pritiska na moja ramena.

Bojim se dne, ko bodo temna okna strmela vame.

Še ena zapuščena hiša!

JE BOG ALI GA NI?

Na letošnji božič sem delal v drugi izmeni. Vsak element sem moral pritrditi z ene strani z dvema, z druge s tremi vijaki. Delo, dovolj enolično, da se ob njem zdolgočasiš in se ga v osmih urah naveličaš do sitnosti, ki jo potem stresaš doma nad ženo. Sodelavci delajo isto ali podobno, od časa do časa začne kdo pogovor, ki pa kmalu zamre. Norma pač.

Roke delajo že čisto samodejno, misli pa iščejo svojo pot. Svojo svobodno pot iskanja upanja, resnice in laži, ljubezni in sovraštva. Misel hodi svojo pot in se ne zmeni ne za rdečo luč na semaforjih idejnih križišč ne za prednostne smeri. Misel išče svojo lastno pot, gnano od neke notranje nuje, neke prasile iščočega, nikdar zadovoljnega duha.

Doma Marjeta zdaj z otrokoma postavlja jaslice. Vsako leto jih postavlja, čeprav ne hodimo k maši in tudi otroka ne k verouku. Saj sta otroka že s šolo preobremenjena.

Da, jaslice! Lansko leto sem prvič opazil, da otrokoma jaslice ne pomenijo samo igre, marveč nekaj več. Tiste figure sta postavljala s takšno vzvišeno resnostjo, da sem presenečeno obstal in ju molče gledal. Takrat se je v meni prvič utrnilo nekaj iz davnih dni otroštva. Kot utrinek je zablislila misel, da morda le ni vse zgolj folkloro in tradicija. Potem se je med letom ta misel pojavila večkrat. Včasih kar nenadoma med vožnjo z avtom, celo na morju med plavanjem, v tovarni sredi dela, na sejah. Včasih je zasvetila z nesluteno močjo, drugič spet s komaj opazno nežnostjo. Toda prav zaradi te nevsiljivosti je postajala še bolj prodorna. Začelo se je z vprašanjem, ali je vsa tista že zdavnaj odpisana religija samo še neljub ostanek tradicije, ki se je spojila s folkloro, ali pa morda tiči za vsem tem nekaj samostojnega, nekaj, kar bi človeka dvignilo nad vso to proizvodnost, nad to pehanje za dohodkom in potrošnjo. Nisem si odgovoril ne tako ne drugače, ko je nekega hladnega jesenskega jutra na poti v tovarno zarezalo vame ostro in jasno, boleče. Je Bog ali ga ni? Vprašanje je bilo kot nekaj živega, kot nekdo, ki je stopil predme, kot nekdo, ki mi je stopil na pot in se ne misli umakniti, dokler ne dobi odgovora. Tedaj sem se prestrašil ter skušal pobegniti ali pa se vsaj izmuzniti. Toda vprašanje je stalo pred menoj. Je Bog ali ga ni? Kako naj

vem? Kako?! Ne morem! Kdo bi to vedel? Premisliti moram. Toda ne zdaj! Ne takoj! Pa vendar ne gre.

In potem je tisto vprašanje, ki je kot nekdo stalo pred menoj, odhajalo. V meni pa je nastajala praznina, občutek, da sem, da sem nekaj zamudil, spoznanje, da bi moral ne samo pritrditi, temveč kričati, kričati do onemoglosti. »Da, Bog, ti si. Vem, da si. Tu si. V tem trenutku si tu. Tu si!«

Toda tega nisem rekel. In praznina je v meni votlo odmevala v temno noč. Tedaj sem spoznal, da sem zamudil nekaj velikega, nekaj, kar se nikdar več ne bo povrnilo.

»Tine, deset bo ura. Dovolj za danes. Greva. Ne boš nič praznoval?«

»Kaj praznoval?« me je zbudil iz razmišljanja.

»No, kaj se delaš, kaj se greš? Božič je.« Pogledal me je, kot bi hotel reči: »Kaj se skrivaš?«

»Da, da, seveda je. Vem, da je,« sem odsotno priki-mal, kajti prejšnje misli še niso čisto zamrle.

Zunaj je snežilo. Roji snežink so se tiho, neslišno vsipali izpod neba. Vse je bilo čisto, belo, brez madeža. »Sveti večer je,« sem dahnil v snežinke, ki so nežno podrsavale prek obraza. »Sveti večer,« sem zašepetal v noč, ki je bila drugačna, zelo drugačna od vseh drugih. Bila je kot nekdo, ki ti ponuja obe roki, ki te pričakuje, ki je temna samo zato, da je sveta noč bolj svetla, da je ta čudna luč bolj svetla in drugače svetla. Tista luč, ki je v hipu razsvetlila vsak delček mojega duha, vsako celico mojega bitja. Noč, temo, ki mi je hromila srce in duha, je pregnala svetloba tisočerih zvezd. Bilo je svetlo, tako nepopisno svetlo. Toliko prekipavajoče sreče je nenedoma zaplalo v vsa vlakna mojega zavedanja. In ko hočem to zapisati, ne morem, ker beseda tega ne zmore povedati, ker je prešibka, ker takšne besede preprosto ni. Je ni, pa naj jo še tako iščem! In kot otrok, kot norec sem padel v sneg in govoril in strastno šepetal: »Bog, Bog, ti si! Resnično si! O, Bog, kako je to čudovito, da si! Samo, da si! Vem, zdaj vem, da si!«

In tiste božične noči sem sredi polja slavil rojstvo Boga, svojo prvo resnično polnočnico. Brez tradicije, brez folkloro, samo z Njim, ki se mi je na tisto delovno sveto noč dal spoznati. In zdaj vem, da On je in da je pomembno samo eno: To, da On je.

Saška Ocvirk

SLOVENIJA IN SVET OD OKTOBRA DO OKTOBRA

OKTOBER 2020

Rekordno število okužb z novim koronavirusom je spodbudilo dodatne vladne ukrepe. Vlada je za 30 dni vnovič razglasila epidemijo. Začelo se je šolanje na daljavo, gibanje v nočnih urah je bilo prepovedano in omejeno znotraj občinskih meja. Konec meseca se je javno življenje za teden dni skoraj v celoti ustavilo. Kljub temu je bilo stanje v bolnišnicah vse bolj zaskrbljujoče. Stranko DeSUS in ministrski položaj je zapustila Aleksandra Pivec. Na kmetijskem ministrstvu jo je nasledil Jože Podgoršek. Ob stoletnici koroškega plebiscita se je avstrijski predsednik zamejskim rojakom opravičil za krivice. Na tretji razvojni osi so začeli graditi prvo cesto.

Okužbe z novim koronavirusom so hitro naraščale po vsej Evropi in tudi širše, zaradi česar so številne države sprejemale vse ostrejša ukrepe. Med predvolilno kampanjo se je s covid-19 okužil tudi ameriški predsednik Donald Trump. Nobelovo nagrado za mir je dobil Svetovni program za hrano. Evropski parlament je ambicioznejše zastavil boj proti podnebnim spremembam. EU je uvedla sankcije proti Belorusiji. Francijo je v seriji terorističnih napadov pretresla smrt učitelja, ki ga je islamistični skrajnež obglavil.

NOVEMBER 2020

Število žrtev epidemije novega koronavirusa v Sloveniji je v tem mesecu preseglo tisoč, smrtnost je bila zelo visoka. Bolnišnice so bile na zgornji meji zmogljivosti, v tem mesecu so zdravile 1300 okuženih bolnikov, projekcije pa še niso napovedovale umiranja. Vlada je nekatere ukrepe podaljšala, nekatere sproščala, nazadnje pa znova zaprla javno življenje. Sprejeli so šesti protikoronski zakonski paket. V Ljubljani so ob rednih petkovih zbiranjih izbruhnili nasilni protesti. Državni zbor je sprejel

proračun za leti 2021 in 2022. Investicije v Slovensko vojsko so delile slovensko javnost.

Ameriške predsedniške volitve so zmago prinesle demokratu Joeju Bidnu, česar Donald Trump dolgo ni hotel priznati. Na zahvalni dan je objavil, da bo Belo hišo zapustil. Avstrijce je pretresel teroristični napad na Dunaju. V Grčiji in Turčiji je bil potres. Po Evropi in svetu je naraščalo število okužb, z uvajanjem ukrepov so se krepili tudi protesti proti njim. Prve novice o učinkovitem cepivu so prižgale upanje o normalnem življenju. Dogovor o evropskem svežnju za sprejemanje s pandemijo je bil v primežu spora z Madžarsko in Poljsko.

DECEMBER 2020

Ta veseli dan kulture je svoje vsebine delil na spletu. Epidemiološke razmere so bile slabe, številke okuženih in umrlih so dosegale nove vrhunce. Stranko DeSUS je znova prevzel Karl Erjavec, ki je stranko sicer umaknil iz koalicije, a je sledil notranji razkol, upor poslancev, strankina ministra pa sta ostala na položaju. Erjavec je bil ob predvideni nezaupnici vladi kandidat za mesto mandatarja. Do trenutka, ko se je epidemija začela rahlo umirjati, je zahtevala že 2200 življenj. Še vedno v primežu zaščitnih ukrepov smo obeleževali 30-letnico plebiscita o samostojni državi in božično-novoletne praznike. Minister za zdravje Tomaž Gantar je odstopil. Tik pred iztekom leta se je v Sloveniji začelo cepljenje, ki je bilo prednostno namenjeno ranljivim skupinam. Nova Gorica je postala nosilka naziva Evropska prestolnica kulture za leto 2025.

Medtem ko je število okužb v Evropi preseglo 20 milijonov, je bilo Združeno kraljestvo prvo, ki je v začetku meseca odobrilo cepivo proti covid-19 za splošno uporabo. Z Otoka se je konec leta kljub zaostritvi ukrepov začel širiti nov sev virusa. S kompromisom so voditelji odpravili madžarsko

in poljsko blokado evropskega programa za okrevanje po pandemiji. EU in Združeno kraljestvo sta dosegla dogovor o odnosih po brexitu. Potres v Petrinju na Hrvaškem je terjal sedem žrtev. Elektorji so dokončno potrdili demokratsko zmago na ameriških volitvah. Nagrado Saharov so podelili beloruski opoziciji.

JANUAR 2021

Po praznični sprostitev ukrepov smo zabeležili rekordni porast okužb z novim koronavirusom, posledično so se otroci še naprej šolali na daljavo, smučišča so zaprli. Statistika je potrdila, da je v letu 2020 v Sloveniji umrlo največ ljudi po drugi svetovni vojni, zaradi korone do tega meseca že 3000. Dobava cepiva ni dohajala potreb ter interesa za cepljenje. Proti koncu meseca so v nekaterih regijah začeli sproščati ukrepe, tam so se najmlajši učenci za nekaj dni vrnili v šole. Uradno so potrdili prvi primer okužbe z angleško različico virusa. Del policistov je stavkal, ustavno sodišče je ustavilo investicije v Slovensko vojsko. Novi generalni direktor policije je postal Anton Olaj. Karl Erjavec je po vložitvi konstruktivne nezaupnice umaknil soglasje h kandidaturi za premierja. Poslanci Koalicije ustavnega loka so vložili interpelacijo proti ministru za delo Cigler Kralju.

Pristaši Donalda Trumpa so vdrlili v ameriški kongres in poskušali ovreči rezultat volitev, Twitter je Trumpu ukinil račun z več milijoni sledilcev. Zaprisekel je novi predsednik Biden. Zamajala se je italijanska vlada, premier Conte je odstopil. Združeno kraljestvo je dokončno izstopilo iz EU. V Indoneziji je strmoglavilo potniško letalo. V Rusiji so aretirali opozicijskega vodjo Alekseja Navalnega. Bruselj razburja napoved AstraZeneca, da bo evropskim državam dobavila manj cepiva, kot je bilo dogovorjeno.

FEBRUAR 2021

Epidemiološke razmere so iz rdeče prešle v oranžno fazo, nekatere dejavnosti so se sprostile. Opozicijske stranke so s Karlom Erjavcem na čelu neuspešno vložile konstruktivno nezaupnico vladi. Po več kot štirih mesecih so se vsi učenci in dijaki zaključnih letnikov znova vrnili v šolske klopi. Več ukrepov se je sprostilo, epidemija je popuščala.

Na mesto ministra za zdravje so imenovali Janeza Poklukarja. Pobuda predsednika Pahorja o sodelovanju med parlamentarnimi strankami ni obrodila sadov. DeSUS je zavzel stališče zmerne opozicije. Prešernov dan je bil okrnjen in večinoma virtualen. Prešernovo nagrado za življenjsko delo sta prejela pisatelj Feri Lainšček in arhitekt Marko Mušič. Ema Klinec je v Oberstdorfu osvojila naslov svetovne prvakinje v smučarskih skokih.

Ameriški senat se je ukvarjal z ustavno obtožbo nekdanjega predsednika Trumpa, ki je na koncu ni izglasoval. ZDA so se z novim predsednikom začele vračati na globalno prizorišče. Po Evropi so države počasi rahljale epidemiološke ukrepe, veliko je bilo vprašanj o učinkovitosti cepiv proti novim različicam virusa. Nadaljevale so se težave z dobavo cepiva, razmere so bile še vedno resne. Italija je dobila novo vlado Maria Draghija. Nasino plovilo je pristalo na Marsu.

MAREC 2021

O svobodi slovenskih medijev so razpravljali v Evropskem parlamentu. Po skoraj petih mesecih so se v šolske klopi vrnili še ostali dijaki. A zelo kužna angleška različica novega koronavirusa je povzročila tretji val epidemije, zaradi česar je vlada tretjič zaprla javno življenje. Karl Erjavec je odstopil kot predsednik in zapustil stranko DeSUS. Poročilo računskega sodišča o nabavi zaščitne opreme ni prineslo tako uničujočih izsledkov, kot so jih nekateri napovedovali. Šolska ministrica je uspešno prestala nezaupnico opozicije. Padli sta tudi interpelaciji proti ministroma za delo in kulturo. Na drugi strani pozicija ni uspela zamenjati predsednika državnega zbora Zorčiča.

Papež Frančišek je obiskal Irak. V EU so odobrili še eno cepivo proti covidu. Cepivo AstraZeneca je v več državah prišlo na slab glas, a je evropski regulator ocenil, da je varno. Po tednu dni blokade zaradi nasedle ladje se je znova sprostil promet skozi Sueški prekop. Rumeni tisk in angleški dvor so razburjale izjave princa Harryja in njegove žene o rasizmu v britanski kraljevi družini.

APRIL 2021

Veliki teden in velikonočne slovesnosti so znova minili brez navzočnosti ljudstva. Javno življenje je

bilo v veliki meri zaustavljeno. Potem so se nekatere dejavnosti sprostile, odprli so se vrtci in šole. Število okužb je bilo še vedno visoko. Hladen vremenski val je s pozebo povzročil veliko škodo predvsem v sadjarstvu. Ustavno sodišče je odločilo, da investicije v Slovensko vojsko niso protiustavne, je pa zadržalo vladni odlok o začasni prepovedi shodov in prireditev. Redni petkovi protesti so se nadaljevali. V luči prihajajočega predsedovanja Slovenije Svetu EU je bilo živahno zunanjepolitično dogajanje. Vlada je sprejela nacionalni načrt za okrevanje in odpornost.

Evropska agencija za zdravila je potrdila povezo med cepivom AstraZeneca in krvnimi strdkami, a poudarila, da so koristi večje od tveganj. V Evropi je medtem število žrtev covida preseglo milijon. Potem ko se je stanje na stari celini začelo umirjati, so se razmere dramatično poslabšale v Indiji. V Bolgariji so po volitvah s težavo sestavljali vlado. Ameriški predsednik Biden je napovedal umik vojakov iz Afganistana do septembra. Sodišče v ZDA je za krivega spoznalo policista, ki je zadušil temnopoltega Georgea Floyd. Dogodek je povzročil val nemirov po vsej državi in tudi širše. Na Kubi se je končalo obdobje družine Castro. Ruski opozicijski voditelj Navalni je prekinil gladovno stavko. Umrl je soprog britanske kraljice Elizabete II. princ Philip. Na podelitvi oskarjev je slavil film *Dežela nomadov*.

MAJ 2021

Slovenci so se pospešeno cepili proti covidu-19, na vrsto so prišli tudi mlajši od 50 let. Epidemija je nekoliko popustila, vlada je dodatno omilila ukrepe. Konec meseca je Slovenija po sedmih mesecih od druge razglasitve epidemije prešla v njeno zeleno fazo. Slovenija je gostila vrh procesa Brdo-Brioni. Ob tesnem razmerju moči v DZ se je prvič zgodilo, da ta ni sprejel dnevnega reda. Spodletel je poskus ustavne obtožbe premierja Janše. Zaradi spora o imenovanju kandidatov za evropska tožilca je odstopila pravosodna ministrica Kozlovič. Po 17 letih se je končala misija Slovenske vojske v Afganistanu. Stekla so glavna gradbena dela na projektu drugi tir.

Tudi v Evropi se je cepljenje proti covidu-19 pospeševalo, unija je podprla predlog ZDA o

odpravi zaščite intelektualne lastnine za tovrstna cepiva. Z umirjanjem epidemije se je vrnil optimizem tudi v gospodarske napovedi. Zveza Nato se je začela umikati iz Afganistana. Znova je postalo vroče med izraelskimi varnostnimi silami in palestinskim gibanjem Hamas. Dogajanje na Bližnjem vzhodu je za nekaj časa zasenčilo druge dogodke. Migrantska problematika je znova vzniknila med Španijo in Marokom. Belorusija je pod pretvezo, da je na njem bomba, k pristanku prisilila Ryanairovo letalo ter aretirala kritičnega novinarja Romana Protaseviča. EU je zato pozvala k prepovedi letalskega prometa nad Belorusijo. Italijo je pretresla nesreča žičnice. Švica je odstopila od pogajanj o sporazumu o sodelovanju z EU.

JUNIJ 2021

Potem ko je epidemija popustila, je ustavno sodišče ugotovilo, da je del zakona o nalezljivih boleznih glede omejitev gibanja in zbiranja v neskladju z ustavo. Po osmih mesecih se je obdobje uradno razglašene epidemije sicer končalo, prvič po oktobru smo zabeležili dan brez smrtne žrtve covida-19. V ustavo smo vpisali pravico do znakovnega jezika. Novi pravosodni minister je postal Marjan Dika- učič. Vlada je sprejela interventni zakon za pomoč turizmu in gostinstvu, kar je državljanom prineslo drugo serijo t. i. turističnih bonov. Slovenija je praznovala 30-letnico samostojnosti ter drugič v svoji zgodovini prevzela predsedovanje Svetu EU. Na Brdu pri Kranju je vlada gostila Evropsko komisijo s predsednico von der Leyen na čelu. Kolesarji so vrteli pedala na dirki po Sloveniji.

Evropska unija je uvajala covidno potrdilo za lažje prehajanje meja, po odobritvi Pfizerjevega cepiva za najstnike so v Evropi začeli cepiti otroke, starejše od 12 let. Po svetu se je začela širiti indijska virusna različica delta. Po desetletju je z oblasti sestopil izraelski premier Benjamin Netanjahu. Zaradi genocida v Srebrenici so nekdanjemu poveljniku bosanskih Srbov Ratku Mladiću potrdili dosmrtni zapor. V Haagu se je končalo sojenje v zvezi z vojno v nekdanji Jugoslaviji. Na volitvah v Iranu je zmagal ultrakonservativni klerik Ebrahim Raisi. Madžarska je v EU padla v nemilost zaradi domnevne diskriminacije skupnosti LGBTIQ. Kitajcem so dovolili imeti po tri otroke.

JULIJ 2021

Slovenija je prevzela predsedovanje EU. Epidemiološke razmere so se znova začele slabšati, a država ukrepov ni zaostrovala. Hkrati je ustavno sodišče presodilo, da so bili vladni odloki o prepovedi shodov neustavni. Volivci so na referendumu odločno zavrnilo novelo zakona o vodah. Vladna koalicija je naredila korak nazaj tudi v zvezi z demografskim skladom. Mark Boris Andrijanič je postal minister za digitalno preobrazbo. Tadej Pogačar je znova zmagal na kolesarski dirki po Franciji. Na Japonskem so se začele zaradi covida-19 za leto dni preložene olimpijske igre. Nanje so se prvič v zgodovini uvrstili tudi slovenski košarkarji. Plečnikova dela v Ljubljani so vpisali na Unescov seznam.

Nemčijo je prizadelo neurje, ki je terjalo na desetine življenj. Da bi omejili segrevanje ozračja, je Evropska komisija predlagala obsežen sveženj ukrepov za zmanjšanje izpustov. Na Kubi so izbruhnili protesti. Več držav je napovedalo obvezno cepljenje zdravstvenih delavcev proti covidu-19. Evropa in svet sta se soočala s četrtnim valom epidemije. Odmevalo je razkritje vohunjenja z izraelsko programsko opremo Pegasus. V Tuniziji se je zaostрила politična kriza. Avtobusna nesreča na Hrvaškem je zahtevala deset smrtnih žrtev.

AVGUST 2021

V Sloveniji je število okužb s koronavirusom spet naraščalo. Oblasti so začele pozivati k cepljenju, s katerim bi edino lahko preprečili vnovično omejevanje javnega življenja. A rast okužb je prehitela interes za cepljenje, ki je bilo pod hudim pritiskom teorij zarot. Počitnice so se kazale v velikih gneči na mejnih prehodih in cestah. Kaotične razmere v Afganistanu so zaposlovale tudi naše politike. Šolniki so zahtevali natančna navodila za začetek izvajanja šolskega leta, opozicija je napovedala prve interpelacije. Koroška je po desetletjih dočkala začetek gradnje hitre ceste. Na olimpijskih igrah v Tokiu so slovenski košarkarji za las zgrešili finale in na koncu osvojili četrto mesto. Skupno smo se veselili petih medalj, od tega treh zlatih.

Četrtni val epidemije se je na krilih virusne različice delta hitro krepil, nekatere države so začele cepiti s tretjim, poživitvenim odmerkom. EU je sicer skupno dosegla 70-odstotno precepljenost.

Odnosi med EU in Belorusijo so postajali vse bolj napeti. Talibani so v bliskoviti ofenzivi zavzeli že več kot tretjino provinc in postalo je jasno, da bodo takoj po umiku Nata v Afganistanu prevzeli oblast. Zahodne države so začele evakuacijo svojih državljanov in afganistanskih sodelavcev, ki so se bali za svojo usodo. EU je napovedala, da bo v nadaljevanju preprečila nenadzorovan prihod migrantov od tam v unijo. Vročinski val je ohromil Evropo in povzročil niz uničujočih požarov v Sredozemlju. Haiti je stresel rušilni potres. V ZDA je precej škode povzročila tropska nevihta Ida.

SEPTEMBER 2021

Slovenija je gostila tradicionalni blejski strateški forum. Prvi šolski dan je minil po modelu B in v strahu zaradi vse slabših epidemioloških razmer. Število covidnih bolnikov v bolnišnicah je naraščalo. Vlada je pogoj PCT (preboleli, cepljeni, testirani) razširila na številne dejavnosti. To je pri delu prebivalstva povzročilo ostro nasprotovanje in nasilne proteste. Zaradi smrti mlade ženske so v Sloveniji ustavili cepljenje proti covidu-19 s cepivom Janssen. Ustavno sodišče je zadržalo vladni odlok o pogoju PC za državno upravo. Evropsko sodišče za človekove pravice je razsodilo, da so bili bančni izbrisi v času vlade Alenke Bratušek nezakoniti. Po neuspešnih pogajanjih z Ukomom je odstopil direktor STA. Kolesar Primož Roglič je še tretjič zapored slavil na dirki po Španiji.

Talibani so v Afganistanu predstavili svojo vlado. Na donatorski konferenci je bilo za to državo zbranih več kot milijardo dolarjev. Evropska komisija je želela denarno kaznovati Poljsko zaradi spodkopavanja pravosodnega sistema. Parlamentarne volitve v Nemčiji so prinesle tesno zmago socialdemokratov, po 16 letih se je poslovila Angela Merkel. V Črni gori je ustoličenje novega patriarha sprožilo izgrede. V ZDA so obeležili 20-letnico terorističnih napadov. V Veliki Britaniji je izbruhnili bencinska kriza zaradi pomanjkanja voznikov cistern. Papež je obiskal Madžarsko in Slovaško. V Združenih narodih so se po letu dni voditelji spet zbrali v živo. Evropsko sodišče za človekove pravice je Rusijo spoznalo za odgovorno za umor Aleksandra Litvinenka. Na Kanarskih otokih je izbruhnil vulkan.

Tone Gorjup

IZ ŽIVLJENJA KRAJEVNE CERKVE

V strnjeni besedi in sliki

OKTOBER 2020

Brezje, 4. oktober, blagoslov novega relikviarija sv. Frančiška Asiškega. V baziliki Marije Pomagaj so rožnovensko in Frančiškovo nedeljo povezali z blagoslovom relikviarija, ki ga je izdelal zlatar Christoph Steidl Porenta. Relikviarij je narejen v obliki drevesa, na katerem so nanizani prizori iz svetnikovega življenja. Provincial p. Marjan Čuden, ki je vodil slovesnost, je pri pridigi dejal, da bodo relikvije svetega Frančiška romarjem omogočale, da bodo lahko na Brezjah doživeli Assisi.

Ljubljana, 19. oktober, na območju Slovenije je bila že drugič v letu 2020 razglašena epidemija covida-19. Predsednik vlade Janez Janša je pred tem državljanke prosil, naj z odgovornim obnašanjem pomagajo zdravstvu v bitki za življenje. Na tiskovni konferenci je sodeloval tudi nadškof Stanislav Zore, ki je med drugim dejal: »Čas epidemije je čas posebnih duhovnih vaj za vse – verne in manj verne, tudi neverne. Zato vas lepo vabim, da se skupaj pripravimo na novembrske praznike, ko se bomo spomnili naših pokojnih. V navodilih, ki smo jih škofje izdali, je zapisano, da zaradi epidemije letos na pokopališčih ne bo javnih molitev in blagoslovov. Duhovniki bodo opravili molitve in blagoslove grobov brez navzočnosti vernikov. Zato vabim vernike, da obiščejo grobove in se v molitvi hvaležno spomnijo pokojnih na način, da ne bo prihajalo do nepotrebnega druženja in okužb. Varovanje zdravja je naša naloga in dolžnost.«

Notranje Gorice, 25. oktober, spletna premiera filma *Tihi večer*. Dokumentarni film o duhovniku, pesniku, pisatelju, dramatik in velikem domoljubu Francu Ksaverju Mešku, ki je nastal v Studiu Siposh pod vodstvom Davida Sipoša, si je zaradi epidemije od doma ogledalo več kot 10.000 gledalcev. V njem o priljubljenem duhovniku, ki je desetletja posvetil Koroškim Slovencem, med drugim spregovorijo poznavalci

njegove literature, sorodniki, njegovi farani in tisti, ki so se tako ali drugače srečali z njim in njegovim delom.

NOVEMBER 2020

Ljubljana, 1. in 2. november, vsi sveti in verne duše brez maš z ljudstvom in običajnih molitev za pokojne na pokopališčih. Duhovniki so sami blagoslovili grobove, zvečer pa so se po vsej Sloveniji oglasili zvonovi in vabili vernike, naj doma molijo za rajne. Nadškof Stanislav Zore je v kapeli nadškofije molil vse štiri dele rožnega venca; molitvi so se prek Radia Ognjišče in spleta lahko pridružili vsi, ki so želeli. Posamični obiski grobov so bili dovoljeni, a le na območju domačih občin. Skrbniki grobov pa so lahko uredili grobove tudi drugod po Sloveniji.

Celje, Koper, Ljubljana, Maribor, Novo mesto, Murska Sobota, 6. november, molitev in post za prenehanje epidemije. Slovenski škofje so povabili vse katoličane in druge, da na prvi petek v novembru molijo in se postijo za prenehanje epidemije. Kot so zapisali, nas izkušnja vere uči, da so naši predniki na velike preizkušnje vedno odgovarjali z ljubeznijo do bolnikov in poglobitvijo vere. Poleg molitve in posta so povabili še k solidarnosti z bolniki in njihovimi družinami ter podpori zdravstvenim delavcem pri premagovanju bolezni covida-19. Dodali so, naj bo ta dan namenjen tudi osebni poživitvi vere ter spreobrnjenju.

Lenart, 21. november, v Domu sv. Lenarta v Slovenskih goricah je sklenil svojo zemeljsko pot škof Jožef Smej. Gospod ga je poklical k sebi v 99. letu starosti, potem ko je decembra 2019 obhajal 75 let duhovništva. Mariborski nadškof Alojzij Cvikel je o njem dejal, da je znal biti blizu ljudem, a istočasno je izžareval Božjo bližino in veličino. Zavedal se je, da je v prvi vrsti oznanjevalec evangelija s svojim življenjem in vedenjem. Njegovo življenje je bilo živo pričevanje zvestobe

Gospodu. S pričevanjem ubožstva in nenavezano-
sti na materialne dobrine ter svobodo. Vedno se je
zavedal, da njegovo življenje še ni odrešeno, zato
je ostal skromen in iskren, tako pred Bogom kot
pred sočlovekom. Predsednik škofovske konfe-
rence nadškof Stanislav Zore pa je ob njegovi
smrti zapisal: Vse svoje življenje je posvetil Bogu
in njegovi sveti Materi, saj si je za škofovsko geslo
izbral: »Milosti polna, spomni se!« Škofa Smeja,
ki je bil tudi pesnik, pisatelj, cerkveni zgodovinar
in prevajalec, so pokopali 24. novembra v njegovi
rojstni župniji v Bogojini. Nadškof Cvikl je pri
pogrebu med drugim spomnil na njegovo željo,
da bi umrl brez dolgov, brez denarja, brez grehov.
Po nadškofovih besedah se mu je ta želja ures-
ničila. Soboški škof Peter Štumpf pa je povedal,
da je v škofu Smeju videl izraz božje ljubezni do
vseh, ki so se srečevali z njim: »Ne da bi se s tem
ponašal, je on sam z leti postal močna zlata vez
med Prekmurci in ostalimi Slovenci; med Prek-
murci in porabskimi Slovenci; med Prekmurci,
Madžari, Hrvati in Nemci, med katoličani in
evangeliki. Nikogar ni spregledal – ne Romov,
ne zapuščenih, ne ubogih.«

Celje, 25. november, na jubilejnim 30. Klicu
dobrote je v video sporočilu spregovoril tudi
papež Frančišek. Dobrodelni koncert, ki je pove-
zan z romanjem prostovoljcev in sodelavcev
Karitas iz vse Slovenije na Slomškovo Ponikvo,
pripravljajo v Celju; tokrat je zaradi covida-19
potekal v studijski obliki. Slovenski karitas je
za jubilejni koncert čestital tudi papež Franči-
šek, ki je v video nagovoru dejal: »30 let! Za to
je potrebno potrpljenje. Molim za vas in vam
želim uspešen koncert. Naj letošnji Klic dobrote
naredi še korak naprej, tudi za edinost v Cerkvi
in v vašem narodu. Kjer ni edinosti, dragi bratje
in sestre, ni Gospodovega duha. Gospod vselej
išče edinost. A to ne pomeni enoličnosti, saj ima
vsakdo svoje vrline, svojo karizmo in značaj, toda
vselej v duhu edinosti. Ne smemo biti sektaški in
drug zoper drugega. Ne smemo biti ljudje strank,
ampak eno. Naj ta koncert izrazi harmonijo
edinosti med vami. Naj vas Bog blagoslovi, molite
zame.« Slovenska karitas je s koncertom obeležila
tudi 30-letnico organizirane oblike svojega delo-
vanja v Sloveniji.

DECEMBER 2020

Murska Sobota, 5. december, na krožišču blizu
stolnice postavili kip sv. Nikolaja. Dan pred
godom sv. Miklavža so na krožišču, ki vodi do
stolne cerkve, namestili več kot štiri metre visok
kip sv. Nikolaja. Ta svetnik je že od nekdaj zavet-
nik mesta, pa tudi glavne cerkve v njem, ki je ob
razglasitvi soboške škofije 2006 postala stolnica.
V grbu mestne občine so tri zlata jabolka; s svetni-
kom je povezan tudi tradicionalni sejem – Miklo-
šovo senje, ki je ponavadi 6. decembra. Pobudo
za postavitve kipa je dal škof Peter Štumpf in je
del obeležitve stoletnice združitve Prekmurja z
matičnim narodom. Zasnoval ga je akademski
kipar Marjan Drev, v bron pa ulil madžarski livar
János Meszlényi v Budimpešti.

Vatikan, 8. december – Brezmadežna, papež
Frančišek je misijonarja p. Martina Kmetca
imenoval za nadškofa metropolita v Izmirju, v
Turčiji. Minorit p. Martin, rojen 10. novembra
1956 na Ptuju, je bil nazadnje predstojnik samo-
stana Marijinega rojstva blizu Carigrada. Kot
dijak se je pridružil minoritom, končal teološko
fakulteto in bil 29. junija 1983 na Ptujski Gori
posvečen v duhovnika. Nekaj let je bil magi-
ster v malem semenišču v Kolbejevem domu v
Ljubljani in se zatem začel pripravljati na delo v
misijonih. V Libanon je prišel konec leta 1990,
po desetih letih pa so ga poslali v Turčijo. Začel
je v Izmirju, se zatem večkrat selil in sprejemal
nove službe. Bil je odgovoren za izdajateljsko
dejavnost v kustodiji Bližnjega vzhoda in Svete
dežele in nekaj let vikar kustodije. Leta 2010 je na
Teološki fakulteti v Ljubljani zagovarjal doktor-
sko disertacijo z naslovom Islamizem v Turčiji in
njegova kritika. Ob imenovanju za nadškofa je
p. Martin Kmetec dejal: »Najprej bi rekel to, da
je velik privilegij biti naslednik sv. Polikarpa. Če
razmišljam o tem, o njegovem pričevanju, me kar
strese. On je dal življenje za Kristusa, z njim tudi
mnogi drugi ...«

Rim, 11. december, na Trgu sv. Petra v Vati-
kanu so prižgali luči na božičnem drevesu iz
Slovenije. Prvič je smreka iz kočevskih gozdov
krasila osrednji trg v Vatikanu za božič 1996.
Slovenija je že pred leti dala pobudo, da bi trg
znova krasilo slovensko božično drevo in Sveti

sedež jo je sprejel. Tokrat je bila smreka visoka 30 metrov in je simbolno predstavljala 30. obletnico plebiscita o samostojnosti in neodvisnosti. Slovesnost prižiganja luči je spremljal krajši program, ki je predstavil našo domovino pa tudi bližnje predsedovanje Slovenije Svetu Evrope.

Lenart, 27. december, nadškof Franc Kramberger kot prvi v Sloveniji cepljen proti covidu-19. Dan po božiču je v Slovenijo prispelo prvih 9750 odmerkov cepiva proti covidu-19 ameriškega Pfizerja in nemškega BioNTecha. Naslednji dan zjutraj se je začelo množično cepljenje, in sicer med stanovalci domov za starejše. Prvi trije cepljeni so bili upokojeni mariborski nadškof Franc Kramberger, Angelca Butenko ter Jože Pelko, ki bivajo v domovih v Lenartu, Ljubljani in Rogaški Slatini. Nadškof Kramberger je ob tem dejal: »Iskreno smo hvaležni vsem raziskovalcem za njihovo nadčloveško prizadevanje za to zdravilo /.../. Vsi vemo, da je zdravje največje bogastvo in tudi največja vrednost, ki jo človek ima.« Nadškof Kramberger je nekaj dni pred tem obhajal 40-letnico škofovske službe; posvečen je bil 21. decembra 1980.

JANUAR 2021

Ljubljana, 18. januar, slovenska prestolnica dobiva Hieronimovo ulico in Trg Device Marije. Mestni svetniki naše prestolnice so sprejeli predlog, po katerem se del Emonske ulice od križišča s Zoisovo cesto do Trga francoske revolucije med parkiriščem NUK II in Križankami preimenuje v Hieronimovo ulico. Potrdili so tudi predlog o poimenovanju Trga Device Marije v župniji Ljubljana Polje. Ta pa obsega urbano površino med cerkvijo, župniščem in kaplanijo v križišču Zadobrovske in Zaloške ceste v četrti skupnosti Polje. S tem se bo ohranil spomin na ime kraja in občine Devica Marija v Polju (nemško Mariafeld).

Ljubljana, 21. januar, sklep škofijskega postopka za beatifikacijo Božjega služabnika Antona Strleta. Sklepno sejo, na kateri so predstavili zbrano gradivo, izrekli prisego o vestno opravljenem delu in podpisali zapisnike, je vodil nadškof Stanislav Zore. S tem je škofijski postopek, ki ga je vodil postulator p. Andrej Pirš, končan. Nadškof Zore je povedal: »Gradivo

postopka bomo sedaj izročili Kongregaciji za zadeve svetnikov. Pot do beatifikacije je še pred nami. Formalne postopke bodo vodili uradniki na Kongregaciji, mi pa ne smemo čakati križem rok. Pomnožiti moramo svoje molitve in prinašati svoje potrebe pred Boga po priprošnji Božjega služabnika Antona Strleta, saj bo za srečen zaključek postopka potreben čudež na njegovo priprošnjo.« Profesor Strle, doma iz župnije sv. Vid nad Cerknico, je bil v duhovnika posvečen med drugo svetovno vojno, po njej je bil nekaj časa zaprt, kljub temu si je pridobil odlično teološko izobrazbo, podrobno spremljal drugi vatikanski koncil, prevedel njegove dokumente. Bil je izreden poznavalec teologije na svetovni ravni, član mednarodne teološke komisije in v njej sodelavec papeža Benedikta XVI. Ta je še kot kardinal Ratzinger o Strletu dejal: »Iz njegove ponižne in dobrotljive osebnosti je izhajala velika notranja svetloba; čutili smo, da je tega suhega človeka stik z Bogom povsem prežet.« Strle je bil preprost, skromen in iskan spovednik. Mnogi, ki so ga poznali, pravijo, da je bil svetniški duhovnik, zato so kmalu po njegovi smrti 2003 začeli razmišljati o postopku za njegovo beatifikacijo.

Kranj, 28. januar, cerkev sv. Kancijana v Kranju odslej kulturni spomenik državnega pomena. Vlada je to storila z odlokom, v katerem je zapisano, da je kranjska cerkev izjemnega pomena za Slovenijo kot zgodovinska lokacija, mestna prostorska dominanta in poznogotska dvoranska cerkev iz 15. stoletja, ki je primerljiva s sočasnimi cerkvami v Srednji Evropi. Tipologija cerkve sv. Kancijana je vplivala na gradnjo poznosrednjeveških objektov drugje po Sloveniji. Izjemnost cerkve je, da sedanja stavba stoji na mestu zgodnjekrščanske cerkve iz 6. stoletja in predromanske cerkve iz 10. stoletja. Njena lokacija in oblika sta vplivali na shemo in razvoj okoliškega mestnega jedra. S svojim več kot 60 metrov visokim zvonikom daje prepoznavnost veduti Kranja in njegove okolice.

FEBRUAR 2021

Izmir, 2. februar – svečnica, škofovsko posvečenje slovenskega minorita p. Martina Kmetca. Na praznik Gospodovega darovanja v templju je v

Škofovsko posvečenje minorita p. Martina Kmetca; foto: arhiv Družine

cerkvi sv. Marije v Izmirju prejel škofovsko posvečenje minorit p. Martin Kmetec, ki je bil zadnjih trideset let misijonar na Bližnjem vzhodu. Glavni posvečevalec je bil apostolski nuncij v Turčiji in sosednjih državah nadškof Paul Russell. Pri posvetitvi je bila navzoča tudi majhna skupina rojakov iz Slovenije pod vodstvom provinciala minoritov p. Igorja Salmiča. Duhovniki so somaševali pri slovesnosti, pevci pa so zapeli psalm *Gospod je moj pastir* in več pesmi v slovenščini. Nadškof Martin Kmetec se je po obhajilu med drugim v slovenščini zahvalil vsem, ki so ga spremljali, in ob koncu vzkliknil: »Bog živi domovino!«

Ljubljana, 3. februar, ljubljanski nadškof Stanislav Zore gostil predsednika države Boruta Pahorja. Predsednik Slovenske škofovske konference nadškof Zore je na nadškofiji sprejel predsednika Pahorja. Govorila sta o obeležitvi spomina na žrtve epidemije covida-19, skupnem pokroviteljstvu festivala Stična mladih, ki letos obhaja 40. obletnico, vabilu svetemu očetu Frančišku za obisk naše države. Dotaknila sta se sodelovanja med Cerkvijo in državo ter nerešenih vprašanj na tem področju.

Murska Sobota, 15. februar, Lojze Kozar predstavil zbornik o škofu dr. Jožefu Smeju *Zadnji stopáj*. Generalni vikar najmanjše slovenske škofije, Kozar, je na dan, ko bi škof Smej obhajal 99. rojstni dan in vstopil v stoto leto, dejal, da ga je smrt nekaj mesecev pred tem iztrgala iz naše srede; vstopil je v leto, ki nima konca, in naredil zadnji korak, zadnji stopáj v večnost.

S svojim globokim duhovnim življenjem, zavzetim duhovniškim in škofovskim delom, ustanovitvijo in urejanjem *Stopinj*, vsestransko pisano besedo je globoko zaznamoval Prekmurje in ves slovenski prostor. Škofija mu je iz hvaležnosti za vse posvetila zbornik z naslovom *Zadnji stopáj*. V njem je s sliko in besedo predstavljeno bogato življenje škofa Smeja, predvsem njegova povezanost s Prekmurjem oziroma z župnijami sedanje soboške škofije.

Celje, Koper, Ljubljana, Maribor, Novo mesto, Murska Sobota, 17. februar – pepelnica, pismo slovenskih škofov za postni čas, zaznamovan z epidemijo. V času, ko so mnogi težko oboleli, nekateri celo izgubili svoje najdražje, so škofje postavili v središče svojega razmišljanja zdravje. Izkušnja epidemije nas je v skrbi za svoje zdravje in zdravje bližnjih pripeljala do tega, da smo se začasno odpovedali občestvenemu obhajanju svete maše in drugih zakramentov. Nado mestili smo jo z mašo po radiu in televiziji. Škofje so vsem zaželeli, naj bo čas posta, ki kar traja, priložnost, da se zavemo, kako veliko milost nam je izkazal Jezus na veliki četrtek, ko je postavil zakrament evharistije. To je krščanske skupnosti povezovalo že od nekdaj in tudi nas vabi, naj bomo stanovitni v lomljenju kruha in molitvi. Čas omejitev naj v nas okrepi hrepenenje, da bi sveto mašo čim prej lahko obhajali v cerkvi in jo tudi bolj cenili.

MAREC 2021

Vatikan, 5. marec, papež Frančišek je za celjskega škofa imenoval biblicista Maksimilijana Matjaža. Ta je med drugim dejal, da je v papeževem povabilu v novo službo prepoznal isti klic, na katerega je odgovoril na začetku svojega duhovništva. Novoimenovani škof Maksimilijan Matjaž se je rodil 23. avgusta 1963 v Črni na Koroškem. Po srednji ekonomski šoli v Slovenj Gradcu je študiral teologijo v Ljubljani in bil 29. junija 1989 posvečen v duhovnika mariborske nadškofije. Bil je kaplan v Zrečah ter duhovni pomočnik v Dravogradu, Slovenj Gradcu in Šentilju v Slovenskih goricah. Sveto pismo je študiral na Papeškem bibličnem inštitutu in na Gregorijani v Rimu ter se po doktoratu izpopolnjeval v arheologiji na

frančiškanskem Bibličnem inštitutu v Jeruzalemu. Od 1998 je predaval svetopisemske vede in judovstvo na teološki fakulteti v Ljubljani.

Ljubljana, 14. marec, žalna slovesnost in molitveni dan spomina na vse žrtve pandemije covida-19. Na ljubljanskih Žalah je dopoldne potekala žalna slovesnost, s katero se je Slovenija poklonila spominu na vse pokojne v epidemiji ter izrekla sožalje in sočutje svojcem. Nagovor je imel predsednik Borut Pahor, slovesnosti pa so se udeležili tudi drugi najvišji predstavniki države in verskih skupnosti. Nadškof Stanislav Zore je blagoslovil vrbo, ki so jo ob tej priložnosti posa-

Žalna slovesnost in molitveni dan spomina na vse žrtve pandemije covida-19; foto: arhiv Družine

dili v parku Žale. Dejal je, da so se zbrali v imenu vseh prebivalcev Slovenije, ki se s pieteto spominjajo vseh, ki so v preteklem letu umrli za posledicami okužbe z virusom. Kot je dodal, nosimo v srcu njihov boj z boleznijo, njihovo osamljeno umiranje, vse tiste, ki žalujejo za njimi. V srcu nosimo tudi vse zdravstvene delavce, ki so morali tolikokrat doživeti tudi nemoč. Zavzel se je tudi za skupen nastop proti virusu, ki še ni premagan.

Vipava, 23. marec, v prostorih dijaškega doma, kjer je bival zadnja leta, je v 85. letu umrl škof Metod Pirih. Koprsko škofijo je vodil četrto stoletja, do maja 2012, ko je papež za njegovega naslednika imenoval škofa Jurija Bizjaka. Škof Pirih je tudi po upokojitvi z veliko vnemo pomagal svojemu nasledniku, kjer je bilo potrebno. Do zadnjega je bil čvrst, pogumen in odprt, je povedal škof Bizjak, ki ga je zadnjič obiskal nekaj dni pred smrtjo. Primorski duhovniki se škofa Piriha spominjajo kot veselega, vedrega in družabnega

človeka, ki se je zanimal za vsakega od njih in bil pripravljen deliti z drugim dobro in hudo. Na njegovo željo so ga na praznik Gospodovega oznanjenja, na obletnico njegovega imenovanja za škofa, pokopali na Sveti Gori v grobnico za glavnim oltarjem bazilike. Pred tem so se od njega poslovili z mašo zadušnico v Logu pri Vipavi. Škof Metod Pirih je ob neki priložnosti povedal: »Škofovsko službo sem res sprejel kot službo. Duhovnik sem bil rad v tej ali oni vlogi, škofovstvo pa sem čutil kot veliko breme in odgovornost.« Ta se je kazala ob različnih priložnostih. Marsikaj je doživel, od zažiga strunjanskega križa do pogreba umorjenih na Lajšah, ki so mu mnogi nasprotovali. Doživel je tudi marsikaj lepega, med drugim je 18. maja 1996, na njegov rojstni dan, na ozemlju svoje škofije v Postojni lahko pozdravil danes svetega Janeza Pavla II.

APRIL 2021

Celje, Koper, Ljubljana, Maribor, Novo mesto, Murska Sobota, 1. april, od velikega četrta do bele nedelje v cerkvah odpovedana vsa javna bogoslužja. Vlada se je za enajstdnevno popolno zaostritev ukrepov za zajezitev širjenja okužb s covidom-19 odločila na cvetno nedeljo. V tem času je bila dovoljena le individualna duhovna oskrba. Škofje so skladno s tem v izrednem pismu dali navodila za praznovanje velikonočnega tridnevja in spremljanje obredov ter slovesnih bogoslužij prek medijev. »Vabimo vas in spodbujamo, da vse velikonočne obrede, ki jih lahko izvedete v krogu družin in gospodinjstev, pripravite s preprostimi srcem in jih opravite skupaj s svojimi domačimi.« Ob tem pa vsi skupaj ne pozabimo na uboge in osamljene, bolne in trpeče. Prazniki bodo polni, ko jim bomo podarili svoj čas, besedo in ljubezen.

Škofja Loka, 2. april, tristoletnica prve znane uprizoritve Škofjeloškega pasijona. Prva dokumentirana uprizoritev v Škofji Loki je potekala na veliki petek 1721. Pasijonske procesije so v mestu potekale že prej in tudi p. Romuald je svoj pasijon pisal več let, ohranjen rokopis pa ima omenjeno letnico. V Škofji Loki so se na visoki jubilej pripravljali dlje časa. Njihove načrte je prekrizala epidemija, a ne v celoti. Zvrstilo se je več

prireditve, razstav, duhovnih večerov. Na veliki petek smo med drugim lahko spremljali eno od uprizoritev Škofjeloškega pasijona na drugem programu TV Slovenija.

Ljubljana, 28. april, podelitev odličja sv. Cirila in Metoda akademskemu kiparju Mirsadu Begiću. Odličje, ki mu ga je izročil nadškof Stanislav Zore, je v muslimanski družini v Glamoču rojeni kipar dobil za zvesto služenje Cerkvi med Slovenci. V utemeljitvi piše, da je Mirsad Begić kot avtor spomenikov številnih slovenskih duhovnikov in škofov ter druge cerkvene opreme na prepoznaven in izviren način obeležil in ovrednotil krščanstvo na slovenskih tleh. S portreti in drugo cerkveno opremo je na trajen in izviren način izpostavil zgodovinsko vlogo Katoliške cerkve med Slovenci skozi čas ter poudaril delo številnih duhovnikov in škofov za napredek slovenskega naroda. Med drugim je izdelal vrata za ljubljansko in novomeško stolnico ter svetoletna vrata na Brezjah.

MAJ 2021

Murska Sobota, 2.–8. maj, Mladinski festival 2021. Škofijski odbor za mladino v Murski Soboti je v začetku maja pripravil prvi mladinski festival, in sicer po vzoru Mladifesta v Medžugorju. Leta 2019 so namreč mladi na pobudo murskosoboškega kaplana Aljaža Baše začeli razmišljati, da bi duh festivala iz Medžugorja prenesli tudi na slovenska tla. Zaradi epidemije je program s katehezami, pričevanji, glasbenimi nastopi in bogoslužnimi dogodki potekal preko spleta. Škof Peter Štumpf je pri maši ob sklepu festivala med drugim dejal: »Mladinski festival je bil milostni čas za premagovanje takšnega stanja in razpoloženja. Še en dokaz, da se mladi ne dajo. Mladi hočejo živeti. V sebi nosijo radoživost. Mladi znajo najti poti do veselega življenja.«

Štepanja vas v Ljubljani, 17. maj, blagoslovitev temeljnega kamna za skavtsko hišo. V hiši, ki je dobila svoje mesto v Štepanji vasi zraven cerkve pri kapucinskem samostanu, bo prostor za skladišče, kjer bodo imeli skavti shranjeno vso opremo, ki jo potrebujejo zlasti za poletne taborne, imeli bodo skavtsko trgovino, pisarne za vse zaposlene in prostore za druženje, ki bodo namenjeni

različnim dogodkom. Temeljni kamen je blagoslovil nadškof Stanislav Zore, ki je poudaril, naj bo »temeljni kamen znamenje naše utemeljenosti v Bogu in naše utemeljenosti v skavtstvu«.

Ljubljana, 19. maj, vlada ustanovila svet za odprta vprašanja s Katoliško cerkvijo. Svet bo pristojen za zbiranje, evidentiranje in preučevanje odprtih vprašanj s Cerkvijo na državni in mednarodni ravni. Oblikoval bo predloge rešitev glede ugotovljenih odprtih vprašanj in si prizadeval za nadgrajevanje odprtega in trajnega dialoga s Cerkvijo.

Veliki Podlog, 28. maj, stoletnica rojstva Angele Kotnik, ustanoviteljice prve skupnosti posvečenega življenja v Cerkvi v Sloveniji. Angelca Kerin, poročena Kotnik, se je po smrti moža dala na razpolago Bogu, da po njej naredi kaj dobrega za druge. Tako se je v letih po drugi svetovni vojni oblikovala Družina Kristusa Odrešenika. Njene sestre nudijo pomoč najbolj potrebnim v telesnem, duševnem in duhovnem pogledu. Ob stotem rojstnem dnevu ustanoviteljice je skupnost izdala knjigo *Sestra Angela Kotnik, s podnaslovom Življenje in duhovna pot ustanoviteljice Družine Kristusa Odrešenika s. Angelce Kotnik*.

Gornji Grad, 30. maj, škofovsko posvečenje novega celjskega škofa Maksimilijana Matjaža. Na praznik Svete Trojice je bil v gornjegrajski cerkvi sv. Mohorja in Fortunata v škofa posvečen novi celjski škof Maksimilijan Matjaž. Glavni posvečevalec je bil apostolski nuncij v Sloveniji nadškof Jean-Marie Speich, sopesvečevalca pa nadškof v Izmirju Martin Kmetec in upokojeni celjski škof Stanislav Lipovšek. Novi celjski škof Maksimilijan Matjaž je v duhu svojega škofovskega gesla »Oče, poveljaj svoje ime!« po obhajilu med drugim dejal: »Razumel sem, da bo moja glavna naloga, da pričujem o Očetovi ljubezni do sveta in Sinovem sprejetju človeškega življenja, ki želi človeka vrniti v Očetovo naročje. To poslanstvo hvaležno sprejemam, čeprav hkrati še vedno trepetam pred usodo pšeničnega zrna. Da sem ta klic lahko sprejel, se moram najprej zahvaliti Cerkvi. Živemu Kristusovemu telesu, v katerega občestvo sem bil sprejet s krstom po veri svojih staršev.« V nadaljevanju se je zahvalil

Škofovsko posvečenje novega celjskega škofa Maksimilijana Matjaža; foto: arhiv Družine

papežu, škofom ter namenil nekaj besed duhovnikom in vernikom, ki so mu zaupani.

JUNIJ 2021

Kočevski Rog, 5. junij, obletna sveta maša za pobite domobrance in druge žrtve revolucionarnega nasilja. Pri kapeli Božjega usmiljenja ob grobišču pri breznu pod Krenom je bila tradicionalna spominska slovesnost. Maševal je nadškof Anton Stres, ki je v pridigi opozoril, da je sprava dolgotrajen proces: potrebno je razkritje resnice o pobojih, obsodba, a tudi odpuščanje.

Spominska slovesnost v Kočevskem rogu; foto: arhiv Družine

Vatikan, 5. junij, papež imenoval nadškofa Ivana Jurkoviča za apostolskega nuncija v Kanadi. Dolgoletni diplomat Svetega sedeža je bil zadnja štiri leta stalni opazovalec pri Uradu Združenih narodov in drugih mednarodnih organizacijah v Ženevi ter pri Svetovni trgovinski organizaciji. Nadškof Jurkovič je ob tem dejal: »To je zame, mislim, da že deveto ali deseto imenovanje. Vsa imenovanja sem sprejel z najkrajšim časom razmišljanja ... Božja pota naj bi bila naša pota

in tako grem na novo delovno mesto.« Na nunciatu v Ottawi od julija 2019 kot prvi tajnik deluje duhovnik celjske škofije msgr. dr. Matjaž Roter, ki je bil do prihoda novega nuncija tudi odpravnik poslov.

Ljubljana, 25. junij, nadškof Stanislav Zore blagoslovil osamosvojitveno lipo ob tridesetletnici slovenske državnosti. Osrednja slovesnost na dan državnosti ob tem jubileju je bila na Trgu republike v Ljubljani. Začela se je z zvonjenjem v vseh ljubljanskih cerkvah, sledil je prihod častne čete, zatem topovske salve z Ljubljanskega gradu ... Veličastna prireditev je bila tudi uvod v predsedovanje Slovenije Svetu, zato so se je udeležili tudi visoki gostje iz tujine. Po nagovoru predsednika države Boruta Pahorja je nastala tišina, kamera pa se je usmerila v bližnji park, k lipi, ki je bila posajena ob osamosvojitvi. Tam je bil nadškof Stanislav Zore s svojim tajnikom, ki je po križu začel molitev: »Bog, naš Oče. Dolgo že hodiš z našim ljudstvom. Blizu si mu ostajal v časih izobilja, tolažil si ga in krepil v časih stisk in preizkušenj. Našim prednikom, ki so stoletja pred nami prebivali na teh tleh, si položil v srca hrepenenje po svobodi ...« Nadškof Zore je v molitvi omenil, kaj je lipa pomenila našim prednikom, zakaj smo jo posadili pred tridesetimi leti in zakaj jo je nadškof Šuštar blagoslovil. Nato je povabil k molitvi očenaša; temu je sledil blagoslov lipe.

Maša za domovino; foto: arhiv Družine

»Vsemogočni Bog, blagoslovljamo lipo, ki smo jo posadili kot pomnik razglasitve samostojnosti naše države Slovenije. Trideset let je rasla skupaj z nami. Ponovno jo blagoslovljamo in te prosimo,

naj bo nam in prihodnjim rodovom znamenje, da Ti blagoslavljaš našo domovino, njeno prihodnost in vse njene prebivalce. Daj vsem tistim, ki so in še bodo odgovorni za skupno blaginjo, poštenje, modrost in moč, nam vsem pa pravičnost in ljubezen do bližnjega. To te prosimo po Kristusu našem Gospodu. Amen.»

Madagaskar, 25. junij, Pedro Opeka ob 30. obletnici samostojnosti: »Slovenci, gradimo prihodnost na idealih, ki nas povezujejo!« Misionar na Rdečem otoku je ob jubilejnem državnem prazniku v video sporočilu rojakom med drugim zaželel: »Slovenci doma in po svetu se veselimo in pojemo od veselja, da smo že 30 let svobodni in neodvisni, sami gospodarji slovenske zemlje. Nikdar več nam ne bo nihče ukazoval, kako naj živimo, delamo in mislimo. 30 let ima Slovenija svoj edinstveni prostor med vsemi narodi. Dragi rojaki! Pojdimo vedno navzgor, dajmo dober zgled svetu, veselimo se v tem, kar je dobrega in pristnega v naši domovini: medsebojno spoštovanje, strpnost drug z drugim ...«

Vatikan, 30. junij, papež Frančišek za novomeškega škofa imenoval cerkvenega pravnika Andreja Sajeta. Saje je bil ob imenovanju sodni vikar cerkvenega sodišča v Ljubljani, docent na teološki fakulteti in duhovni pomočnik v Selah in na Bajdišah na avstrijskem Koroškem. Andrej Saje, rojen 22. aprila 1966, je doma v Mirni Peči, kjer je končal osnovno šolo. Po srednji šoli v Novem mestu je študiral teologijo v Ljubljani in bil 1992 posvečen v duhovnika. Po krajši kaplanski službi je bil tajnik nadškofa Šuštarja. Zatem je študiral kanonsko pravo v Rimu in po doktoratu 2003 prevzel tajništvo SŠK. Vodil je ekspertno skupino za reševanje spolnih zlorab, bil študijski prefekt v semenišču, sodnik in sodni vikar cerkvenega sodišča. Predaval je cerkveno pravo na teološki fakulteti in v zadnjem času tudi na pravni fakulteti. Ob imenovanju za škofa je zapisal: »Škofovsko službo sprejemam v veri v troedinega Boga in njegovo milost ter pomoč.«

JULIJ 2021

Koper, 3. julij, zlata maša koprskega škofa Jurija Bizjaka. Škof Bizjak se je dopoldne s sveto mašo v stolnici Marijinega vnebovzvetja v Koprju zahvalil

za petdeset let duhovništva. Pri oltarju sta se mu pridružila novomeški in celjski škof Andrej Glavan in Maksimilijan Matjaž. Škof Jurij Bizjak se je v pridigi zahvalil Gospodu, ki ga je poklical na to pot in ga vsa leta blagoslavljal. Zahvalil se je tudi vsem, ki so ga na tej poti spremljali in jo sooblikovali. Isti dan popoldne je zlato mašo obhajal še v svoji rojstni župniji v Colu.

Zlata maša koprskega škofa Jurija Bizjaka; foto: arhiv Družine

Kamnik, 5. julij, arhitekt Matija Suhadolc prejel odličje sv. Cirila in Metoda. Na praznik svetih bratov Cirila in Metoda mu ga je podelil nadškof Stanislav Zore. Podelitev je potekala v frančiškanskem samostanu v Kamniku.

Izmir, 13. julij, nadškof Martin Kmetec novi predsednik Turške škofovske konference. Generalni tajnik škofovske konference je sporočil, da je bil na julijskem zasedanju za novega predsednika izvoljen nadškof Kmetec. Nasledil je dosedanjega predsednika škofa Gonzaleza, ki je umrl za posledicami covid-19. Nadškofu Kmetcu je v imenu Cerkve v Sloveniji čestital nadškof Stanislav Zore, predsednik SŠK.

Ljubljana, 16. julij 2021, sprejeta novela zakona o financiranju zasebnih šol. Državni zbor je pred parlamentarnimi počitnicami potrdil koalicijski predlog rešitve ustavne odločbe o financiranju javno veljavnega programa v zasebnih osnovnih šolah. Njegov obvezni del bo po novem financiran v celoti, razširjeni, kamor spadajo dopolnilni pouk, podaljšano bivanje in jutranje varstvo, pa v višini 85 odstotkov. Po dozdašnji ureditvi, ki je bila spoznana kot protiustavna, sta bila oba dela financirana 85-odstotno.

Celovec, 27. julij, 170 let Mohorjeve družbe. Najstarejša slovenska založba stoji v senci dveh svetniških mož: sv. Mohorja, ki ji je dal ime, in blaženega Slomška, ki si jo je zamislil. Družbo, ki je doživljala različne pretrese, zlasti v obeh vojnah in po njih, a ostala zvesta svojemu poslanstvu, danes poznamo v treh izdajah: celjski, celovski in goriški. Jubilej so v Celovcu v Slomškovi hiši zaznamovali s tradicionalnim sprejemom ob godu sv. Mohorja in Fortunata. Direktor Mohorjeve družbe v Celovcu Karl Hren je na njem povedal, da družba svoje delovanje prilagaja novim družbenim okoliščinam in potrebam časa. Med pomembnimi izzivi, s katerimi se srečuje Mohorjeva, je, kako nago-varjati mlade. Celjska Mohorjeva družba je jubilej obeležila na slovesnosti pred Slomškovo nedeljo v septembru.

AVGUST 2021

Višarje, 1. avgust, 33. romanje treh Slovenij na Svete Višarje. Srečanje romarjev iz matične domovine, zamejstva in izseljenstva je tokrat zaznamovalo slabo vreme. Uvodno predavanje – tokrat po telefonu – je imel zgodovinar Aleš Maver na temo Čas prostosti: V čem se je leto 1991 razlikovalo od naših dni? Med drugim je poudaril, da si Slovenci moramo priznati razdeljenost; ni prav, da se delamo, kakor da je ni. Maševal je beograjski nadškof Stanislav Hočevar, tudi sam izseljenec in povezovalac Slovencev v Srbiji. V pridigi je opozoril na prevelika razhajanja v današnji slovenski družbi in se zavzel za več povezovanja, sodelovanja in medsebojnega razumevanja.

Loka pri Zidanem Mostu, 22. avgust, odkritje doprsnega kipa Alojza Rebule. V Šempolaju pri Nabrežini nad Trstom rojeni Slovenec, ki je vse življenje ostal zvest maternemu jeziku in slovenski identiteti, je dobil svoje obeležje v Loki, rojstnem kraju žene Zore Tavčar, kjer je preživel zadnja leta življenja. Kip je izdelal kipar Zoran Poznič, odkrila sta ga predsednik države Borut Pahor in predsednik SAZU Peter Štih. Pred tem je v cerkvi sv. Helene za pokojnega pisatelja daroval sveto mašo njegov prijatelj kardinal Franc Rode, ki je kip tudi blagoslovil. V pridigi je dejal, da je bil Alojz Rebula človek vere. »Berač vere. Vsak dan je molil, da bi mu Bog naklonil močno vero,

Odkritje doprsnega kipa Alojza Rebule; foto: arhiv Družine

v ta namen je vsak dan molil rožni venec. Vera ga je naredila skromnega in ponižnega, obzirnega do vseh. Obsojal je lažne ideologije, a ni nikogar žalil ... Njegova ustvarjalna sla ni poznala meja časa in prostora ...» je dejal kardinal Rode in se ustavil pri njegovih delih od romana *V Sibilinem vetru* do *Nokturna za Primorsko*.

Brezje, 31. avgust, kardinal Parolin na Brezjah maševal za Evropo in vse njene prebivalce. Zadnji dan avgusta je na uradni obisk v Slovenijo že drugič v svojem mandatu prispel državni tajnik Svetega sedeža, kardinal Pietro Parolin. V sklopu slovenskega predsedovanja Svetu EU se je sestal s premierjem Janezom Janšo, naslednji dan pa je sodeloval na Blejskem strateškem forumu. Pastoralni del obiska je potekal pri Mariji Pomagaj na Brezjah, kjer se je srečal s slovenskimi škofi in verniki. Na trgu pred baziliko je daroval sveto mašo za Evropo, pri njej pa se je spomnil tudi na 30. obletnico samostojnosti Slovenije in na 25. obletnico obiska papeža Janeza Pavla II. Kardinal Parolin je zbrane na Brezjah spomnil: »Svobodna in demokratična domovina, v kateri prevladujejo načela pravičnosti, spoštovanja človekovih pravic, pravne države in skupnega dobrega ter v kateri je razširjena kultura bratstva, zastonjskosti in solidarnostne ljubezni, je izjemno velika vrednota, saj je neposredno povezana s človekovim dostojanstvom. Po drugi strani pa je mirno in varno družbeno okolje v posamezni državi zagotovljeno v obsegu, ki ga zagotavlja mednarodno okolje.« Kot je dejal, se je proces združevanja Evropske unije začel po grozotah druge svetovne vojne prav zato, da bi zagotovili spravo,

mir in solidarnost v Evropi ter tako prispevali k mirnemu sobivanju v svetu. Spomnil je, da so bili začetniki povezovanja Evrope prepričani kristjani, ki so evangelij tudi živeli. Vodila sta jih pravičnost in ljubezen.

SEPTEMBER 2021

Brestanica – slovenski Lurd, 11. september, srečanje slovenskih lučkarjev ob 50. obletnici mednarodnega gibanja Vera in luč. Gibanje je bilo ustanovljeno leta 1971 v francoskem romarskem središču v Lurdu, zato so si naši lučkarji za praznovanje izbrali baziliko Lurške Matere Božje v Brestanici. Vrh praznovanja je bila sveta maša, ki jo je daroval škof Anton Jamnik ob somaševanju don Marka Boveja, mednarodnega duhovnega asistenta, asistenta slovenske province Vere in luči brata Jurija Štravsca ter duhovnikov, ki spremljajo posamezne skupine. Na praznovanju se je zbralo približno 400 lučkarjev, njihovih bližnjih in prijateljev.

Idrija, 12. september, prvo praznovanje nedelje mladih v Sloveniji. Papež Frančišek je leta 2020 za vesoljno Cerkev določil, da se svetovni dan mladih praznuje na nedeljo Kristusa Kralja. Pri tem je dal krajevnim Cerkvam možnost, da praznovanje prestavijo na drug datum. Zaradi tradicije, ki jo ima Stična mladih v mladinski pastoral, so slovenski škofje podprli predlog Urada za mlade, da nedeljo mladih praznujemo drugo nedeljo v septembru, teden mladih pa v tednu od nedelje mladih do Stične mladih. Osrednja slovesnost nedelje mladih je bila v Idriji, kjer je maševal Marko Rijavec. V pridigi je mlade spodbudil, naj se ne bojijo odgovarjati na težka vprašanja življenja in zaupajo v tistega, ki nas pošilja v svet. Mladi so mašo lahko spremljali v neposrednem prenosu na Radiu Ognjišče.

Stična, 18. september, jubilejna 40. Stična mladih. Jubilejno srečanje katoliške mladine v cistercijskem samostanu v Stični je potekalo pod geslom »S pogumnim korakom«. Na njem se je zbralo več tisoč mladih, ki so iskali načine, kako premagovati strah in negotovost, ki sta posledica širjenja koronavirusa in pritiskov, ki jih kristjani čutimo v današnji družbi. Program se je začel s sveto mašo, ki jo je ob somaševanju

škofov in duhovnikov daroval nadškof Alojzij Cvikel. Mladim je dejal: »Vi spadate med tiste, ki so odgovorili na izziv papeža Frančiška, obuli gojzarje ter vstali z udobnega domačega kavča in se podali na pot. Samo tako, da na izziv odgovorimo s pogumnim korakom, lahko kaj premaknemo in spremenimo. Hvala vam za to pričevanje in pogum.« Mlade sta nagovorila tudi apostolski nuncij nadškof Jean-Marie Speich in predsednik države Borut Pahor. Popoldanski del Stične je potekal v znamenju delavnic, molitve, druženja in športnih iger, večer pa so sklenili s koncertom.

Mirna Peč, 26. september, posvečenje novomeškega škofa Andreja Sajeta. Na Slomškovo nedeljo popoldne je bil v župnijski cerkvi svetega Kancijana in tovarišev v škofa posvečen Andrej Saje. Glavni posvečevalec je bil škof Andrej Glavan, soposvečevalca pa apostolski nuncij nadškof Jean-Marie Speich in krški škof Jože Marketz. Škof Andrej Saje, ki si je za geslo izbral besede: Živimo po Duhu!, je v zahvali pred koncem maše med drugim dejal: »Škofovsko službo sprejemam z zavedanjem velike odgovornosti za oznanjevanje evangelija, za posvečevalno in vodstveno službo, kjer je za opravljanje

Posvečenje novomeškega škofa Andreja Sajeta; foto: arhiv Družine

poslanstva potrebno medsebojno sodelovanje s škofovskim zborom, duhovniki ter vernimi laiki.« Spomnil se je tudi vernikov drugih veroizpovedi, ki bivajo na območju škofije, ter Kočvarjev in Romov. Škof Saje je novomeško škofijo prevzel v posest 28. septembra 2021.

Marko Jesenšek

»RAVNAJ MOJE SZTOPÁJE NA POUT TVOJIH ZAPOUVID, I BOJDI VSZIGDÁR ZMENOM«

(Mikloš Küzmič, 1783: 17)

Srce je kraj, kjer iz globine prihaja božji sin in
Milost nam stori, da misel kdaj zazna
Enkratnost bivanja sveta in nas v njem.
Jasnijo pa obzorja v nov
Up, le skozi smrt, kjer vere luč je rojstvo novega neba.
Pavel Juhant

Škof Jožef Smej je svoje veliko znanje, védenje in raziskovalne moči usmeril v duhovniški poklic in slovenistiko – na področju jezikoslovja se je osredinil na raziskovanje življenja tistih mož, ki so med Muro in Rabo stoletja ohranjali slovenski jezik, kulturo in vero. V kratkem odzivu v *Družini*, za katerega sem bil naprošen ob škofovi smrti, sem zapisal, da je Jožef Smej »v vrsti znamenitih Prekmurcev zaradi svoje popolnosti vreden češčenja: Franc Temlin, Števan in Mikloš Küzmič, Jožef Košič, Janoš Kardoš, Jožef Borovnjak, Franc Ivanocy, Jožef Klekl, Ivan Baša, Avgust Pavel, Vilko Novak, Jožef Smej!«

Tuzemska pot škofa Jožefa Smeja se je začela v prekmurski Bogojini in končala v Domu starostnikov sv. Agate pri Lenartu v Slovenskih goricah:

15. 2. 1922 – rojen v Bogojini

16. 2. 1922 – sveti krst v Bogojini; krstitelj Ivan Baša

21. 6. 1930 – prvo sveto obhajilo

28. 6. 1930 – sveta birma; birmansko ime Norbert, škof, ki goduje 6. junija; birmovalec mariborski škof Jožef Tomažič

11. 6. 1944 – diakon; posvečevalec sombotelski škof Sándor Kovács

8. 12. 1944 – sveto mašniško posvečenje v sombotelski škofijski kapeli; posvečevalec sombotelski škof Sándor Kovács

23. 5. 1983 – škofovsko posvečenje v mariborski stolni cerkvi sv. Janeza Krstnika; posvečevalec apostolski pronuncij Michel Cecchini, sopusvečevalca ljubljanski nadškof Alojzij Šuštar in mariborski škof Franc Kramberger

1. 9. 1928 – vpis v štiriletno ljudsko osnovno šolo v Bogojini

1. 9. 1932 – vpis na Državno realno gimnazijo Kneza Koclja v Murski Soboti (po opravljenem sprejemnem izpitu)

12. 6. 1940 do 14. 6. 1940 – velika matura in opravljen višji tečajni izpit v Murski Soboti (junija 1936 mala matura v Soboti)

2. 10. 1940 – vpis na Medicinsko fakulteto Univerze kralja Aleksandra v Ljubljani

27. 10. 1940 – vpis na Visoko bogoslovno šolo v Mariboru (Knezoškofovsko bogoslovno učilišče) in bogoslovno semenišče v Mariboru (do 1. aprila 1941); rektor Alojzij Osterc, prorektor Maksimiljan Držečnik; mariborski škof Ivan Jožef Tomažič

26. 6. 1941 – vpis na Visoko bogoslovno šolo v Sombotelu; rektor Gyula Géfin; sombotelski škof József Grószó

27. 6. 1941 – Jožef Klekl st. pelje Jožefa Smeja in še deset slovenskih bogoslovcev na sprejem k Avgustu Pavlu

1972 - magisterij na ljubljanski teologiji: *Dimenzije oznanjevanja Ivanocyjevega kroga*

23. 11. 1974 - doktorat na Teološki fakulteti v Ljubljani: *Pastoralna dejavnost Ivanocyjevega kroga*; promoviran 30. 1. 1975, disertacija izide v knjižni obliki leta 1975

9. 12. 1944 - nova maša v kapeli bogoslovnega semenišča v Sombotelu

1. 7. 1944 do 31. 8. 1944 - vojaški rok v sombotelski kasarni

22. 3. 1945 - prvič krstitelj (v kapeli v Kisunyomu krsti Elizabeto-Helena / Erzsébet-Ilona)

28. 3. 1945 - zapusti Sombotel

25. 3. 1945 do 15. 4. 1945 - kaplan v Dokležovju; mašuje v domači Bogojini

4. 4. 1945 - prva maša v domači bogojinski cerkvi

15. 4. 1945 do 1. 6. 1945 - rektor (upravitelj cerkve) v Dobrovniku (odlok Ivana Jeriča)

20. 5. 1945 - dovoljenje za spovedovanje (opravljen izpit iz moralke in pastoralke pri generalnem vikarju Ivanu Jeriču)

22. 5. 1945 do 15. 12. 1948 - kaplan v Turnišču; Ivan Jerič ga imenuje za svojega drugega Kaplana

31. 5. 1945 - prvič mašuje v Turnišču

22. 4. 1947 do 8. 5. 1948 - služenje vojaškega roka v Zagrebu (bolničar v ambulantni)

15. 12. 1948 do 11. 7. 1964 - kaplan v Murski Soboti; 7. 7. 1963 organizator škofijske proslave v Murski Soboti ob 1100. obletnici prihoda sv. bratov Cirila in Metoda v slovenske kraje

12. 7. 1964 do 17. 9. 1964 - župnijski upravitelj v Murski Soboti

17. 9. 1964 do 31. 12. 1964 - kaplan v Murski Soboti

1. 1. 1965 do 30. 4. 1965 - župnijski upravitelj v Murski Soboti

1. 5. 1965 do 17. 12. 1967 - župnik v Murski Soboti; 15. 5. 1965 začne obnavljati župnijsko cerkev sv. Nikolaja

18. 12. 1967 do 31. 10. 1969 - dekan v Murski Soboti

1. 9. 1969 - stolni kanonik v Mariboru, umeščen 18. 9. 1969

18. 9. 1969 - konzistorialni svetovalec in naddekan naddekanije Maribor levi breg, nato še druge službe v kapitlju in škofiji, npr. prosidonalni sodnik pri škofijskem cerkvenem sodišču, branilec vezi pri tem sodišču, prosidonalni

eksaminator kaplanskih in župniških izpitih, član zbora svetovalcev, tajnik duhovniškega sveta, član župniškega pastoralnega sveta

6. 1. 1975 - stolni prošt, umeščen 13. 1. 1975 v mariborski stolnici (škof Maksimiljan Držečnik)

10. 3. 1975 - podeljena pravica za birmanje v mariborski škofiji

14. 11. 1980 - generalni vikar mariborske škofije

15. 4. 1983 - naslovni škof črniški (Ecclesiae Tzer-nicensis) in mariborski pomožni škof; izbere ga papež Janez Pavel II., posvečen na svojo željo na praznik Marije Matere Cerkev, 23. maja 1983, ob 16. uri, v mariborski stolnici; posvečevalec apostolski pronuncij Michel Cecchini, sopsvečevalca ljubljanski nadškof Alojzij Šuštar in mariborski škof Franc Kramberger

11. 6. 1983 - prvič posveti diakona v duhovnika v Veliki Polani (p. Stanko Matjašec, OFM)

3. 7. 1983 - v duhovnika posveti Alojzija Cvikla DJ (župnija Nova Cerkev), sedanjega nadškofa mariborske nadškofije

5. 9. 1966 do 16. 9. 1966 - romanje v Sveto deželo (še dvakrat leta 1997)

2. 4. 1967 do 9. 4. 1967 - romanje v Rim

14. 5. 1984 do 31. 5. 1984 - na obisku v ZDA

8. 8. 1985 - obisk v Kanadi

13. 8. 1990 do 14. 8. 1990 - potovanje nadškofa Šuštarja in škofa Smeja po Prekmurju in Porabju (članek v *Stopinjah* 1991, 50-62)

14. 5. 1991 do 22. 5. 1991 - na obisku na Švedskem

31. 8. 1991 do 3. 9. 1991 - na obisku v ZDA

17. 8. 1989 do 18. 8. 1989 - vzpon na Triglav

14. 7. 1996 do 15. 7. 1996 - pohod na Triglav

22. 3. 1993 - prva seja Slovenske škofovske konference

15. 12. 1996 - romanje v Rim

15. 2. 1997 - na obisku v Izraelu

28. 8. 2005 - romanje na Madžarsko

24. 2. 1984 - prvo srečanje s papežem Janezom Pavlom II. v Rimu

22. 11. 1990 - obisk slovenskega zavoda Slovenik v Rimu in srečanje s papežem Janezom Pavlom II.

4. 11. 1992 do 14. 11. 1992 - ad limina apostolorum; 12. 9. 1992 avdientia pri papežu Janezu Pavlu II. in somaševanje v papeževi zasebni kapeli

12. 9. 1994 do 16. 9. 1994 - Kleklov simpozij v Rimu; papežu izroči darove, ki simbolno predstavljajo Prekmurje

19. 5. 1996 - Janez Pavel II. na obisku v Mariboru

23. 4. 2001 do 28. 4. 2001 - ad limina apostolorum;

23. 4. 2001 zasebna audienca pri Janezu Pavlu II.

30. 7. 1994 - zlatomašni jubilej škofa Smeja v cerkvi Gospodovega vnebohoda v Bogojini

11. 12. 1994 - zlatomašni jubilej škofa Smeja v mariborski stolni cerkvi sv. Janeza Krstnika

5. 9. 2004 - biserna maša škofa Smeja v cerkvi Gospodovega vnebohoda v Bogojini

5. 12. 2004 - biserna maša škofa Smeja v župnijski cerkvi sv. Nikolaja v Murski Soboti

12. 12. 2004 - biserna maša škofa Smeja v mariborski stolni cerkvi sv. Janeza Krstnika

21. 9. 2014 - železna/rubinska maša škofa Smeja v cerkvi Gospodovega vnebohoda v Bogojini (in 680. obletnica župnije)

7. 12. 2014 - železna/rubinska maša škofa Smeja v mariborski stolnici

16. 11. 2014 - železna/rubinska maša škofa Jožefa Smeja v cerkvi Sv. Ane v Slovenskih Goricah

8. 12. 2019 - smaragdna maša Jožefa Smeja v kapeli Doma starejših občanov sv. Lenarta

21. 11. 2020 - zadnji stopāj na tuzemski poti škofa Jožefa Smeja

Škof Jožef Smej, znameniti Slovenec in najboljši poznavalec jezikovno-kulturnih razmer v Prekmurju in Porabju, je bil pokopan v torek, 24. 11. 2020, na pokopališču v rodni Bogojini; cerkvena slovesnost je potekala v Plečnikovi bogojinski cerkvi. Soboški škof Peter Štumpf je v pridigi, ki jo je imel v nedeljo po Smejevi smrti, dejal, da je bil škof Smej »poslednji v vrsti prekmurskih velikanov Mikloša Küzmiča, Franca Ivanocyja, Jožefa Klekla st. Za njimi ni več nobenega.«¹ Na pogrebni slovesnosti v Bogojini je nato med drugim poudaril Smejevo najtesnejšo povezanost s Prekmurjem: »Ne upamo si niti pomisliti, kakšno bi lahko bilo Prekmurje brez našega škofa Jožefa, ker je bil tako zelo naš, kot so naše

cerkve, križi in kapele ob poteh, kot so njive in gorice, kot so travniki in močvirja, kot so bukove, jelšave in borove gošče, kot sta Mura in Raba.« Zaradi epidemije covida-19 je pogreb potekal v najožjem krogu, neposredno ga je prenašala TV Exodus, v časopisu *Družina* pa je bilo objavljeno obširno poročilo s torkovega pogreba v Bogojini.²

Bibliografija Jožefa Smeja vzbuja občudovanje zaradi veličastnosti in velikanskosti, žal, pa še vedno ni v celoti oskrbljena in zbrana na enem mestu. Doslej je dostopna v (1) štirih delnih prikazih Franca Kuzmiča: (a) Franc Kuzmič, 1994: Bibliografija dr. Jožefa Smeja. *Zbornik soboškega muzeja* 3, Murska Sobota: Pokrajinski muzej, 131-141. (b) Franc Kuzmič, 1992: Bibliografija samostojnih publikacij Jožefa Smeja, *Košičev teden IV*, Bogojina: Krajevna skupnost, 21-23. (c) Franc Kuzmič, 2002: Ustvarjalnost dr. Jožefa Smeja v obdobju 1992-2001, *Stopinje*, 177-184. (č) Franc Kuzmič: *Bibliografija dr. Jožefa Smeja. Ustvarjalnost dr. Jožefa Smeja v obdobju 1992-2001*: <http://www.pomurski-muzej.si/izobrazevanje/gradiva-pomurja/bibliografije/osebne-bibliografije/smej>. (2) Drago Sobočan, 2007: Bibliografija dr. Jožefa Smeja. *Ob 85. življenjskem milniku škofa dr. Jožefa Smeja*. Murska Sobota: Stolna župnija sv. Nikolaja, 752-789. (3) Drago Šantak, 2016: Jezikoslovno delo Jožefa Smeja. Diplomatska naloga. Maribor: Filozofska fakulteta, 115-161. <https://dk.um.si/Dokument.php?id=93730>; (4) COBISS.

Opozarjam le na nekaj naslovov Smejevih najpomembnejših jezikoslovnih razprav:

Se je Mikloš Küzmič v svojem prevodu evangeliomov res naslanjal na Štefana Küzmiča? *Slavistična revija* 45/3-4 (1997), 533-544.

O prevodih psalmov v prekmurščino od Martjanske pesmarice II do Pusztaijeve pesmarice 1893. *Slavistična revija* 53/2 (2005), 211-227.

Avgust Pavel – predavatelj slovenskega jezika na Visoki bogoslovni šoli v Sombotelu. *Avgust Pavel*. (Zora 23). Maribor: Slavistično društvo, (2003), 26-31.

¹ <https://www.druzina.si/ICD/spletnastran.nsf/clanek/nagovor-skofa-stumpfa-na-pogrebu-skofa-smeja?Open>.

² <https://www.druzina.si/ICD/spletnastran.nsf/clanek/nagovor-skofa-stumpfa-na-pogrebu-skofa-smeja?Open>.

- Küzmičevi skriti prevodi psalmov v Knigi molitveni 1783. *Slavistična revija* 61/4 (2013), 557–565.
- Jezikovne tvorbe Janoša Kardoša (1801–1875) v njegovem rokopisu Moses i Josua. *Globinska moč besede*. (Zora 80). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, (2011), 225–233.
- Pismi Vilka Novaka s komentarjem, *Slavia Centralis* 6/2, (2013), 65–78.
- Prekmurski pisatelji v 18. stoletju, *Slavia Centralis* 10/1, (2017), 5–15.
- Štefan Küzmič kot prevajalec perikop iz Stare zaveze Svetega pisma, *V edinosti, Ekumenski zbornik* 6, Maribor: Slovenski ekumenski svet, (2006), 101–104.
- Bogojanski župnik Štefan Benkovič (1783–1854) in slovenski jezik, *Košičevi dnevi XIX*. Bogojina: Kulturno-umetniško društvo Jožef Košič, (2007), 28–31.
- Sakovičeva skrb za čistejšo prekmurščino v molitveniku Molite bratje. *Jožef Sakovič – graditelj in buditelj*, Turnišče: Mežnarski cej, (2006), 55–69.
- Nouvi zákon Števana Küzmiča (1771) v luči sodobnega ekumenizma, *Bogoslovni vestnik* 64/2, (2004), 331–342.
- Problemi slovenskega jezika v porabski župniji Kethely leta 1783, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 1/1, (1997), 38–42.
- Skrb Mikloša Küzmiča za dijake, *Zgodovinski časopis* 51/1, (1997), 5–15.
- Dve pismi iz leta 1779 za osvetlitev vprašanja šolnikov in šolstva v Prekmurju, *Zgodovinski časopis* 49/4, (1995), 607–611.

Jezikoslovne raziskave, ki jih je škof Smej opravil za prekmurski prostor, so najpomembnejši prispevek pri skupnem prizadevanju slovenskih jezikoslovcev, kako razložiti dvojnični razvoj našega knjižnega jezika. Danes med nami ni človeka, ki bi to vprašanje tako popolno in razumljivo obvladal, kot ga je škof Smej. Prepričljivo je predstavil dvojnični razvoj slovenskega jezika in njegovo prekmursko različico, ki je imela dva začetka: (1) s protestantskim slovstvom in jezikom, ki ga je prvi v prekmurski knjigi zapisal Franc Temlin (*Mali Katechismus*, 1715), normiral pa ga je Števan Küzmič v prvem slovenskem prevodu svetopisemskega besedila iz

stare grščine (*Nouvi Zákon*, 1771), ki izraža tudi izvorno izrazno moč prekmurskega knjižnega jezika in njegove najvišje sporočevalne sposobnosti; (2) z Miklošem Küzmičem, ki je neodvisno od jezika *Nouvega Zákona* »za svoje ubogo prekmursko ljudstvo« prevedel evangelije in še šest drugih knjig, s tem pa je stari slovenski jezik kot knjižnega razširil med prekmurske katoličane. Škof Smej je dokazal »samostojnost Mikloša Küzmiča pri prevajanju nedeljskih in prazničnih evangelijev (*Szvėti evangyliomi*, 1780)«. Zavrnil je tezo, da naj bi bil Mikloš le Števanov jezikovni posnemovalec, še več, z natančno jezikovno analizo je pokazal, da je bil najvrednejši nadaljevalec uspešne zgodbe o prekmurskem knjižnem jeziku. Prebuditive slovenske želje so v 19. stoletju tako knjižno dvojničnost presegle – romantično razumevanje naroda je zahtevalo jezikovno enotnost na ozemlju, ki pripada taki skupnosti, zato sta se med pomladjo narodov knjižna prekmurščina in kranjščina združili v enotni slovenski knjižni jezik.

Ob smrti škofa Jožefa Smeja so zapisovalci notic o njegovem življenju in delu nevedno prepisovali drug za drugim, da »bibliografija njegovih del obsega več kot 150 enot« – Sancta simplicitas! Ne le lahkovernost, tudi nespametnost! Drago Sobočan navaja več kot petsto naslovov Smejevih del, Drago Šantak šeststo petnajst, Fran Kuzmič pa je zapisal, da Smejeva bibliografija »verjetno nikoli niti ne bo /popolna/, saj je avtor objavil veliko stvari, ne da bi jih podpisal. Prav tako niso všteti številni nekrologi v *Družini* s podpisom S.« Zdi se, da je pravičnejša ocena, ki krivični stopetdesetici dodaja še eno ničlo, tako da se Smejeva bibliografija bliža številki 1.500! V bibliografiji škofa Smeja izstopajo tudi izvrstni prevodi – bil je soprevajalec *Bogoslužnega molitvenika* (1976-) in *Zakonika cerkvenega prava* (1983), sodeloval je pri nastajanju *Katekizma Katoliške Cerkve*, tako da je pregledal vse prevode za slovensko izdajo (Ljubljana 1993), prevedel je Slomškovo duhovno vodilo *Mihi Sancta et Cara/Meni sveto in drago* (1999), številne bule, pa *Kroniko župnije Beltinci* (1991) in tišinsko kroniko (2007), *Hüllovo kroniko* (2006). Prevedel je tudi znamenito dopisovanje med škofom Szilyjem in Miklošem Küzmičem, s pomočjo katerega je podkrepil svoje dokaze, da se Mikloš Küzmič

pri prevajanju evangelijev (*Szvéti evangyliomi*, 1780) ni neposredno zgledoval po jeziku Števana Küzmiča (*Nouvi Zákon*, 1771). Leta 1984 je napisal Spremno besedo za slovenski standardni prevod Svetega pisma in bil uradni predstavnik Slovenske škofovske konference, ki je spremljala prevod; tudi sam je prevajal Sveto pismo in znanstveno raziskoval jezik (predvsem prekmurskih) prevodov. Šantak navaja več kot petdeset (so)prevodov iz latinščine, madžarščine, nemščine in francoščine, med njimi tudi leposlovne prevode, vse pa odlikujeta izvrsten slog in sijajna slovenščina. Smejeva slovenščina je božanska tudi v njegovem izvirnem leposlovju, npr. v pesniški zbirki iz leta 1992 *Kaplja na vedru* (enak naslov ima dokumentarno-igrani film o škofu Smeju, 2016), ali znamenitih prevodih, npr. Gárdonyijevih romanov *Atila, bič božji* (1973) in *Božji sužnji* (1979), Corneillovih *Mučencev* (1983), Racinove *Ifigenije v Avlidi* (1989), Harasányijeve *Svete žene*, sv. Elizabete Ogrske (2010), Mórove *Zlate krste* (2013) itd. Med številnimi drugimi leposlovnimi deli izstopajo tudi Smejevi prevodi pesmi in pisem Mikloša Küzmiča (*Muza Mikloša Küzmiča*, 1976). Smej je to počel zelo dobro in podarjal nam je jezikovne mojstrovine, med drugim tudi skoraj 1300 strani kronogramov, tj. umetniško in tehnično vrhunskih jezikovnih dosežkov v štirih knjigah *Kronogrami skozi čas* – po besedah Draga Sobočana je bilo to najljubše delo škofa Smeja.

Škof Smej je imel že v času tuzemskega življenja med Slovenci velik ugled, ki je izhajal iz njegovega znanja in dejstva, da tudi v znanosti nikoli ni opustil svojih jasnih etičnih načel in krščanskega npravnega kodeksa. Smej je dal vero svojemu kulturološkemu pogledu na jezik, Prekmurje in slovenstvo. Spoštljivo je izražal narodovo duševno držo in razlagal prekmursko ustvarjalno bit in bistvo s tremi temeljnimi spremljevalnimi pojavi: krščanska vera, prekmurski jezik in kultura. Pokazal je, kako se s pokončno držo in trdno zaupajoč v najvišjo Resnico dela dobro za prekmurstvo in slovenstvo. Kljub velikemu ugledu nikoli ni poudarjal svojega pomena, ampak je v ospredje vedno postavljал znamenite prekmurske predhodnike: »Tudi jaz sem se navezal na to, da sem raziskoval prekmurske katoliške in protestantske

pisatelje, zato sem o obeh največjih stebrih prekmurskega jezika iz Goričkega, Miklošu Küzmiču in njegovem bratrancu Števanu Küzmiču, napisal roman *Po sledovih zlatega peresa* (1980).« Sledili sta mu še romanizirani biografiji o Smejevem bogojinskem krstitelju Ivanu Baši (*Psalmi vaškega župnika*, 1992) in tišinskem župniku ter prekmurskem domoljubu Francu Ivanocyju, ki si je prizadeval za narodnostno in politično ozaveščenost Prekmurcev ter kulturo, izobrazbo in vzgojo prekmurskih Slovencev (*Ivanocyjeva skrivnost*, 2012). Gre za veličastno snovno in vsebinsko povezano trilogijo, za literarno-zgodovinsko umetniško delo o Prekmurju od sredine 18. do začetka 20. stoletja, ki je primerljiva s Slodnjakovo osrednjeslovensko trilogijo iz enakega obdobja o Prešernu (*Neiztrohnjeno srce*, 1938), Levstiku (*Pogine naj, pes!* 1946) in Cankarju (*Tujec*, 1976). O tem je škof Smej skromno pisal Šantaku, ki je za diplomsko nalogo zbiral informacije o Smejevem prevajalskem delu: »Pri prevajanju se držim pravila: Čim bolj se približati izvirniku, hkrati pa prelit v slovenščino.« Obširna bibliografija s področja prekmuriane uvršča Smeja med naše največje znanstvenike s tega področja.

Škof Smej je bil častni občan Občine Sveta Ana (2008), Občine Moravske Toplice, Občine Murska Sobota (1992) in Mestne občine Maribor (2015), Pomurec leta 2003, dobitnik Priznanja Slavističnega društva Slovenije za življenjsko delo na področju prekmurskega jezika, literature in kulture (2009), prejemnik Madžarskega zlatega križa za zasluge (2015) in Reda zaslug Republike Slovenije za življenjsko delo in bogat prispevek k duhovni narodni kulturi Slovencev (2016). V intervjuju ob podelitvi naziva Častni občan Maribora je novinarju Tonetu Petelinšku za Radio Maribor na vprašanje, kaj mu to priznanje pomeni, z njemu lastno skromnostjo in ponižnostjo odgovoril:

Morda bi bil kdo drug bolj zaslužen in bolj vesel tega priznanja. V bogoslovju sem bil vodja vseh, Slovenec, in spiritual mi je rekel: »Če Vam kdo da neko odlikovanje, z eno roko ga sprejmite, z drugo roko pa ga dajte nazaj Bogu. Vse je od Boga!« /.../ Pred seboj imam samo to, kar mi je bilo naloženo pri škofovskem posvečenju. Eden izmed obredov je tudi ta: Na tleh ležečemu dajo

na glavo evangelijskega, Sveto pismo, tj. znamenje, da je prva dolžnost škofa, kakor tudi vsakega duhovnika, oznanjevati Božjo besedo.

Jožef Smej je bil ob škofovski službi tudi najboljši ambasador Prekmurja, saj se je zanj razdajal in je imel rad severovzhodni slovenski prostor, svoje rodno Prekmurje, prekmurskega človeka in jezik. Svoj ugled in položaj v družbi je postavil na oltar prekmurstva. Bil je božji poslanec in izbranec, človek, ki je imel dve veliki ljubezni: neomajno vero in zaupanje v Božjo besedo ter predanost materni besedi, tj. rodni prekmurščini in slovenskemu jeziku. Škof Jožef Smej je svoje življenje poklonil Bogu in Besedi, to pa je, čeprav je znal veliko jezikov, z vso predanostjo najraje, najbolj ponotranjeno, doživeto in z zaupanjem počel v slovenščini. Materno prekmurščino je raziskoval in razlagal z veliko ljubeznijo in odgovornostjo: »Kajti pisano je: Kakor jaz živim, pravi Gospod, se bo pred mano upognilo vsako koleno in vsak jezik bo slavil Boga.« (Rim 14,11)

Slovenski jezikoslovci in znanstveniki se s spoštovanjem in občudovanjem poklanjamo velikanskemu delu, ki ga je škof Smej opravil za prekmurski jezik. Bil je poslednji med nami, ki je o prekmurskem jeziku, literaturi in kulturi vedel vse, več kot pred njim kdor koli, bil je prvi med največjimi, na čelu redkih izbrancev, kot so bili njegov sombotelski učitelj Avgust Pavel ali pa deset in nekaj let starejša sodobnika Beltinčana Vilko Novak, nečak Ivana Baše, bogojinskega župnika, graditelja tamkajšnje Plečnikove cerkve in Smejevega krstitelja ter duhovniškega vzornika, in Ivan Škafar, v Beltincih rojeni vuzeniški dekan in pisec *Bibliografije prekmurskih tiskov 1715 do 1919*. Bil je njihov mlajši sopotnik, učenec, ki je prekosil učitelje. Kasneje smo postajali drugi njegovi sopotniki. Vsak med nami se je učil od škofa Smeja. Naučili smo se nekaj o prekmurščini, prispevali smo posameznosti, škof pa je bil tisti, ki je te drobne kamenčke uspešno sestavljal v veličastni mozaik prekmurstva – slovenstvo se je v zgodovini vedno krepilo in potrjevalo z vero, jezikom in kulturo. Škof Smej kljub velikim sposobnostim nikoli ni poudarjal svojega pomena, ampak je vedno ostajal značilno skromen, tako da je svoje znanstvene razprave imenoval le za

»osebno razmišljanje«. Vsa dobra načela, norme in vrednote prekmurskega narečja in maternega bogojinskega govora je teološko utemeljil in jih razložil s svetopisemskima citatoma: »Gospod, ti si me stkal v telesu moje matere.« (Ps 138,13) in »Zgodila se mi je beseda Gospodova, rekoč: Preden sem te upodobil v materinem telesu, sem te poznal« (Jer 1,4-5). Zaupal je svetopisemskemu modrecu, zavedajoč se, da je jezik »človeku tako rekoč vtkan v teku devetih mesecev pod materinim srcem. Zato materni, ne očetov jezik.« Njegov odnos do knjižne slovenščine in prekmurščine najbolj nazorno razlaga anekdota, da so v dijaškem domu molili zvečer očenaš v slovenskem knjižnem jeziku, v postelji pa je Smej »pod odejo in na tihem« zmolil še prekmurski očenaš: »Knjižni očenaš se mi je zdel, kakor da je »neveljaven.« Poudarjal je nenehoma:

Prekmurci smo se imeli za Slovence, naš prekmurski jezik se imenuje stari slovenski jezik. Jezus je v Svetem pismu, v Matejevem in Lukovem evangeliju, dal navodilo svojim učencem, kako naj molijo. Očenaš v stari cerkveni slovenščini je skoraj tak, kot ga molimo v Prekmurju:

Otče nas, iže jesi na nebesih: / Sveti se ime tvoje. / Pridi cesarstvo tvoje. / Budi vola tvoja, / jako na nebesi i na zemli. / Hleb naš vsedanni dažd nam dnes, I otpusti nam dlgi naše, / jakože i mi otpuščajem dlžnikom našim. / I ne vavedi nas v napast / Na izbavi nas ot neprijazni. Amen.

Oča naš, ki si vu nebésaj! / Světi se Ime tvoje. / Pridi králestvo tvoje. / Bojdi vola tvoja, / kak na nébi, tak i na zemli. / Krüha našega vsakdaněšnjega daj nam ga dnes. / I odpüsti nam duge naše, / kak i mi odpüščamo dužnikom našim. / I ne vpelaj nas vu sküšávanje. / Nego odslobodi nas od hüdogá. Amen.

Jožef Smej je eden izmed znamenitih Slovencev in »največših« Prekmurcev, pokončni nadpastir, ki je predano opravljal duhovniški poklic, hkrati pa je bil tudi prvi oznanjevalec prekmurskega jezika, literature in kulture, goreč glasnik prekmurstva. Skrajni severovzhodni del slovenskega ozemlja, ki je bil tako rekoč celo tisočletje odtegnjen od matičnega slovenskega prostora, je v jezikovnem, kulturnem in narodnostnem oziru predstavljal po tistih

značilnih lastnostih, ki so se razlikovale od povprečja. Pri tem je ves čas izhajal iz moralnih vrednot krščanstva, trdno prepričan, da so v tem prostoru od Cirila in Metoda brez vsakega dvoma in pomislov glede resničnosti, te temeljne resnice povezovala »avstrijske« in »ogrske« Slovence v celoto s prepoznavnimi skupnimi lastnostmi in cilji. Iz tega sta izhajala tudi njegova jezikovna samozavest in ponos, da se je rodil in delal v pokrajini med Muro in Rabo.

Iz rodnege Prekmurja se je zelo težko preselil v Maribor za stolnega dekana, vendar pa je mirno sprejel voljo škofa Maksimilijana Drževnika. Prve tedne je imel veliko domotožje, tako da ga je moral tolažiti tudi kanonik Hrastelj, češ da se bo vse uredilo; in se je res: »In sem tako vzljubil štajersko mesto in ta štajerski značaj, kakor Slomšek, ko je prišel 1859 v Maribor in je rekel: *Pozdravljeno naše mesto Maribor, z vinsko trto obdano!*« S pomočjo pravil, ki so določala njegovo ravnanje v tuzemski minljivosti in si jih je postavil že kot soboški kaplan, se je prilagodil mariborskemu okolju in številnim nalogam, ki jih je odgovorno opravljal v (nad)škofiji. Že 9. 12. 1944 je poudaril svoje tuzemsko poslanstvo, ki ga je prevzel po temeljnem delu krščanstva (*Hoja za Kristusom* I, 19,4): »Nikoli ne bodi popolnoma brez dela: beri, piši, moli, premišluj ...« (Sobočan 2007: 161). Njegov delovni dan je od takrat v čim večji možni meri sledil utečenemu redu: »Okrog 5. ure vstajanje, jutranja molitev in premišljevanje, sv. maša, pastoralno delo, priprava na katehezo in pridigo, brevir, razdeljen na posamezne ure dneva, obisk Najsvetejšega, posebno izpraševanje vesti, študij, delo, zvečer večernice in splošno izpraševanje vesti.« Drago Sobočan je v monografiji, ki jo je pripravil ob petinosemdesetletnici škofa Smeja, zapisal (*Ob 85. življenjskem miljniku škofa dr. Jožefa Smeja*, 2007, 216), da ga je »ta dnevni red spremljal vse življenje«. Med študijem Svetega pisma in premišljevanjem je spoznal, da je »eden izmed najlepših Jezusovih stavkov in zapisov v Evangeliju prav tale: Bog je namreč svet tako vzljubil, da je dal svojega edinorojenega Sina, da bi se nihče, kdor vanj veruje, ne pogubil, ampak bi imel večno življenje« (Jn 3,16).

V njegovem dekanijskem pečatu je zapisano: *Ave Maria ex toto corde/Zdrava Marija, iz vsega*

srca. Za škofovsko geslo si je izbral napis iz semeniške kapele v Sombotelu *Gratia plena, recordare/Milosti polna, spomni se*. Značilno za škofa Smeja je bilo, da nikoli ni »prevajal« po črki in tako je tudi v svojem škofovskem geslu razumel pomen glagola *re-cordor* I v globljem pomenu, ki je bil blizu Smejevemu ravnanju glede cilja, ki ga je želel doseči v tuzemskem življenju: *dati in sprejeti srce*, tj. imeti Boga pri srcu, premisliti in sprejeti Božjo voljo, kot je to storila Milosti polna. Duhovno vodilo kot Božji dar in radost bivanja na poti v Božje kraljestvo, kar je škof Smej razložil z navedenjem Jezusovih besed iz Svetega pisma (Mt 7,12, Lk 6,31): Česar nočeš, da bi drugi tebi storili, tudi ti ne stori drugim. In potem še v Jezusovem pozitivnem pomenu: Kar hočeš, da drugi tebi storijo, stori tudi drugim! In če bi se tega ravnali, bi Slovenija res bila raj pod Triglavom.«

Bodimo ponosni, da smo bili sopotniki največjega poznavalca prekmurskega jezika, literature in kulture, človeka, ki je o Prekmurju in Prekmurcih vedel vse in še več in smo se od njega lahko učili – sedaj moramo odgovorno skrbeti za premoženje, ki nam ga je zapustil, in razširati njegovo znanje, vero, krščanske vrednote in moralna načela, iz katerih je črpal silovito raziskovalno moč in iskreno zaupanje v Boga in Brezmadežno: »Danes (19. 7. 1944) smo vojaki šli na vaje. Zgubil sem rožni venec. O Devica Marija! Naj samo tebe ne izgubim, kajti če tebe izgubim, še Boga izgubim, in če Boga izgubim, sem vse izgubil.« (Sobočan 2007: 146).

LITERATURA

- Marko Jesenšek, 2009: *Predlog za posebno nagrado za življenjsko delo dr. Jožefu Smeju, ki ga podeljuje slavistično društvo Slovenije*.
- Marko Jesenšek, 2013: *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika*. (Zora 90). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.
- Lojze Kozar ml., 2021: *Zadnji stopāj. Zbornik o škofu dr. Jožefu Smeju ob odhodu v večnost*. Murska Sobota: Škofija.
- Mikloš Küzmič, 1783: *Kniga molitvena v-steroj sze nahájajo rázlocne ponizne molitvi, z dvójim pridavekom, na haszek szlovenszkoga národa sz-pobosnim sztroskom niki plemenitih dobro csinitelov*. V Soproni.
- Jožef Smej, 2015: *Kronogrami skozi čas IV*. Maribor: Samozaložba.
- Drago Sobočan, 2007: *Ob 85. življenjskem miljniku škofa dr. Jožefa Smeja*. Murska Sobota: Stolna župnija sv. Nikolaja.
- Drago Šantak, 2016: *Jezikoslovno delo Jožefa Smeja*. Diplomski naloga. Maribor: Filozofska fakulteta.

Ignacija Fridl Jarc

OB 170-LETNICI MOHORJEVE DRUŽBE

Govor na slovesnosti v Celjskem domu

Ponosni smo, da se lahko danes poklonimo 170-letnici obstoja Mohorjeve družbe, ki sta jo na pobudo škofa Antona Martina Slomška 27. julija leta 1851 v Celovcu s somišljeniki ustanovila kaplan Andrej Einspieler in slavist Anton Janežič. Slomšek je namreč skupaj z Valentinom Staničem s stolpa oglejske cerkve zrl kraje ob naši etnični meji. Takrat je spoznal, da je treba s knjigo ohraniti slovensko besedo in omiko.

Danes se torej ne poklanjamo samo najstarejši slovenski založbi, ampak obenem tudi vsem tistim rodoljubom, ki so se – veliko bolje kot mi danes, ko je pravica do rabe slovenskega jezika splošno uveljavljena in se na naših univerzah soočamo s pritiski za uvedbo predavanj v angleščini – zavedali, kako pomembno je krepiti bralno kulturo in bralno pismenost med ljudmi ter skrbeti za knjige in učbenike v domačem jeziku.

Leto 1851 je čas po marčni revoluciji, s katero so habsburški monarhi dobili jasno sporočilo, da se narodi, ki so jih pod svojim okriljem združevali, prebujajo iz večstoletnega sna. Čeprav je oblast na Dunaju želje po rabi lastnega jezika in večji narodni avtonomiji poskušala zatreti s centralističnim upravnim sistemom in predpisano rabo nemščine, je bilo vzicanje narodoljubnih idej tako močno, potreba po čim širši izobrazenosti prebivalstva zaradi hitre industrializacije in gospodarskega razvoja pa tako velika, da so vendarle morali dovoliti nastanek narodnih društev, če so se ta v svojih ustanovitvenih pravilih odrekla vsakemu političnemu delovanju. Prinašala so namreč moč besede in znanja med preproste ljudi, širila knjigo in materni jezik med kmečko prebivalstvo. Prav to je bil namen Društva sv. Mohorja, »društva, katero bode dobre bukve za Slovence izdajalo in jih med njimi razširjevalo«.

Ni naključje, da je društvo ime dobilo po zavetniku sv. Mohorju, saj je pokopan prav v oglejski cerkvi in so ga častili po vsem slovenskem ozemlju kot najstarejšo pričo krščanstva na naših tleh. A cerkev mu ni posodila le

imena, ampak je prav duhovščina pomembno sodelovala pri njegovi ustanovitvi in organizaciji, škof Anton Martin Slomšek pa je s svojimi prizadevanji za slovenščino in neutrudnim delom spodbujal slovenske bogoslovce, da so se aktivno vključili tako v delovanje Mohorjeve družbe kot pozneje tudi Slovenske matice. Zato je današnje slavlje tudi priznanje slovenski duhovščini v njenih prizadevanjih za krepitev narodne zavesti, slovenščine in slovenske literature na naših tleh. Prav posebno vlogo je pri tem odigral tudi trnovski župnik, pisatelj Fran Saleški Finžgar, ki je v letu 1923 po prenosu sedeža mohorjanskega uredništva v Ljubljano vse do leta 1952 vodil založbo kot njen tajnik in urednik.

Celjska Mohorjeva družba je danes ob Celovski in Goriški ena od naslednic te 170-letne tradicije. Tradicije, ki nam je dala Jurčičevega Jurija Kozjaka, pa zbirki Slovenske večernice in Cvetje iz domačih in tujih logov. Tradicije, brez katere, kot je potrdil sam, Prežihov Voranc nikoli ne bi postal pisatelj. Tradicije, ki je z objavo Sovretovih Starih Grkov ali izdajanjem zbirke Cerkvenih očetov z izbranimi deli v slovenski prostor prinašala zavest o grštvi in krščanstvu kot tistih evropskih temeljih, na katerih je zgrajena ali brez katerih izginja v prah naša duhovna identiteta.

Današnje slavlje Celjske Mohorjeve družbe, pa tudi Celovške in Goriške, je spomin na čas pred 170 leti, ko sta se pisatelj Ivan Tavčar ali slovenski domoljub, ljubljanski župan Ivan Hribar šele rodila, ko so slovensko posvetno literaturo predstavljali le redki posamezniki – Vodnik,

Ignacija Fridl Jarc na prireditvi ob 170-letnici Mohorjeve družbe; foto: Andraž Purg

Linhart, Prešeren – in ko slovenska knjiga ter branje in pisanje v slovenskem jeziku sploh še niso bili sistematično vpeti v izobraževalni proces.

Ko danes praznujemo častitljivih 170 let organiziranega slovenskega knjižnega založništva, smo še posebej veseli, da se je Mohorjeva kljub težavnim obdobjem, tako med drugo svetovno vojno kot v povojnih letih, uspela ohraniti od začetkov do danes in da še naprej skrbi za izdajanje kakovostnega slovenskega leposlovja, da Celjska Mohorjeva skrbi za izdajanje najstarejše slovenske literarne revije *Zvon*, za prevode imenitnih tujih literatov, del cerkvenih mislecev

in grških filozofov, kar je med drugim dokazala tudi z monumentalno izdajo Platonovih zbranih del. Načrtuje pa tudi že nove velike projekte, in sicer zbrana dela Antona Martina Slomška. Tako na najbolj imeniten način dokazuje svojo vitalnost in obetavno založniško prihodnost ter pritrjuje Slomškovim lastnim besedam: »Kdor svojih slavnih prednikov ne časti, njih vrli naslednik biti vreden ni.«

Celjski, Celovški in Goriški Mohorjevi družbi, slovenskim založnikom in slovenski knjigi ob tem imenitnem dogodku v imenu Ministrstva za kulturo izrekam iskrene čestitke.

Tanja Ozvatič

CELJSKA MOHORJEVA DRUŽBA

Dopolnjenih je 170 let Mohorjeve družbe. Prizma tega častitljivega jubileja je zaznamovala naša prizadevanja skozi vse leto 2021, jubilej je tudi v javnosti dosegel velik odmev, zato je prav, da mu tudi v letošnji kroniki namenimo osrednjo pozornost.

Sedemindvajsetega julija 2021, na dan 170. obletnice javne objave razglasa o ustanovitvi Mohorjeve družbe, smo jubilej v Celju obeležili s sveto mašo, ki jo je pri Svetem Jožefu v Celju daroval predsednik Lojze Kozar ob somaševanju tamkajšnjega župnika Vlada Bizanta, in s skupnim kosilom zaposlenih.

V dneh okrog Mohorjevega godu (12. 7.) in rojstnega dne (27. 7.) smo našim bralcem ponudili tudi posebne popuste na nakupe vseh knjig Celjske Mohorjeve družbe. S sklepom ministra za kulturo dr. Vaska Simonitija o sofinanciranju slovesnosti ob 170-letnici prve slovenske založbe smo začeli s pripravo igrano-dokumentarnega filma v izvedbi Studia Siposh o zgodovini Mohorjeve družbe ter pomenu slovenske knjige in branja. Konec julija in v avgustu je režiser **Patrik Krajnc** organiziral snemalne

dneve, ki so po veliki predanosti vseh sodelujočih rodili film *Čudež Mohorjeve družbe*.

Dokumentarni film je podkrepjen tudi z igranimi prizori, sooblikovalo ga je več kot 50 sodelujočih. Premierno smo ga predstavili na osrednji slovesnosti ob 170-letnici Mohorjeve družbe v četrtek, 23. septembra 2021, na predvečer godu blaženega Antona Martina Slomška, našega ustanovitelja, v Celjskem domu v Celju. V njem strokovnjaki in sodelavci **akad. dr. Kajetan Gantar, ddr. Igor Grdina, dr. Urška Perenič, dr. Miran Hladnik, Jože Faganel, Lojze Kozar** in **dr. Tanja Ozvatič** pripovedujejo o nastanku in razvoju Mohorjeve družbe ter pomenu založbe za ohranjanje slovenskega jezika, širjenje bralne pismenosti in oblikovanja slovenske nacionalnosti.

Mohorjeva družba je bila namreč prva organizacija v slovenski zgodovini, ki je povezala in duhovno zedinila Slovence celotnega etničnega prostora. Naklade njenih knjig so dosegle čez 90.000 izvodov (leta 1918), kar je svojevrsten čudež, saj takšnega uspeha kot Mohorjeva družba ni dosegala nobena založniška

organizacija večjih sosednjih narodov. Prireditve so se udeležili tudi predstavniki Mohorjeve družine iz Gorice in Celovca.

Praznik Mohorjeve družbe je tudi jubilej 170-letnice slovenskega organiziranega knjižnega založništva. V letu, ko ponosno obeležujemo tri desetletja slovenske države, je pomen 170 let življenja slovenske knjige med ljudstvom toliko bolj zgovoren. Zato je prireditev potekala pod častnim pokroviteljstvom predsednika Republike Slovenije **Boruta Pahorja**, ki je zaradi svoje odsotnosti zbrane nagovoril v videoposnetku in med drugim povedal:

Sprejmite, prosim, v imenu države in v imenu ljudi, ki jih imam kot predsednik republike čast predstavljati, iskrene čestitke ob imenitnem jubileju Mohorjeve družbe, prve slovenske založbe.

170-letno zgodovino Mohorjeve družbe zaznamujejo vizionarstvo, vztrajnost in predanost slovenskemu jeziku in slovenstvu. Od svoje ustanovitve naprej Mohorjeva družba kot začetnica slovenskega organiziranega založništva neutrudno skrbi za to, da je slovenska tiskana beseda doma v imenitnih knjigah – doma, v zdomstvu in izseljenstvu. Slovenci nimamo veliko ustanov, ki jih odlikuje tako dolga zgodovina neprekinjenega delovanja, zato smo na Mohorjevo družbo posebej ponosni.

Kot častni pokrovitelj počastitve 170-letnice Mohorjeve družbe se zato ob tej priložnosti želim zahvaliti vsem, ki še danes skrbite, da Mohorjeva družba izpolnjuje vizijo svojega

ustanovitelja, Antona Martina Slomška, da bi bile knjige v slovenskem jeziku dostopne vsakomur. Zahvaljujoč Slomšku in njegovim somišljenikom so mohorske knjige postale in ostale prvina, ki povezuje Slovenke in Slovence celotnega etničnega prostora. Naj živi slovenska knjiga! Srečno, Mohorjeva!

S slavnostnim nagovorom, ki je v celoti objavljen na prejšnjih straneh, je zbranim spregovorila državna sekretarka Ministrstva za kulturo **dr. Ignacija Fridl Jarc**.

Župan Mestne občine Celje **Bojan Šrot** je v svojem nagovoru izpostavil:

170 let je dolga doba. V tem času se je spremenil svet, življenjske navade in tudi marsikatero življenjske vrednote. Menjale so se številne generacije, minili sta dve zelo krvavi svetovni vojni, mnoge revolucije, na tem območju se je zvrstilo pet držav, ljudje so odšli na Luno, izumili računalnike in pametne telefone, ampak, hvala Bogu, še vedno radi berejo knjige.

Opozoril je na prevladujoč nemški živelj v času prihoda Mohorjeve v Celje in na velik pomen založbe pri prebujanju in ohranjanju narodne zavesti in jezika preko tiskanja slovenskih knjig.

Celje je resnično mesto knjige. Zelo smo ponosni, da imate tu že 94 let svoj dom. S svojim odnosom do slovenskega jezika, literature, tradicije in tudi odnosa do ostalih institucij v mestu pomembno bogatite ne samo kulturno, ampak tudi siceršnje življenje v mestu pa tudi v širšem slovenskem etničnem prostoru.

Zahvalil se je Celjski Mohorjevi družbi za spodbujanje in ohranjanje bralne kulture in »vsem, ki so pomagali pisati to neverjetno zgodbo 170 let, vsem, ki so pomagali stati in obstati«. Ravnateljici je v dar izročil sliko celjskega akademskega slikarja Narcisa Kantardžića.

Direktor Javne agencije za knjigo **dr. Dimitrij Rupel** je spomnil na pomen kulturnikov in literatov v slovenskem političnem življenju, zlasti v času in krogu Nove revije, ter izpostavil, da so ljudje v sodobnem času izgubili veselje do branja. Pred veliko knjižno predstavo v Frankfurtu 2023 je opozoril tudi na pomembnost, kako knjige in branje predstaviti domači publiki.

Ponudba je naravnost razkošna, povpraševanje pa slabi. Pri uveljavljanju slovenske knjige se lahko zgledujemo po Mohorjevi družbi, vendar bomo vsi skupaj morali najti tudi nove prijeme. Da bi brali knjige, se morajo ljudje zavedati pomena branja. Da bi se tega zavedali, morajo biti deležni spodbud doma in v šoli. Toda predvsem jih morajo knjige zanimati, kar pomeni, da morajo biti dobre in zanimive.

Branje je primerjal z dvosedeznikom:

Za krmilom je avtor, bralec pa je sopotnik. Branje se dogaja v dvojini, ki je značilna za slovensko slovnico, pravzaprav za slovenščino in Slovenijo. Za najpomembnejše stvari, za branje, za ljubezen, za sporazum, tudi za nesporazum, ki je tako nesrečno v ospredju aktualnega slovenskega življenja. Današnji mladi ne bodo brali, ker nasploh velja, da je branje koristno. Knjige koristijo znanju, tu pa tam razvedrilu, toda o tem se morajo ljudje prepričati. Po 170 letih nas torej čakajo nove naloge in nove preizkušnje.

Pokrovitelj Celjske Mohorjeve družbe **škof msgr. dr. Maksimilijan Matjaž** je ob častitljivem jubileju izrazil veselje in hvaležnost v imenu Cerkve na Slovenskem ter ponos na nepregledno množico mohorjanov,

svečnikov besed, ljudi iz vseh slojev slovenskega naroda, ki so skozi vso to obdobje Mohorjeve zgodovine pričevali, da je beseda eden najbolj plemenitih darov, ki človeka vodi v neslutene globine njegove lastne osebe in tudi Božje skrivnosti. Zato je vredno zanjo dati največ, dati vse. Na začetku vsega je bila Beseda, vse je po njej nastalo.

Zahvalil se je Celjski Mohorjevi družbi, ki s svojo dejavnostjo to goji in prinaša v naš čas, z željo: »Ostanite svečeniki Besede v teh in prihodnjih časih.«

Predsednik Celjske Mohorjeve družbe **Lojze Kozar** je ljubiteljem pisane in tiskane besede položil na srce:

Knjiga živi. Knjiga nas bogati. Knjiga je del življenja mnogih ljudi. Lahko rečemo, da je ravno to največji uspeh Mohorjeve, da knjig ne izdaja samo ona. /.../ Kljub množici knjig poslanstvo Mohorjeve ni končano. Če je Mohorjeva v preteklosti Slovence naučila brati, jih mora danes naučiti razmišljati, trezno, neobremenjeno. Učiti jih mora medsebojnega spoštovanja, strpnosti in dialoga. Knjiga se mora vrniti v svetišče našega naroda, naših družin in naših src. Zato naj Mohorjeva družba živi še 170 let in več. In z njo naj živijo umetniki besede, ilustratorji, znanstveniki in drugi ustvarjalci, z njo naj živijo bralci od Celovca do Boreče, z njo naj živijo Slovenci

od pleníc do zadnjega stoletnika. Ob praznovanju vsem posredovalcem žlahtne slovenske besede, vsem bralcem, podpornikom in najožjim sodelavcem Mohorjeve družbe iskreno čestitam. Bog vas živi, Bog živi Mohorjevo družbo!

Prireditve so z glasbo, pesmijo in performansom sooblikovali dijaki Prve gimnazije v Celju pod vodstvom **prof. Tomaža Marčiča**, povezovala pa jo je **Maja Gorjup Zdovc**.

Kot ravnateljica sem v zaključnem delu večera poudarila, da pri Celjski Mohorjevi družbi vso pozornost še vedno namenjamo čarobnosti, ki jo nudi tiskana knjiga, ki nas z vsakokratnim vonjem po svežem tisku povezuje s podobnimi občutji, kot so bralce prevevala že pred 170 leti. Vsakoletni rojstni dan Mohorjeve družbe je namreč tudi praznik slovenske knjige. Prav je, da tudi danes kdaj pomislimo, da jezik ni samoumevna danost, da ga je treba negovati; in da

tudi slovenska knjiga ni samoumevna danost, da jo je treba podpirati in si zanjo prizadevati. Predvsem tako, da knjige kupujemo in beremo. Večji del svojega nagovora pa sem namenila zahvali številnim posameznikom, ki pomembno prispevajo k delovanju založbe in Mohorjevih knjigarn, ter vsem generacijam sedemnajstih desetletij predanih Mohorjanov, katerih delo danes nadaljujemo.

Okrog 120 udeležencev prireditve je bilo le peščica predstavnikov vseh zaslužnih in ljubiteljev branja, saj prireditve zaradi še vedno ogrožajočega koronavirusa nismo mogli odpreti za širšo javnost. Tudi v tem smislu je bila prireditve odraz zahtevnih razmer, v katerih delujemo že dve leti in ki so jih po prvotnem velikem pričakovanju cepiv proti covidu-19, ki smo jih v Sloveniji začeli uporabljati 27. decembra 2020, v letu 2021 zaznamovali veliki protesti proti ukrepom, dvom v obstoj virusa in počasna ter nezadostna precepljenost prebivalstva.

Direktor knjigarn Celjske Mohorjeve Simon Ozvatič, predsednik Goriške Mohorjeve msgr. Renato Podbersič, ravnateljica Celjske Mohorjeve dr. Tanja Ozvatič, predsednik Celjske Mohorjeve Lojze Kozar, predsednik Mohorjeve Celovec msgr. mag. Ivan Olip in direktor dr. Karl Hren

Dr. Renato Podbersič, msgr. Renato Podbersič, Erika Jazbar, dr. Matija Ogrin, dr. Aleš Maver

Sodelavci Celjske Mohorjeve družbe

Akad. dr. Milček Komelj, Nada Šumi, dr. Tanja Ozvatič, akad. dr. Kajetan Gantar

S poslovnimi partnerji tiskarn Luart in Dravski tisk

Škof dr. Maksimilijan Matjaž, dr. Anton Šepetavc, Dragica Šepetavc, Simon Mlakar, dr. Tanja Ozvatič, Simon Ozvatič

Avtor fotografij s slovesnosti: Andraž Purg

Septembra 2020 se je šolski pouk sicer začel v učilnicah, a le za mesec dni. Triindvajsetega oktobra 2020 sta tudi naši knjigarni zaprli vrata in z izjemo štirih delovnih dni v decembru (19.–23. 12.) ostali zaprti do 9. februarja, nato pa še v aprilu osem dni ob popolnem zaprtju države (1.–10. 4. 2021). Od 12. aprila 2021 so knjigarne sicer spet odprte, a odloki o omejitvah obiskovalcev glede na kvadraturu prostorov ter vstop le za tiste, ki izpolnjujejo pogoj PCT (preboleli, cepljeni ali testirani), so seveda močno spremenili nakupovalne navade in posegli v doživetja knjigarniških obiskov. Poleg upada prodaje knjig in izdelkov se to pozna tudi v izjemno zmanjšanem številu srečevanj ob literarnih dogodkih, ki smo jih organizirali precej manj kot v običajnih razmerah, večinoma smo jih izvedli v spletni obliki, s srečanji na družbenih omrežjih in z objavo posnetkov pogovorov na spletnih straneh.

Oktobra 2020 smo v knjigarni na Natorjevi v Ljubljani na literarni matineji gostili dr. Ignacija Vojeta z njegovo zadnjo knjigo *Vodnik po starodavnem Dubrovniku*, pri čemer je zbrane kljub svojim 95 letom osupnil s širino svojega znanja, natančnim faktografskim spominom in strokovno preciznostjo.

Zadnje gostovanje pred zaostrovanjem razmer smo imeli v Mariboru, kjer je družina Brvar v svojem ambientu na Lentu pripravila kavarniški večer, v katerem so gostje prisluhnili pogovoru dr. Aleša Mavra s pisateljem mag. Brankom Cestnikom ob njegovem romanu *Sonce Petovione*.

Naslednji oktobrski dogodek se je tako 25. dne v mesecu že preselil na splet, in sicer s vseslovensko premiero igrano-dokumentarnega filma Studia Siposh o Francu Ksaverju Mešku – dostop do filma je bil tudi darilo naročnikom Redne zbirke 2021.

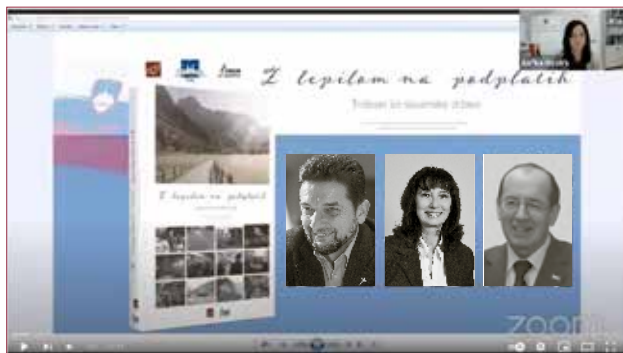

Novembrsko zaprtje knjigarn je tudi slovenski knjižni sejem preselilo le na splet, tudi frankfurtski knjižni sejem ni bil izveden. Vse do poletja naslednje leto smo literarne pogovore organizirali le na spletu; močno smo pogrešali neposredni odziv obiskovalcev, hkrati pa so posnetki dosegli širšo publiko in ostajajo na ogled na naši spletni strani www.mohorjeva.org/beremoskupaj.

Januarja 2021 sta ravnateljica dr. Tanja Ozvatič in Irena Švab Kavčič sodelovali v mednarodnem zoom seminarju o Cicely Saunders, v katerem sta predstavili slovensko izdajo knjige te avtorice *Čujte z menoj*.

Februarja 2021 se je urednik Aleš Čeh o romanu *Sonce Petovione* na Zoomu pogovarjal s pisateljem Brankom Cestnikom.

Marca je Celjska Mohorjeva družba zasedala na svojem letnem občnem zboru v Celju, kjer se je za sodelovanje zahvalila namestniku pokrovitelja, dotedanjemu upravitelju Škofije Celje, Roku Metličarju. • Dr. Andraž Arko je na Zoomu gostil Jana Dominika Bogataja, ki je predstavil Egerijin *Potopis/Itinearirum*, 19. knjigo zbirke *Cerkveni očetje*. • Urednica Saška Ocvirk je spomladi pripravila serijo pogovorov ob tridesetletnici slovenske države, in sicer z avtorji prispevkov v knjigi *Z lepilom na podplatih*. Kot prve je gostila urednika dr. Ivana Janeza Štuheca, Mojco Škrinjar in Franceta Cukjati.

Marijin praznik je bil v Italiji označen kot *dantedi*, zato smo 25. marca tudi mi ves dan posvetili Danteju Alighieriju in njegovi *Božanski*

komediji. 25 sodelujočih je pripravilo nadvse bogat štiriurni program z branjem, recitacijami, glasbo, filmom, interpretacijami, strokovnimi nagovori in predavanji, ki smo ga s ponovitvijo ves dan v živo oddajali na naši Facebook strani.

Aprila smo v živo oddajali pogovor Saške Ocvirk s Saro Črepinšek in Cameronom Campom ob uspešnici *Neznanec v ogledalu*.

P. dr. Miran Špelič je ob XX. knjigi iz zbirke *Cerkveni očetje* Fortunacijan Oglejski *Razlage evangelijske* na Zoomu organiziral srečanje, ki so se ga udeležili gostje Lukas J. Dorfbauer (CSEL, Dunaj), akad. dr. Rajko Bratož, Jan Dominik Bogataj OFM in prevajalka Doroteja Novak.

Drugi pogovor zbornika *Z lepilom na podplatih* je Saška Ocvirk sooblikovala z ministrico dr. Heleno Jaklitsch, Eriko Jazbar in Janom Zobcem.

• Dr. Cvetka Rezar je preko Zooma predstavila šmarnično branje za leto 2021, v pogovoru so se ji pridružili Aco Jerant, mag. Marko Rijavec, Simona Jeretina in dr. Andrej Šegula.

Maj je pri Celjski Mohorjevi zacvetel z *Deseto deželo* pisateljice Sabine Koželj Horvat, knjigo je urednica Saška Ocvirk predstavila v pogovoru z dr. Urško Perenič in Romanom Rozino.

• Dr. Matic Batič je o knjižni novosti *Za prgišče politike* temeljito izprašal avtorja dr. Aleša Mavra, • slednji je ob dr. Matiji Ogrinu in ddr. Igorju Grdini pojasnil tudi nekaj premis iz zbornika *Z lepilom na podplatih* v novi seriji pogovorov Saške Ocvirk, • ki je po moški družbi naslednje srečanje posvetila povsem ženskemu pogovoru, modrosti Metke Klevišar in njenim *Utrinkom vzporednih svetov*.

Zadnja majska sobota je Škofiji Celje prinesla posvetitev novega škofa msgr. dr. Maksimiljana Matjaža, ki je s tem postal tudi novi pokrovitelj Celjske Mohorjeve družbe. • Celjska Mohorjeva družba je na slavnostni prireditvi v Narodnem

domu v Celju 27. maja 2021 prejela odličje zlati grb Mestnega sveta Mestne občine Celje za »170 let neprekinjenega delovanja, za vrhunske dosežke na področju založništva in kulture ter za širjenje ljubezni in spoštovanja do slovenskega jezika«.

Junija smo se z družabnim srečanjem ob upoko-
jivni v Celju poslovili od dolgoletne sodelavke Mirjam Šekoranja, ki je bila v veleprodaji dolga leta prvi glas stikov z našimi poslovnimi partnerji, in hkrati dobrodošlico izrazili Katji Videmšek, ki jo je na tem delovnem mestu nadomestila. • Saška Ocvirk je serijo spletnih pogovorov *Z lepilom na podplatih* zaključila v pogovoru z Romano Tomc, dr. Dimitrijem Ruplom in dr. Stanetom Grando.

Sogovorniki akad. dr. Janko Kos, dr. Ivan Janez Štuhec, Janez Janša, dr. Helena Jaklitsch in dr. Klemen Jaklič pa so o prispevkih k tridesetletnici Slovenije pripovedovali tudi v oddaji na Nova24TV. • Saška Ocvirk je izjemno priljubljeno serijo *Mali učbenik preživetja* predstavila s strokovnjakinjama dr. Živo Novak Antolič in dr. Andrejo Poljanec.

Nazarij je drugi roman dr. Hermann Josefa Zocheja, ki ga je prevedla Majda Strašek

Podelitev nagrad Mestne občine Celje za leto 2021

Srečanje sodelavcev Celjske Mohorjeve družbe ob prejemu zlatega grba in sprejem novega celjskega škofa

Sodelavci Celjske Mohorjeve družbe ob upokojitvi Mirjam Šekoranja

Januš, v pogovoru z obema in z mag. Brankom Cestnikom pa ga je v spletni oddaji predstavil urednik Aleš Čeh, • ki je pred

državnim praznikom izpostavil sonete Srečka Lampreta *Slovenski narod* skozi recitacije Pavla Ravnohriba.

Mesec je sklenil prvi dogodek tega leta »v živo«, in sicer pogovor dr. Ivana Janeza Štuheca v prijetnem zavetju krošenj pred Zavodom Antona Martina Slomška z gosti Eriko Jazbar, dr. Ivanom Žagarjem in dr. Alešem Mavrom, ki so prispevali svoja razmišljanja v knjigi *Z lepilom na podplatih*.

• Najodmevnejše knjižne delo slovenske tridesetletnice smo s ponovitvami vseh pogovorov strnili na spletu na predvečer državnega praznika.

Juljski pogovor nas je prestavil v Münsterschwarzach, od koder nas je nagovoril priljubljeni pater

Anselm Grün, ob izidu njegovih knjig *Od sebe k tebi*, *Govorimo pazljivo – molčimo prepričljivo* ter *Duhovna lekarna* pa se je Saška Ocvirk na Zoomu pogovarjala z Alenko Novak in Andrejo Hočevnar.

Ob Mohorjevem rojstnem dnevu smo v Celju darovali mašo za vse žive in pokojne mohorjane • ter se udeležili letnega sprejema Mohorjeve družbe v Celovcu. • V Loki pri Zidanem Mostu smo bili priče odprtju Tavčarjeve ute na vrtu domačije, kjer je veliko svojih del ustvaril pokojni Alojz Rebula, dogodka in gostov pa se je vidno razveselila tudi gospa Zora Tavčar.

Dr. Sebastijan Kristovič, dr. Jasmina Kristovič, dr. Tanja Ozvatič in Simon Ozvatič na »ganku« pri Zori Tavčar; foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

Pisalni stroj Alojza Rebule in njegovi dnevniški zapisi; foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

Poletni dnevi so bili polni doživetij ob snemalnih dneh nastajajočega igrano-dokumentarnega filma *Čudež Mohorjeve družbe*.

Septembra smo ponovno začeli s predstavitvami v knjigarnah in na terenu, tako se je Saška Ocvirk Zlepilom na podplatih v Domu sv. Jožef v Celju spet pred publiko pogovarjala z avtorjema dr. Ivanom Janezom Štuhecem in ddr. Igorjem Grdino.

Urednik Aleš Čeh se je v Ljubljani udeležil srečanja z nemškimi založniki, • sodelovali smo tudi na letnem založniškem kongresu na Bledu. • Mesec september in zaključek obdobja letne kronike pa je kronala slovesna prireditev ob 170-letnici Mohorjeve družbe 23. septembra 2021 v Celju, • pred katero so nas ob obisku Vlade RS na Celjskem obiskali tudi predsednik Vlade Janez Janša, državni sekretar Urada Vlade za Slovence v zamejstvu in po svetu dr. Dejan Valentinčič in strokovna sodelavka Natalija Toplak Koprivnikar ter minister za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti Janez Cigler Kralj.

Možnost izvedbe dogodkov v letu 2021 žal ne odraža bogate letne knjižne produkcije, ki kliče po pogovorih s svojimi bralci v živo. Izdanih je bilo 50 knjig, še 20 jih je v tisku in pripravi do konca leta. Želimo si, da bi ob letu osorej o njihovih predstavitvah lahko poročali tudi v kvantitativnih presežkih, ki jih bo omogočala vrnitev splošnega javnega zdravja in knjižne kupne moči.

Ob letošnjih nenavadnih razmerah naj razmišljanje vrnem v svoje izhodišče, k Mohorjevemu

Predsednik Vlade RS Janez Janša in dr. Tanja Ozvatič; foto: Andraž Purg

Aleš Planinšek, dr. Tanja Ozvatič, dr. Dejan Valentinčič, Natalija Toplak Koprivnikar, Simon Ozvatič; foto: Andraž Purg

jubileju. Mohorjeva družba je skozi številne viharje slovenske zgodovine obstala, ker je ostala zvesta poslanstvu svojih ustanoviteljev, se znala prilagoditi potrebam časa, a jim ni podlegla. Trdna zasidranost v koreninah slovenstva in krščanskih vrednot ter spoštovanju tradicije je vodilo tudi za smelo prihodnost, v kateri želimo z močjo tiskane knjige skrbeti za ohranjanje in razvoj lepega slovenskega jezika in kulturnega ter duhovnega izročila.

ČASTNI ČLANI CELJSKE MOHORJEVE DRUŽBE

akad. Alojz REBULA †
Janko Moder †
dr. Marijan SMOLIK †
Svetko GREGORIČ †
Janez GRADIŠNIK †
France PIBERNIK †
Janez ZUPET †
Bogdan ŽORŽ †
dr. Zmaga KUMER †
msgr. Oskar SIMČIČ

akad. dr. Kajetan GANTAR
Mirko MAHNIČ †
msgr. dr. Janez ZDEŠAR †
kardinal dr. Franc RODE
msgr. dr. Franc KRAMBERGER
Zorko SIMČIČ
Metka KLEVIŠAR
ddr. Jože MAČEK
akad. dr. Zinka Zorko †
dr. Stanislav Lipovšek

MOHORJEVA DRUŽBA V CELOVCU

DRUŽBA

Ko se leto 2021 nagiba h koncu, ugotavljamo, da je bilo za Mohorjevo Celovec nadvse razgibano in pomembno. Seveda smo se spomnili ustanovitve Mohorjeve družbe pred 170 leti in to pomembno obletnico počastili z nekaterimi posebnimi dejavnostmi. Tako so zdaj na spletu brezplačno dostopni vsi Mohorjevi koledarji (razen najnovejših), ki so bili do zdaj izdani v Celovcu! Zelo zanimiva je tudi jubilejna knjiga, ki jo je izdala Mohorjeva skupaj z urednikom Hanzijem Tomažičem in ki zrcali vso vsebinsko širino dejavnosti Mohorjeve Celovec.

Prevzem hiše na Ainethovi ulici v prejšnjem letu smo nadgradili s tem, da smo zaradi izjemnega povpraševanja po dvojezični oskrbi najmlajših otrok uredili še dodatno skupino jasli, ki so začele delovati s 1. junijem 2021. Na stari lokaciji Slomškovega doma v 4. in 5. nadstropju Mohorjeve hiše ob Cesti 10. oktobra pa smo izvedli obsežna gradbena dela in uredili deset novih stanovanj s 500 m² stanovanjske površine in dodatnimi terasnimi površinami.

Prostorska širitev Mohorjeve se je nadaljevala tudi v letu 2021, ko smo kupili provincialno hišo od slovenskih šolskih sester. Mohorjeva se je odločila za nakup zaradi številnih vsebinskih stičnih točk z delovanjem šolskih sester ter zaradi bližine provincialne hiše. Nepremičnina v centru Celovca je velika 1353 m² in Mohorjeva jo je prevzela 1. septembra 2021. Mohorjeva bo na tej dodatni lokaciji vodila oddelek Slomškovega doma za maturantke in maturante ter za študirajočo mladino. Z manjšimi gradbenimi posegi bodo vgrajene dodatne kuhinje in skupinski prostori. S tem bodo nastale štiri bivalne enote, vsaka za pet oseb, kjer ima vsak svojo spalnico s kopalnico in WC-jem, kuhinjo in jedilnico pa si deli s štirimi drugimi stanovalci hiše. V delu hiše bo tudi v prihodnje delovala slovenska župnija sv. Cirila in Metoda v Celovcu. Tozadevno nam je

uspelo skleniti s krško škofijo poseben dogovor o servitutni pravici, kar je s svojo širokogrudno podporo omogočil škofijski dekan Michael Krištof. Mohorjeva bo s to pridobitvijo dodatno okrepila svoje vzgojno-izobraževalno poslanstvo in nudila mladim ljudem lepo urejene prostore v središču mesta.

MOHORJEVA ZALOŽBA

Ko smo lani pisali o dejavnosti založbe v času pandemije, smo na tistem upali, da bo moč covida-19 hitreje splahnela, a smo se zlasti v zadnjih mesecih leta 2020 in v prvih mesecih leta 2021 morali sprijazniti z izrednim stanjem, ko ni bilo možno v živo predstavljati knjig, kar je zlasti za založbo dokaj nenavadno. S prvimi prireditvami v živo smo lahko spet začeli pozno spomladi. V rednem letnem programu (brez šolskih knjig in učbenikov) smo v letu 2021 izdali 40 knjig, od tega 17 slovenskih, 17 nemških in 6 dvojezičnih. Za svoje literarno ustvarjanje je koroški slovenski avtor Stefan Feinig prejel prestižno nagrado za literaturo mesta Hohenems. Leta 2021 je pri Mohorjevi izdal nemško-slovensko knjigo 374. *Poem*. Vincenc Gotthardt pa je bil s svojim romanom *Na drugem koncu sveta* med peterico finalistov za nagrado kresnik za najboljši slovenski roman leta 2020. Naša avtorica Verena Gotthardt je brala na tekmovanju za nagrado Ingeborg Bachmann. Koroški avtor Josef Winkler – v slovenskem prevodu smo izdali njegova romana *Ko bo nekoč tako daleč* in *Roppongi* – pa je leta 2021 prejel nagrado vilenica. V slovenskem prevodu smo izdali roman Norberta Gstreina *Ko sem bil mlad* (Als ich jung war). Za ta roman je avtor leta 2019 prejel prestižno avstrijsko nagrado za knjigo (Österreichischer Buchpreis).

Med slovenskimi bralci je močno odmevala knjiga Sonje Pungertnik *Misliš resno?*. Avtorica, ki od rojstva ne vidi, tankočutno, iskriivo in privlačno opisuje notranji svet slepe najstnice

Septembra 2021 je Mohorjeva založba Celovec predstavila umetniško monografijo koroškega slovenskega umetnika Valentina Omana *Interventionen im öffentlichen und sakralen Raum / Posegi v javnem in sakralnem prostoru / Interventions in public and sacred space*; na sliki z leve: Horst Ogris, Franc Kelih, Marko Košan, Elisabeth Oman, Valentin Oman, Tonč Feinig in Karl Hren; foto: Jakob Ogris.

Sare. A veliko bolj kot to s knjigo »odstira temo videčih« (Aksinja Kermavner).

Naj omenim tudi eno izmed naših nemških knjig, in sicer razpravo koroške Slovenke Gitke Opetnik, ki v knjigi z naslovom *Das Gestern im Heute begreifen* piše o transgeneracijskem prenosu travm na mlajše rodove ob primeru potomcev v nacionalsocializmu preganjanih koroških Slovencev.

Na področju šolskih knjig je Mohorjeva Celovec v jubilejnem letu založila več novih slovenskih učbenikov za avstrijsko šolsko akcijo (*Sveto pismo za otroke, Svet matematike 1 in 2, Verouk 2, Slovenski poslovni jezik, Kvartat za stvarni pouk* – trenutno je skupaj potrjenih 92 ter 20 učbenikov za šole v Sloveniji) in s tem kot edina založba skrbi tudi za potrebne učbenike in učne pripomočke za učenje slovenskega jezika na koroških ljudskih in višjih šolah.

Skupaj z avtorskim timom dvojezičnih veroučnih učiteljev smo lahko zaključili prvi del projekta: nove dvojezične veroučne knjige za 1. in 2. razred ljudske šole. Ta šolski projekt smo razširili tudi na potrebe gradiščanskih Hrvatov, saj nam je gradiščanski škof že potrdil prvi hrvaško-nemški učbenik.

Tudi na področju novega učnega predmeta etika, ki je od letos naprej obvezni predmet kot alternativa predmetu verouk, saj ta ponudba velja za celotno višjo stopnjo avstrijskih izobraževalnih šol, smo bili dejavni. Uspelo nam je namreč

skupaj z založbo Finster pripraviti dva nova učbenika ETHICA, sledili naj bi še nadaljnji trije. Ti učbeniki naj bi bili v prihodnje na voljo tudi za manjšinsko šolstvo v slovenščini.

KNJIGARNA

Njena dobra lega močno vpliva na ljudi, ki zahajajo v Mohorjevo. Knjigarna lahko ponudi vse slovenske in nemške knjige – če katere ni na zalogi, jo lahko dobi v 24 urah. Knjigarna ponuja tako zgoščenke vseh domačih zborov kakor tudi razna darila za posebne slovesnosti ter celo vrsto nabožnih predmetov.

V Slovenskem knjižnem centru, ki deluje v okviru Mohorjeve knjigarne, so potekale manjše prireditve in knjižne predstavitve.

Koronakriza je ob začetku leta še bremenila delovanje knjigarne. V nadaljevanju so se razmere izboljšale.

TISKARNA

Poslovanje in razvoj tiskarne sta bila tudi v letu 2021 zaradi koronakrize še poseben izziv. Pomembna za tiskarno sta stabilna struktura naročnikov ter sodelovanje z Mohorjevo založbo. Pozitivno so na promet tiskarne vplivale tudi občinske volitve ob začetku leta 2021. Tiskarna tiska tudi avstrijske veroučne knjige; te tiskamo in distribuiramo kot član avstrijskega medškofijskega združenja katoliških založb.

Ob 170. obletnici Mohorjeve družbe v Celovcu je koroška Gospodarska zbornica odlikovala Mohorjevo s častno listino; foto: Marion Lobitzer.

OTROŠKE JASLI IN OTROŠKI VRTEC

V dvojezičnih otroških jasliah od junija 2021 skrbimo še za dodatno skupino otrok v starosti od 1 do 3 let. Zaposlili smo dodatne vzgojiteljice in skupno skrbimo za 30 otrok. Posamezni prostori na novi lokaciji Mohorjeve na Ainethgasse 10 so različno veliki in v njih je dovolj možnosti za skupno igro pa tudi za spremljanje manjših skupin otrok. Hrano pripravlja kuhinja Mohorjeve hiše.

Zunaj hiše je na prostem velik prostor, ki smo ga tudi razširili in kjer je posebno mesto predvideno prav za najmanjše otroke. Vzgoja otrok poteka dvojezično (nemško-slovensko). Razvoj ter uresničevanje posebnega pedagoškega koncepta za dvojezične skupine spremlja Univerza v Celovcu.

V otroškem vrtcu v treh skupinah poskrbimo za 75 otrok v starosti od 3 do 6 let. Prostori so zelo svetli in opremljeni prijazno do otrok. Zunaj hiše je velik prostor, namenjen igri. Hrano pripravlja kuhinja Mohorjeve hiše.

Veliko pozornosti je posvečene medsebojnemu spoštovanju in dogodkom med letom (advent, božič, postni čas itd.). Seveda je tudi koronakriza vplivala na delovanje vrtca in jasliah, a z angažiranostjo sodelavk in razumevanjem staršev smo sprti reševali izzive.

Skupno je v jasliah in v vrtcu medtem zaposlenih 14 vzgojiteljic in v skupno petih skupinah skrbimo za 105 otrok.

LJUDSKA ŠOLA IN VARSTVO

V šolskem letu 2021/2022 Mohorjevo ljudsko šolo obiskuje skupaj 69 šolark in šolarjev in na prvi

šolski stopnji imamo ponovno dva razreda. V okviru šole redno sodelujemo z različnimi drugimi šolami iz Slovenije in Italije. Velik izziv za šolo v letu 2020 je bila koronakriza, saj je pouk vse leto potekal v težavnih pogojih.

Skoraj vsi šolarji in šolarke so sprejeli ponudbo našega varstva, ki v štirih skupinah ponuja celovito jezikovno izobrazbo v obeh deželnih jezikih.

SLOMŠKOV DOM

Domska ponudba je pomembna in nepogrešljiva infrastruktura za vpis dijakin in dijakov na Slovensko gimnazijo in na Dvojezično trgovsko akademijo. Obratovanje poleg prispevkov staršev in Mohorjeve družbe še posebej podpirata Urad Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu ter avstrijski Urad zveznega kanclerja. Zanimanje za vpis v dom iz leta v leto narašča in tako je bil tudi v šolskem letu 2020/2021 dom povsem zaseden.

Na novi lokaciji Slomškovega doma na Ainethgasse 10 so na razpolago odlično opremljeni prostori in zelo lepe zunanje površine za skupno igro. Maturanti in študenti so ostali na dosedanji lokaciji v okviru matične hiše Mohorjeve in ob Kobariški cesti. S prevzemom provincialne hiše pa bo na tamkajšnji lokaciji nastal nov oddelek Slomškovega doma za maturante in študente.

DUNAJ

Na Dunaju upravlja Mohorjeva družba iz Celovca študentski dom Korotan v osmem dunajskem okraju in Knafljevo ustanovo v prvem okraju.

Študentski del Korotana je bil leta 2021 sicer dobro zaseden, a promet v hotelskem delu je v prvih mesecih leta zaradi koronakrize močno upadel. Prav tako je bilo iz istega razloga močno zmanjšano število prireditev v Kulturnem centru Korotan. Od junija naprej so se okoliščine znatno izboljšale in poslovanje hotela v poletnih mesecih je bilo zelo dobro.

Knafljeva ustanova je delovala uspešno in je – kot že leto prej – leta 2021 ponovno podelila kar tri štipendije.

GORIŠKA MOHORJEVA DRUŽBA

Poročati o delovanju Goriške Mohorjeve družbe pomeni poročati tudi o Zadrugi Goriška Mohorjeva, ki z upravnega vidika povezuje tri enote: knjižne izdaje GMD, tednik *Novi glas* in otroško revijo *Pastirček*. Pandemično leto je pogojevalo tudi naše delovanje, a kljub težavam in neizpolnjenim željam se je izteklo kar pozitivno.

KNJIŽNE IZDAJE

Mohorjanska zbirka za leto 2021 je izšla novembra 2020 in smo jo oblikovali okrog **Koledarja za leto 2021**. V našem prostoru ima ta publikacija posebno dokumentarno mesto, saj ob vrsti zgodovinskih člankov in zapisov različnih vsebin objavlja predvsem prispevke o življenju Slovencev v Italiji ter o njihovi družbeno-kulturni stvarnosti. Uvodni koledarski del krasijo črno-bele fotografije kraške arhitekture Joška Prinčiča in Viljema Zavadlava. Dodano vrednost predstavlja na zadnjih straneh objavljena slovenska bibliografija v Italiji v letu 2019, ki jo pripravlja NŠK iz Trsta. Koledar je uredil Peter Černic.

Kot 29. zvezek zbirke *Naše korenine* je izšla knjiga z naslovom ***Franc Setničar (1875–1945) – kancler in alpinist***. Setničar je bil večplastna osebnost, duhovnik in dolgoletni kancler v goriški nadškofiji, vzgojitelj, glasbenik, navdušen gornik in pionir slovenskega zimskega alpinizma. Njegov lik osvetljuje več avtorjev in pričevalcev, med njimi dr. Karl Bonutti. V zadnjem delu so objavljeni Setničarjevi gorniški spisi, med katerimi izstopa sloviti zapis s fotografijami o pohodih na Triglav v vseh letnih časih.

V poklon duhovniku dr. Jožetu Markuži, dolgoletnemu uredniku *Koledarja* GMD, pobudniku Apostolstva svetih Cirila in Metoda na Goriškem in neutrudnemu delavcu za edinost kristjanov v tržaški in goriški škofiji, ki je svoje zemeljsko življenje sklenil na veliki četrtek 2019, smo izdali zbornik z naslovom ***Jože Markuža (1938–2019) – kraški dedič Slomškovega duha***. V njem so objavljeni nekateri pomembnejši članki ter izbor njegovih pesmi, ki jih je od leta 1963 vse do leta 2016 priobčeval v *Koledarjih* GMD. V sklepnem delu pa je nekaj govorov, spominskih

zapisov in memoarskih člankov. Odziv njegovih faranov ob predstavitvi knjižice 28. novembra 2020 v župnijski cerkvi v Zgoniku je zaznamovala tudi žalostna ugotovitev vse večjega pomanjkanja duhovniških poklicev v našem prostoru.

Otrokom je bila namenjena knjiga ***Mucka Pika***, ki jo je napisala Kristina Martelanc. Simpatična zgodba pripoveduje o navdušenju male Vere ob prihodu mucke v hišo. Z njo se veselijo tudi dedek in babica, sorodniki, pa tudi prijatelji in sošolci, zlasti tisti iz glasbene šole, ki so se kar naučili in zapeli pesmico, ki jo je Vera posvetila svoji mucki in jo v knjigi lahko tudi poslušamo s kodo QR. Ilustracije v knjigi je z veliko otroške domišljije narisala enajstletna Eleonora Sluga.

Izšel pa je tudi stenski ***Naš koledar 2021***, ki ga krasijo fotografije novogoriške fotografinke Ive Aviane Krapež in se z motivi domačih sadežev in poljskih pridelkov navezuje na razglasitev leta 2021 za mednarodno leto sadja in zelenjave.

V prvih mesecih 2021 smo izdali še nekaj knjig. Zbornik ***V samostojnosti je moč*** obeležuje 70. obletnico Kmečko delavske zveze za Števerjan. Gradivo je zbral, vsebinsko obdelal in uredil Marjan Drufovka. V njem so zbrani dragoceni podatki o nastanku in zgodovini števerjanske občine. Bogatijo ga dokumentarne fotografije, arhivski izrezki člankov, ki so bili objavljeni v raznih časopisih, in pogovori s posamezniki, stebri vaše skupnosti, ki so s svojimi izkušnjami in zagnanostjo prispevali k uspešnejšemu delu števerjanske občine. Majske predstavitve na odprtem, ki smo jo lahko spremljali tudi po Facebook strani in YouTube kanalu SKPD F. B. Sedej, se je udeležila tudi ministrica za Slovence v zamejstvu in po svetu Helena Jaklitsch.

Predstavitve knjige *V samostojnosti je moč* v Števerjanu ob prisotnosti ministrice Helene Jaklitsch; foto: Danijel Devetak

Erika Fornazaric z literarno kritičarko Vilmo Purič ob predstavitvi pesniške zbirke v Barkovljah; foto: Matevž Čotar

Sredi junija je v okviru knjižnega sejma Mesto knjige v Novi Gorici doživela predstavitev znanstvena monografija dr. Dejana Valentinčiča z naslovom *Medetnična integracija v lokalnem okolju – primer Nove Gorice in Gorice*. Z avtorjem sta na predstavitvi sodelovala dr. Renato Podbersič in novinarka Erika Jazbar. Monografija osvetljuje vprašanje integracije priseljenkega prebivalstva na območju Mestne občine Nova Gorica, obenem pa ugotavlja, kako so v Sloveniji na lokalnem nivoju udeležene nacionalne migracijske politike. Zelo zanimiva je primerjava s sosednjo občino Gorica.

Izven redne zbirke je spomladi 2021 izšla še pesniška zbirka Erike Fornazaric *iz vetra in sanj – di vento e di sogni*, ki po mnenju strokovnih recenzentk predstavlja pomembno novost v poetiki tržaških pesnic. Gre za pesmi, ki so samostojno nastale tako v slovenščini kot v italijanščini in zaradi svoje neposrednosti in zaznavne iskrenosti močno nagovarjajo bralca. Kolikšna je njihova sporočilna moč, je bilo začutiti na presenetljivo lepo obiskanih predstavitev v Devinu in Barkovljah. Spremno besedo je napisala Neva Zaghet, grafično pa je pesniško zbirko oblikovala sama avtorica.

Med samostojnimi publikacijami Zadruga naj na tem mestu navedemo knjigo, ki ji je izid omogočil tednik *Novi glas*. V knjižni obliki so namreč izšli zapisi Katje Ferletič, ki jih je pod naslovom *Stare jedi v novih loncih* objavljala na straneh časopisa. To ni kuharska knjiga, kot

bi si jo predstavljali, saj pripoveduje predvsem o ljudeh in kulinarčnih navadah širše Goriške, tako da ima tudi posredno etnografsko vrednost. Knjiga je opremljena s fotografijami, za ilustracije pa je poskrbela Janina Cotič. Oblikoval jo je grafični oblikovalec Ivan Persoglia. Uvodni misli sta prispevala predsednica Zadruga Franka Žgavec in odgovorni urednik *Novega glasa* Jurij Paljk. Zajetna knjiga je kmalu pošla, zato je jeseni 2021 izšel prvi ponatis.

OTROŠKA REVIIJA PASTIRČEK

Pastirček je najstarejša otroška revija v našem prostoru, saj redno izhaja že ves povojni čas. Dolgoletni urednik Marijan Markežič skrbi, da nagovarja zlasti osnovnošolce na Goriškem in Tržaškem, zadnja leta pa tudi učence dvojezične osnovne šole v Špetru v Benečiji. Učitelji potrjujejo, da so vsebine zelo primerne za učence na naših šolah, saj sodelavci upoštevajo tudi skromno jezikovno znanje otrok, ki živijo v jezikovno izrazito mešanem okolju. Obenem mnogi mali bralci cenijo, da jih *Pastirček* na različne načine spodbuja k sodelovanju, tako s pisanjem kot z risanjem, njihove prispevke pa revija redno objavlja.

NOVI GLAS

Tudi uredništvo *Novega glasa*, tednika, ki sloni na zavezi krščanstvu, slovenstvu in demokraciji, kot piše v ustanovni listini časopisa, je v času pandemije ves čas delalo; ko je bilo stanje najhujše, so

Predstavitel knjige Dejana Valentinčiča v Novi Gorici v sklopu sejma Mesto knjige; foto: Danijel Devetak

njegovi člani zaradi karantene in oteženega delovanja pošte časopis v celoti objavljali brezplačno na spletu. Uprava *Novega glasa* je poskrbela, da sedaj *Novi glas* glavnini naročnikov na Tržaškem in Goriškem na dom dostavijo raznašalci. V to odločitev je bila uprava prisiljena zaradi nedelovanja italijanske pošte, ki je zamujala pri dostavi časopisa. Uredništvo je lansko leto zaključilo posodobitev nove grafične podobe in veliko časa namenilo predvsem urejanju vsebin za socialna omrežja, ki zahtevajo svoj jezik, podobe. Prav preko socialnih omrežij, kot so Facebook, Twitter in Instagram, se v uredništvu *Novega glasa* trudijo, da dosežejo mlade in vse tiste, ki ne jemljejo več v roke papirnate izdaje časopisa. Med pandemijo so se v uredništvu *Novega glasa* odločili, da se bolj posvetijo tistim posameznicam in posameznikom v naši narodni manjšini v Italiji, ki so ves čas pandemije delali, kot tudi skušajo predstaviti uspešne posameznike iz gospodarstva, kmetijstva, trgovine ter seveda naše mlade izobražence, ki se šolajo v Sloveniji. *Novi glas* namenja posebno pozornost življenju Cerkev na krajevni in vesoljni ravni, zlasti pa tistim kulturnim dogodkom v našem prostoru, ki povezujejo, a nas delajo tudi posebne. Uredniška politika *Novega glasa* še naprej temelji na povezovanju in iskanju skupnih točk, ki Slovence v Italiji, domovini in zdomstvu povezujejo, čeprav se ne odreka tematikam, ki so pomembne za duševno

zdravje slovenskega naroda. Seveda se tudi v uredništvu *Novega glasa* zavedajo, da tiskano obliko časopisa uporablja vse manj ljudi, kot tudi vedo, da je povprečna starost naročnikov visoka, a morajo nagovarjati najprej zveste naročnice in naročnike in nato tudi vse tiste, ki časopis berejo na svetovnem spletu.

SKLEP

Ob koncu naj izpostavim še sodelovanje med sestrskimi družbami, kar usklajujemo na srečanjih. Tak skupen sestanek v naši režiji je bil 26. septembra 2019 v župnišču v Ogleju. Sledila so še druga srečanja, ki so omogočila nekaj pomembnih skupnih izdaj in drugih oblik sodelovanja zlasti v luči 170. obletnice ustanovitve Mohorjeve družbe. Soočenja med udeleženci iz Celja, Celovca in Gorice nam redno potrjujejo izredno kulturno vlogo, ki jo imajo naše tri sestrške založbe, ki nadaljujejo z uresničevanjem Slomškove ideje v širšem slovenskem narodnostnem prostoru. Obenem pa se nam ob predstavitvah opravljenega dela vedno jasno predoči dragočnost, ki jo predstavlja izdajanje vsebin, ki so lahko izrazito krajevnega značaja, a pomenijo dokaz domače ustvarjalnosti na vseh mogočih področjih, od čiste literature mimo domoznanskih ali zgodovinskih zapisov do priročnikov. Prav ob tem radi ugotavljamo, da postaja le ob skrbi za primeren razvoj naše domače ustvarjalnosti to lahko pomembno tudi za širšo slovensko javnost.

MOHORJEV KOLEDAR 2022

Redna zbirka Celjske Mohorjeve družbe za leto 2022

Urednica: dr. Cvetka Rezar Mlakar

Oblikovanje in prelom: Sara Pančur

Slike iz Shutterstocka: str. 38, 97, 99, 102, 149, 150, 151, 152, 156, 158

Izdala in založila: Društvo Mohorjeva družba in Celjska Mohorjeva družba, d. o. o.

Za založbo: Lojze Kozar in ravnateljica dr. Tanja Ozvatič

Celjska Mohorjeva družba, Prešernova ulica 23, SI-3000 Celje

www.mohorjeva.org

Natisnila tiskarna Dravski tisk v 1800 izvodih

Celje 2021

ISSN 1318-5462